

Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)



Szerkesztette:
KOLLER BOGLÁRKA
ÖRDÖGH TIBOR

Dialog Campus

DÉLKELET-EURÓPA POLITIKAI RENDSZEREI (1990–2017)

DÉLKELET-EURÓPA POLITIKAI RENDSZEREI (1990–2017)

Szerkesztette:
Koller Boglárka – Ördögh Tibor

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
címmű projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Bacsa Beatrix
Barabás T. János
Braun András
Kemenszky Ágnes
Koller Boglárka
Lőrinczné Bencze Edit
Reményi Péter
Szilágyi Imre
Ördögh Tibor
Végh Andor

Szakmai lektor

Juhász József

Kézirat lezárása: 2018. 06. 25.

© Dialóg Campus Kiadó, 2019

© Szerzők, 2019

© Szerkesztők, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó	9
Elméleti és konceptuális keret (<i>Koller Boglárka – Ördögh Tibor</i>)	11
Bevezetés	11
1. Nemzetfejlődés és államiság	12
2. Politikai törésvonalak	15
3. Politikai kultúra	17
4. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	19
4.1. Alkotmányozás	19
4.2. Kormányzat	20
4.3. A politikai ellensúlyok és demokratikus kontroll	22
5. Pártok és a választási rendszer	22
5.1. Pártok	22
5.2. Pártrendszerek	28
6. Parlament	33
7. Kormány és kormányzás	36
8. Választók és bizalom a demokráciában, a politikai intézményekben	40
9. A balkáni demokráciák természete	41
Felhasznált irodalom	43
Jelmagyarázat	46
Albánia politikai rendszere (<i>Végh Andor</i>)	49
Bevezetés	49
1. Az állam- és nemzetépítés legfontosabb kérdései	49
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	50
2.1. Az alkotmányozás folyamata, szakaszai és legfőbb kérdései	50
2.2. A hatályos alkotmány és a hatalommegosztási keretrendszer	52
3. Pártok és a választási rendszer	57
3.1. Politikai pártok Albániában és a pártrendszer változásai	57
3.2. Az albán választási rendszer fejlődése	60
4. Parlament	62
5. Kormány és kormányzás	62
6. Választók és bizalom a demokráciában, a politikai intézményekben	63
Összegzés	65
Felhasznált irodalom	66
Bosznia-Hercegovina politikai rendszere (<i>Kemenczky Ágnes</i>)	69
Bevezetés	69
1. A boszniai állam szerkezete, felépítése, területi hatalommegosztás	70

1.1. A Föderáció és a Republika Srpska	70
1.2. Brčko Körzet	71
2. Bosznia-Hercegovina alkotmánya és a politikai hatalommegosztás	71
2.1. Államelnökség	72
2.2. Alkotmánybíróság	73
2.3. Igazságszolgáltatás	73
2.4. Közvetlen demokrácia	74
2.5. Bosznia-Hercegovina Központi Bankja	76
2.6. Ombudsman	76
3. Pártok, választási rendszer, választások	77
3.1. Főbb pártok Bosznia-Hercegovinában	77
3.2. A pártrendszer általános jellemzői	82
3.3. Választási rendszer, választások	82
4. Parlament	85
5. Kormány és kormányzás	87
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	88
Összegzés	90
Felhasznált irodalom	91
Bulgária politikai rendszere (<i>Bacsa Beatrix</i>)	93
Bevezetés	93
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	93
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	95
2.1. A bolgár alkotmányos keretrendszer	95
2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Bulgáriában	97
3. Pártok és a választási rendszer	102
3.1. Főbb pártok Bulgáriában	102
3.2. A bolgár pártrendszer változása	104
3.3. Választási rendszer és eredmények	104
4. Parlament	109
5. Kormány és kormányzás	110
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	111
Összegzés	112
Felhasznált irodalom	113
Horvátország politikai rendszere (<i>Lőrinczné Bencze Edit</i>)	115
Bevezetés	115
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	115
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	118
2.1. A horvát alkotmányosság jellemzése	118
2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok a Horvát Köztársaságban	119
3. Pártok és a választási rendszer	123
3.1. Pártok a Horvát Köztársaságban	123
3.2. A horvát pártrendszer jellemzői	124
3.3. Választási rendszer és eredmények	125

4. Parlament	128
5. Kormány és kormányzás	130
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	131
Összegzés	133
Felhasznált irodalom	133
Koszovó politikai rendszere (<i>Reményi Péter</i>)	139
Bevezetés	139
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	139
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	144
2.1. A koszovói alkotmány sajátosságai	144
2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Koszovóban	145
3. Pártok és a választási rendszer	150
3.1. Jelentősebb pártok Koszovóban	150
3.2. A koszovói pártrendszer jellemzői	151
3.3. Választási rendszer és eredmények	152
4. Parlament	154
5. Kormány és kormányzás	156
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	157
Összegzés	158
Felhasznált irodalom	159
Macedónia politikai rendszere (<i>Braun András</i>)	161
Bevezetés	161
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei (Kik is azok a macedónok?)	161
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	163
2.1. A macedón alkotmányosság jellemzői	163
2.2. Politikai hatalommegosztás és alkotmányos ellensúlyok	164
3. A pártok és a választási rendszer	167
3.1. Főbb pártok Macedóniában	167
3.2. A macedón pártrendszer jellemzői	169
3.3. A macedón választási rendszer	169
4. Parlament	171
5. A kormány	172
6. A választópolgárok bizalma a demokráciában és a politikai intézményekben	175
Összegzés	176
Felhasznált irodalom	176
Románia politikai rendszere (<i>Barabás T. János</i>)	181
Bevezetés	181
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	182
2. Alkotmány és a politikai hatalom	185
2.1. A hatályos román alkotmány	185
2.2. A politikai hatalommegosztás	185
3. Politikai kultúra, pártok, választási rendszer	188

3.1. Politikai kultúra	188
3.2. Romániai parlamenti pártok	189
3.3. Választások, választási rendszer	191
4. Parlament	192
5. Kormány és kormányzás	193
5.1. A román kormány összetétele 2018. április 16-án	193
5.2. A kormány tevékenysége	193
6. A politikai mentalitás és a bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	194
Összegzés	194
Felhasznált irodalom	195
Szerbia politikai rendszere (<i>Ördögh Tibor</i>)	197
Bevezetés	197
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	197
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	200
2.1. A szerbiai alkotmány sajátosságai	200
2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Szerbiában	201
3. Pártok és a választási rendszer	205
3.1. Pártok Szerbiában	205
3.2. A szerbiai pártrendszer jellemzői	206
3.3. Választási rendszer és eredmények	207
4. Parlament	209
5. Kormány és kormányzás	211
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	213
Összegzés	215
Felhasznált irodalom	215
Szlovénia politikai rendszere (<i>Szilágyi Imre</i>)	219
Bevezetés	219
1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei	219
2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás	221
2.1. Szlovénia alkotmánya	221
2.2. Hatalommegosztás és ellensúlyok Szlovéniában	221
3. Pártok és a választási rendszer	224
3.1. A szlovén pártrendszer	224
3.2. Választási rendszer	226
4. Parlament	228
5. Kormány és kormányzás	229
6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben	232
Összegzés	233
Felhasznált irodalom	234
A kötet szerzői	237

Előszó

Délkelet-Európa területén az elmúlt közel 30 évben nagy változások történtek. A kommunizmus bukásával a régióban fellángolt a nacionalizmus, amely több államban véres harcokhoz és polgárháborúhoz vezetett. A demokratikus értékek elsajátítása csupán lassú folyamat eredményeként jött létre, leginkább nyugati hatásra. Mindazonáltal azt tapasztaljuk, hogy a térség államai elkötelezettek a nyugati integrációs formák irányában, azonban az egyes kritériumokat és elvárásokat gyakran alternatív fogalomtársítással kezelik. A régió országai közül többen már hosszú demokratikus múlttal rendelkeznek, azonban napjainkra az egész térséget a politikai instabilitás jellemzi, amely leggyakrabban a kormányzati ciklusok rövidülésében és előrehozott választások kiírásában manifesztálódott.

Kötetünkben a politikai rendszerek fejlődését és változékonyságát, továbbá kritikai szemléltetéssel a rezsimek működési problémáit kívánjuk bemutatni. Az egyes tanulmányok a politikatudomány eszköz- és módszertanára épülnek, célunk, hogy az összehasonlító politikatudomány segítségével mélyebben megértsük a déli szomszédaink politikai történéseit. Időbeli korlátként a demokratikus időszak vizsgálatára törekedtünk, így az 1991 és 2017 közötti változásokat elemezzük.

Fő célkitűzésünk, hogy a demokrácia milyenségének egyik legösszetettebb elemét, a politikai rendszerek elméleti megalapozottságát összevessük a gyakorlati működésükkel, és rámutassunk a jó gyakorlatokra, valamint a negatív következményekre. A könnyebb összehasonlíthatóság érdekében minden tanulmány azonos szerkezetet követ, amely az állam- és nemzetépítés alapvető mérföldköveivel indul, hogy röviden megismerjük az adott nemzetet strukturáló történelmi hagyományokat és politikai törésvonalakat. A tanulmányok második fejezete az alkotmánytörténetet és a politikai hatalommegosztás országspecifikus intézményeit tárgyalja. A harmadik rész a főbb politikai pártokat mutatja be a bal-jobb skálát figyelembe véve, illetve a választási rendszerek ismertetését tartalmazza. A tanulmányok következő részeiben a parlamentek gyakorlati működését és a kormányok ténykedését járják körül a szerzők. Végezetül a dolgozatokban az állampolgárok véleményére is kíváncsiak voltunk, hogy milyen bizalmi viszony jellemzi őket a korábban vizsgált intézményeket illetően.

Könyvünk Koller Boglárka és Ördögh Tibor elméleti és konceptuális keretéről szóló tanulmányával kezdődik, amelyben az országtanulmányok módszertani háttérét ismertetik. Végh Andor segítségével betekinthezünk Albánia sorsfordító közelmúltjába, Kemenszky Ágnes Bosznia-Hercegovina törékeny államiségét járja körül, míg Bacsa Beatrix dolgozatában Bulgária politikai rendszerét mutatja be. Lőrinczné Bencze Edit a kormányformát váltó Horvátországgal ismertet meg bennünket, Reményi Péter Koszovó államépítésének problematikáját tárja fel, Braun András pedig a szomszédok által fenyegetett Macedónia viszontagságait szemlélteti. Barabás T. János Románia politikai rendszerének változékonyságát elemzi tanulmányában, Ördögh Tibor Szerbia ellentmondásos szisztémáját vizsgál-

ja, Szilágyi Imre pedig Szlovénia berendezkedését tárja fel. Sajnos a kötetből hiányzik Görögország és Montenegró politikai rendszerének vizsgálata, amelyet egy bővített kiadásban mindenképp szeretnénk közreadni.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Európaizáció a Balkánon Ludovika Kutatócsoport* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült. Köszönet a támogatásért a Nemzeti Közszolgálati Egyetemenek!

A szerkesztők

Elméleti és konceptuális keret

Koller Boglárka – Ördögh Tibor

Bevezetés

A Balkán államai politikai rendszereinek megismerése elengedhetetlen ahhoz, hogy érteni és értelmezni tudjuk az Európai Unió jelenleg zajló bővítési folyamatát, és elképzelésünk lehessen a jövőjéről. Az uniós politikai közösség délkeleti, középtávon történő bővítése ugyanis új Európát eredményez majd politikai, társadalmi és gazdasági értelemben is, egy olyan Európát, amelynek még karakteresebb balkáni arculata is lesz.

A Balkán-félszigettel ellentétben a Balkán nem földrajzi fogalom, hanem történelmi, politikai entitás, amely Európa délkeleti térségének jelölésére használatos, és amelybe beletartozik az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó hat nyugat-balkáni országon¹ kívül (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Montenegró, Szerbia²), az uniós tagállam Bulgária, Görögország, Horvátország és Szlovénia egy része is,³ valamint szorosan kapcsolódik hozzá a tagságra váró Törökország is. Következésképpen, a balkáni országok egy része már teljes jogú tagja az Európai Uniónak, másik részük éppen az EU bővítésének célkeresztjében álló ország, így az Unió külkapcsolati stratégiájának is kiemelt célpontja.⁴ Bár még 2014-ben, Jean-Claude Juncker hivatalba lépésekor úgy tűnt, hogy az Európai Unió egy hosszabb bővítési szünetet tart majd,⁵ a bizottsági elnök a 2017-es *State of the Union* európai parlamenti beszédében már a nyugat-balkáni bővítés

¹ A Nyugat-Balkán szubrégió földrajzi, politikai meghatározásáról lásd bővebben LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2013): *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Budapest, Aposztróf Kiadó – Kodolányi János Főiskola. 86–88.; ÖRDÖGH Tibor (2015): A Balkán geopolitikai szerepe. In GÉCZI János – ANDRÁS Ferenc szerk.: *Térátlépések*. Veszprém, PÉ MFTK Antropológia és Etika Tanszék. 265–280.; BAJTAY Péter (2017): Az Unió bővítéspolitikája. In SIMON Zoltán szerk.: *Az Európai Unió a világban. Uniós külkapcsolatok a 21. században*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 251.

² Szerbia területének nem teljes, de nagyobbik része a Balkán-félszigeten van.

³ Utóbbi 3 ország területének csak egy része van földrajzilag a Balkán-félszigeten. Míg Görögország, Horvátország jelentős része a Balkánhoz tartozik, addig Szlovénia kelet-közép-európai ország. A balkáni országok politikai rendszereinek tárgyalásakor azonban – mint volt jugoszláv tagköztársaságot – fontosnak tartjuk szerepeltetni.

⁴ KOLLER Boglárka (2019): Az európaizáció konceptuális és elméleti kérdései, különös tekintettel a Nyugat-Balkánra. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus. 15–29.

⁵ JUNCKER, Jean-Claude (2014): „Új kezdet Európa számára” Nyitóbeszéd az Európai Parlament plenáris ülésén. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-567_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 08. 09.)

megvalósításáról beszélt. Az Európai Bizottság 2018. februári dokumentumában⁶ pedig két nyugat-balkáni állam, Szerbia és Montenegró esetében már a 2025-ös indikatív dátum szerepel a csatlakozásra, és a nyugat-balkáni bővítés végrehajtására történő uniós elkötelezettség is újra hangsúlyosan megjelenik. A nyugat-balkáni államok felvétele elsősorban nem gazdasági indokoltságú, hanem biztonságpolitikai motiváltságú,⁷ ezért valamennyi, a közelmúltban keletkezett uniós bővítési dokumentumból⁸ visszaköszön az „Először a fundamentumokat” elvének megfogalmazása, vagyis annak kinyilvánítása, hogy amíg jogállamiság és a demokrácia maradéktalan megvalósítását nem sikerül teljesíteni, addig nem lehet továbblépni a szakpolitikák részleteinek tárgyalására sem. A jogállamiság, a demokratikus működés, az alapjogok védelme, a jó kormányzás, valamint a független és hatékony bíraskodás megvalósítása tehát a csatlakozni szándékozó nyugat-balkáni országok alapvető feladata, amely, ahogy a bizottsági dokumentum⁹ is rámutat, nem csupán intézményi kérdés, társadalmi változásokat és az egyének szemléletváltozását is megkívánja.

Kötetünk alapvető célkitűzése, hogy a politikai dimenzió, vagyis a balkáni országok politikai rendszereinek bemutatásán keresztül választ adjon arra a kérdésre, hogy a bemutatott tíz ország – legyen szó már teljes jogú tagságot elnyert, tagjelölt vagy még csak potenciális tagjelölt államról – vajon hol áll az úgynevezett *fundamentumok* megvalósításában. E fejezetben a célkitűzésünk megvalósításához kívánunk konceptuális és elméleti keretet nyújtani. Elemzésünk kiindulópontját az állam- és nemzetépítés, a politikai és ideológiai törésvonalak, valamint politikai kultúra és a politikai intézményrendszer összefüggéseinek bemutatása jelenti. Külön alfejezetben tárgyaljuk az alkotmányos berendezkedést, a hatalommegosztás módját, a kormányzati formát. A pártok és a választási rendszerek, a parlament, a kormányzat, valamint a demokrácia balkáni sajátosságai bemutatásának külön alfejezeteket szentelünk. Kitérünk továbbá az állampolgárok és a politikai rendszer viszonyára, különös tekintettel a közvélemény-kutatásokban is szereplő, a politikai intézmények irányába tanúsított bizalomra.

1. Nemzetfejlődés és államiség

Ahogy egyetlen európai állam esetében sem érthető meg a politikai rendszer működése a nemzetfejlődés történeti ívének, az államiség sajátosságainak ismerete nélkül, úgy a balkáni államok esetében sem. Az egész térségre jellemző a nyugat-európaihoz képest időben

⁶ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 'A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans.'* Strasbourg, COM(2018) 65 final. 6–7. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 23.)

⁷ KOLLER é. n.

⁸ Lásd Az Európai Bizottság 2015-ös középtávú (a Bizottság 2019-es mandátumának végéig tartó) bővítési stratégiáját. *EU Enlargement Strategy* (2015). Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_strategy_paper_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 17.); az Európai Bizottság 2016-ban publikált bővítési csomagja: *Communication on EU Enlargement Policy* (2016). Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 17.) és COM(2018) 65 final.

⁹ COM(2018) 65 final.

megkésett nemzetfejlődés. A balkáni nemzetek fejlődésének alapját a térségben a 14. századtól jelen lévő Oszmán Birodalom jelentette, amely évszázadokon keresztül meghatározta az identitás elsődleges vektorát, a vallási dimenziót, vagyis azt, hogy valaki ortodox keresztény, muszlim vagy katolikus vallású-e. Az etnikai alapon történő önmeghatározás és a nacionalizmus ideológiája csak a 18–19. században jelent meg a térségben, különböző formákban és időben, attól függően, hogy az adott nemzet mikor találkozott először a Nyugat-Európából érkező nacionalista eszmékkal. Hornyák szerint e folyamatban a horvátok, szerbek, románok, görögök elől jártak, míg az albánok, bolgárok és a Balkán belső területei nemzeti ébredése csak később következett be. E folyamatra a térséggel kapcsolatba kerülő nagyhatalmak – így a Habsburg Birodalom, Oroszország, valamint Franciaország és Anglia is jelentős hatással voltak.¹⁰ A balkáni nemzeti mozgalmak kevésbé alulról építkező népmozgalmak, mint inkább egy szűk értelmiségi réteg által felülről vezérelt mozgalmak voltak. A nemzeti azonosulás elemeinek felülről történő konstruálása révén, a 19. század folyamán létrejöttek a nemzeti kultúra alapját jelentő nemzeti nyelvek, a történetírás, a szimbólumok és a nemzeti oktatás.¹¹ Ahogy Hornyák helyesen összefoglalja: „A Balkán nagy részén a nemzetek ébredése, öntudatra eszmélése tehát nem sokkal maradt el a nyugat-európai nemzetek ébredésétől, ám az eszméléstől a nemzetké alakulásig vezető út rögzösebb volt, és sokkal tovább húzódott, egyes nemzetek esetében pedig csak napjainkra zárul le.”¹²

A territoriális egység hiányában ugyanis az etnikai, nyelvi, vallási sokszínűség inkább konfliktusokban, mintsem az egyes nemzetek egységében manifesztálódott. A nemzetfejlődés a Balkánon sajátos, a nyugat-európaiktól eltérő formában valósult meg. Míg Nyugat- és Észak-Európában „a nemzet, mint kezdetleges tudati képződmény [...], és az állam, mint a nemzet jövőendő politikai létformája” történelmi adottság volt, s a nacionalizmus, a felvilágosodás univerzalizmusával összekapcsolódva kezdetben nem etnikai tartalmú mozgalomként, hanem a népszuverenitás megvalósítójaként jelentkezett,¹³ úgy, mint Kelet-Európa többi részén, itt is az etnikai hovatartozás, a nyelv és a kultúra volt a nemzeti közösségek összetartozásának legfőbb kifejezője, hiszen az állam még töredékeiben sem létezett.¹⁴ A nemzetfejlődés különböző formáit több teoretikus is összegezte. Friedrich Meinecke, német történész két nemzettípust határozott meg: az államnemzetet, amely az adott területet, jog- és intézményrendszert és politikai eszközökkel megteremtett nemzetet jelenti, illetve a *kultúrnemzetet*, ahol a nemzeti közösséget a származási és a kulturális elemek határozzák meg.¹⁵ Földrajzi dimenziókkal felruházva Hans Kohn¹⁶ és Alfred Cobban¹⁷ történészeknél, de későbbi teoretikusoknál, így Anthony D. Smithnél¹⁸ vagy Rogers

¹⁰ HORNYÁK Árpád (2015): *A nemzetek ébredése a Balkánon*. Előadás a Pécsi Tudományegyetemen. Elérhető: www.youtube.com/watch?v=QqK_sdJTnJk (A letöltés dátuma: 2018. 02. 20.)

¹¹ HORNYÁK Árpád (2005): A Balkán a „hosszú” 19. században. In BEBESI György szerk.: *A hosszú 19. század rövid története*. Pécs, Comenius. 332–352.

¹² HORNYÁK 2015.

¹³ DIÓSZEGI István (1991): A nemzetek Európája. In SOMOGYI Éva szerk.: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 133.

¹⁴ DIÓSZEGI 1991, 135.

¹⁵ MEINECKE, Friedrich (1969) [1907]: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zu der Genesis des deutschen Nationalstaates*. München, Oldenburg Verlag.

¹⁶ KOHN, Hans (1955): *Nationalism: Its Meaning and History*. London, D. Van Nostrand Company.

¹⁷ COBBAN, Alfred (1944): *National Self-determination*. Cumberlege, London, Oxford University Press.

¹⁸ SMITH, Anthony D. (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Blackwell.

Brubakernél¹⁹, valamint Diószegi Istvánnál²⁰ is megjelenik a különböző nemzetkoncepciók tipológiája.²¹ A felsorolt tipológiák alapján a Balkánra a kultúrnemzet és a nemzeti közösség létrehozása felől az önálló államisághoz vezető (az úgynevezett *nation to state* modell) fejlődési út volt a jellemző.

Görögország 1821, Románia 1877, Bulgária 1908, Albánia 1912 óta független állam. A territoriális nemzetállam létrehozására azonban számos balkáni nemzetnek a 20. század végéig, sőt a 21. század elejéig várnia kellett. A nyugat-balkáni nemzetek az első világháború végétől egészen a délszláv háborúig – kivéve Albániát – mind a soknemzetiségű államba tartoztak: 1918 és 1929 között a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1929 és 1941 között a Jugoszláv Királyság alá. A második világháború alatt Jugoszláviát felosztották, vagyis nem beszélhetünk önálló államiságról. 1945 után létrejött a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság, amely 1963-tól Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság néven létezett tovább, amely csak a délszláv háború kitörésével, valamint Horvátország és Szlovénia kiválásával szűnt meg 1991-ben.²² A rendszerváltás után 2003-ig még létezett a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Szerbiát (beleértve Koszovót és Vajdaságot), valamint Montenegrót foglalta magában. Montenegró 2006-os kiválása után azonban megszűnt a föderáció. 2008-ban Koszovó is deklarálta függetlenségét, viszont számos európai és nem európai állam ma sem ismeri el önálló államként.

Következésképpen a volt Jugoszlávia területén létrejött hét állam mindegyike igen fiatal nemzetállam, számos, a közelmúltból származó sérelemmel. A 20. század második felének legvéresebb európai háborúiban, a délszláv háborúkban – amelyek mintegy egy évtizedig tartottak – összesen 150 ezren veszítették életüket, sokan közülük civilek. A háború borzalmai közé tartozott a genocídium, az etnikai tisztogatás, a háborús bűnök és a nemi erőszak,²³ amelyeknek emlékei még mélyen élnek az emberek emlékezetében. Az Európai Bizottság legfrissebb bővítési dokumentuma szerint: „Az 1990-es évek sebeinek még idő kell, hogy begyógyuljanak. De azóta már 25 év telt el, úgyhogy itt az ideje, hogy a nyitott kérdéseket új erővel kezeljük. Valamennyi országnak egyértelműen el kell köteleződnie mind szóban, mind tettekben a múlt örökségének felszámolása irányába,” amelybe beletartozik a jószomszédi kapcsolatok kialakítása és a problémák közös rendezése, még az uniós csatlakozás bekövetkezése előtt.²⁴ Az Európai Unió tehát a csatlakozás feltételeként tekint a múlt örökségeinek felszámolására, és feladatként szabja a nyugat-balkáni államoknak a szomszédokkal történő megfelelő kapcsolat kialakítását. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy vajon egy emberöltő elegendő volt-e a felejtésre. Valószínű, hogy nem, de a csatlakozás ígérete és egy hiteles bővítési perspektíva segítheti a fiatal nemzetállamokat ebben a folyamatban.

¹⁹ BRUBAKER, Rogers (1992): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Massachusetts, University Press.

²⁰ DIÓSZEGI 1991.

²¹ KOLLER Boglárka (2006): *Nemzet, identitás és politika Európában*. Budapest, Zsigmond Király Főiskola – L'Harmattan. 12.

²² Bosznia 1992-ben nyilvánította ki függetlenségét.

²³ A délszláv háború veszteségeiről lásd LASZÁK Ildikó (é. n.): *Polgárháború Jugoszláviában. Veszteségek és károk*. Megjelenés alatt. Elérhető: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=103:1-vesztesegek-es-karok&root=12&catid=10:vi-a-koevetkezmenyek (A letöltés dátuma: 2018. 02. 23.)

²⁴ COM(2018) 65 final.

Vajon a megkésett, speciális balkáni nemzetfejlődés, a fiatal nemzetállami lét, a közel-múlt sokszor keserű emlékei és az egyes országokban kialakított politikai rendszerek természete milyen kapcsolatban állnak egymással? Michael Mann, a nemzet és nacionalizmus tudományos diskurzus egyik jelentős teoretikusa szerint a „nemzet egy olyan közösség, amely meg akarja teremteni saját államát”.²⁵ A nacionalizmus politikai teóriájáról írt munkájában a nacionalizmus kialakulásában a politikai aspektusoknak különös jelentőséget tulajdonít. Mann úgy véli, hogy a nacionalizmusnak létezik állambomlasztó, államot teremtő és államot megerősítő változata is.²⁶ Mann szerint az államnak a demokráciára adott válasza alapján mérsékeltabb és agresszívabb nacionalizmusok jöttek létre. Ott, ahol a demokrácia intézményesítése viszonylag zökkenőmentesen történik, mérsékelt nacionalizmusok, ezzel szemben ahol a demokrácia intézményesítése nem sikerül, agresszív, kirekesztő nacionalizmusok jönnek létre.²⁷ Ha Mann elméletét a Balkánra alkalmazzuk, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a jogállamiság, a demokrácia, az alapjogok garantálása lehet az út a nacionalizmusok kordában tartására, és az államteremtő, valamint az államerősítő természetének felszínre hozására.²⁸

2. Politikai törésvonalak

A Balkán államainak politikai tagoltsága rendkívüli heterogenitást mutat, ugyanis az egyes országok társadalmi eltérő fejlődési utat jártak be, és e sajátosságok a jugoszláv együttélésben is megmaradtak. Ennek a továbbélésnek köszönhetően az egyes országokban más és más társadalmi strukturáló tényező az, amelyik domináns a politika intézményes és hatalmi struktúráinak az alakításában és működtetésében. A balkáni országokban tehát egyedi esetekként érdemes megvizsgálni a társadalmi és politikai tagoltság összefüggését. Kiindulópontunk az a tézis, hogy a politikai tagoltság a modern társadalmakban kialakuló csoportkonfliktusok eredményeként jön létre.²⁹ Sajátos viszony alakul ki egy-egy társadalmi szegmens és politikai párt között, amely a pártrendszerre és a pártversenyre is hatással van.

Fontos hangsúlyozni azonban azt is, hogy nem minden csoportkonfliktus válik strukturáló tényezővé, mivel a társadalmi tagoltság és a politikai tagoltság között különbség van. Politikai törésvonalak politikai konfliktusokban jönnek létre. Akkor beszélhetünk politikai törésvonalról, ha a különbségek három szinten is jelentkeznek: egyrészt a társadalmon belül, másrészt ha az elkülönülő értékek és attitűdök egy csoport identitástudatát is meghatározzák, harmadrészt pedig ha ezeket a szervezetek felvállalják, és öndefiníciójukban is megjelenítik. Tehát ahhoz, hogy valódi politikai törésvonalról beszéljünk, az identifikációnak és az elkülönülésnek mindhárom szinten meg kell lennie. A társadalmi csoporthoz kötöttség magával hozza, hogy a pártok ezáltal programjukban, cselekedeteikben és kormányra kerülésük esetén a kormányzás folyamatában is e közösség értékeit és érdekeit tartják szem előtt. A politikai aktorok szerepe tehát jelentős abban, hogy a számtalan társadalmi törésvonalból

²⁵ MANN, Michael (1995): A Political Theory of Nationalism and Its Excesses. In PERIWAL, Sukumar ed.: *Notions of Nationalism*. Budapest, Central European University Press. 44–64.

²⁶ MANN 1995, 46.

²⁷ MANN 1995, 62.

²⁸ KOLLER 2006, 40.

²⁹ ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 55.

melyek lesznek a politikai tagoltságot befolyásoló tényezők, így melyek válnak politikai törésvonalakká.

A politikai törésvonalak jelenlétének pozitív és negatív következményei is vannak. A tartósan fennálló politikai törésvonalak megosztják ugyan a politikai szereplőket, de az értékek felvállalásával könnyebbé válik a társadalmi csoportok egyéneinek azonosítása, s így a társadalom mobilizálása, és könnyebbé válhat lojalitás kialakítása is.³⁰ A kutatók szerint a pártok szimpatizánsainak ilyenkor kettős lojalitásuk van: egyrészt a párthoz, másrészt a csoporthoz. Az állandósult törésvonalak azonban megnehezítik a pártok közötti mozgását is a szavazónak.³¹

A legtöbb törésvonal esetében az adott konfliktusnak valamilyen empirikusan kutatható indikátora is van, amely a város/vidék esetében a lakóhely, a kisebbség/többség esetén a többségi nemzethez tartozás, vallás esetében a felekezeti hovatartozás, vagy az önállóság kérdésénél a szuverenitásról alkotott kép.³²

A Balkánon sokszínű politikai törésvonalak alakultak ki, amelyek országonként eltérően jelentek meg, és váltották erősségüket az elmúlt huszonhat évben. Ilyen politikai törésvonal volt a horvátok esetében az önálló államiság, a szerbek esetében az etnikai ellentétek témakörében jelentkező diskurzus.

A konfliktusok törésvonalá válása feltételezi a modern nemzetállamok kialakulását is, amely a vizsgált országok közül többen is ebben az időszakban jött létre. Az egyes államok gyors nemzet- és államépítésének folyamata természetesen hatott a politikai törésvonalak kialakulására és természetére. A térség történeti múltja és a jugoszláv együttélés mihamarabbi „elfelejtése” számos esetben a nyugat-európaiktól eltérő törésvonalakat eredményezett a térségben. Európa nyugati felén a tömegpártok (osztály- és rétegpártok) megjelenésének idején jellemző minta volt az, hogy a pártok a politikai törésvonalak mentén igyekeztek stabilizálni magukat és megbízható szavazóbázist kialakítani. A rendszerváltás után a többpártrendszer és demokrácia megteremtésével, Kelet-Európához hasonlóan, politikai törésvonalak sokasága jelent meg a balkáni országokban, ami a pártverseny logikáját is alapvetően meghatározta, és meghatározza ma is. Míg Nyugat-Európában a klasszikus törésvonalnak a vallás és a munkaadó-munkavállaló konfliktus számított, addig a Balkánon a nemzeti önállóság és az etnikai kérdés lett prioritás. Az elmúlt évek folyamán a tradicionális nyugat-európai törésvonalak is változóban vannak, ugyanakkor fontos rávilágítani, hogy az Európán kívüli világ új demokráciáiban a történelmi fejlődés eltérő hatásai miatt a törésvonalakban is eltérést tapasztalunk.³³

E kontextusban az európai integráció felé történő közeledés és az európai uniós csatlakozás perspektívája is említést igényel. Az európaizáció folyamatára ugyanis a térség fiatal nemzetállamai egyrészt mint a modernizáció szükséges és egyetlen keretére tekintenek,

³⁰ KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó. 132.

³¹ ÉNYEDI–KÖRÖSÉNYI 2004, 55.

³² DZANKIC, Jelena (2013): Cutting the mists of the Black Mountain: Cleavages in Montenegro's divide over statehood and identity. *Nationalities Papers*, Vol. 41, No. 3. 413.

³³ BORNSCHIER, Simon (2009): *Cleavage Politics in Old and New Democracies. Living Reviews in Democracy, 2009*. Center for Comparative and International Studies. Elérhető: www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Bornschier.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 27.)

másrészt nem szívesen vállalják e tekintetben a frissen elért szuverenitásuk csorbítását, amely ugyanúgy a csatlakozási folyamat természetes velejárója.

A Balkánon megjelenő politikai törésvonalak közül kiemelendők tehát a balkáni nemzetek közötti etnikai ellentétek és az európai integráció, ezen belül az uniós csatlakozás által generált viták. A demokratikus államfejlődés által, és nem melleleg az uniós tagság elnyerése miatt ezek a törésvonalak egyes államokban kevésbé láthatók (Szlovénia, Horvátország), míg a demokratizálódási folyamatban még úgynevezett *törékeny államok* esetében ezek napjainkban is meghatározóak (Bosznia-Hercegovina, Koszovó). A régió országai az euroatlanti integráció során válaszut elé kerültek: a szuverenitás feladása mindenhol politikai polémiához vezetett.³⁴ Napjainkban azonban az európai integrációt támogatók a politikai élet fontos szereplői, gyakran kormányzati pozícióiban vannak, ezért a csatlakozási folyamat az ellenhangok dacára folyik. Kiemelendő azonban, hogy az euroszkepticizmus erősödik a térségben. Egyre több társadalmi csoport és egyén fejezi ki nemtetszését a csatlakozási folyamat felülről vezérelt természetéről és anomáliái miatt. További strukturáló elemet jelent a kommunista múlthoz való viszony, illetve a rendszerváltások után kialakuló felemás ideológiai meghatározottság, azonban mint azt a későbbi fejezetben látni fogjuk, ezek nem a nyugat-európai értékekkel történő azonosulást eredményezték a Balkánon, hanem átértelmezett érték meghatározottságot és sajátos ideológiák születését. A demokratikus átmenetek miatt a térség, és benne az országok térszerkezete is átalakult, így a centrum-periféria szembenállás kimutatható törésvonalként jelentkezett újra a Balkánon.³⁵

3. Politikai kultúra

Mint azt a törésvonalak esetében leírtuk, a politikai tagoltság a társadalmakban létrejövő csoportkonfliktusok eredményeként jött létre, azonban a csoportkonfliktusok közül csak azok válnak a politikai életet strukturáló tényezővé, amelyek az egész politikai közösséget megosztják. Ennek nyomán a 19–20. század folyamán a vallási, területi, nyelvi-etnikai, kulturális, gazdasági és osztálykonfliktusok jelentették a szervező erőt.³⁶ A Balkán fejlődésének következtében hasonló elemek lesznek azok, amelyek konfliktusokat szülnek az egyes állami formációkban. A vallási tényező a nyelvi-etnikai elemmel összefonódva Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában, Macedóniában és Koszovóban jelentett fragmentációt, mindezt legbrutálisabban a boszniai háború történései és a koszovói harcok fémjelezték, továbbá a macedóniai albán és a koszovói szerb kisebbség helyzetének kérdése.

Gabriel Almond a politikai kultúra összetevőinek vizsgálatakor két ideáltípust különböztetett meg. Egyrészt az angolszász politikai rendszerekre jellemző homogén politikai kultúrát, amelyet a kétpártrendszer, a különböző értékek egymásmellettsége, a racionális kalkulálhatóság, a pragmatizmus és az alkuképesség jellemez.³⁷ A másik végpontot

³⁴ Lásd VUKOVIĆ, Ivan (2015): The Determinants of Party Consensus on European Integration in Montenegro. *Croatian Political Science Review*, Vol. 52, No. 4–5.; 74–98.

³⁵ A centrum-periféria törésvonal a nyugat-európainál alacsonyabb intenzitású volt a Balkánon, viszont az európai integrációban előrébb haladó országok (Szlovénia, Románia, Bulgária és Horvátország) esetében felértékelődött a regionális politika fejlesztési pénzeiért folytatott küzdelemben.

³⁶ ENYEDI–KÖRÖSÉNYI 2004, 31.

³⁷ ALMOND, Gabriel (1956): Comparative Political System. *The Journal of Politics*, Vol. 18, No. 2. 391–409.

a kontinentális rendszerekre jellemző fragmentált politikai kultúra jelenti, ahol a történeti fejlődés miatt szubkultúrák egymásmellettsége jön létre, amelyben az egymást kizáró célok és ideológiák a meghatározók.

A Balkán államai mind megosztott társadalmat jelentenek, ahol a politikai csoportok egyben zárt társadalmi csoportokat is jelentenek. A fragmentáció az egész pártrendszert is meghatározza, mivel a régió államaiban az egyes alrendszerek – média, politikai pártok, érdekszervezetek, gazdaság – összefonódnak. A politikai pártok választása egyben érték-választást is jelent, amely az adott szubkultúrához tartozó egyén identitásával megegyezik (lásd 1. táblázat). Fontos azonban felhívni a figyelmet arra a jelenségre, hogy az egyes balkáni országok megosztott társadalmai között is differenciálni kell, mert más-más erősségű a fragmentált politikai kultúra. Míg Szlovéniába, Horvátországban, Macedóniában sokkal erősebb a pártok ideológiai érték-választása, így a polgárok szubkultúrába tagolása is jelentős a csoportkonfliktusok szilárdsága miatt, addig például Szerbiában az értékazonosság megvan, az érték tartalmát azonban a politikai vezetők időről időre változtatják.³⁸

1. táblázat

Politikai kultúra és pártrendszer

	Homogén politikai kultúra	Fragmentált politikai kultúra
Politikai alrendszerek	elkülönülnek	összefonódnak
Pártok elsődleges funkciója	akarat- és érdekkaggregálás	akarat-, érdek-, illetve érték-artikuláció
Szavazóbázis	széles választói kör (gyűjtőpártok)	a pártok egy-egy szubkultúrát képviselnek (rétegpártok)
Pártrendszer	kétpártrendszer	sokpártrendszer
Jellemző országok	Egyesült Királyság, USA	európai kontinens

Forrás: ENYEDI–KÖRÖSÉNYI 2004, 37.

A politikai kultúra megértése érdekében érdemes megvizsgálni, hogy az állampolgárok milyen szerepet töltenek be a politikai folyamatokban. Ennek vizsgálatára Almond és Verba három kategóriába osztotta az embereket.³⁹ A résztvevő a politikai folyamat tényleges vagy lehetséges szereplője, politikailag tájékozott, és igényeket támaszt az intézményrendszerrel szemben, a politikai vezetőket teljesítményük szerint értékeli (1). Az alattvaló passzívan engedelmeskedik a kormányzati tisztviselőknek és a törvényeknek, de nem szavaz, és nem vesz részt tevékenyen a politikában (2). A parokiális személy semmit sem tud a politikáról és a kormányzat munkájáról (3).

Az Almond–Verba-féle kategóriapárokat alkalmazva, a Balkán államai napjainkra a modern demokráciák jellemzőivel rendelkeznek, az eddig lezajlott parlamenti választások alapján a lakosság mintegy kétharmada ment el szavazni, vagyis bizonyos értelemben a *résztvevő* kategóriába sorolható. A balkáni lakosság tájékozottsága, a politikusokkal

³⁸ Példaként említhető Tomislav Nikolić és Aleksandar Vučić radikális értékeinek mérséklése vagy Vojislav Koštunica nacionalista irányba történő elmozdulása.

³⁹ ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, Princeton University Press. 79.

szemben támasztott igények és teljesítményük értékelése már árnyalja ezt a képet. A politikától teljesen elszeparálódó népesség lakosságán belüli aránya a Balkánon viszonylag alacsony. A Balkán politikai kultúrája bemutatásakor fontos felhívni arra a figyelmet, hogy a Nyugat-Balkán államai – és bizonyos szempontból Bulgária – esetében a politikai elit és a politikai döntéshozók alattvalóként tekintenek az állampolgárokra, akiknek a politikai cselekedetekhez, valamint a választásokon „szentesítő” feladatot szánnak, a véleményükre, tőlük érkező visszacsatolásokra nem kíváncsiak, és nem is kívánják azokat beépíteni a hatalmi politika, valamint a közpolitika-formálás folyamataiba. Mindennek háttérben ismét a történelmi hagyományokat találjuk. A nyugat-balkáni államok politikatörténetében az autoriter, erős vezetők voltak túlsúlyban, míg a demokratikus időszakban gyakori válságok jelentkeztek. Ezen sajátosság eredménye, hogy a társadalomban – az eltérő szocializációs folyamatok következtében – kevésbé van meg az igény, hogy a döntéshozatalba beleszóljanak. A viszonylag demokratikus történelmi háttérű Szlovénia és Horvátország bizonyítja, hogy a kulturális eltérés kihat a társadalom közügyek iránti elkötelezettségére is.

A 3 leginkább fragmentált ország esetében (Bosznia-Hercegovina, Koszovó és Macedónia) valójában úgynevezett *oszloposodott* társadalmakról beszélünk. Ilyenről akkor beszélhetünk, ha egy országon belül olyan mély és hosszantartó törésvonalak vannak a különböző politikai attitűdök között, hogy ezek állandó egymás mellett létező és sokszor egymással konfrontálódó, politikai szubkultúrákat eredményeznek. Ekkor az állampolgárok véleménye között éles határ húzódik például az államhatárokról, a rendszer természetéről és a helyes ideológiákról alkotott nézeteikben.⁴⁰ Az eltérő szubkultúrák különböző politikai pártokat és érdekcsoportokat hoznak létre; intézményeik a társadalom egészét felölelik, de egymástól teljesen elkülönülten működnek. E társadalmakban olyan *oszlopok* (egymástól elválasztott etnikai intézményrendszerek) jönnek létre, amelyek állami elismeréssel, nagy anyagi erővel és teljesen kiépült szervezeti struktúrával rendelkeznek. A vallási (etnikai) és ideológiai törésvonalak mentén szerveződő pártok szubkulturális pártokat jelentenek, amelyek tagjai és vezetősége szociokulturálisan és világnézetiileg zárt. Bosznia-Hercegovinában ezáltal beszélhetünk a 3 államalkotó nemzet szubkultúrájáról (bosnyák, boszniai szerb és boszniai horvát), Koszovóban az albán többség és a szerb közösség párhuzamos intézményrendszeréről, illetve Macedóniában a macedónok és az albánok évtizedes szembenállásáról.

4. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

4.1. Alkotmányozás

A Balkán valamennyi állama írott alkotmánnyal rendelkezik, amely az alkotmányjogi fejlődésüknek is megfelel. A rendszerváltások időszakában az újonnan létrejött nemzetállamok igyekeztek új, demokratikus alaptörvényeket életbe léptetni, ennek megfelelően Horvátország már 1990-ben, Szlovénia, Macedónia, Albánia, Románia és Bulgária 1991-ben fogadta el új alkotmányát. Bosznia-Hercegovina e tekintetben kivételes helyzetben van, ugyanis esetében a nemzetközi közösség „jóvoltából” az 1995-ben elfogadott daytoni megállapodás

⁴⁰ ALMOND, Gabriel A. – POWELL BINGHAM JR., G. – STROM, Kaare – DALTON, Russel J. (2006): *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 82.

melléklete tartalmazza a föderáció alkotmányát. 2018-ban ennek megváltoztatására tettek kísérletet. A kései rendszerátalakítók csupán a 2000-es években fogadták el első, a nyugati értékeket is magukban foglaló alaptörvényüket, nevezetesen Szerbia 2006-ban, Montenegró 2007-ben, Koszovó pedig 2008-ban. Ezekben már a klasszikus hatalommegosztás elvét használták, és igyekeztek demokratikus ellensúlyokat is kialakítani a kormányzattal szemben. Az alkotmányok módosítására több alkalommal került sor, alapvetően két különböző módon. Míg a horvátok és a macedónok 2001-ben egy nagy változtatási hullámot végeztek, addig a szlovének napjainkig tizenegyszer, a bolgárok pedig ötször módosították kisebb mértékben a legfelsőbb jogforrásukat. Másik két ország a rendszerváltáskor megreformált alaptörvényük helyébe új alkotmányt fogadott el: az albánok 1998-ban, a románok pedig 2003-ban. Ők voltak azok, akik nem a módosítások sorát kívánták bevezetni, hanem teljes alkotmányos reformmal egységes szerkezetbe foglalni a politikai berendezkedés szabályait.

4.2. Kormányzat

A hidegháború végével a demokratizálódás „harmadik hulláma”⁴¹ által nemcsak Kelet-Közép-Európában, de a Balkánon is végbement a politikai rendszer bizonyos fokú átalakulása. Hangsúlyozandó azonban, hogy a rendszerváltások sokszor nem eredményezték a politikai elit cseréjét, így gyakorivá vált a reformkommunisták túlélése, és korábbi hatalmuk átörökítése.

A demokratikus politikai rendszerek kialakulására három tényező van kihatással: „1. a hatalmi ágak elválasztása a különböző kormányzati ágazatokban, 2. a hatalom földrajzi megoszlása a központi (országos) kormányzat és az alsóbb szintek (államok, tartományok vagy önkormányzatok) között és 3. a kormányzati hatalom korlátai szerint.”⁴² A hatalmi ágak szétválasztásának klasszikus elmélete szerint – az Egyesült Államokat és az Egyesült Királyságot alapul véve – a második világháború előtt a kormányzati rendszerek két alaptípusát lehet megkülönböztetni. Az egyik az amerikai, elnöki rendszer, amelyben megvalósul a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágak teljes elválasztása, s amely intézményeket a szavazók külön választanak meg, és ruháznak fel hatalommal. Sem a törvényhozásért felelős parlament, sem pedig a végrehajtásért egy személyben felelős elnök nem válthatja le az alkotmány szerint szokásos eszközzel a másik intézményt. A fékek és ellensúlyok rendszerének kialakításával a hatalmi ágak koncentrációját és egy autoriter vezető felemelését kívánták megakadályozni. Az elnöki rendszer leginkább Latin-Amerika országai számára vált vonzóvá a kulturális és politikai közelség miatt; Európában és különösen a Balkánon nem találunk ilyen berendezkedést.

Külön típus az úgynevezett parlamentáris rendszer. A parlamentáris rendszerben – ahogyan a brit példa is mutatta – összekapcsolódik a törvényhozás és a végrehajtás. A két hatalmi ág között bizalmi viszony áll fenn, így egymással szemben rendelkeznek leváltási eszközökkel (bizalmatlansági indítvány vagy a parlamentfeloszlatási jog). Napjainkra

⁴¹ HUNTINGTON, Samuel (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press. 5.

⁴² ALMOND et al. 2006, 151.

a parlamentáris rendszerekben a két hatalmi ág összefonódásának vagyunk szemtanúi. Ez a berendezkedés jellemző leginkább európai államokra, és a Balkán számára is ez jelentette a mintát.

Speciális megoldást jelent a francia Ötödik Köztársaság vegyes berendezkedése, a fél-elnöki rendszer, amelyben a köztársasági elnököt és a törvényhozást egyaránt közvetlenül választják. A rendszer különlegességét az elnök speciális jogai adják, amelyek a végrehajtó hatalom domináns intézményévé emelik az államfői tisztséget. Erre Európában Finnország jelentett példát, ugyanis a függetlenség elnyerésétől kezdve (1919) egészen 2000. március 1-ig félelnöki volt a kormányformája. A létrehozatal oka a szovjetek közelsége miatt érzett állandó fenyegetettség volt, ugyanis ha szükség mutatkozott, akkor gyors lépésekre volt szükség az elnök részéről, és nem volt idő megvárni a törvényhozás néha lassú döntéshozatalát. Napjainkban Oroszország félelnöki rendszert működtet. A Balkánon Montenegró deklarálta hivatalosan kormányformájaként, továbbá időről időre a szerb politikai rendszerben is megjelennek félelnöki rendszerre jellemző sajátosságok.⁴³

A feltüntetett három kormányforma közül a parlamentáris berendezkedés az, amely döntő többségében a Balkánon is jelen van,⁴⁴ így a továbbiakban ezt ismertetjük részletesebben. A parlamentáris kormányzat a brit, a francia és a többi nyugat-európai ország politikai fejlődésének eredményeként nyerte el mai formáját. A 18–19. századi politikai felfogásban a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ág dualizmusa valósult meg: a kormány az uralkodónak és a parlamentnek tartozott politikai felelősséggel; a parlamentet a kormánytól függetlenül választották; a kormánynak a parlament támogatására volt szüksége a költségvetés és a hadügyek területén, valamint új az adók kivetése és az újoncok besorozása esetén. A 19. század végén a korábbiakhoz társult a parlamentnek politikailag is felelős kormányzás eszméje. A század végén megjelenő tömegpártosodás a pártok versenyét hozta el, így az általános választójog kiterjesztésével a kormány legitimitációja – igaz, közvetetten, de – a polgárookra vezetődött vissza. A modern pártok megjelenése óta a törvényhozó és végrehajtó hatalmi ág, illetve a parlament és a kormány összefonódásának vagyunk szemtanúi. A 20. századi parlamentarizmus jellemzőiként a következő elemeket tudunk megemlíteni:⁴⁵ A kormány tagjai általában a parlamenti képviselők közül kerülnek ki, ezáltal nincs személyi összeférhetetlenség a parlamenti képviselőség és a kormányzati tisztség között (1). A kormány felelőssége a parlament többségétől függ, ami a felelős kormányzás alapja (2). A parlament a kormányfő kezdeményezésére bármikor felosztható (3). A végrehajtói hatalmi ágon belül elválik egymástól az államfői és a miniszterelnöki tisztség, amelyben utóbbi a domináns (4). A kormányon belül érvényesülő kabinetelv következtében a kormányfő kiemelkedik (5). A kabinet kiemelkedő szereplője a parlamenti törvényhozásnak (6). Többeségi elv alkalmazása a törvényhozás folyamatában és a kormány bizalmi viszonyában is (7).

⁴³ A Szerbiáról szóló tanulmányban ennek hátterét bemutatjuk, ehelyütt csak utalunk arra, hogy a szerb államfő egyes ciklusokban a kormányzó párt elnöke is, így a végrehajtás mindkét intézményét uralja.

⁴⁴ A balkáni régió államai deklaráltak parlamentáris kormányforma fogalmát használják alkotmányaikban, azonban a politikai rendszerek gyakorlati működése és a személyek személyes habitusa által Szerbiában és Montenegróban félelnöki rendszerek működnek egy-egy államfői ciklus alatt. Továbbá Horvátországban is Franjo Tuđman elnöksége idején.

⁴⁵ ALEMANN, Ulrich von (1989): *Parlamentarismus*. In NOHLEN, Dieter Hrsg.: *Politikwissenschaft. Pipers Wörterbuch zur Politik*. München, Piper. 652–653.; BOGDANOR, Vernon szerk. (2001): *Politikatumányi Enciklopédia*. Budapest, Osiris Kiadó. 451–453.

A fegyelmezett pártfrakcióknak köszönhetően sikerül fenntartani a parlamenti többséget és ezáltal a kormány iránti bizalmat (8). A hatalmi ágak korábbi elválasztása helyett azok összefonódására, fúziójára kerül sor (9).

Összességében megállapítható, hogy a Balkánon a miniszterelnöknek van nagyobb befolyása, továbbá napjainkra a mediatisáció és a perszonalizáció eredményeként kiemelkedik a kormány tagjai közül. A kormányok minden régiós állam esetében a törvényhozás többségének bizalmától függenek, illetve a parlamenti többség és a kormány szoros összefonódása miatt érvényesül a törvényhozás és a végrehajtás fúziója.

4.3. A politikai ellensúlyok és demokratikus kontroll

A hatalommegosztás eltérő volta miatt az egyes kormányzati rendszerekben a demokratikus kontroll is változik. A politikai rendszerekben a végrehajtó hatalommal szemben számos intézmény jött létre, amelyek a demokratikus kontroll szerepét is betöltik. A nyugat-európai demokráciákban ilyen szerepe van az államfőnek, az alkotmánybíróságnak, az igazságszolgáltatásnak, a közvetlen demokrácia eszközeinek, a jegybank függetlenségének, az ombudsmannak és a területi hatalommegosztás intézményeinek (régió, tartomány, önkormányzatok). Habár mindegyik balkáni állam az alkotmányaik szerint rendelkezik ezen intézményekkel, ezek gyakorlati fellépése azonban sok esetben nem mutat hasonlóságot a nyugat-európai társaikkal. Az igazságszolgáltatás függetlensége számos régiós ország esetében problémát jelent, legyen az az EU-tag Románia, Bulgária és Horvátország, vagy tagjelölti státuszban bírósági reformokat végrehajtó Szerbia és Albánia. A szervezett bűnözés és a korrupció elleni küzdelem szintén problémát jelent a térségben, viszont a létrehozott korrupciós eseményeket vizsgáló intézmények javaslatait a gyakorlatban nem veszik figyelembe. Egy ország demokratikus fejlettségét azonban a kontrollintézmények gyakorlati működésében lehet mérni, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes balkáni országokban ez hogyan valósul meg.

5. Pártok és a választási rendszer

5.1. Pártok

Sartori definíciója szerint a párt olyan szervezet, amely jelölteket állít a választott közhivatali és törvényhozói pozíciókra.⁴⁶ A pártokra természetesen egyéb kiegészítő jellemzők is mérvadóak, mint például az önkéntesség, a szervezettség, a közös ideológia és érdek, a hatalomszerzés célja, a program átfogó jellege, továbbá az egységes csoportviselkedés.

A politikai pártok funkciókkal rendelkeznek a politikai alrendszerben, ennek megfelelően beszélhetünk közvetítésről és képviseltről, érdekartikulációról és aggregációról, mobilizációról és integrációról, a politikai vezetés rekrutációjáról és szelekciójáról, kormányzati feladatról, politikaformálásról és legitimációról. A Balkán politikai pártjait figyelembe véve

⁴⁶ SARTORI, Giovanni (1976): *Parties and Party System. A framework for analysis*. Vol. I. Cambridge, Cambridge University Press. 59.

ezen szervezetek két altípusa az, amely meghatározó a térségben. Egyrészt a rétegpártok lesznek azok, amelyek egy jól körülhatárolható szubkultúra érdekeit és politikai tökevéseit képviselik. Ilyen pártok lehetnek a vallási vagy kulturális kisebbségeket képviselő, illetve az etnikai pártok. A másik típust a gyűjtőpártok fogják jelenteni, amelyek célja a választók többségének megnyerése egy általános politikai program segítségével. Ezek a programok tehát természetükből fakadóan nem egyetlen csoport érdekeit kívánják képviselni, hanem az egész politikai közösséghez szólnak.

A politikai verseny szempontjából és a választópolgárokkal történő kapcsolatfenntartás miatt leggyakrabban az ideológiai mező az, amely segít eligazodni a pártok között. Az ideológia alatt politikai kódrendszert értünk, amely segíti a választópolgárokat a tájékozódásban, és az egyes pártok motivációit, céljait általánosan meghatározza. Általában az ideológiai mezőt kétszattatúan ábrázolják a politikatudományban, így a balkáni pártok bemutatásakor mi is a jobb- és baloldali felosztást fogjuk alkalmazni. Ezekkel a fogalmakkal a világnézeti tradíciókat, az emberről, a világról, a társadalomról alkotott eszméket tudjuk megragadni, illetve az állam szerepére vonatkozó elképzeléseket. Ehelyütt nincs módunk az ideológiai fejlődés részletes ismertetésére, csupán utalni szeretnénk arra, hogy a baloldaliság a *progresszív*, míg a jobboldaliság a *konzervatív* filozófiára épül.⁴⁷

A bal-jobb bináris kód segítségével a pártokat is könnyebben tudjuk osztályozni, ennek megfelelően a politikatudomány klasszikus osztályozását kívánjuk követni. Eszerint a pártokat politikai családokba rendezzük, így megkülönböztetünk baloldali, jobboldali és centripártokat. A pártok csoportosítása történhet a képviselni kívánt érdekek alapján, a nemzetközi pártszövetségekhez tartozás által, a gyakorlati politika szerint, továbbá a programjukat alakító értékek mentén.⁴⁸

A baloldali pártokat elemezve 4 nagy csoportot különböztetünk meg. Az első csoportot a kommunista pártok jelentik, amelyeket általában szélsőbaloldalinak és rendszerellenesnek tekintenek. Alapvető céljuk a kommunista társadalom megteremtése a forradalom segítségével, népszerűségüket az 1917-es orosz forradalom erősítette. Nyugat-Európában azonban marginális helyzetbe kerültek, míg a Balkán államaiban a második világháború után a rendszerváltásig kizárólagos pártformációkat jelentettek, így Jugoszláviában, Albániában és Romániában is csak kommunista egypártrendszer működött. Bulgária kivételt képezett, mivel a hegemon rendszerben a kommunisták mellett elvben létezett a Népi Földműves Szövetség is. Az 1989-es rendszerváltások következtében és a hidegháború megszűnésével marginalizálódtak a magukat kommunista utódszervezetnek tekintő pártok.

A második kategóriát a szociáldemokrata pártok alkotják, amelybe beletartoznak a szocialista és munkáspártok is. Ezen csoportba tartozók közös jellemzője Nyugat-Európában a marxista szocializmus 19. századi szellemi gyökere, azonban fejlődésük következményeként az 1970-es évektől fokozatosan feladták az eredeti céljaikat, így például az államosítás programját is. Szavazóbázisukat tekintve általában a legnagyobb csoportot a munkásság jelenti, azonban ezen az ezredfordulóra változtatni kényszerültek, mivel a választásokon

⁴⁷ ENYEDI–KÖRÖSÉNYI 2004, 213.

⁴⁸ MAIR, Peter – MUDDE, Cas (1998): The Party Family and It's Study. *Annual Review of Political Science*, Vol. 1, 211–229.

egyre rosszabb eredményeket értek el, így már nem az osztályérdekek képviseletét, hanem gyűjtőpárti célokat fogalmaznak meg. A Balkán esetében a szociáldemokrata pártok fejlődése eltérő utat járt be, mivel azok a rendszerváltások eredményeként jöttek létre, többnyire a reformkommunisták utódpartjaként.

A harmadik baloldali csoportot az újbaldali pártok jelentik, amelyek Nyugat-Európában az 1960-as évek végén, a diákmozgalmakkal jöttek létre. Politikai karakterüket az adja, hogy radikális, marxista ideológiai indíttatásúak, forradalmi szerepet az értelmiségnek és a polgári társadalomnak tulajdonítanak, azonban a szabadság és a demokrácia libertariánus-anarchista felfogását vallják, továbbá a kollektív tulajdon és a gazdaság állami szabályozásának hívei. Újbaldali párttal találkozunk Szlovéniában a Levica működésénél, a horvát Živi zid esetében, amelyek a délszláv térség nem posztkommunista radikális baloldalát erősítik. Hasonló kategóriába sorolható a koszovói Vetevendosje is, amely nacionalista vonásokkal is rendelkezik.

A negyedik kategóriát a zöldpártok alkotják, amelyek elfogadják a jóléti szociális állam újraelosztó rendszerét, azonban programjukban a környezetvédelem élvez prioritást, amelyet akár a gazdasági növekedés korlátozása révén is biztosítani kívánnak. Habár Nyugat-Európában a zöldpártok támogatottsága az ezredfordulóra emelkedett, még mindig csekélynek számított, viszont sikerült kormányzati pozíciókhoz jutniuk. A Balkán államaiban – hasonlóan az újbaldali pártokhoz – elvétve találunk a környezetvédelmet zászlajukra tűző pártokat.

A baloldali pártcsaládot elemezve látható, hogy a posztmateriális értékek ezekben a társadalmakban kevésbé vannak jelen a pártrendszerben, az nem tud értékként és érdek-képviseletként megjelenni. A régióban sem a kommunista, sem pedig az újbaldali és zöldpártok nem nyernek parlamenti mandátumot, így a szociáldemokrata kategória a domináns, amely országoként eltérő számú pártot jelent a pártversenyben.

A jobboldali pártcsaládnak hosszabb parlamenti múltja van, mint a baloldalinak volt, viszont igen változatos alcsoportokat produkált, így három nagy kategóriára osztható. Az első csoportba a kereszténydemokrata szervezetek kerülnek, amelyek a 19. század végén keletkeztek az individualizmus, a laissez-faire gazdaságfelfogás, az antiklerikalizmus és a szocializmus ellenreakciójaként. Valójában nehezen kategorizálható, mivel konzervatív és progresszív egyben, továbbá a nemzetekfelettség képviselője. Alapvető értékként az egyén magántulajdonhoz való jogát hirdette, illetve a szubszidiaritás elve alapján a civil társadalom aktivitását részesíti előnyben az állammal szemben. Szavazóbázisuknak Nyugat-Európában a közalkalmazottak és az önálló egzisztenciával rendelkezők számítottak, azonban az ezredfordulóra népszerűségük csökkent. Vizsgált régiókban valódi kereszténydemokrata pártokkal nem találkozunk, elsősorban Szlovéniában és Horvátországban voltak kísérletek ilyen típusú pártok létrehozatalára, de támogatottságuk alacsony volt.

A jobboldal legnagyobb csoportját a konzervatív pártok jelentik. Létrejöttük a 19. század elejére vezethető vissza, a francia forradalomra adott reakcióként. Alapvetően a történeti kontinuitás és a status quo megőrzése a céljuk, elutasítanak minden radikális változást, és az államnak mindig meghatározó szerepet szánnak. Társadalmi bázisuknak a középosztály számít, önmagukat világi pártként definiálják, de klerikálisak.

A szélsőjobboldali pártok a Balkán természetes elemének számítanak. Nyugat-Európában egészen az 1990-es évekig nem játszottak számottevő szerepet, azonban az említett évtizedben már a szavazatok átlagosan 6%-át szerezték meg. Szellemi előzményei visszanyúlnak a második világháborús fasiszta, nemzetiszocialista és jobboldali antidemokratikus mozgalmakig. A szélsőjobb programjainak közös szellemi gyökere a nacionalizmus, az idegengyűlölet, a törvényi szigor betartása és az erős államba vetett hit. Az 1990-es évekre történő megerősödés okaként a szakirodalom Nyugat-Európában a bevándorlást, az európai integrációt, a globalizációt és a növekvő adókat és bürokráciát említi. Közrejátszott az is, hogy az ezredfordulóra felerősödött a baloldali liberális értékrend hegemoniája és a posztmaterialis értékek megerősödése. Szavazóbázisukat tekintve alapvetően az alsó középosztály és kispolgárság körében kaptak szavazatokat. A Nyugat-Balkán esetében fontos különbséget tennünk a tekintetben, hogy az első délszláv válság idején létrejött szélsőjobboldali szervezetek sovinszta megfontolásokat helyeztek előtérbe. Ahogy a háború emléke távolodott, és a politikai rendszer egy demokratikusabb korszakba lépett, úgy helyeződött át a hangsúly az euroszkepticizmusra és a globalizáció kritikájára a szélsőjobboldal megnyilvánulásaiban.

A bal-jobb skála közepén helyezkednek el azon centрупártok, amelyek mindkét oldallal koalícióképesek lehetnek egy-egy választás eredményeként. A politikai pártpaletta közepén lévő pártcsalád három kategóriára bontható. Az elsőt a liberális pártok alkotják, amelyek a 19. századi liberalizmus szellemi gyökeréhez nyúlnak vissza, és a liberális világnezet és politikai tradíció örökösének számítanak, legfontosabb céljuknak pedig az egyéni jogok és szabadságok biztosítását tartják. Társadalmi bázisukat tekintve alapvetően a középosztály szavazataira számítanak. A rendszerváltások után a Balkánon is megfigyelhető a liberális pártok térnyerése, követve a nyugat-európai példát, itt is létrejöttek balliberális és szociálliberális pártok, továbbá jobboldali liberális szervezetek. Alapvetően alacsony támogatottsággal rendelkeztek az 1990-es években, napjainkra pedig nagymértékben kiszorultak a parlamenti keretből. Érdekes jelenség, hogy a régió északi területe az, ahol leginkább parlamenti mandátumhoz jutottak (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Románia), míg a déli államokban hiányoznak a pártpalettákról.

A centрупártok másik nagy csoportját az európai pártrendszerekben az agrárpártok jelentették, amelyek sajátos érdekképviseletet is biztosítottak szavazóik számára. Társadalmi bázisuk beszűkülésével csak az északi államokban és Kelet-Közép-Európa egyes részein maradtak fenn, míg a Balkánról szinte hiányoznak (Horvátország a Horvát Parasztpárt miatt kivételt képez).

Az utolsó kategóriát a regionális-etnikai pártok jelentik. A legrégebbi etnikai pártok a 19. században jöttek létre, de sikereket csak az 1960-as évektől tudtak elkönyvelni. Szavazóikat tekintve valamely szubkultúrához kötődnek, és erős kapcsolat áll fenn a szavazó identitása és pártválasztása között. A sajátos történelmi hagyományok és társadalmi összetétel miatt a Balkán minden államában találunk ilyen pártokat. Horvátországban a regionális megoszlás is erős, ami a regionális identitások erősségét jelzi. Kisebbségi párt szinte mindegyik országban van, és valamilyen formában biztosított a parlamenti képviseletük is.

2. táblázat

Pártok a Balkán államaiban 2017-ben

Párt típusa	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Bulgária	Horvátország	Kosзовó	Macedónia	Montenegró	Románia	Szerbia	Szlovénia
<i>Baloldal</i>										
Kommunista	–	–	–	Horvát munkaspárt	–	–	–	–	–	–
Szociáldemokrata	Albán Szocialista Párt; Szocialista Mozgalom az Integrációért	Szociáldemokrata Párt BiH; Független Szociáldemokrata Szövetség	Bolgár Szocialista Párt	Horvát Szociáldemokrata Párt	Kezdeményezés Koszovóért	Macedónia Szociáldemokrata Uniója	Szocialisták Demokratikus Pártja; Szociáldemokrata Párt	Szociáldemokrata Párt	Szerbiai Szocialista Párt; Demokrata Párt	Szociáldemokraták
Újbaloldal	–	–	–	–	Önrendelés	–	–	–	–	–
Zöldek	–	–	–	–	–	Demokratikus Megújulás	–	–	–	–
<i>Jobboldal</i>										
Kereszténydemokrata	–	–	–	Horvát Kereszténydemokrata Párt	–	–	–	–	–	–

Párt típusa	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Bulgária	Horvátország	Kosзовó	Macedónia	Montenegró	Románia	Szerbia	Szlovénia
Konzervatív	Albán Demokrata Párt	Demokratikus Akciópárt; Horvát Demokratikus Közösség BiH; Horvát Demokratikus Közösség 1990	Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért	Horvát Demokratikus Közösség	Kosзовói Demokrata Liga; Kosзовói Demokrata Liga; Demokrata Liga	Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Macedón Nemzeti Egység Demokratikus Pártja	Demokratikus Front; Egyesült Montenegró	–	Szerb Haladó Párt	Szlovén Demokrata Párt
Szélsőjobboldal	Párt az Igazságosságért, Integrációért és Egységért	–	Egyesült Patrióták; Volja	Dr. Ante Starčević Horvát Jogpárt	–	–	–	–	Szerb Radikális Párt	–
<i>Centrum</i>										
Liberalis	–	–	Mozgalom a Jogokért és Szabadságokért	Híd; Horvát Néppárt	Új Kosзовói Szövetség	Liberalis Demokrata Párt	Liberalis Párt; Demokratikus Szövetség	Liberalisok és Demokratikus Szövetség; Nemzeti Liberalis Párt	–	Modern Közép Pártja
Agrár	–	–	–	Horvát Parasztpárt	–	–	–	–	–	–
Regionális-ethnikai	–	Párt Bosznia-Hercegovinánál; Szerb Demokrata Párt	Mozgalom a Jogokért és Szabadságokért	Isztriai Demokratikus Gyűlés	Szerb Lista	Demokratikus Unió az Integrációért	Bosnyák Párt; Horvát Polgári Kezdeményezés	Románai Magyar Demokrata Szövetség	Vajdasági Magyarok Szövetsége	Szlovén Nyugdíjasok Demokrata Pártja

Forrás: a szerzők szerkesztése

5.2. Pártrendszerek

A pártrendszerben azt vizsgáljuk, hogy a pártok hogyan viszonyulnak egymáshoz, milyen viszonyrendszer alakul ki közöttük, továbbá mennyiben egymás függvényei, és miként reagálnak más pártokra.⁴⁹ A pártrendszerek stabilitását és változékonyságát számos tényező befolyásolja.

A társadalom politikai és kulturális tradíciói: A nyugat-európai társadalmak hosszú évszázadokon keresztül alakították ki mai politikai és kulturális ismérveiket, amelyekre a demokrácia keretei között alapvető értéként tekintünk. A balkáni régió tradíciói: az államfejlődések és hódoltságai viszonyok, valamint nagy hangsúlya van az egyszemélyi vezetésnek.

A társadalom struktúrája: A pártrendszerekben jelen lévő pártok számára és összetételére nagymértékben kihat az adott állam társadalmi osztályainak, rétegeinek, etnikai és vallási csoportjainak száma. A társadalmi struktúra balkáni példájánál az etnikai sokszínűség mindenképpen a pártok számának a növekedését fogja előidézni.

A választási rendszer: Általában a pártok konszenzusa határozza meg egy-egy ország választási rendszerét, ami később visszahat a szavazatokért versengő pártokra, ugyanis az egyes választási rendszerek más-más következménnyel járnak a parlamenti mandátumokért folytatott versenyre. Azt is érdemes megvizsgálni, hogy a választási rendszereken kívül milyen más intézmények hatnak még a pártrendszerek fejlődésére.⁵⁰

A politikai kultúra és a politikai tagoltság: Egy ország politikai tagoltsága természetesen kihat az adott pártrendszerre is, mivel a politikai törésvonalak a pártok létrejöttére, így számukra is nagymértékben kihatnak. Egy társadalom minél több törésvonallal rendelkezik, annál heterogénebb, és a klasszikus ideológiai szembenálláson túl más strukturáló tényezők is kihatnak a pártok létrehozására.

A politikai rendszer hatalmi szerkezete: Az egypártrendszerek egyetlen hatalmi centrum köré szerveződnek, még ha az uralkodó párt mellett más „álpártok” is megjelennek. Ilyen rendszerek működtek a kommunista időszakban Romániában, Bulgáriában és Albániában, továbbá Jugoszláviában. Albániában napjainkra leginkább kétpólusú politikai rendszer jött létre, amely általában úgynevezett *középre húzó* pártrendszer; nem feltétlenül kétpártrendszer, de két hatalmi pólus található meg. A többi régiós ország a többpólusú politikai rendszerek kategóriájába tartozik, ahol általában versengő többpártrendszerek alakulnak ki, és nagyon erős a centrifugális hatás, amely a koalíciós kormánypártok esetében három-négy pártot takar.

Regionális és etnikai viszonyok: A földrajzi, területi, de az államigazgatási viszonyok is nagymértékben kihatnak az adott ország regionális megosztottságára, míg a nagy etnikai csoportok az etnikai alapon szerveződő pártok kialakulását erősítik.

Államforma és államszerkezet: Az állami berendezkedés meghatározza a pártok versengésének keretét, ami a balkáni viszonyokban Bosznia-Hercegovina pártrendszerét fogja nagymértékben befolyásolni föderális szerkezete miatt. Fontos azonban felhívni a fi-

⁴⁹ SARTORI 1976, 44.

⁵⁰ HICKEN, Allen – STOLL, Heather (2016): Legislative policy-making authority, party system size, and party system nationalization. *Electoral Studies*, No. 47. 113.

gyelmet arra, hogy a területi hatalommegosztás közjogi szerkezete nem feltétlenül vezet a pártrendszer sokszínűségéhez.⁵¹

A pártrendszerek többféle szempont szerint osztályozhatók. Egyrészt a pártok száma alapján, másrészt azok súlya szerint, a mérsékelttség és szélsőségesség alapján, az ideologikus és pragmatikus jellemző figyelembevételével, illetve a pártrendszer nyitottságát vagy zártságát elemezve. Az alábbiakban ezen jellemzők szerint kívánjuk szemléltetni a balkáni államok pártrendszereit, illetve azok fejlődését.

Maurice Duverger a pártok száma szerint megkülönböztetett egypártrendszereket, kétpártrendszereket, többpártrendszereket (három-öt párt verseng), valamint sokpártrendszereket (6 vagy annál több párt van jelen). Ezen megoszlás szerint mindegyik vizsgált balkáni államban sokpártrendszert találunk, a rendszerváltásoktól kezdve egészen napjainkig.

A pártok számán túlmenően, ha azok súlyát is szeretnénk elemezni, akkor a rendszer koncentrátságára világítunk rá. A pártok effektív száma lesz az, amely az egypárti dominancia és az egyenlő erejű sok kis párt által jelzett végpont között segít eligazodni.⁵² Ennek kiszámítása az alábbi képlettel történhet:⁵³

$$N = \frac{1}{\sum p_i^2}$$

3. táblázat

Effektív pártok száma

Ország	Első többpárti parlamenti választás		Utolsó parlamenti választás	
	Pártok száma	Effektív pártok száma	Pártok száma	Effektív pártok száma
Albánia	4	1,8 (1991)	5	2,5 (2017)
Bosznia-Hercegovina (Szövetségi Képviselőház)	7	4,0 (1996)	12	5,5 (2014)
Bulgária	4	2,6 (1990)	5	3,4 (2017)
Horvátország	9	2,4 (1992)	14	3,3 (2016)
Koszovó	14	4,1 (2001)	12	4,1 (2017)
Macedónia	12	4,9 (1990)	6	2,8 (2016)
Montenegró	4	2,0 (1990)	9	3,7 (2016)
Románia	27	2,1 (1990)	23	3,5 (2016)
Szerbia	14	1,6 (1990)	12	3,2 (2016)
Szlovénia (Képviselőház)	10	6,6 (1992)	9	4,2 (2014)

Megjegyzés: A függetlenség utáni első választásokat figyelembe véve a választáson induló listák alapján.

Forrás: a szerzők szerkesztése

⁵¹ DE MIGUEL, Carolina (2016): The role of electoral geography in the territorialization of party systems. *Electoral Studies*, No. 47. 68.

⁵² LAAKSO, Markku – TAAGEPERA, Rein (1979): "Effective" Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, Vol. 12, No. 1. 3–27.

⁵³ Ha például csak 2 párt van jelen a törvényhozásban, de az egyikhez a parlamenti képviselők 90%-a, a másikhoz csak 10%-a tartozik, akkor a rendszer logikája szerint közelebb áll az egypártrendszerhez, mint a kétpártrendszerhez (0,9² + 0,1²), az effektív pártok száma pedig 1,2. Ha 5 egyenlő súlyú párt van jelen, akkor az eredmény 5 lesz.

Giovanni Sartori a pártok száma és a közöttük lévő verseny alapján határozta meg pártrendszer kategóriáit, amelyet három nagy területre osztott:

Atomizált (formátlan) pártrendszerek

Jellemzően még ki nem kristályosodott demokráciában jönnek létre az ilyen típusú pártrendszerek, amelyekben a pártok száma valójában elhanyagolható, ugyanis még nem alakult ki a politikai rendszer közös mechanizmusa, és valódi versenyről sem beszélhetünk a pártok között. Ilyen rendszerről a rendszerváltások idején beszélhetünk a Balkánon, így a demokrácia első szakaszában valójában a versenyszabályok kialakítása és konszenzusának megteremtése zajlott és zajlik.

Nem versengő pártrendszerek

A nem versengő pártrendszereknél nem beszélhetünk a pártok közötti valódi megmérettetésről, mivel valamilyen feltétel hiányzik ahhoz, hogy más pártok is hatalomra juthassanak.

Valódi egypártrendszer

Ilyen rendszerben a pluralizmusnak egyáltalán nincs helye, mivel a hatalmi viszony és a szabályozás csak egyetlen párt számára biztosítja a létet. A valódi egypártrendszereket működésük és a társadalommal való kooperáció alapján további alcsoportokra oszthatjuk:

- a) Totális egypártrendszer: Egy erősen kényszerítő jellegű, mélyen átideologizált rendszer. A kommunista időszakban Albániában, Bulgáriában és Romániában működött ilyen típusú a pártrendszer.
- b) Autoriter egypártrendszer: Kisebbségi ideológiai intenzitású, a kényszerítés mérsékeltebb, de minden más politikát kizár, amit nem az uralkodó párt hirdet.
- c) Pragmatikus egypártrendszer: Gyenge az ideológiai kötöttség és a kényszerítés is csekélyebb, együttműködőbb a társadalommal szemben. A hidegháború idején a Jugoszláv Kommunista Szövetsége tartozott ebbe a kategóriába, mivel sokkal nyitottabb volt a különutas politika következtében.

Hegemón pártrendszer

Hegemón pártrendszerben az uralkodó párt mellett más pártok működése is engedélyezett, a verseny azonban már nem engedélyezett számukra, tehát hatalomra nem kerülhetnek a fennálló szabályok szerint, így sem hatalmi váltásról, sem versenyről nem beszélhetünk. Két altípust különböztethetünk meg. Az egyiket az ideológus hegemón pártrendszer jelenti, amely elnyomóbb természetű; idesorolható a kommunista Bulgária, hiszen a Népi Földműves Szövetség elvben működött. A másik kategóriát a pragmatikus hegemón pártrendszert jelenti, amelyben van némi esély a versengő szisztémába való átmenetre. Ebben

a csoportba tartozik a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság idején (1992–2000) létező Szerbia és Montenegró.

Versengő pártrendszerek

A versengő pártrendszereket az egyes jellemzők alapján további alcsoportokra bonthatjuk:

Predomináns pártrendszer

Az ilyen típusú rendszerben valódi verseny van a pártok között, viszont az egyik szereplő olyan erőforrásokkal és támogatottsággal rendelkezik, hogy képes egymagában megszerezni a kormányzás lehetőségét, s egy hosszabb időszakon keresztül meg is tartani azt. A domináns jellemzőnek is vannak kritériumai: stabil a választási rendszer (1); legalább 3 egymást követő választáson (2); abszolút többséget tud szerezni egy párt (3); a győztes és a második legtöbb szavazatot szerzett párt eredménye között 10% vagy ennél is nagyobb az eltérés (4). Sartori felhívja a figyelmet arra, hogy nem nevezhető dominánsnak az a pártrendszer, amelyben tartósan pártok koalíciója tartja kezében a kormányzást, mivel itt egyrészt a koalíciós partnerek változnak, másrészt a kormányzati instabilitásuk magas. Szerbia 2012-től kezdődően elindult a domináns rendszer felé, eddig a 2014-es és a 2016-os előrehozott választáson sikerült abszolút többséget szereznie a Szerb Haladó Pártnak (Srpska Napredna Stranka – SNS) és szövetségeseinek, valódi alternatíva pedig nem létezik a kormányváltás esetére.⁵⁴ Másik példánk az 1990-es évek tudmani Horvátországa, ahol szintén a fenti jellemzőkkel találkozunk. A Sartori által megfogalmazott kitélet azonban itt nem alkalmazhatjuk, mivel a koalíció annyira régóta működik együtt, és stabil is, hogy különütasság sem az ideológiában, sem a szavazások alkalmával nem mutatkozik meg, így valójában egy szervezetnek számít a koalíció.

Kétpártrendszer

Kétpártrendszerrel akkor beszélünk, ha két párt versenyez a megszerezhető parlamenti helyek abszolút többségéért (1); az egyik győzelem esetén elnyeri a parlamenti többséget (2); a győztes párt egyedül kormányoz; hatalmi váltásra reális esély van minden választás alkalmával (3). Ilyen rendszerekben általában az ingadozó szavazók a két párt között helyezkednek el, így centripetális hatása a verseny. Fontos megjegyezni, hogy ebben a típusban gyűjtőpártokról beszélünk. Sartori megkülönbözteti a kétpárti formátumot (a két nagy pártot harmadik nem akadályozza az egyedüli kormányzásban) és a kétpárti típust (a két párt váltogatja egymást a hatalomban). Albánia esetében két nagy párt az, amely váltógazdaságot képez, azonban a 2000-es évektől mindkét nagy párt szövetségkötésre kényszerült kisebb

⁵⁴ RADELJIĆ, Branislav (2014): The Politics of (No) Alternatives in Post-Milošević Serbia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 16, No. 2. 252.

parlamenti pártokkal a kormányzás érdekében, ennek következtében jelentős mandátum-különbség mutatkozik a vezető kormánypárt és a kisebb támogató szervezet között.⁵⁵

Többpártrendszer

Több- vagy sokpártrendszerek esetében három vagy annál több releváns párt van a politikai palettán, amelyek a választások alkalmával mandátumhoz jutnak. Bihari és Pokol a többpártrendszerek két kategóriáját különböztette meg.⁵⁶ Mérsékelt többpártrendszerrel – ahol háromtól öt pártig terjed a releváns szervezetek száma – hiányoznak a rendszerellenes pártok, a kormánypártoknak a törvényhozásban nincs kétoldalú ellenzékük, a politikai verseny kétpólusú, a pártrendszer nem polarizált, a pártok közötti verseny centripetális jellegű, a szervezetek között kicsi az ideológiai távolság, a választásokon alternatív koalíciók versenyeznek, továbbá a pártok és az ellenzék is felelős ígéreteket tesz. Polarizált többpártrendszerben hatnál több párt van jelen, és a mérsékelt típus jellemzőivel ellentétes karakterrel működik a rezsím.

4. táblázat

Pártrendszerek típusai a Balkánon

Típus	Jellemző	Ország
I. Atomizált pártrendszer	A rendszer átmeneti jellegű.	Albánia, Bulgária, Románia, Jugoszlávia
II. Nem versengő pártrendszerek		
1. Valódi egypártrendszer	Egy párt létezése engedélyezett.	
a) Totális	Erősen kényszerítő.	Albánia (1945–1989), Románia (1945–1989).
b) Autoriter	Mérsékelt kényszerítés.	
c) Pragmatikus	Nyitottság az együttműködésre.	Jugoszlávia (1952–1989)
2. Hegemón pártrendszer	Vannak más pártok, de nem juthatnak hatalomra a szabályok szerint.	
a) Ideologikus	Elnyomó.	Bulgária (1945–1989)
b) Pragmatikus	Van esély a versengővé válásra.	JSZK (1992–2000)
III. Versengő pártrendszerek		
1. Predomináns pártrendszer	Egy párt rendelkezik erőforrással vagy támogatottsággal.	Horvátország (1991–2000), Montenegró (2000–)
2. Kétpártrendszer	2 párt versenye.	Albánia (2000–), Szerbia (2000–2012).

⁵⁵ BOGDANI, Mirel P. – BJANKU, Florian (2013): Reflections while choosing an electoral system – The case of Albania. *AGORA International Journal of Juridical Sciences*, No. 2. 22–28.

⁵⁶ BIHARI Mihály – POKOL Béla (1998): *Politológia*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 236–238.

3. Többpártrendszer		
a) Mérsékelt többpártrendszer	3–5 párt van jelen.	Albánia, Bulgária.
b) Polarizált többpártrendszer	6 vagy több párt van jelen.	Bosznia-Hercegovina, Horvátország (2000–), Koszovó, Macedónia, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovénia.

Forrás: SARTORI tipológiája alapján a szerzők szerkesztése

6. Parlament

A politikatudomány a 19. század közepéig úgy tekintett a parlament intézményére mint a hatalommegosztás egyik legfőbb letéteményesére, amely kizárólag a törvényhozás feladatáért felel. A politikai jogok bővülésének ellenére a 20. századra Európában a parlamentek szerepe megváltozott, mivel az intézmény „hanyaglását” érzékelhetjük, amely a kormány és a végrehajtó hatalmi ág szerepének növekedésével párosult. Az 1970-es évektől a parlament klasszikus törvényhozó feladata kutatásán túl olyan új funkciók is megjelentek a vizsgálatok középpontjában, mint a politikusok rekrutációja, szocializációja, a profeszionalizálódás és a politikai rendszer legitimációjában játszott szerepük.⁵⁷ A 19. századi parlament-kormány szembenállás napjainkra átalakult kormány-ellenzék megkülönböztetésre, így a funkcióknak is ehhez kell igazodniuk.

A balkáni országokat elemezve elmondhatjuk, hogy a parlamentek funkciói számos esetben eltérőek a nyugat-európai társaiktól. Klasszikus feladatként a kormányalakítási szerep az, amely még megmaradt, mivel a kormányzati személyzet jelentős része innen rekrutálódik. E tézist is fenntartással kell kezeljünk, hiszen a térségben gyakori az olyan miniszterek kinevezése, akik nem párttagok, és parlamenti képviselői megbízatással sem rendelkeztek korábban. A képviseleti funkciót az arányos választási rendszerek működése biztosítja, így szinte minden szavazásra jogosult érdeke megjelenhet a törvényhozásban. A végrehajtás ellenőrzésének feladata napjainkra visszaszorulóban van. Természetesen az alkotmányos berendezkedés biztosítja ezt a funkciót a parlamentek számára, azonban ez a gyakorlatban nem mindig valósul meg, így a parlamentek „szentesítő”⁵⁸ feladatkörbe kerülnek a kormányok ténykedésekor. Minél inkább egypártibb az adott ország kormánya, és minél inkább megosztottabb a parlamenti ellenzék, annál könnyebb a kabinetnek saját parlamenti többségét irányítania. Mivel a végrehajtás ellenőrzése a kormány-kormánypárt összefonódása miatt nehézkes, ezért az ellenzék a parlament egy másik funkcióját ragadja magához, nevezetesen a politikai nyilvánosság biztosítását. Minderről részletesebben alább még szólnunk, csupán jelezni szeretnénk, hogy a parlamenti viták televíziós közvetítéséért ádáz csatákat vívtak a Balkánon, mert az egyes pártok számára ez biztosítja leginkább, hogy eljussanak az emberekhez.

⁵⁷ NORTON, Philip ed. (1990): *Legislatures*. Oxford, Oxford University Press.

⁵⁸ A parlament „szentesítő” feladatköre abban merül ki, hogy a kormány által betervezett jogszabálytervezeteket a kormánypárti parlamenti többség változtatás nélkül megszavazza.

A Balkánon jellemzően egykamarás törvényhozások működnek, viszont az országok történeti hagyományai néhány államban kétkamarás rendszert hívtak életre. Bosznia-Hercegovina esetében a föderatív államszerkezet és a daytoni alkotmány következtében állítottak fel szövetségi szinten egy kétkamarás törvényhozást. Szlovénia esetében a korporativizmus eszméje áll a két kamara felállítása mögött, míg Romániában a történelmi hagyomány miatt hozták létre. Ahol kétkamarás parlamentek működnek, ott is kitapintható az egyik ház elsőbbsége, így valójában aszimmetria áll fenn közöttük. Általában a polgárok által közvetlenül megválasztott kamarát illeti meg többletjogosítvány a törvényhozás folyamatában a kinevezésekkel kapcsolatban, illetve a kormány bizalmi viszonya is az alsóháztól függ. Kivételt képez Bosznia-Hercegovina, amely speciális esetet jelent ebből a szempontból is.

5. táblázat
Törvényhozások a Balkánon 2017-ben

Ország	Kamarák száma	Elnevezés	Képviselők száma	Megválasztás módja	Mandátum ideje	Bejutási küszöb (%)
Albánia	egykamarás	Parlament	140	arányos v. r.	4	3 (5)
Bosznia-Hercegovina	kétkamarás	Képviselőház	42	arányos v. r.	4	3
		Népek Háza	15	delegálás	4	–
Bulgária	egykamarás	Nemzetgyűlés	240	arányos v. r.	4	4
Horvátország	egykamarás	Sabor	151	arányos v. r.	4	5
Koszovó	egykamarás	Parlament	120	arányos v. r.	4	5
Macedónia	egykamarás	Parlament	120	arányos v. r.	4	–
Montenegró	egykamarás	Parlament	81	arányos v. r.	4	3
Románia	aszimmetrikus kétkamarás	Szenátus	137	vegyes v. r.	4	–
		Képviselőház	334	vegyes v. r.	4	5 (10)
Szerbia	egykamarás	Népképviselőház	250	arányos v. r.	4	5
Szlovénia	aszimmetrikus kétkamarás	Képviselőház	90	arányos v. r.	4	4
		Államtanács	40	elektori testület	5	–

Forrás: a szerzők szerkesztése

Mint arra korábban utaltunk, a 20. század folyamán a kormány (végrehajtás) és a törvényhozás többségi (kormánypárti) frakciója a feladatát tekintve összefonódott, így újfajta hatalommegosztás jött létre a kormány-ellenzék szembenállásával.⁵⁹ A parlamentarizmus fejlődése nyomán a kormány-ellenzék dichotómia megmaradt, viszont a kormánypárti és az ellenzéki frakciók közötti szerepek megváltoztak. *Vitaparlament* esetében a kormány parlamenti többsége révén politikai szempontból kontrollt gyakorol a törvényhozás felett,

⁵⁹ DÖRING, Herbert (1994): Parlament und Regierung. In GABRIEL, Oscar W. – BRETTSCHEIDER, Frank Hrsg.: *Die EU-Staaten im Vergleich*. Opladen, Westdeutscher Verlag. 336–338.

a két hatalmi ág szétválasztása fikcióvá válik. A kormánnyal szemben ezért nem a parlament egésze jelenik meg, hanem a parlamenti ellenzék. Legfontosabb színtérnek a plenáris ülések számítanak, ahol az ellenzék a kormány politikájának bírálatát végzi a törvényjavaslatok tárgyalásakor. A vita célja ebben a modellben nem a törvényjavaslat befolyásolása – arra a kormánypárti többség miatt nincs lehetőség –, hanem a választók meggyőzése a politikai nyilvánosság által, így biztosítva saját legitimitációjukat. Mindez azonban közvetlen nemcsak saját ellenzéki legitimitációjukat biztosítja, hanem közvetve az egész törvényhozás legitimitációját is, hiszen a törvényalkotás folyamatában részt vesznek, így annak menetét is elismerik. Az ellenzék szerepe ekkor a kormányprogrammal szembeni politikai alternatíva nyújtása is lenne. A parlamenti bizottságok szerepe a modellben mérsékelt, mivel valódi módosításokra nincs lehetőség. Habár kialakulnak a kormányzati struktúrával azonos szerkezetű állandó bizottsági struktúrák a térség parlamentjeiben, ezek kevésbé elszámoltathatók, s szerepüket tekintve inkább látszatintézmények.

A munkaparlamentekben valódi „törvényhozó munka” folyik. E modellben a kormány parlamenti többsége nem biztosítja a kabinet által beterjesztett javaslatok automatikus „szentesítését”, így nem csupán a kormány munkáját legitimálják politikai értelemben. A parlamentnek fontos befolyásolási képessége van, amelyet a bizottsági rendszer működése biztosít. Ebben a típusban a kormány előterjesztéseit az említett szakbizottságokban elemzik, módosításokkal látják el, és gyakran teljesen átdolgozzák az elfogadás idejére. Az egyeztetések gyakran nemcsak a parlamenti frakciókkal történnek meg, hanem széles körű konzultációkat folytatnak a parlamenten kívüli nyomásgyakorló csoportokkal és érdekszervezetekkel egyaránt.

A Balkán valamennyi államában nem nyújtanak valódi alternatívát az ellenzéki pártok, mivel ez az oldal nagymértékben töredezett, és nincs olyan pont, amely mentén össze tudnának fogni, árnyékkormányt és -programot alkotni. A politikai nyilvánosság felértékelődése és a töredezett parlamenti ellenzék szinte kivétel nélkül a vitaparlamentek működését segíti, így a kormányzat a megfelelő apparátusával zökkenőmentesen tudja keresztülvinni akaratát a törvényhozáson, és elfogdatni terveit.

6. táblázat

*A nyugat-balkáni országok kormányai általi kezdeményezések évente, 2004–2015
(%-ban megadva, az összes kezdeményezéshez viszonyítva)*

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bosznia-Hercegovina	n. a.	n. a.	n. a.	43	45	66	64	78	49	59	51	53
Koszovó	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	100	90	95	76	n. a.
Macedónia	68	67	57	n. a.	77	55	51	50	56	57	67	64
Montenegró	87	73	74	81	88	77	89	82	82	64	65	60
Szerbia	49	79	40	46	25	83	n. a.	25	50	51	82	n. a.

Megjegyzés: n. a. – nincs adat.

Forrás: SZABÓ Zsolt (2016): *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó. 192.

A vita- és munkaparlamentekben eltérő feladatuk van az egyes szereplőknek. Az ellenzék vagy képviseleti és nyilvánossági funkcióját látja el, vagy a törvényalkotás befolyására törekszik. A kormánypártok feladatában az alapvető különbséget a javaslatok szentesítése vagy módosítása jelenti. Az egyes modellekben másként tekintenek a parlamentre is, így vitaparlament esetében a törvényhozás csupán legitimál, szentesít, míg a munkaparlamentben valódi törvényalkotás zajlik. A két típusban más dichotómia uralkodik: míg az elsónél a kormány-ellenzék, addig a másodiknál a parlament-kormány szembenállás is megjelenik. A két elméleti parlamenti ideáltípushoz igyekeztek gyakorlati példát is találni, így a brit Westminster-modell kabinetkormányzása a vitaparlamentet erősíti, míg az amerikai bizottsági modell a bizottsági parlamentarizmust erősíti.

7. táblázat

Parlamenti típusok: a vita és a munkaparlament jellemzői

Vitaparlament (vitatkozó parlament)	Munkaparlament (törvénygyártó parlament)
általános politikai vita, kormány-ellenzék	részletekbe menő szakmai vita a törvényekről, kormány-parlament
plenáris ülés	speciális bizottságok
nyilvánosság	szakszerűség
politikai alternatíva nyújtása, legitimáció (kormányprogram vitatása)	kormány és közigazgatás ellenőrzése
<i>ellenzék funkciói:</i> képviseleti, politikai nyilvánosság, a kormány ellenőrzése	<i>ellenzék funkciói:</i> befolyásolás, a kormány ellenőrzése
<i>kormánypárt funkciói:</i> kormánytámogatás, törvényhozás, -szentesítés	<i>kormánypárt funkciói:</i> kormánytámogatás, befolyásolás (módosítás)
<i>parlament funkciói:</i> legitimáció	<i>parlament funkciói:</i> törvényhozás (módosítás)
<i>parlament fő strukturáló elve:</i> kormány/ellenzék	<i>parlament fő strukturáló elve:</i> kormány/ellenzék, parlament/kormány
például: brit alsóház	például: USA Kongresszus, Bundestag

Forrás: KÖRÖSÉNYI-TÓTH-TÖRÖK 2003, 471.

7. Kormány és kormányzás

A politikatudomány egyik alaptézisének számít, hogy a pártok fő célja a kormányzati hatalom megszerzése, amelyet a kormány-ellenzék bináris kóddal szokás meghatározni. Ennek megfelelően a parlamenti választások fő célja nemcsak a törvényhozásba való bejutás, hanem magának a kormányzati pozíciónak a megszerzése is. Fontos leszögezni, hogy az európai demokráciák – így a Balkánon működő rendszerek is – parlamentáris rendszerek, ahol a kormány politikailag is felelősséggel tartozik a parlament felé, és a parlamentben a többség bizalmát élvezzi. Amennyiben a bizalmi szavazáson elbukik, akkor le kell mondanania, és új kormány alakul. A Balkánon egy másik megoldás is divatos, amely azonban a kormányt erősíti, nevezetesen, hogy a kormányfő a parlament feloszlásának jogával

rendelkezik, így előrehozott választásokat kezdeményezhet az államfőnél. A gyakorlatban az államfő ezt a kezdeményezést mindig elfogadja, és kiírja az új választásokat, szabályozási hiányosság, hogy a köztársasági elnök mérlegelési jogkörét nem határozták meg részletebben, és az alkotmánybírók sem tárgyalták az eljárási lehetőségeket. A kormánnyal szembeni eszköz lehet a bizalmatlansági indítvány benyújtása, amely egyszerű formájában került be az alkotmányos szabályokba, így az utód megnevezése nélkül kezdeményezhető a hivatalban lévő kormányfővel szemben. Ez valójában a kormányt erősíti, mivel a politikai instabilitás elrettenti a képviselőket a kabinet visszahívásától.

A Balkánon az elmúlt huszonhat évben koalíciós kormányok alakultak, így érdemes megvizsgálni, hogy ezek létrejöttét mi jellemezte. A kormányalakítás tétjeként azt szokás elemezni, hogy a „bármilyen” való hatalomra kerülés mellett miként történik meg a tárcák elosztása vagy a követendő politikai irányvonal meghatározása. Amennyiben a tét valamely bársonyszék(ek) megszerzése, úgy *hivatalorientáltságról*, míg ha a közös irány az, amely a pártokat együttműködésre ösztönzi, akkor *programorientáltságról* kell beszélnünk. Természetesen egyes koalíciós modelleknél mindkét elv jelentkezik, akkor *vegyes modellről* beszélünk.

A *hivatalorientált* modell esetében a kormányzati koalícióalkotás, vagyis a tárcák elosztása egymás között egy zéró összegű játékot eredményez, mivel egyrészt minél több párt vesz részt, annál kevesebb tárca jut egy pártnak, másrészt pedig, ha valamelyik pártnak eggyel több jut, akkor a másiknak eggyel kevesebb. A pártok célja ekkor az, hogy minél több tárcát tudjanak megszerezni. Kettős cél fogalmazódik meg: egyrészt többségi koalíciót kell biztosítani, másrészt minimalizálni kell a résztvevők számát, így több zsákmány jut egy-egy szereplőnek.

A modell a következő feltételezéseken alapul: „a pártok a tökéletes információ birtokában vannak képviselőik és a többi párt szándékait illetőleg (1); rövid távon gondolkozva az adott helyzet előnyös megoldásában érdekeltek (2); a kormánypozícióból fakadó előnyök jelentik számukra az adott játszmában elérhető legfőbb javakat(3).”⁶⁰

A *hivatalorientált* modellnek az alábbi altípusait különböztethetjük meg. Egyszerű többségi koalíciós kormány: két vagy több párt koalíciója, amely két alapfeltételt teljesít: többségi, de nincs felesleges párt benne (1). Minimális többségi koalíciós kormány: nem a pártokat, hanem a képviselőket tekinti a koalícióalakítás alanyának; cél a lehető legkisebb parlamenti többség elérése (2). Legegyszerűbb koalíciós kormány: a legkevesebb számú párt koalíciója (3).

A *programorientált* modellben a politikai pártok saját preferenciájukat szeretnék kormányprogrammá transzformálni. Ekkor a koalíciós tárgyaláson valójában a kormányprogramról folyik a vita, és az ideológiai térben egymás mellett helyet foglaló pártok tudnak egymással koalícióra lépni. Ekkor beszélhetünk egydimenziós és többdimenziós ideológiai térről, attól függően, hogy hány preferált együttműködési lehetőség van.

A *programorientált* modellnek az alábbi altípusai vannak. Kisebbségi koalíciós kormány: fennmaradásának az egyik feltétele, hogy az ellenzék nagymértékben megosztottá váljon, a másik pedig a törvényhozásban megszerezhető többségi támogatás külső segítséggel (ekkor egy frakció vagy képviselők egy csoportja kívülről támogatja a kormányt) (1). Fölös többségi koalíciós kormány: olyan párt is a tagja az együttműködésnek, amelynek kiválásával a parlamenti többség még biztosított marad (2).

⁶⁰ EGYEDI-KÖRÖSÉNYI 2004, 191.

A vegyes koalíciós modell a fentebb vázolt két lehetőséget igyekszik egybeolvasztani, így a zsákmányszerzésen túl a politikai preferenciák is megjelenhetnek az együttműködésben. A vegyes modellek esetében két altípust különböztetünk meg. Minimális szélességű koalíciós kormány: ez politikailag zárt koalíciót jelent, ahol a politikai pártok közötti ideológiai távolság csekély; az együttműködést segíti, hogy a politikai preferenciáik is közelebb állnak egymáshoz, így könnyebb megegyezniük (1). Kapcsolt többségi koalíciós kormány: szintén egymás mellett elhelyezkedő pártok együttműködéséről van szó, azonban az egyik tag kiválásával már nem lenne többé többségi vagy kapcsolt a koalíció (2).

A koalíciós elméleteket a Balkánon működő kormányokra alkalmazva elmondható, hogy a hivatalorientáltság az, amely döntően jelen van egy-egy kormányalakítás folyamatában. A legtöbb kormány célja a parlamenti többség biztosítása és a kormányrúd megszerzése. Elvértve találkozunk a kisebbségi kormányzás gyakorlati megvalósulásával, de voltak közöttük életképes együttműködések (például Szerbiában Vojislav Koštunica első kormánya). Fontos megjegyezni, hogy a hivatalorientált elmélet egyik sarokköve szerint zéróösszegű játékról beszélünk, mert ebben a modellben valaki nem kapja meg az adott bársonyszéket. Ez a Balkánra is igaz, hogy a nagy létszámú miniszteriális szerkezetekben „könnyebb” létrehozni újabb és újabb tárcákat, kielégítve a koalícióban részt vevő pártok zsákmányszerzési vágyát.

A kormányfő kiemelkedését számos közjogi és pártrendszerbeli tényező befolyásolja. Amennyiben közjogi centralizáció valósul meg, és mindez a kormányzás egypárti voltával párosul, akkor egy erős, vezető típusú miniszterelnökről beszélünk (mint például az Egyesült Királyságban). Ha a közjogi centralizációhoz koalíciós kormányzás társul, akkor lavírozó kormányfővel találkozunk (például Hollandia és Dánia esetében). Amennyiben közjogi decentralizáció van, de egypárti a kormány, akkor alkuszpozícióba kerül a miniszterelnök (például Kanadában), míg a koalíciós kormányzás szimbolikus kormányfőt eredményez (például Svájcban és Olaszországban). Rose tipológiáját alapul véve a Balkán államainak kormányfőtípusait az alábbi táblázat összegzi.

8. táblázat

Kormányfőtípusok a Balkánon 2017-ben

	Közjogi centralizáció	Közjogi decentralizáció
Egypárti kormány	<i>vezető</i>	<i>alkusz</i>
Koalíciós kormány	<i>lavírozó</i> Albánia, Bulgária, Horvátország, Macedónia, Montenegró, Románia, Szlovénia	<i>szimbolikus</i> Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Koszovó

Forrás: ROSE, Richard (1991): Prime Ministers in Parliamentary Democracies. In JONES, George W. ed.: *West European Prime Ministers*. London, Frank Cass. 19.

A kormány pozíciójának erősségét érdemes nemzetközi összehasonlításban is megvizsgálni, mivel a fent említett közjogi és pártrendszerbeli hatásokon túl más jellemzők is megjelenhetnek a vizsgálat során. Az elemzésbe bevonhatjuk a kormány és a parlament viszonyát, a kabinet politikai kohézióját, a jogalkotás szerepét, a kormányfő mandátumát, illetve az adminisztratív koordinációs feladatát a végrehajtásnak. Mint korábban, itt is a brit kormányfő számít a legerősebbnek, míg a leggyengébb az olasz miniszterelnök.

A Balkánon a kormányok koalíciós jellege következtében többnyire lavírozó miniszterelnökökkel találkozunk, akik igyekeznek a többpárti kormányon belül, de közjogi jogosítványukat kihasználva kormányozni. Mindezt árnyalja, hogy egy-egy erősebb vezető kormánypárt esetében egy erősebb személyiségjegyekkel rendelkező politikus egyszer-szer kiemelkedik, és vezető karaktert mutat, azonban ezek időlegesen, és rövid ideig tartó politikai stabilitást jelentenek csak a kormányok működésében.

A kormányfő szerepét természetesen más tényezők is befolyásolják, így az alábbi táblázat összegzésként bemutatja a miniszterelnökök helyzetét az egyes országokban, rámutatva a közjogi jogkörökre, a kormány-parlament közötti viszonyra, a pártrendszer hatására, a kormány politikai kohéziójára, a jogalkotásban betöltött szerepére, a kormányfői mandátum erősségére, valamint az adminisztratív koordinációs lehetőségeire. Legerősebb jogosítványa a brit kabinet vezetőjének van, míg a leggyengébb típust az olasz kormányfő jelenti. A táblázatból látható, hogy az alkotmányos jogkörök ellenére a pártrendszer és a kormány koalíciós egységessége az, amely rányomja bélyegét a miniszterelnök mozgásterére, továbbá összefüggés van a demokrácia eltérő fejlettségi fokain lévő államok között is. Mindez azért fontos, mert a szabályok hasonlósága ellenére a gyakorlatban igen eltérő hatalommal rendelkeznek a végrehajtás ezen intézményének vezetői.

9. táblázat

A kormányfői, illetve a kormányhatalom nagysága 2017-ben

	Albán	Bosz-niai	Bolgár	Horvát	Koszovói	Macedón	Monte-negrói	Román	Szerb	Szlovén
Közjogi-alkotmányos jogkör	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
Kormány-parlament viszony	++	+	+++	+++	++	++	++	++	+++	+++
Pártrendszer hatása	+++	+++	+++	++	+	++	++	++	++	+++
Kormány politikai kohéziója	+++	+	+++	++	+	++	++	+	+++	++
Jogalkotási rendszer szerepe	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++
Kormányfői mandátum	+++	+	+++	+++	++	+++	++	++	++	+++
Adminisztratív koordináció	+++	++	+++	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++

Megjegyzés: +++ = erős; ++ = közepes; + = gyenge.

Forrás: KÖRÖSÉNYI-TÓTH-TÖRÖK 2003, 420. alapján a szerzők kiegészítése

8. Választók és bizalom a demokráciában, a politikai intézményekben

A politikai rendszer szereplői között a lakosságról, az egyénekről is szólni kell. A politikai rendszer mint társadalmi alrendszer működése ugyanis az egyének hozzáállásán, attitűdjén, aktivitásán keresztül is megragadható. A fiatal nemzetállamokban, ahol a nemzetépítésnek és a demokrácia intézményesítésének csak pár évtizedes múltja van, különösen fontos annak a kérdésnek a feltevése, hogy vajon a polgárok mennyire bíznak az őket körülvevő politikai közösség intézményeiben, mennyire bíznak a kialakult demokratikus struktúrákban. Az intézmények iránti bizalom megítélése jelentős összefüggésekre világíthat rá, ugyanis az intézmények az egyén és a politikai közösség közötti szerveződések, amelyeken keresztül az egyéni érdek közösségi szinten is érvényre juthat. Az tehát, hogy az állampolgárok mennyire bíznak az őket körülvevő intézményes struktúra egyes szereplőiben, jól jelzi, hogy mennyire hiszik el, hogy az őket érintő ügyek intézése és a problémák orvoslása jó kezekben van.⁶¹

A polgárok bizalmának elnyerése fontos feltétele ugyanis a politikai rendszer legitimitása megteremtésének. A politikai intézményekhez kötődő bizalom az identitás és a legitimitáció elméleti kérdéseinek vizsgálatakor is visszatérő téma. A politikai intézményekbe vetett bizalmat, valamint az irányukban jelentkező bizalmatlanságot már számos közvélemény-kutató mérte. Az Európai Unió közvélemény-kutatásai, az Eurobarometer felmérései is rendszeresen mérik a tagállami és uniós politikai intézmények iránti bizalmi szinteket, és a nemzeti közvélemény-kutatók is rendszeresen vizsgálják az intézményekhez köthető bizalmi mutatókat. A University of Niš kutatói a politikai intézmények iránti bizalmat vizsgálták, és arra jutottak, hogy a nyugat-balkáni országokban (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Macedónia, Horvátország) folyamatosan csökken az intézmények iránti bizalom, ami nézetük szerint az államok támogatottságának csökkenését is mutatja. A kutatók a 2000-es, 2005-ös és 2010-es felmérések eredményeit hasonlították össze. A politikai pártok irányába mindegyik időszakban a legalacsonyabb volt a bizalom, amely 24,7%-os bizalmi szintről 16,7%-ra esett 2010-ben. Az igazságszolgáltatásban valamivel többen bíztak. A kormányban 2010-ben a lakosság 27,4%-a, a nemzeti parlamentben 27,8%-a bízott, ami jelentős csökkenés a 2000-es években mindkét intézmény esetében mért 40% feletti értékhez képest.⁶² A bizalomvesztés a politikai intézmények irányába világosan megmutató trend, a demokráciával való elégedettség azonban már változó értékeket mutatott.⁶³

⁶¹ KOLLER 2006, 137.

⁶² GOLUBOVIĆ, Nataša – DŽUNIĆ, Marija – GOLUBOVIĆ, Srđan (2015): Trust in Political Institutions in Western Balkan Countries. *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 13, No. 1. 13–21.

⁶³ Ugyanezen kutatók vizsgálták a demokráciával való elégedettséget 2005-ben és 2010-ben, amely Albániában változatlan értéket mutatott 2005-ben és 2010-ben, Bosznia-Hercegovinában 24,3%-ról 25,4%-ra nőtt, Szerbiában 33,1%-ról 19,7%-ra csökkent, Macedóniában 18,5%-ról 42,4%-ra nőtt, Horvátországban pedig 2010-ben 28,3%-ot mutatott. Lásd: GOLUBOVIĆ et al. 2015.

9. A balkáni demokráciák természete

Az összehasonlító politikatudományban egy-egy ország politikai rendszerét a demokráciatípusokkal is szokás jellemezni. Az Lijphart által kidolgozott modellek széles körben ismertek, így alább ezen kategóriákat kívánjuk használni a további összehasonlíthatóság kedvéért. Lijphart a többségi (westminsteri) és a konszenzusos demokrácia két ideáltípusát különböztette meg, ahol a legnagyobb strukturáló erőt a pártrendszer és a kormány jellemzése adja. A többségi modellnél nincs írott alkotmánya az országnak, a törvényhozás és a végrehajtás összefonódásának vagyunk szemtanúi, kétpártrendszer van, általában egykamarás a törvényhozás, amely többségi választási rendszerrel jön létre, egypárti kormány alakul, az állam unitárius berendezkedésű, továbbá egy meghatározó törésvonal van jelen a politikai rendszerben. A többségi modell példájának az Egyesült Királyságot jelölte meg Lijphart. A konszenzusos demokrácia az előbbi ellentétét jelöli, így írott alaptörvénye van, arányos választási rendszer működik, kétkamarás a törvényhozás, és koalíciós kormányok vannak, az államszerkezet föderális irányba mozdul el, valamint több törésvonal tapintható ki az országban. Lijphart konszenzusos demokráciaként definiálta Svájcot és Belgiumot.

A kötetben szereplő tanulmányokban az egyes jellemzők ismertetése történik meg, itt összegezni szeretnénk ezeket az információkat azért, hogy átfogó képet kapjunk a Balkánon lévő államok demokráciaállapotáról. A vizsgált államok zöme a két modell között helyezkedik el, azonban eltolódás tapasztalható a konszenzus irányába. Bosznia-Hercegovina az egyetlen állam, amely minden jellemzője a konszenzusorientáltság irányába hat, ami nem különleges, ha visszagondolunk létrejöttének körülményeire és a kialakított szabályok hátterére. Találunk olyan államokat is (Albánia, Montenegró vagy Szerbia), amelyek a konszenzusos típussal mutatnak hasonlóságot, viszont a gyakorlatban egyre inkább távolodnak ettől, és ma már inkább a többségi modell jellemzőivel írhatók le. Minderre azért fontos felhívni a figyelmet – és az országtanulmányokban is igyekeztünk ennek eleget tenni –, mert a Balkán esetében számos ponton szembevetendő lesz az elmélet és a gyakorlat ellentmondása.

10. táblázat

A többségi és a konszenzusos modell a Balkánon

	Többségi	Konszenzusos
Alkotmány	íratlan alkotmány, parlamenti szuverenitás	írott alkotmány, kisebbségi vétó MINDEGYIK
Végrehajtó hatalom (kormány)	egységes (egypárti többségi kormány) ALBÁNIA	megosztott (nagykoalíció) TÖBBI
Törvényhozás-végrehajtás	fúzió TÖBBI	elválasztás BOSZNIA-HERCEGOVINA

	Többségi	Konszenzusos
Törvényhozás felépítése	egykamarás (vagy aszimmetrikus kétkamarás) SZLOVÉNIA, HORVÁTORSZÁG, SZERBIA, MONTENEGRO, MACEDÓNIA, KOSZOVÓ, ALBÁNIA, BULGÁRIA	kétkamarás (és kisebbségi képviselet) BOSZNIA-HERCEGOVINA, ROMÁNIA
Állam felépítése	egységes, illetve centralizált TÖBBI	föderális, illetve decentralizált BOSZNIA-HERCEGOVINA
Képviselet jellege	kizárólag képviseleti demokrácia MINDEGYIK	közvetlen demokrácia elemei
Választási rendszer	többségi	arányos MINDEGYIK
Pártrendszer	kétpártrendszer	sokpártrendszer MINDEGYIK
Érdekcsoportok	pluralista, versengő	korporatív MINDEGYIK
Alkotmányossági felülvizsgálat	nincs	van MINDEGYIK
Központi bank	kormánynak alárendelt	független MINDEGYIK

Forrás: a szerzők szerkesztése

A demokrácia értelmezéséről a politikatudományban könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésünkre.⁶⁴ Ehelyütt ennek ismertetésébe nem kívánunk elmélyülni, csupán néhány balkáni jellemzőt kívánunk felvillantani.

A megkésett demokráciafejlődés és az eltérő politikai hagyományok miatt az egyes országokban más-más elvárás alakult ki az ország vezetőivel szemben. Minél korábban történt meg a rendszerváltás és a szuverenitás kinyilvánítása, annál korábban kezdődött el a demokráciaépítés is, ezért ezekben az országokban erősebb demokratikus norma alakult ki. Ehhez társul a gazdasági fejlettség és a háborús eseményekben való részvétel. Mindebből kirajzolódik, hogy Szlovéniában és Horvátországban mást értenek demokrácia alatt, mint Bosznia-Hercegovinában. Mindezek odáig vezetnek, hogy alternatív demokráciafelfogásokkal is találkozunk a térségben, amelyeket a politikai vezetők (államfők és kormányfők) próbálnak meg definiálni. Ehhez segítséget nyújt az a nagy fokú perszonalizáció is, amely az elmúlt évtizedben gyökeresen átalakította a politikai életet. Napjainkban – különösen az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó államok esetében – az említett politikusok kívánják

⁶⁴ Lásd: SARTORI, Giovanni (1999): *Demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó; LIPSET, Seymour Martin – LAKIN, Jason (2004): *The Democratic Century*. Norman, University of Oklahoma Press; CARTER, April – STOKES, Geoffrey ed. (2002): *Democratic Theory Today: Challenges for the 21st Century*. Cambridge–Malden, Polity Press; MUTZ, Diana C. (2010): *Hearing the Other Side: Deliberative and Participatory Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press; ZAKARIA, Fareed (1997): *The Rise of Illiberal Democracy*. *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6. 22–43.

értelmezni a demokrácia szabályait. Gondolunk itt Traian Băsescu, román államfő 2007-es tisztségéből való felfüggesztésére, Milo Đukanović szerepére a montenegrói politikai életben, Aleksandar Vučić szerbiai kormányfői és államfői megnyilvánulásaira vagy Milorad Dodíknak, a boszniai Szerb Köztársaság vezetőjének demokráciafelfogására. A térség még nem tért le a nyugati demokráciafelfogás útjáról, viszont az értékek helyett (a szabadságjogok biztosítása terén elsősorban) normatív megközelítést alkalmaznak, így a szabályok elvi működésére hivatkoznak, amelyek a gyakorlatban sokszor nem valósulnak meg. Mindez a balkáni államokban odáig vezetett, hogy a térségben megerősödött a populizmus, és elmozdulás történt a hibrid rezsimek irányába. Ezt a kifejezést a demokratikus és autoriter rendszerek közötti szürke zóna leírására szokás használni, viszont a politikatudományban emellett más kifejezések is használatosak,⁶⁵ így konszenzus a neveket illetően nincs, de tartalmuk közel azonos, csupán a hangsúlyeltolódásokra figyelmeztetnek. Gyulai és Stein-Zalai tanulmányában összegzi a lehetséges fogalmi meghatározásokat. Jelzős demokráciák, amelyek hiányos, sérült demokráciákként foghatók fel, olyan definíciók tartoznak ebbe, mint a delegatív demokrácia,⁶⁶ az illiberális demokrácia⁶⁷ vagy a féldemokrácia⁶⁸ (1). A jelzős autokráciák a zárt rezsimek nyitottá válását mutatják, ennek nyomán született meg a liberalizált autoriter⁶⁹ vagy félautoriter rezsimek⁷⁰ fogalma (2). A hibrid rezsimek önálló politikai rendszerként felfogó megközelítés nagyobb rugalmasságot biztosít a tisztán demokratikus és autoriter rendszerek megkülönböztetésétől, mivel a kritériumok meghatározásánál nagyobb flexibilitást nyújt a rendszer gyakorlati leírásának biztosítására (3). A fentiek alapján az Európai Uniónak, különös tekintettel a csatlakozási folyamatok végrehajtására, felelősége van abban, hogy a balkáni demokratizálódást az értékalapú útra terelje.

Felhasznált irodalom

- ALEMANN, Ulrich von (1989): Parlamentarismus. In NOHLEN, Dieter ed.: *Politikwissenschaft. Pipers Wörterbuch zur Politik*. München, Piper. 652–653.
- ALMOND, Gabriel (1956): Comparative Political System. *The Journal of Politics*, Vol. 18, No. 2. 391–409.
- ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, Princeton University Press.
- ALMOND, Gabriel A. – POWELL JR., G. Bingham – STROM, Kaare – DALTON, Russel J. (2006): *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- BAJTAY Péter (2017): Az Unió bővítéspolitikája. In SIMON Zoltán szerk.: *Az Európai Unió a világban. Uniók külkapcsolatok a 21. században*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- BIHARI Mihály – POKOL Béla (1998): *Politológia*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

⁶⁵ GYULAI, Attila – STEIN-ZALAI, Julianne (2016): Hibrid rezsimek és a szürke zóna. *Metszetek*, 5. évf. 2. sz. 43.

⁶⁶ O'DONELL, Guillermo (1994): Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 1. 55–69.

⁶⁷ ZAKARIA 1997.

⁶⁸ DIAMOND, Larry J. – LINZ, Juan J. – LIPSET, Seymour Martin (1988): *Democracy in developing countries*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.

⁶⁹ BRUMBERG, Daniel (2002): The Trap of Liberalized Autocracy. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 4. 56–68.

⁷⁰ OTTAWAY, Marina (2003): *Democracy challenged. The rise of semi-authoritarianism*. Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace.

- BOGDANI, Mirel P. – BJANKU, Florian (2013): Reflections while choosing an electoral system – The case of Albania. *AGORA International Journal of Juridical Sciences*, No. 2. 22–28.
- BOGDANOR, Vernon szerk. (2001): *Politikatudományi Enciklopédia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- BORNSCHIER, Simon (2009): *Cleavage Politics in Old and New Democracies. Living Reviews in Democracy, 2009*. Center for Comparative and International Studies, ETH Zurich and University of Zurich. Elérhető: www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Bornschier.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 27.)
- BRUBAKER, Rogers (1992): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Massachusetts, University Press.
- BRUMBERG, Daniel (2002): The Trap of Liberalized Autocracy. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 4. 56–68.
- CARTER, April – STOKES, Geoffrey ed. (2002): *Democratic Theory Today: Challenges for the 21st Century*. Cambridge–Malden, Polity Press.
- COBBAN, Alfred (1944): *National Self-determination*. Cumberlege, London, Oxford University Press.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 'A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans'* (2018). 6–7. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 23.)
- Communication on EU Enlargement Policy* (2016). Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 02. 17.)
- DE MIGUEL, Carolina (2016): The role of electoral geography in the territorialization of party systems. *Electoral Studies*, No. 47. 67–83.
- DIAMOND, Larry J. – LINZ, Juan J. – LIPSET, Seymour Martin (1988): *Democracy in developing countries*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- DIÓSZEGI István (1991): A nemzetek Európája. In SOMOGYI ÉVA szerk.: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- DÖRING, Herbert (1994): Parlament und Regierung. In GABRIEL, Oscar W. – BRETTSCHEIDER, Frank Hrsg.: *Die EU-Staaten im Vergleich*. Opladen, Westdeutscher Verlag.
- DZANKIC, Jelena (2013): Cutting the mists of the Black Mountain: Cleavages in Montenegro's divide over statehood and identity. *Nationalities Papers*, Vol. 41, No. 3. 412–430.
- ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- EU Enlargement Strategy* (2015). Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_strategy_paper_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 08. 17.)
- GOLUBOVIĆ, Nataša – DŽUNIĆ, Marija – GOLUBOVIĆ, Srđan (2015): Trust in Political Institutions in Western Balkan Countries. *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 13, No. 1. 13 – 21.
- GYULAI, Attila – STEIN-ZALAI, Julianne (2016): Hibrid rezsimek és a szürke zóna. *Metszetek*, 5. évf. 2. sz. 42–59.
- HICKEN, Allen – STOLL, Heather (2016): Legislative policy-making authority, party system size, and party system nationalization. *Electoral Studies*, No. 47. 113–124.

- HORNYÁK Árpád (2005): A Balkán a „hosszú” 19. században. In BEBESI György szerk.: *A hosszú 19. század rövid története*. Pécs, Comenius. 332–352.
- HORNYÁK Árpád (2015): *A nemzetek ébredése a Balkánon*. Előadás a Pécsi Tudományegyetemen. Elérhető: www.youtube.com/watch?v=QqK_sdJTnJk (A letöltés dátuma: 2018. 02. 20.)
- HUNTINGTON, Samuel (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press.
- JUNCKER, Jean-Claude (2014): *Új kezdet Európa számára. Nyitóbeszéd az Európai Parlament plenáris ülésén*. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-567_hu.htm (A letöltés dátuma: 2017. 08. 09.)
- KOLLER Boglárka (2019): Az európaizáció konceptuális és elméleti kérdései, különös tekintettel a Nyugat-Balkánra. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk.: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus. 15–29.
- KOLLER Boglárka (2006): *Nemzet, identitás és politika Európában*. Budapest, Zsigmond Király Főiskola – L’Harmattan.
- KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó.
- LAAKSO, Markku – TAAGEPERA, Rein (1979): “Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, Vol. 12, No. 1. 3–27.
- LASZÁK Ildikó (é. n.): *Polgárháború Jugoszláviában. Veszteségek és károk*. Megjelenés alatt. Elérhető: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=103:1-veszteseg-es-karok&root=12&catid=10:vi-a-koevetkezmenyek (A letöltés dátuma: 2018. 02. 23.)
- LIPSET, Seymour Martin – LAKIN, Jason (2004): *The Democratic Century*. Norman, University of Oklahoma Press.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2013): *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Budapest, Aposztróf Kiadó – Kodolányi János Főiskola.
- MAIR, Peter – MUDDE, Cas (1998): The Party Family and Its Study. *Annual Review of Political Science*, Vol. 1, 211–229.
- MANN, Michael (1995): *A Political Theory of Nationalism and Its Excesses*. In PERIWAL, Sukumar ed.: *Notions of Nationalism*. Budapest, Central European University Press. 44–64.
- MEINECKE, Friedrich (1969) [1907]: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zu der Genesis des deutschen Nationalstaates*. München, Oldenburg Verlag.
- MUTZ, Diana C. (2010): *Hearing the Other Side: Deliberative and Participatory Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press.
- NORTON, Philip ed. (1990): *Legislatures*. Oxford, Oxford University Press.
- O’DONELL, Guillermo (1994): Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 1. 55–69.
- OTTAWAY, Marina (2003): *Democracy challenged. The rise of semi-authoritarianism*. Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace.
- ÖRDÖGH Tibor (2015): A Balkán geopolitikai szerepe. In GÉCZI János – ANDRÁS Ferenc szerk.: *Tér-átlépések*. Veszprém, PE-MFTK, Antropológia és Etika Tanszék. 265–280.
- RADELJIĆ, Branislav (2014): The Politics of (No) Alternatives in Post-Milošević Serbia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 16, No. 2. 243–259.
- ROSE, Richard (1991): Prime Ministers in Parliamentary Democracies. In JONES, George W. ed.: *West European Prime Ministers*. London, Frank Cass. 9–24.
- SARTORI, Giovanni (1976): *Parties and Party System. A framework for analysis*. Vol. I. Cambridge, Cambridge University Press.

- SARTORI, Giovanni (1999): *Demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SMITH, Anthony D. (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Blackwell.
- SZABÓ Zsolt (2016): *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- VUKOVIĆ, Ivan (2015): The Determinants of Party Consensus on European Integration in Montenegro. *Croatian Political Science Review* Vol. 52, No. 4–5., 74–98.
- ZAKARIA, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6. 22–43.

Jelmagyarázat

- Albán Szocialista Párt (Partia Socialiste e Shqipërisë – PS)
- Albán Demokrata Párt (Partia Demokratike e Shqipërisë – PD)
- Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Macedón Nemzeti Egység Demokratikus Pártja (Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство – VMRO-DPMNE)
- Bolgár Szocialista Párt (Българска социалистическа партия – BSP)
- Bosnyák Párt (Bošnjačka stranka – BS)
- Demokrata Párt (Demokratska stranka – DS)
- Demokratikus Akciópárt (Stranka demokratske akcije – SDS)
- Demokratikus Front (Demokratski front – DF)
- Demokratikus Megújulás (Демократска обнова на Македонија – DOM)
- Demokratikus Szövetség (Demokratski savez – DEMOS)
- Demokratikus Unió az Integrációért (Демократска Унија за Интеграција – DUI)
- Dr. Ante Starčević Horvát Jogpárt (Hrvatska stranka prava dr. Ante Starčević – HSP AS)
- Egyesült Montenegró (Ujedinjena Crna Gora – UCG)
- Egyesült Patrióták (Обединени Патриоти – OP)
- Független Szociáldemokrata Szövetség (Savez nezavisnih socijaldemokrata – SNSD)
- Híd (Most nezavisnih lista – Most)
- Horvát Demokratikus Közösség (Hrvatska demokratska zajednica – HDZ)
- Horvát Demokratikus Közösség 1990 (Hrvatska demokratska zajednica – HDZ 1990)
- Horvát Demokratikus Közösség Bosznia-Hercegovina (Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine – HDZ BiH)
- Horvát Kereszténydemokrata Párt (Hrvatska demokršćanska stranka – HDS)
- Horvát Munkások Munkáspárt (Hrvatski laburisti-Stranka rada – HL)
- Horvát Néppárt (Hrvatska narodna stranka – HNS)
- Horvát Parasztpárt (Hrvatska seljačka stranka – HSS)
- Horvát Polgári Kezdeményezés (Hrvatska građanska inicijativa – HGI)
- Horvát Szociáldemokrata Párt (Socijaldemokratska partija Hrvatske – SDH)
- Iztriai Demokratikus Gyűlés (Istarski demokratski sabor – IDS)
- Kezdeményezés Koszovóért (NISMA për Kosovën – Nisma)
- Koszovói Demokrata Liga (Democratic League of Kosovo – LDK)
- Koszovói Demokratikus Párt (Partia Demokratike e Kosovës – PDK)
- Liberális Demokrata Párt (Либерално-Демократска Партија – LDP)
- Liberális Párt (Liberalna partija Crne Gore – LPCG)
- Liberálisok és Demokraták Szövetsége (Partidul Alianța Liberalilor și Democraților – ALDE)

Macedónia Szociáldemokrata Uniója (Социјалдемократски сојуз на Македонија – SDSM)
Modern Közép Pártja (Stranka modernega centra – SMC)
Mozgalom a Jogokért és Szabadságokért (Движение за права и слободи – DPS)
Nemzeti Liberális Párt (Partidul Național Liberal – PNL)
Önrendelkezés (Lëvizja Vetëvendosje – LV)
Párt az Igazságosságért, Integrációért és Egységért (Partia për Drejtësi, Integrim dhe Unitet – PDIU)
Párt Bosznia-Hercegovináért (Stranka za Bosnu i Hercegovinu – SBiH)
Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért (Граждани за европейско развитие на България – GERB)
Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ)
Szerb Demokrata Párt (Srpska Demokratska Stranka – SDS)
Szerb Haladó Párt (Srpska Napredna Stranka – SNS)
Szerb Lista (Srpska Lista, Lista Serbe)
Szerb Radikális Párt (Srpska Radikalna Stranka – SRS)
Szlovén Demokrata Párt (Slovenska demokratska stranka – SDS)
Szlovén Nyugdíjasok Demokrata Pártja (Demokratska stranka upokojencev Slovenije – DeSUS)
Szocialista Mozgalom az Integrációért (Lëvizja Socialiste për Integrim – LSI)
Szocialisták Demokratikus Pártja (Demokratska partija socijalista Crne Gore – DPS)
Szociáldemokrata Párt Bosznia-Hercegovina (boszniai, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine – SDP BiH)
Szociáldemokrata Párt (montenegrói, Socijaldemokratska Partija Crne Gore – SDP)
Szociáldemokrata Párt (román, Partidul Social Democrat – PSD)
Szociáldemokraták (Socialni demokrati – SD)
Új Koszovói Szövetség (Aleanca Kosova e Re – AKR)
Vajdasági Magyarok Szövetsége (VMSZ)
Volja („akarat”, bolgár jobboldali populisták párt)

Vákát oldal

Albánia politikai rendszere

Végh Andor

Bevezetés

Sokszor megismételt közhely Albánia kapcsán, hogy ismertségének hiánya vetekszik a harmadik világ egyes területeivel, ugyanakkor e sztereotípiá valóságtartalma még napjainkban is, mintegy 30 évvel a kommunista izoláció végét követően is kézzelfogható. Annak ellenére, hogy a globalizálódó híráradatban egyre több információ áll rendelkezésünkre, tapasztalati tudásunk az albán területek kapcsán továbbra is jelentős hiátusokkal tarkított. Nagy-Albánia, koszovói krízis, embercsempészet és menekültek, piramisjáték, drogkereskedelem, mind-mind újsághírekből ismerősen csengő „albán toposzok”. Ugyanakkor vajmi keveset tudunk arról, hogy az egyes társadalmi területeken évszázados elmaradást milyen módon igyekszik Albánia társadalma behozni, vagy hogy nemzeti, vallási vagy politikai identitásának alapkérdései milyen irányban fejlődtek az elmúlt három évtizedben. Elsősorban a társadalmi változásokra koncentrálna – de a politikai intézményrendszer struktúrájának ismertetésén keresztül – igyekszünk bemutatni a Balkán-félsziget továbbra is legismeretlenebb államát, a valamivel több, mint negyedmagyarországnyi Albániát.

1. Az állam- és nemzetépítés legfontosabb kérdései

Albánia államépítési hagyománya alig idősebb valamivel egy évszázadnál, és nemzeti integrációs törekvéseinek gyökerei is csak a 19. századig nyúlnak vissza annak ellenére, hogy az albán történeti identitásban az illír eredettudat vagy Kasztrióta György oszmánellenes összefogása is igen fontos szeletet jelent. A 20. században megalakult állam létrejöttét is inkább külső geopolitikai tényezők, mintsem belső erőforrások határozták meg. Éppen ennek köszönhető az állam belső viszonyainak demokratikus eszközökkel való politikai és társadalmi integrációs nehézsége, valamint a diktatórikus rendszerek fennállásának túlsúlya a 20. századi albán történelemben. Egy ilyen történeti fejlődési folyamatban érthető, hogy a kialakult politikai struktúrák vagy akár az átfogó egyházi autonómia keretrendszerei (mint például a szerbek esetében az Ipeki Patriarchátus az oszmán időszak egy jelentős szeletében) hiányában jóval inkább a tradicionális társadalom premodern keretei között megfogalmazott jogi normák maradtak életben.

Az albán társadalom tradicionálisan nem individualista, hanem a történelmi idők korai szakaszában már meglévő törzsek, klánok köré szerveződött. Ezek őrizték meg azokat a sokáig csak szóhagyomány által átörökölt, a középkorban azonban kodifikált

jogrendszereket,¹ amelyek az albán lakosság számára gyakran még napjainkban is az alapot adják a társadalom, az állam, a demokrácia, az egyenjogúság² vagy akár az egyéni identitás megértése, értelmezése szempontjából.

Ezen jog legerősebben az északi és keleti albán hegyvidékeken őrződött meg. Igaz, hogy az albán alkotmány nem hivatkozik e történeti szokásjogra, azonban annak hatása az albán közéletre és az ország jogi viszonyaira³ elvitathatatlan. Itt különösen a család és a törzs (nemzettség) mint társadalomalkotó alapegység a fontos, amely már alkotmányos értéként és alapegységként megfogalmazott kategória, de szükséges megemlíteni a szervezett bűnözés vagy a korrupció kapcsán is, amelyeknek szintén alapkövét jelenti. A nemzeti integráció szempontjából is különösen fontos a törzsi/nemzeti hovatartozás továbbélése napjainkig, ugyanis ez nemcsak politikai jelszó, hanem vérségi szintre delegálja az államhatáron kívül eső nemzetrészek összetartozásának és újraegyesítésének kérdését.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. Az alkotmányozás folyamata, szakaszai és legfőbb kérdései

Az albán alkotmányozás folyamata a rendszerváltozást követően egy igen bonyolult – és az előző szocialista alkotmánnyal összeérő hosszú időszakot is magában foglaló – időszakot jelentett.

Az Albán Szocialista Népköztársaság fennállásának több mint 4 évtizedében két alkotmány volt érvényben. Az első, amely 1946-ban született, és a második, amely 1976-ban. E második alkotmány 1991-ben a rendszerváltás folyamata során nem vesztette el érvényességét, hanem átmenetileg, jelentős módosításokkal bár, de érvényben maradt. Ennek oka az új alkotmány előkészítési időszakának biztosítása volt. Így a régi alkotmányt csupán egyéves átmeneti időszakra kívánták meghagyni, amikor megtörténne az új szövegezés és elfogadása. Ez az átmeneti időszak azonban – számos próbálkozás elbukását követően – egészen 1998-ig⁴ állt fenn. Ebben az átmeneti időszakban a régi, 1976-os alkotmányt számos módosító rendelettel, alkotmánymódosító törvénycsomaggal igazították a többpárt-rendszer és a piacgazdasági viszonyok igényeihez. Így egyetlen, a jogi hierarchia csúcsán elhelyezkedő alkotmány helyett egy alkotmányos törvénycsomag képviselte nyolc éven keresztül az ország legfőbb jogi forrását.

Az 1991-ben elfogadott első alkotmányos törvény vagy törvénycsomag, amely a *Kiemelt fontosságú alkotmányos rendelkezések* elnevezést viselte, a hatálybalépés időpontjában négy fejezetet tartalmazott. Ezek közül az első meghatározta a rezsím formáját, amelyet parlamentáris köztársaságként fogalmaztak meg, továbbá lefektette azokat az el-

¹ ARSOVSKA, Jana (2006): Gender Based Subordination and Trafficking of Woman on Ethnic Albanian Context. The Upward Reordination of the Kanun Morality. *Kolor – Journal of Mooving Communities*, Vol. 6, No. 1. 3–18.

² TRNAVCI, Genc (2008): *The Albanian customary law and the canon of Lekë Dukagjini: A clash or synergy with modern law*. Elérhető: https://works.bepress.com/genc_trnavci/1/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)

³ TRNAVCI 2008.

⁴ ALIMEHMETI, Evis (2011): *The Evolution of the Constitutional System in Albania*. Elérhető: www.academicus.edu.al/nr3/Academicus-MMXI-3-164-174.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 25.)

sődlegesen tisztázandó alapelveket, amelyeken az állami struktúra alapult. A második fejezet az állami hatalom legfelsőbb szerveit, az országgyűlés és a köztársasági elnöki tisztség jogköreit és kereteit határozta meg. A harmadik fejezet a közigazgatás legfelsőbb szerveivel és az igazságszolgáltatási rendszerrel foglalkozó rendelkezéseket tartalmazta, míg a negyedik fejezet az alkotmányos rendelkezések módosítására vonatkozó eljárásokat. Ugyanígy ez az utolsó fejezet tartalmazta azokat az átmeneti rendelkezéseket, amelyekre az Albán Szocialista Köztársaság korábbi, 1976-ban elfogadott alkotmánya érvényben maradása és annak módosításának okán volt szükség. Később az Alkotmányos Törvény rendelkezéseit három másik alkotmányos törvény⁵ módosította.

Mint említettük, ezen felsorolt módosítások indoka az volt, hogy az alkotmányos törvénytömbök csak ideiglenesen egészítik ki a jogi hierarchia csúcsának számító (rég)i alkotmányt, és csupán egy évig, az új alkotmány elfogadásáig maradnának érvényben. Azonban az alkotmányozási folyamat az albán demokrácia kezdeti zsákutcáinak és a párt-politikai célok összeütközésének köszönhetően nem zárult le a várt és tervezett időszakon belül. 1991 és 1998 között számos próbálkozás és politikai erőfeszítés történt az elfogadására. Az 1994-es alkotmánytervezet valójában az első jelentős szakítópróba volt az albán demokráciában a jobboldali és a baloldali pártok között, amely az alkotmányról szóló üggyöntő, 1994. november 6-i népszavazásban csúcsosodott ki. E népszavazás elsődleges jelentőségét az adta, hogy ezen dönt el az országgyűlésben ekkor többséget és kormányt alkotó ADP erős elnöki felhatalmazást és jogköröket előirányzó alkotmánytervezetének⁶ bukása. Ezt követően hiába is nyerte meg kiemelkedő többséggel az 1996-os országgyűlési és önkormányzati választásokat, az 1996-ban kirobbant piramisjáték-botrányt követő általános káosz szertefoszlatta az ADP alkotmányozó terveit,⁷ politikai dominanciájával együtt. Bár 1997 júniusában az egykori király fia, Zogu Leka az albán rendszerváltozás legkaotikusabb időszakának epizód szereplőjeként még megpróbálkozott az ország államformájáról szóló választás által egy monarchista irány kibontakoztatásával,⁸ de ez a törekvés kudarcba fulladt, a többség a köztársasági formát támogatta.

Az új alkotmányt végül 1998-ban fogadták el a novemberi referendumot követően, amelyben a szavazatukkal élők többsége elfogadta Albánia új alaptörvényének tervezetét. Az ekkor elfogadott alaptörvény, ahogy Peshkopia⁹ írja: „Az 1997–98-as albán alkotmányos reform az európai trojka – az EU, az EBESZ és az Európa Tanács – által hangszerelt, jól szervezett, politikai és technikai együttműködés eredményeképpen jött létre”, ezért annak nemzetközi fogadtatása igen pozitív volt, különösen az ország stabilitása helyreállításának mérföldköveként.

Az 1998-as alkotmány több részlete is módosításon ment keresztül az azóta eltelt időszakban, amely módosítások okait részben a belső demokratizálódási folyamatban, de még inkább az euroatlanti (NATO és EU) integrációk által megkövetelt változtatási kényszerben kereshetjük. Az alkotmányt napjainkig öt alkalommal módosították.¹⁰

⁵ ALIMEHMETI 2011.

⁶ PESHKOPIA, Ridvan (2014): *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*. London–New York, Anthem Press. 47–48.

⁷ RÉTI György (2000): *Albánia sorsfordulói*. Budapest, Aula Kiadó. 274–279.

⁸ RÉTI 2000, 274–279.

⁹ PESHKOPIA 2014, 49.

¹⁰ (1) 2007. 01. 13.; (2) 2008. 04. 21.; (3) 2012. 09. 18.; (4) 2015. 12. 17.; (5) 2016. 06. 22.

Ezen változások közül a legfontosabbak az igazságügyi rendszer reformjára vonatkoztak, akárcsak a legutóbbi,¹¹ amely a „bíróági csomag” elnevezést kapta, és amely elsősorban a korrupció és az igazságszolgáltatás politikai befolyásolása elleni küzdelem szempontjából döntő fontosságúnak tekinthető. Ezzel módosították az alkotmány 58. cikkelyét, és számos új törvényt fogadtak el, amelyek új igazságügyi intézményeket hoztak létre az alkotmányosság és a jogállam hatékonyabb működésének érdekében. Fontos kiemelni, hogy ezt a reformot mindkét jelentős párt, az ASP és az ADP egyaránt üdvözölték, mivel ez egy új kezdetet jelentett az Európai Unióhoz való közelítés folyamatában. E reformot – az EU részéről – hasonlóan pozitívan értékelte Federica Mogherini, az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselője, és Johannes Hahn,¹² az EU bővítési biztosa is.

2.2. A hatályos alkotmány és a hatalommegosztási keretrendszer

A hatályos albán alkotmány egy preambulumból és 18 fejezetből áll. A fejezetek további 183 cikkelyre tagozódnak. A preambulum kiemeli az albán nép történeti tudatát, kihangsúlyozva az albán nép egységért folytatott harcát, ugyanakkor vallásilag az univerzalizmus, a politikai értékrendszer nézőpontjából pedig a nemzetek közti béke és egyetértés értékeit megemlíti.

Az alkotmány harmadik fejezete rendelkezik a közhatalmi berendezkedésről, az országgyűlésről, a választásokról, a politikai pártokról, képviselőkről, a parlament munkájának rendjéről és a jogalkotás menetéről. A negyedik fejezet a köztársasági elnökről, munkájáról és gyakorolt jogköeiről, az ötödik fejezet pedig a miniszterekről és minisztertanácsról, amíg a hatodik az önkormányzati és más területi közigazgatási területek jogköeiről és szerepéről szól.

Köztársasági elnök

Az albán alkotmány alapján közvetlen választással csak az országgyűlési képviselőket és a helyi önkormányzatok képviselőit választják meg. A köztársasági elnököt közvetett módon a parlament képviselői választják titkos szavazással a képviselőkből álló frakciók (vagy legalább 20 képviselőt tartalmazó csoport) által javasolt személyek közül, akik nem lehetnek tagjai egyik pártnak sem. Az államfő mandátuma ötéves, és ugyanazon személy egyszer választható újra. A köztársasági elnök jogkörei politikailag szerény mozgásteret biztosítanak, elsősorban reprezentatív és szimbolikus feladatokról tanúskodnak. Megemlítendő, hogy az erősen patriarchális Albániában a közösségi gyakorlatok és a tradíció alapján akár jelentkezhetne is igény egy erősebb felhatalmazással rendelkező államelnöki pozícióra. De – ahogy az alkotmányozási folyamatban korábban leírtuk – az elnöki jogkör kiszélesítésére tett próbálkozások az 1990-es évek közepén nem lehettek sikeresek, elsősorban az Enver Hoxha nevével fémjelzett egyszemélyes diktatúrával való hasonlóság miatt.

¹¹ MEJDINI, Fatjona (2016): *Albania MP's finally adopt judicial reform*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albanian-parliament-passes-with-unanimity-the-judicial-reform-07-22-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)

¹² MEJDINI 2016.

Alkotmánybíróság

Az Albán Alkotmánybíróság kilenc tagból áll, akiket a köztársasági elnök az országgyűlés hozzájárulásával nevez ki. Az alkotmánybírákat kilencéves időtartamra választják az újrávalasztás lehetősége nélkül, a magasan képzett és legalább tizenöt éves szakmai tapasztalattal rendelkező jogászok közül. Az alkotmánybíróság összetételének egyharmada a törvényben meghatározott eljárás szerint háromévente megújul.¹³

Az alkotmánybíróság bírának felmentését az országgyűlés tagjai kétharmados többséggel indítványozhatják, amennyiben az alkotmányt megsértette, bűncselekményt követett el, vagy bizonyítottan látják korlátozását mentális vagy fizikai cselekvőképtelenségében, illetve olyan cselekményeket és viselkedést tapasztalnak, amelyek alapján eldönthető, hogy az alkotmánybíró komolyan elhanyagolja igazságszolgáltatási feladatát, és rosszat tesz az alkotmánybírói hírnévnek. Az országgyűlés felmentő határozatát az alkotmánybíróság felülvizsgálhatja, amely az ezen indokok valamelyikének megállapítása esetén felmenti az alkotmánybírókat a megbízatásából.¹⁴

Az albán alkotmánybíróságot politikai pártok fölött álló, független intézményként határozták meg, de összetétele a parlamenti többség függvénye, amelyet Albániában a kétpártivá egyszerűsödött pluralista modell határoz meg. Így nagyon gyakran a politikai befolyásoltság mentén épül fel. Ugyanakkor az albán demokratikus intézményrendszer kidolgozásakor 1997 óta az EU, sőt annak egyes tagállamai közvetlenül egyes szervezetein keresztül, a Velencei Bizottság, az Egyesült Államok és sok más nemzetközi szereplő közvetlenül, nem pusztán javaslattevőként, hanem stratégiaalkotóként részt vesz a demokratikus intézményrendszer kiépítésének folyamatában.¹⁵ Ez egyben garancia arra, hogy egy belpolitikai probléma megjelenésekor az azonnal külföldi visszhangot is kap. Ez felvethet bizonyos kérdéseket az albán politika függetlensége kapcsán, azonban az 1997-es belső káosz és annak külföldi segítséggel levezényelt elsimítása után minden felelős albán politikus tudja, hogy e külső segítség nélkül nincs politikai, gazdasági, társadalmi előremenetel. Egyelőre az albán belső erőforrások túl szerények egy különutas politika folytatására. A politikai függetlenség

¹³ Albánia alkotmányának 9. fejezete, 124–134 cikkelyek. Elérhető: www.osce.org/albania/41888?download=true (A letöltés dátuma: 2019. 05. 07.)

¹⁴ Albánia alkotmánya, 9. fejezet, 124–134 cikkelyek.

¹⁵ *EU supports public administration reform in Albania* (é. n.). Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eud_albania_par_0.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.); European Commission (2017): *2017 Economic Reform Programmes of Albania, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Kosovo* (2017). Elérhető: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ip055_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.); КОЈКУ, Ersida (2016): *Judicial Reform in Albania: Challenges and Opportunities toward the EU*. Elérhető: http://dspace.epoka.edu.al/bitstream/handle/1/1766/Judicial%20Reform%20in%20AlbaniaChallenges%20and%20Opportunities%20Toward%20the%20EU%20_Ersida%20Kojku.pdf?sequence=1 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.); MUÇAI, Raket (2013): *Public administration reforms in Albania, as a precondition for the European Union (EU) Integration*. 8. Elérhető: <http://konferenca.unishk.edu.al/icrae2013/icraecd2013/doc/595.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)

különütassága elsősorban a nemzeti célként lebegő nemzetegyesítés kapcsán fogalmazódik meg, de ezt minden alkalommal heves nemzetközi ellenállás kíséri.¹⁶

Igazságszolgáltatás

A jogállamiság keretét erősítő reformok 2014 óta minden évben és választási periódusban az előírányzott menetet követik. Ugyanakkor egyes törvényi keretek, amelyek a jogállam erősödését hivatottak ellátni, a gyakorlati megvalósulásukban számos nehézségbe ütköznek. Ezt tetten érhetjük többek között a területi, a közigazgatás-fejlesztési és az antikorrupciós, valamint a szervezett bűnözés elleni reformcsomagok esetén is.¹⁷

Az igazságszolgáltatás törvényi és szervezeti reformja továbbra is zajlik, és még lezáratlan folyamat. Ennek a folyamatnak legfontosabb eleme a legfelsőbb ügyészi testületek reformja, amely megközelítőleg hasonló jogkört,¹⁸ de kisebb politikai függést biztosítana a testületnek. Ez a reform kulcseleme a korrupció elleni harcnak is. Az egységes ügyviteli rendszer csak részben működik. A nem átlátható igazságszolgáltatási gyakorlatok, például az esetek sorozatos elkülönített kezelése, még mindig gyakoriak bizonyos bíróságokon, s ez jelentősen megnöveli a befolyásolhatóságot. Az egységes rendszer kizárólag az ügyek nyilvántartásba vételének¹⁹ esetében működik. A teljes igazságszolgáltatási ágazat költségvetése 2016-ban 14%-kal volt magasabb, mint a megelőző évben, de ez továbbra sem bizonyul elegendőnek, és különösen az alsóbb igazságszolgáltatási és közigazgatási (mint végrehajtási) szinteken ez az alulfinanszírozottság a rendszerszintű korrupció melegágya. A bírósági infrastruktúra költségvetési előirányzatai nőttek, de számos telephely még mindig nem megfelelő. Például a bírósági tárgyalások továbbra is a bírák irodáiban zajlanak,²⁰ hozzájárulva az átláthatóság hiányához és a korrupciós gyakorlatok folytatásának nagyobb kockázatához.

¹⁶ Legutóbb Edi Rama, Albánia miniszterelnökének a Koszovói Parlamentben – Koszovó 10 éves függetlensége alkalmából – elmondott beszédében jelentek meg ezek a különutas elemek, amelyben a két albán többségű állam közös külpolitikájáról, külképviseleteiről és lehetséges közös elnökről beszélt. A reakciók természetesen nem maradtak el a szerb oldalról, akik egyenesen nemkívánatos személynek szerették volna kikiáltani az albán miniszterelnököt. Hasonlóan az EU képviselői is óvatosságra intették Ramát, felhíva a figyelmét, hogy az ehhez hasonló nyilatkozatok nem a térség békés konszolidációja felé mutatnak. Nem mellesleg még albán politikai elemzők is túlzottnak tartották a beszéd egyes elemeit, felhíva a figyelmet arra, hogy Albánia és Koszovó közelítésére, gyakorlati gazdasági lépésekre és erőfeszítésekre van szükség, nem pedig hangzatos, de irreális víziókra. ISUFI, Perparim (2018): *Rama Criticised for Albania-Kosovo 'Joint President' Idea*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albania-kosovo-joint-president-idea-unrealistic-analysts-02-19-2018 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 19.); *Edi Rama „neće nikog da smiruje”*: „Izjava o zajedničkom predsedniku Albanije i Kosova je izvučena iz konteksta” (2018). Elérhető: www.nedeljnik.rs/politiko/portalnews/edi-rama-nece-nikog-da-smiruje-izjava-o-zajednickom-predsedniku-albanije-i-kosova-je-izvučena-iz-konteksta/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)

¹⁷ European Commission (2016): *Commission staff working document Albania 2016 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Communication on EU Enlargement Policy COM(2016) 715 final. 11–21.

¹⁸ COM(2016) 715 final. 14.

¹⁹ COM(2016) 715 final. 15.

²⁰ COM(2016) 715 final. 16–17.

2010 óta a korrupció elleni küzdelemben a statisztika tükrében történt előrelépés, azonban számos tényező akadályozza ezt a folyamatot is. Ezek elsősorban a rossz intézményközi együttműködés és információcsere, a korrupciós ügyekben kiszabott büntetések engedékenységse, valamint a felderített ügyek és az elkobzást eredményező eljárások számának²¹ igen alacsony volta. Az igazságszolgáltatásra gyakorolt politikai hatás, valamint a korrupció és a szervezett bűnözés szervezeti szintű összefonódása továbbra is aggodalomra ad okot.

Közvetlen demokrácia

A közvetlen hatalomgyakorlás az alkotmány szerint a népszavazások²² és a törvénytervezetek közvetlen benyújtásának intézményében²³ nyilvánul meg. Népszavazási kezdeményezéseket legalább 50 000 választópolgár kérésére, illetve az országgyűlés egyötödének vagy a minisztertanács javaslatára írhatnak ki. Egy kérdésről három éven belül nem lehet újabb népszavazást tartani, valamint egy éven belül csupán egy napon lehet népszavazást tartani.²⁴ A népszavazás igen új elem az albán politikai kultúrában (amely a patriarchális viszonyokból indul ki), ezért alkalmazásának korlátai jelentősek.²⁵ A demokratikus változások óta Albániában három népszavazást bonyolítottak le, kettőt az alkotmányokról (1994 és 1998) egyet pedig az államformáról (1997-ben).

A Népi Ügyvéd Hivatala (Avokatii Populit)

Ez a hivatal jelenti tulajdonképpen az ombudsman hivatalát Albániában, amely a lakosság igazságszolgáltatási segítségnyújtási szerve. Ezt a hivatalt az 1998-as alkotmány szerint hozták létre, amelyről az alkotmány VI. fejezete szól. A szerepe elsősorban az alkotmányban foglalt emberi jogok és az emberi méltóság megőrzésére irányuló érdekképviselő a természetes személyek és a közigazgatás, valamint az igazságszolgáltatás, rendfenntartás és közrend szervei között keletkezett ügyekben.²⁶ A hivatal nem osztódik további speciális területekkel foglalkozó aleggységekre (például nincs külön kisebbségi hivatal vagy helyettes), hanem együtt kezeli a feladatául ellátandó ügyeket.²⁷

A Népi Ügyvéd Hivatalának vezetője (az ombudsman) nem lehet semmilyen pártnak tagja, nem folytathat semmilyen más politikai, állami vagy szakmai tevékenységet, nem vehet részt a társadalmi, gazdasági és kereskedelmi szervezetek irányító szerveiben. Az országgyűlés választja 5 évre, háromötödös többséggel. Felmentéséről a képviselők egyharmadának indítványozására szintén háromötödös többséggel dönthet az országgyűlés.²⁸

²¹ COM(2016) 715 final. 17–18.

²² Albánia alkotmánya, 11. fejezet, 150–152 cikkelyek.

²³ Albánia alkotmánya, 4. fejezet, 81. cikkely.

²⁴ Albánia alkotmánya, 11. fejezet, 152 cikkely, 3. pont.

²⁵ PAJO BALAJ, Valbona (2014): The culture of referendum in Albania: Technical and theoretical reflections on the abrogative referendum. *Academicus Scientific Journal*, No. 9. 28–41. Elérhető: www.academicus.edu.al/nr9/Academicus-MMXIV-9-029-042.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 16.)

²⁶ Albánia alkotmánya, 60–63. cikkelyek.

²⁷ Lásd a hivatal honlapját: www.avokatipopullit.gov.al/en (A letöltés dátuma: 2018. 02. 26.)

²⁸ Albánia alkotmánya, 60–63. cikkelyek.

A Népi Ügyvéd Hivatalának munkája Albániában az általa kezelt ügyek számát tekintve fejlődést mutat, e hivatal 2017-es éves jelentésében látható, hogy munkájuk legjelentősebb részét a jogi jellegű ügyekben (az állam és állampolgár között) végzik. A kisebbségi csoportok közül a romák kiemelten szerepelnek. Területi bontásban a hivatalnak hét területi központja van Tiranán kívül Shkoder, Kukës, Berat, Fier, Pogradec, Saranda és Dropull közigazgatási egységeiben.²⁹ Az állampolgárok képviselője mellett a fontosabb, munkáját érintő országos politikai ügyekben is többször megjelenik a hivatal, így például az alkotmánymódosítást igénylő igazságügyi reform keretében is többször élt javaslattevői pozíciójával.

Albán Nemzeti Bank

Az ország monetáris politikájáért és a bankrendszer ellenőrzéséért felelős központi szerv, az állam központi bankja maga az Albán Nemzeti Bank. Kizárólagos joga van az albán pénz kibocsátására és forgalomba hozatalára, a monetáris politika önálló végrehajtására, valamint az Albán Köztársaság devizatartalékainak fenntartására és kezelésére. Az Albán Nemzeti Bankot egy tanács irányítja, amelynek elnöke a nemzeti bank elnöke, akit a köztársasági elnök javaslatára az országgyűlés választ hétéves mandátumra, amely újraválasztással ismételtető.

Ahogy az alkotmánymódosítások kapcsán megjegyeztük, az albán gyakorlatban a Nemzeti Bank munkája esetében is igen fontos szerepe van az egységes cél kijelölésében (és tartásában) a nemzetközi szervezeteknek, elsősorban a monetáris politikát befolyásoló kormányzaton keresztül. A nemzetköziség egy másik dimenzióban is befolyásolja az albán pénzügypolitikát, ugyanis a jelentős diaszpórával és vendégmunkással rendelkező albán népesség megtakarításai jelentős részét devizában tartja. Bár a piramisjáték összeomlása óta a bankrendszernek az alapjaiból kellett újjáépülnie, elsősorban az állampolgárok bizalmát illetően (és még mindig van fejlődési lehetőség ezen az úton), a külföldön generált állampolgári megtakarítások hosszú távon jelenthetnek előnyöket az albán bankrendszer építkezésében. Ez alatt természetesen nem a pénzmosásra és a szervezett bűnözés banki igényeire gondolunk, amely nagy problémája e szektornak az országban.

Területi hatalommegosztás

Az albán alkotmány a területi közigazgatásban kétszintű önkormányzatiságot képvisel, amelynek szintjei a megye (qark) és a község (bashki) – több települést magába olvasztó járás jellegű területi egység. Ez a kétszintű önkormányzatiság a 2015-ben érvénybe

²⁹ *Annual Report on the Activity of the Peoples's Advocate. 1st January – 31st December Year 2016.* (2017). Elérhető: www.avokatipopullit.gov.al/sites/default/files/RAPORTET/RAPORTET_VJETORE/Report_2016.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 20.)

lépő, 115/2014. számú közigazgatási törvény alapján alakult ki a korábbi négy szintű területi közigazgatás helyett.³⁰

A helyi önkormányzatokat közvetlenül választják négyéves időszakra. E megválasztott testületek delegálnak lakosságszám-arányosan, de legalább egy főt a megyei (vagy néha regionálisnak is nevezett) tanácsba. A minisztertanács minden egyes megyébe egy prefektust delegál, akinek jogkörét törvény szabályozza.³¹

A közigazgatási reform, akárcsak más politikai és társadalmi reformok,³² az EU-s integrációs cél, valamint az EU bővítési intézményrendszerének tevételes támogatásával történt. Az albán közigazgatási modellben az állam erős központi politikai hatalma manifesztálódik, ahogy ez a prefektus személyéből is látszik, mint egy olyan szereplő, aki a központi politikai hatalmat képviseli. Az önálló területi (önkormányzati) politizálás hagyományai a klánok területi működésében nyilvánulnak meg a mai napig, elsősorban illegális keretek között. Az alkotmány által meghatározott önkormányzatiság inkább az államhatalom területi képviseletét hivatott megjeleníteni, így is igyekezve visszaszorítani a szervezett bűnözés által beépült elemeket a közigazgatásba. Egyes rendszerkritikusok szerint ez pusztán az állam által preferált klán/érdek elsőbbségét jelenti a többi előtt.

3. Pártok és a választási rendszer

3.1. Politikai pártok Albániában és a pártrendszer változásai

Albániában a rendszerváltozás hajnalán a többpártrendszer kialakulása egy később elhalt, és a parlamentbe be sem jutó párt, a Zöld Párt megalakulásával kezdődött 1990 novemberében. Ezt a jelenleg legjelentősebb ellenzéki erő, a korábban többször is kormányon lévő konzervatív, jobboldali Albán Demokrata Párt – ADP (Partia Demokratike e Shqipërisë) – megalakulása követte ugyanazon év decemberében. Ez a párt Sali Berisha vezetésével indult el, akit nevezhetünk az albán rendszerváltás egyik kulcsfigurájának (akár pozitív, akár pedig negatív megközelítésben). 1991 elején további pártok alakultak, amelyek közül kiemelendő az első parlamenti ciklusban képviselőhöz jutott (majd külügyi vihart is kavaró) Görög Kisebbség Demokratikus Szövetsége (OMONIA).³³ Az egykori kommunista állampárt a rendszerváltásba változatlan névvel – Albán Munkapárt – indult, ami kezdetben a járt utat jelentette a járatlan helyett, de ezt 1991 júniusában a X. kongresszusukon megváltoztatták Albán Szocialista Pártra – ASP (Partia Socialiste e Shqipërisë). A második demokratikus

³⁰ A törvény szövegét lásd www.parlament.al/wp-content/uploads/2015/10/ligj_nr_115_dt_31_7_2014_18641_11.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 26.) A területi önkormányzatok adminisztratív reformja tulajdonképpen több okból is szükségessé vált. Egyrészt a rendszerváltás óta eltelt idő jelentősen növelte a területi különbségeket, amelyekre megfelelő politikai-adminisztratív válaszokat kellett adni, másrészt pedig az EU integráció folyamata is megkívánta a kompatibilitás fejlesztését. Erről bővebben: *Analysis of the local government situation in Albania (Executive summary). General report to the committee on administrative and territorial reform* (2014). Elérhető: www.al.undp.org/content/dam/albania/docs/misc/Analysis%20of%20the%20Local%20Government%20Situation%20in%20Albania,%20Executive%20summary.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 14.)

³¹ Albánia alkotmánya, 110–115 cikkelyek a helyi önkormányzatokról.

³² MUÇAJ 2013; LUARASI, Aleks (1997): *Legal and Institutional Reform in Albania after the Democratic Revolution (1991–1997)*. Tirana, Tirana University. 17–18.

³³ RÉTI 2000, 245–254.

parlamenti választásokon (1992) a választási törvény kizárta az etnikai vagy vallási színezetű pártok szerveződését, ezért a görög kisebbség OMONIA pártja megváltoztatta nevét Emberi Jogok Pártjára – EJP (Partia Bashkimi për të Drejtat e Njeriut, görögül: Κόμμα Ένωσης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων).³⁴

Már ezen első, 1992-es, valóban demokratikus választásokon kialakult a napjainkig megmutatkozó kvázi kétpártrendszer, amely a konzervatív, jobboldali ADK és a baloldali ASP két pólusával³⁵ jellemezhető. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az említett két párt csupán a 2005-ös parlamenti választásokon nem tudhatta magáénak az összes parlamenti képviselői hely 85–90%-át. A két nagy párt mellett természetesen megjelennek a nagy pártból kiszakadt különutasok, akik jellemzően vagy az ADK konzervatív oldalán (Új Demokrata Szellemiség Pártja – Fryma e Re Demokratike) vagy az ASP bal oldalán (Albán Szociáldemokrata Párt – ASDP, Szocialista Mozgalom az Integrációért – SMI) „szatellitkedtek”. Ezek azonban nem tudtak és jelenleg sem tudnak jelentős politikai erőt felmutatni, akárcsak a korábban alakult kis pártok, mint például az amerikai mintára alakult Republikánusok (Partia Republikane e Shqipërisë) sem. Ez alól csupán a 2000-es évek első évtizedének választásai jelentenek kivételt, amikor is a parlamentben szereplő pártok száma jelentősen megnőtt, jóval túllépve a korábban és most is megfigyelhető ötös-hatos átlagot. Ennek az oka az volt, hogy a demokraták 2001-ben nem egyéni, hanem koalíciós ellenzékként igyekeztek megjelenni a politikai alternatíva szerepében, amelynek neve Bashkimi për Fitoren (Győztes Szövetség) volt. Ennek a koalíciós próbálkozásnak a bukása még nem jelentette Sali Berisha bukását is az ADP élén, aki a 2005-ös választásokon már egy kisebb összefogással (a Republikánusokkal és az Új Demokrata Párttal³⁶) sikerrel szerezte meg a kormányzáshoz szükséges többséget. 2009-ben a parlamenti választásokon a pártok helyett egyértelműen a választási pártszövetségek versenye bontakozott ki, amelyben négy pártszövetség³⁷ versengett a képviselői helyekért. Ekkor az ADP csak az SMI négy voksának átcsábításával tudott kormányzati többséget szerezni, azonban úgy tűnik, ez az SMI számára jó taktikai lépés volt, ugyanis azóta parlamenti helyeik számát folyamatosan sikerült gyarapítani (jelenleg 19), és Ilir Meta, a párt alapítója és vezetője – a párttagságáról és a vezetéséről lemondva – 2017. július 24-e óta Albánia köztársasági elnöke. Ezek által az SMI az albán rendszerváltozás legeredményesebb középpártjának mondható, amely képes a mérleg nyelve szerepének betöltésére a két nagy párt mellett.

Mind a 2013-as, mind pedig a 2017-es választások az ASP győzelmét hozták. Az ADP 2013-as, csak néhány mandátumon múló választási veresége elhozta Sali Berisha bukását és visszavonulását.

³⁴ RÉTI 2000, 260–260.

³⁵ A görögök a későbbiekben már nem érték el a parlamentbe jutás küszöbét.

³⁶ Amely 2009-ben ismét egybeolvadt az ADP-vel.

³⁷ A Változások Szövetségét az ADP vezette, 16 pártot összekovácsolva (ebből csak kettőnek, a Republikánusoknak és a cham albánok kérdését politikai úton képviselő, erősen jobbra tolódó Igazságosság és Integráció Pártjának sikerült 1–1 parlamenti helyet szereznie az ADP-n kívül). Az Unió a Változásért elnevezésű koalíciót az ASP vezette, amelyből az ASP-n kívül a görögök pártjának, az EJP-nek sikerült 1 mandátumot szereznie. A harmadik, hatpárti választási szövetség a Szocialista Szövetség az Integrációért elnevezésű volt, amelyet az egykori szocialista miniszterelnök, Ilir Meta pártja, az SMI vezetett, nekik négy parlamenti mandátum jutott. A negyedik választási pártkoalíció, amely nem jutott parlamenti mandátumhoz, elsősorban a konzervatív kis pártokat tömörítette.

Az albán politikai életből sem hiányzik a radikális szárny, azonban ezt a szegmenst hosszú ideig nagyrészt a jobboldali gyűjtőpártként, az északi konzervatívabb körökben egyeduralkodó ADP töltötte be. Az albán radikalizmus jellemzője, hogy a nagyalbán projekt farvizén evezve igyekszik terjeszkedni (ez a politikai program még a szocialistáknál is tetten érhető, tehát általános, mondhatni nemzeti-politikai védjegy). A legutóbbi választásokon a parlamentbe is bejutott az Igazság, Egység és Integráció Pártja (IEIP – Partia Drejtësi, Integrim dhe Unitet), és három parlamenti képviselői helyet is sikerült megszereznie.

1. táblázat

Az albániai parlamenti választások eredményei – összegző táblázat

Pártok	A parlamenti választás éve								
	1991	1992	1996	1997	2001	2005	2009	2013	2017
Albán Demokrata Párt	75	92	122	24	46	56	68	50	43
Albán Szocialista Párt*	169	38	10	101	73	42	65	65	74
Veteránszövetség	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Omonia (1991)/Emberi Jogok Pártja (1992-től)	5	2	3	4	3	2	1	1	–
Albán Szociáldemokrata Párt	–	7	–	9	4	7	–	–	1
Republikánus Párt	–	1	3	1	–	11	1	3	–
Albán Nemzeti Front	–	–	2	1	–	–	–	–	–
Új Demokrata Párt	–	–	–	–	6	4	–	–	–
Környezetvédő és Agrár Párt	–	–	–	–	3	4	–	–	–
Demokrata Szövetség Pártja	–	–	–	–	3	3	–	–	–
Albán Kereszténydemokrata Párt	–	–	–	2	–	2	–	–	–
Szocialista Mozgalom az Integrációért	–	–	–	–	–	5	4	16	19
Liberális Demokrata Unió	–	–	–	–	–	1	–	–	–
Demokratikus Keresztény Párt	–	–	–	–	–	2	–	1	–
Igazság, Egység és Integráció Pártja (2011 előtt Igazság és Integráció Pártja)	–	–	–	–	–	–	1	4	3
Független képviselők	–	–	–	13	2	1	–	–	–
Összesen	250	140	140	155	140	140	140	140	140

* Az 1991-es választásokon még Albán Munkapárt néven.

*Forrás: Albania Kuvendi (Parliament) (é. n.). Elérhető: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2001_arc.htm
(A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)*

Összegzésül elmondhatjuk, hogy az albán pártrendszer alapján véve kétpólusú. A választási koalíciók is e két nagy pártnak kedveznek leginkább, amelyek leggyakrabban az erőfölényükkel élve a választásokat követően valóban (egyesülés útján) vagy csak gyakorlatilag (intézményesülten nem) integrálják a kis pártokat vagy azok egyes politikusait, szavazóit. Ez alól a sikeresen politizáló SMI jelenleg kivételt képez.

Elmondható továbbá, hogy igen jellemzőek e két pólus gyors, de kétciklusonkénti váltakozásai a kormányzati pozíción. Bár úgy tűnik, hogy a 2017-ben sikeresen újra többséget szerző és jelenleg is regnáló ASP stabilan tudja magáénak a többséget, az albán politikai történések elmúlt évtizedes tapasztalatai alapján a valódi megmérettetés a második kormányzati ciklust követő választásokon következik el.

3.2. Az albán választási rendszer fejlődése

Albánia a szocialista rendszer bukása óta 9-szer rendezett országgyűlési választásokat.³⁸ E választások során hat különböző választási rendszert használtak a képviselők megválasztására.³⁹ Az 1991. évi első demokratikus többpárti választásokat a szocialista rendszerből örökölt többségi rendszer alapján végezték el. Több elemző szerint is részben ennek volt köszönhető a Munkapárt választási győzelme, amely ily módon olyan előnyökkel rendelkezett, amelyek nem voltak még a frissen alakult pártok és politikai tömörülések birtokában.⁴⁰

A parlament 1992-ben fogadta el az új választási törvényt, amely a 2009-es választásokig a vegyes választási rendszert alkalmazta Albániában. E törvény szerint az albán parlament 140 képviselőből áll, akik közül 100-at választanak közvetlenül a választási körzetekből, amelyek megközelítőleg azonos számú választót foglalnak magukban. 40 képviselő pedig az egyes politikai pártok országos listáján szereplőkből jut a parlamentbe, szavazatarányosítási számítással elosztva (a számítás módját lásd később).⁴¹ A politikai pártok választási küszöbét az első demokratikus választások során 4%-ban határozták meg.⁴²

Az 1996-os választások a korábbival megegyező törvényi háttérrel zajlottak le, azonban egyes elemeken változtattak. A politikai pártok 4%-os küszöbét alapul véve a koalíciók küszöbértéke a részt vevő pártok számától függött. Például: ha egy koalíció két pártból áll, a bejutási küszöb 8%-ra emelkedett, három párt esetében pedig 12%-ra.⁴³

Az 1997-es választásokat már egy tovább finomított – és az 1996-ban még érvényben lévő szabályozásból továbbfejlesztett – választási törvény szerint bonyolították le. A választott képviselők száma 155 fő volt, akik közül 115 fő választása közvetlenül a többségi rendszer szerint történt, a maradék 40-et pedig a pártok és koalíciók országos listáiból választották ki az arányos rendszer alapján. Ekkor a választási küszöböt 4%-ról 2%-ra csökkentették, ami kedvezett a kis pártok országgyűlésbe jutásának.⁴⁴

Az alkotmány 1998-as elfogadását követően két országgyűlési választást tartottak Albániában a 2001-ben és a 2005-ben is ismét változtatott választási törvény alapján. A képviselők számát ekkor 140 főben határozták meg, amelyből 100 főt közvetlenül a többségi rendszer szerint választottak meg a választási körzetekből, míg 40 képviselőt a politikai

³⁸ 1991., 1992., 1996., 1997., 2001., 2005., 2009., 2013. és 2017-es években.

³⁹ NANO, Ilirjana (2015): Main Electoral Systems, Electoral System in Albania and the Problems of It's Implementation. *Anglisticum Journal (IJLLIS)*, Vol. 4, No. 6. 154.

⁴⁰ NANO 2015, 154.

⁴¹ Albánia alkotmánya, 64. cikkely. Elérhető: www.osce.org/albania/41888?download=true (A letöltés dátuma: 2019. 05. 07.)

⁴² NANO 2015, 154.

⁴³ NANO 2015, 154.

⁴⁴ NANO 2015, 154.

pártok vagy a koalíciók százalékos aránya szerint választottak meg a választások első fordulójának eredményei alapján. A politikai pártok választási küszöbértéke 2,5%, a választási koalíciók esetében pedig 4% volt. A 2005-ös általános országgyűlési választások során számos manipulatív és még mindig nem kiforrott jelenség volt megfigyelhető. Ezt – az arányosítás által elosztott 40 mandátumot érintő – visszásságot „Dushku-jelenség” néven⁴⁵ szokták emlegetni. A „Dushku-jelenség” vagy „Dushku-eset” azt a választási szituációt jelenti, amikor egy dél-albániai – mintegy 10 000 választót tömörítő – körzetből a 2001-es parlamenti választásokon kilenc képviselőt választottak meg az országos törvényhozásba.⁴⁶ Dushku körzete ezért Albániában a választási csalások és ügyeskedések szimbólumává vált.

Az alkotmány 2008 áprilisában bekövetkezett változásai a választási rendszert is érintették. Az alkotmány 64. §-a szerint: (1) A Parlament 140 olyan képviselőből áll, akiket választási körzetekből arányos rendszerrel választanak; (2) A választási körzetek területei megfelelnek az adminisztratív-területi szervezeti szint területének. (3) Az arányos választási rendszer végrehajtására vonatkozó kritériumokat és szabályokat, a választási körzetek meghatározását és az egyes területek mandátumainak számát a választási törvény tartalmazza.

Ezt a választási rendszert először a 2009. évi általános országgyűlési választásokon alkalmazták, azóta is ebben a rendszerben és ezen alkotmányos és törvényi keretek mentén⁴⁷ zajlanak Albániában az országgyűlési választások (azóta a 2013-as és a 2017-es).

2. táblázat

Összező táblázat az albán rendszerváltás utáni választások típusairól

Év	Választási rendszer típusa	Az albán országgyűlés létszáma	A képviselői helyek megoszlása (egyéni/listás)	Bejutási küszöb (%) (egy párt – koalíció)	
1991	Többségi	250	–	–	
1992	Vegyes	140	100/40	4	4
1996	Vegyes	140	115/25	4	8
1997	Vegyes	155	115/40	2	2
2001	Vegyes	140	100/40	2,5	4
2005	Vegyes	140	100/40	2,5	4
2009	Arányos	140	140	3	5
2013	Arányos	140	140	3	5
2017	Arányos	140	140	3	5

Forrás: CELAL, Sara – ÇINAR, Bekir (2015): Political Party and Party System Institutionalization in Albania. In ÖZCAN Salih ed.: *Proceedings of the 5th International Conference on European Studies*. Tirana, Epoka University Press. 186–216. Elérhető: www.researchgate.net/profile/Giancarlo_Cotella/publication/303242741_Spatial_Planning_in_the_Balkans_between_Transition_European_Integration_and_Path-dependency/links/5739cad508aea45ee83f6cbf/Spatial-Planning-in-the-Balkans-between-Transition-European-Integration-and-Path-dependency.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 27.)

⁴⁵ NANO 2015, 154.

⁴⁶ *Albania Funds Parties Ahead of Election* (2009). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albania-funds-parties-ahead-of-election (A letöltés dátuma: 2018. 02. 26.)

⁴⁷ A helyeket először a regionális választókerületekben felállt koalíciókra osztják fel a D'Hont-módszer alapján, majd pedig a Sainte-Laguë-módszert alkalmazva a koalícióban részt vevő politikai pártok képviselőinek számát határozzák meg. *Albania Kuventi (Parliament). Electoral system* (é. n.). Elérhető: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2001_B.htm (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)

4. Parlament

Az albán parlament, a Kuvendi évente két munkamenetben szervezi ülészsakjait. Az első ülészsak január harmadik hétfőjén, a második pedig szeptember első hétfői napján kezdődik. Rendkívüli ülészsak megtartását a köztársasági elnök, a miniszterelnök vagy a képviselők egyötöde indítványozhat. A törvényhozás menetében több esetben is alkalmaznak minősített többséget, amelyet háromötödben határoz meg az alkotmány.

A parlamenti frakciók megalakításának követelménye, hogy legalább hét képviselőből álljon, hétnél kevesebb képviselővel nem lehetséges a frakcióalakítás,⁴⁸ vagy az adott képviselői csoport megszűnik.

A Kuvendi állandó és különleges bizottságokat hozhat létre. Az állandó bizottságok száma nyolc, amelyek a legfontosabb állami kérdések csoportjai köré szerveződnek. Ezek a gazdasági és pénzügyek, oktatás és média, EU-integráció, külpolitika, közigazgatás és emberi jogok, nemzetbiztonság, kereskedelem és termelés, valamint környezeti, munka- és szociális ügyek és egészségügy. Az állandó bizottságok további albizottságokra osztódhatnak. Ezekon kívül jelenleg a parlamentnek hét vizsgálóbizottsága és három különleges bizottsága⁴⁹ van (a közigazgatási, a jogi és a szervezett bűnözés elleni reformok különleges bizottságai).

A parlament ülései nyíltak, csak az államelnök, a miniszterelnök vagy a képviselők egyötödének kérésére kezdeményezhető a zárt ülés, amelynek jóváhagyásához azonban az összes képviselő többségének hozzájárulása is szükséges.⁵⁰

Az albán parlamenti modell a vitaparlament jellemzőit mutatja, ahol az ellenzék és a kormány közti politikai vita erős hangsúlyt kap. Ennek szélsőséges megjelenési formái azok az etikai vétségek, mint a legutóbbi 2017 decemberében, amikor az ADP képviselői füstbombákkal tiltakoztak az ügyészi kinevezésekkel kapcsolatban. Az albán parlament munkájának többször is voltak olyan fejezetei az elmúlt évtizedekben, amikor az ellenzék bojkottálta a parlamenti üléseket, ezek főleg az ADP ellenzéki időszakaira jellemzőek, de az ASP is gyakran használt hasonló eszközöket ellenzékbe vonulva. A politikai kultúra elsősorban az erős személyiségeken és a személyi kapcsolatokon alapszik, ami részben a tradicionalista, részben pedig a diktatórikus rendszereknek köszönhető.⁵¹

5. Kormány és kormányzás

Az albán alkotmány szerint a Miniszterek Tanácsa, azaz a miniszterelnök, annak helyettese és a miniszterek rendelkeznek minden olyan állami funkció irányítása felett, amelyet

⁴⁸ *Rules of procedure of the assembly of the Republic of Albania* (é. n.). Elérhető: www.nomos-leattualitaneldiritto.it/wp-content/uploads/2015/10/RoPs_Albanian-Assembly_English.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)

⁴⁹ *Rules of procedure of the assembly of the Republic of Albania é. n.*

⁵⁰ Albánia alkotmánya, 79. cikkely.

⁵¹ PAJO, Matilda (2017): The features of political culture in post-communist Albania. *Thesys*, No. 2. 115–141. Elérhető: <https://dspace.aab-edu.net/bitstream/handle/123456789/1144/07.%20The%20features%20of%20political%20culture%20in%20post-communist%20Albania%20-%20Matilda%20Pajo.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)

az alaptörvény nem rendel más államhatalmi vagy önkormányzati szerv alá.⁵² Mivel az albán jogrendben az elnöki funkció – hasonlóan magyarországihoz – elsősorban protokolláris jellegű, a legfőbb politikai tényező maga a kormány és a miniszterelnök.

Az 1991 óta eltelt időszakot a kormányzás terén több periódusra is oszthatjuk. Az első a rendszerváltás időszaka, amely az első Demokrata-kormányig tartott, 1992-ig. Ebben a korszakban az átalakuló állampárt folyamatosan, belső konszenzusokon építkezve (jelentős számonkérés és tisztázás a kommunista éra bűneiért nem történt meg sem ekkor, sem később) kiépíti a demokratikus átmenet alapjait. Ez egy igen rövid és kiforratlan időszak a kormányzási struktúrában, a fontos benne a folytatás, a korábbi időszak jelentős számonkérés nélküli folytatása. Ezt követi az első Berisha-korszak, egészen 1997-ig, amikor is az ország belpolitikailag összeomlott. Ebben az időszakban az egyre inkább megerősödő ADP fokozatosan kiépítette a korábbi állampárt helyetti, azonban ugyanazon jellegű struktúráit. Az 1994-es alkotmánytervezet jelentősen megnövelte volna az elnöki legitimitást Berisha személyére hangszerelve, azonban ez a terv nem ment végbe, a PDK hatalomkoncentrációs politikája megbukott. Ezt követte az átmeneti időszak 1997 és 2005 között, amelyben Albánia igyekezett modernizálni politikai struktúráján, és az EU integráció irányába igyekezett eltolni a kormányzás módját, legalábbis kifelé. Ugyanis a politikai beharcok ugyanazon dominancia- és személyközpontúságra utalnak, mint korábban. Ezt követte a második Berisha-korszak, 2005 és 2013 között, amely a korábbi jelentős többségű felhatalmazás hiányában már nem tudott olyan hatalomkoncentrációt végbevinni, mint korábban, már nem próbálkozott EU-alternatívákkal vagy alkotmányozással, de a kormányzás autoriter jellege megmaradt. Ezt 2013-tól a Rama-korszak vette át, amelyben Edi Rama az ASP „Berishája” vezeti a pártot, valamint az országot is.

A kormányzati kultúra Albániában mindig is személyközpontú volt, így hatalomtúlkonzentrációban szenvedett, de a korábban leírt történeti fejlődés ezt predesztinálja. Függetlenül a hatalmon lévő párttól, az albán politikai élet legjelentősebb kritikái sorra ugyanazok. A legjelentősebb (de gyakran árnyalatnyi) különbség az ellenzéki stratégiákban van. Az ADP igen gyakran nyúl az obstrukció nem éppen elegáns fegyveréhez, de a választási csalások bélyege ugyanúgy sújtja mindkét nagy pártot, akárcsak a kormányzati pozíció törvények által megengedett dominanciája a kampányban. Ennek oka elsősorban az, hogy az albán politikai rendszerben tényleg a győztes visz mindent. Ezért a jelenlegi Rama-féle vezetést is gyakran érik belpolitikai vádak a szelektíven alkalmazott rendteremtési módszerek kapcsán (amikor tudni vélik, hogy egyes klánokat kevésbé ellenőriznek). De a nacionalista kirohanások sem pártfüggőek. Mind az ADP, mind az ASP vezető politikusa – különösen kormányzati pozícióban – képes igen érzékenyen beletenyerenlni a kényes koszovói kérdésekbe.

6. Választók és bizalom a demokráciában, a politikai intézményekben

Albánia több nézőpontból is sajátos helyzetben van a demokratikus értékrendbe és annak politikai intézményrendszereibe vetett bizalom terén. Egyrészt a történeti fejlődés szerint az albán területeken a központi hatalmat, amennyiben az albán népet autochton illír eredetű

⁵² Albánia alkotmánya, 95. cikkely.

népnek tekintjük, több mint egy évezreden keresztül idegen hatalom (Róma, Bizánc, Szerbia, Oszmán Birodalom) képviselte. Az önállóság kivívásával Albánia államiságának alig több mint százéves történetében pedig a diktatúrák (Zogu monarchista és Enver Hoxha marxista diktatúrája) túlsúlya jellemző, amelyek a külhoni hódítókhoz hasonlóan elidegenítették az állam rendszerét az albánok többségétől. Albániában tehát évszázadokon keresztül diktatúrák szocializálták a társadalmat, a demokratikus értékrend pedig távoli és meg nem értett értékrend volt.

Másrészt az albán demokrácia megszületését követően közel egy egész évtized eltelt jelentős, a lakosság számára érzékelhető eredmények nélkül, amely időszakot egy általános társadalmi összeomlás zárt le. A piramisjátékot követő teljes káosz, amelyben az albán állampolgárok 70%-a elveszítette megtakarítását, vagy akár mindenét (házát, ingóságait, ingatlanját, amit a piramisjáték miatt pénzzé tett), teljes mértékben tönkretette az emberek demokráciába és az államba (vagy annak bármely intézményeibe) vetett hitét. Ugyanakkor harmadik tényezőként megjelenik az igen erős albán külföldi érdekltség és demokráciatapasztalat, amelyet az 1990-es években rohamszerűen – legális és illegális úton – külföldre távozó fiatal generációi adnak. Ezek a fiatalok most már külföldi tapasztalattal, bár nagyrészt nem költöztek vissza Albániába, hatással vannak az amúgy is juvenilis albán társadalomra. És ne felejtjük el, hogy a globalizálódott információs társadalomban – külföldön eltöltött élettapasztalat nélkül is – az interneten vagy az Albániában is igen elterjedt mobiltelefon-hálózatokon keresztül egy teljesen új világ, egy új tapasztalat és egy teljesen új igény is fellép az állammal és annak intézményeivel szemben.

Az albán civil szféra nem képes a nyugati, de még a közép-európai társadalmak szintjéhez mért civil kontroll és civil feladati szerep felvállalására, azonban a már említett igen fontos külföldi segítség, amely a reformfolyamatokban osztályrészt vállal mind támogatási, mind pedig tervezési szinten, betölti e szerepet. Az innen lecsapódó tapasztalat és nem egyszer közvetlen támogatásban (projektek, programok, közösségépítés, kommunikáció) megvalósuló segítség gyakran kanalizálódik egyes civil szervezetekhez, amelyek folyamatosan követik a demokratikus értékrend állapotát, és dolgoznak annak fejlesztésén. Ezek a szervezetek gyakran mérik is a demokrácia állapotát és a lakosság bizalmi indexét az állami intézmények tevékenységét illetően.

E felmérések általában egy igen érdekes képet vetítenek ki, miszerint az albánok többsége nem bíz az állami hatalom szervezeteiben, de a nemzetközi szervezetekbe és szereplőkbe (EU, NATO, ENSZ) vetett bizalom kimagasló (80% körüli). Az egyik legutóbbi ilyen jellegű, méretében nem, de módszertanában reprezentatív felmérés⁵³ a következő eredményeket hozta: Az EU-ban a megkérdezettek 80%-a, a NATO-ban 79%-a, az ENSZ-ben pedig 79%-a bízott mint a legmegbízhatóbb szervezetekben. Utánuk a vallási intézmények élvezik a legmagasabb bizalmi értéket az albán társadalomban (a legmagasabb kategória 22% volt). A jelentős, de nem a legmagasabb bizalmi kategóriát a honi intézmények közül a rendőrségben (61%), az oktatási rendszerben (59%), a vallási intézményekben (58%), a médiában (58%) való bizalmi fok jelenítette meg. Ugyanez a bizalmi kategória a meg-

⁵³ *Trust in Governance – Opinion poll, 2016* (2016). Elérhető: <http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2017/02/IDM-OpinionPoll-2016-EN.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 25.)

kérdezett albán állampolgárok 44%-ánál volt jellemző a központi kormányban, 49%-ánál a helyi önkormányzatokat illetően.⁵⁴

A legkevésbé megbízható intézménynek (a bizalmi kategóriák közül a legalacsonyabb kategória arányát mérve) az igazságszolgáltatási rendszer (74%), valamint a politikai pártok (72%) bizonyultak. A parlament a harmadik legkevésbé megbízható intézménynek számít, amelyben a megkérdezett lakosság 71%-a nem bízott meg.⁵⁵ A központi kormányzat átláthatóságát a megkérdezett állampolgárok 39%-a tartja valósnak, szemben azzal a 61%-kal, akik nem értenek egyet ezzel a nyilatkozattal. Az önkormányzat szintjén a válaszadók 43%-a úgy véli, hogy önkormányzatának munkája és tevékenysége átlátható.⁵⁶ Az igazságszolgáltatási rendszert a megkérdezett állampolgárok 34%-a rangsorolja a legkorruptabb intézmények közé, amelyet a központi kormányzat követ 28%-kal, majd a parlament 15%-kal.⁵⁷

Az idézett kutatás eredményei magukért beszélnek. Az emberek többsége a bizalmát inkább a külföldi intézményekbe veti, szemben a hazai politikai élet és közigazgatás szereplőivel és intézményrendszerével. Ez ugyanakkor egy jelentős esély is, ezért Albániában igen alacsony az euroszeptikusok aránya, ugyanis ez az egyetlen esély egy jobb és átláthatóbb jövő felé.

Összegzés

Az albán politikai rendszer struktúrájában nagyrészt hordozza a demokratikus intézmény- és politikai rendszerek sajátjait. Az alkotmány és a törvényi szabályozás nagy része is már megfelel ezeknek a kategóriáknak, azonban a diktatórikus tradíciók és a személyi kultusz egyénközpontúsága továbbra is a legjellemzőbb attribútuma az albán politikai életnek, akárcsak a személyes összefonódások rendszere, amely a korrupció melegágya. A döntően kétpártrendszeren alapuló politikai élet még nem ismeri a win-win típusú játszmákat, és a civil közösségek, valamint a polgári mozgalmak szerény ereje nem képes sem ellensúlyozni, sem kikövetelni a változásokat. A szükséges reformok elsősorban külső (EU, USA) politikai érdekek által közvetlenül is támogatott folyamatok, amelyek beérése az albán politikumban még nem igazán látszik. Feltehetően csak egy érzékenyebb politikai kultúrára vágyó fiatal generáció és az előremozduló EU-s integráció lesz képes majd megteremteni a valódi változások és előrelépések talaját, de addig is a megfelelő forma, és ne a problémás tartalom örvendeztessen bennünket!

⁵⁴ *Trust in Governance* 2016.

⁵⁵ *Trust in Governance* 2016.

⁵⁶ *Trust in Governance* 2016.

⁵⁷ *Trust in Governance* 2016.

Felhasznált irodalom

- Albania Funds Parties Ahead of Election* (2009). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albania-funds-parties-ahead-of-election (A letöltés dátuma: 2018. 02. 26.)
- Albania Kuvendi (Parliament)* (é. n.). Elérhető: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2001_arc.htm (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- Albania Kuvendi (Parliament). Electoral system* (é. n.). Elérhető: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2001_B.htm (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- ALIMEHMETI, Evis (2011): *The Evolution of the Constitutional System in Albania*. Elérhető: www.academicus.edu.al/nr3/Academicus-MMXI-3-164-174.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 25.)
- Analysis of the local government situation in Albania (Executive summary). General report to the committee on administrative and territorial reform* (2014). Elérhető: www.al.undp.org/content/dam/albania/docs/misc/Analysis%20of%20the%20Local%20Government%20Situation%20in%20Albania,%20Executive%20summary.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 14.)
- Annual Report on the Activity of the Peoples's Advocate. 1st January – 31st December Year 2016*. (2017). Elérhető: www.avokatipopullit.gov.al/sites/default/files/RAPORTET/RAPORTET_VJETORE/Report_2016.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 20.)
- ARSOVSKA, Jana (2006): Gender Based Subordination and Trafficking of Woman on Ethnic Albanian Context. The Upward Reordination of the Kanun Morality. *Kolor – Journal of Moving Communities*, Vol. 6, No. 1. 3–18.
- CELAL, Sara – ÇINAR, Bekir (2015): Political Party and Party System Institutionalization in Albania In ÖZCAN Salih ed.: *Proceedings of the 5th International Conference on European Studies*. Tirana, Epoka University Press. Elérhető: www.researchgate.net/profile/Giancarlo_Cotella/publication/303242741_Spatial_Planning_in_the_Balkans_between_Transition_European_Integration_and_Path-dependency/links/5739cad508aea45ee83f6cbf/Spatial-Planning-in-the-Balkans-between-Transition-European-Integration-and-Path-dependency.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 27.)
- Constitution of the Republic of Albania. Elérhető: www.osce.org/albania/41888?download=true (A letöltés dátuma 2019 05. 07.)
- Edi Rama „neće nikog da smiruje”: „Izjava o zajedničkom predsedniku Albanije i Kosova je izvučena iz konteksta” (2018). Elérhető: www.nedeljnik.rs/politiko/portalnews/edi-rama-nece-nikog-da-smiruje-izjava-o-zajednickom-predsedniku-albanije-i-kosova-je-izvucena-iz-konteksta/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)
- European Commission (2017): *2017 Economic Reform Programmes of Albania, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Kosovo*. Elérhető: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ip055_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)
- European Commission (2016): *Commission staff working document Albania 2016 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2016 Communication on EU Enlargement Policy COM(2016) 715 final*.
- ISUFI, Perparim (2018): *Rama Criticised for Albania-Kosovo 'Joint President' Idea*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albania-kosovo-joint-president-idea-unrealistic-analysts-02-19-2018 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 19.)
- KOJKU, Ersida (2016): *Judicial Reform in Albania: Challenges and Opportunities toward the EU*. Elérhető: <http://dspace.epoka.edu.al/bitstream/handle/1/1766/Judicial%20Reform%20in%20Al>

- baniaChallenges%20and%20Opportunities%20Toward%20the%20EU%20_Ersida%20Kojku.pdf?sequence=1 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 18.)
- LUARASI, Aleks (1997): *Legal and Institutional Reform in Albania after the Democratic Revolution (1991–1997)*. Albania, Tirana University. 17–18.
- MEJDINI, Fatjona (2016): *Albania MP’s finally adopt judicial reform*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/albanian-parliament-passes-with-unanimity-the-judicial-reform-07-22-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)
- MUÇAJ, Rakel (2013): *Public administration reforms in Albania, as a precondition for the European Union (EU) Integration*. Elérhető: <http://konferenca.unishk.edu.al/icrae2013/icraecd2013/doc/595.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)
- NANO, Ilirjana (2015): Main Electoral Systems, Electoral System in Albania and the Problems of It’s Implementation. *Anglisticum Journal (JLLIS)*, Vol. 4, No. 6. 150–157.
- PAJO BALA, Valbona (2014): The culture of referendum in Albania: Technical and theoritical reflections on the abrogative referendum. *Academicus Scientific Journal*, No. 9. 28–41. Elérhető: www.academicus.edu.al/nr9/Academicus-MMXIV-9-029-042.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 16.)
- PAJO, Matilda (2017): The features of political culture in post-communist Albania. *Thesys*, No. 2. 115–141. Elérhető: <https://dspace.aab-edu.net/bitstream/handle/123456789/1144/07.%20The%20features%20of%20political%20culture%20in%20post-communist%20Albania%20-%20Matilda%20Pajo.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- PESHKOPIA, Ridvan (2014): *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*. London–New York, Anthem Press. 47–48.
- RÉTI György (2000): *Albánia sorsfordulói*. Budapest, Aula Kiadó.
- Rules of procedure of the assembly of the Republic of Albania* (é. n.). Elérhető: www.nomos-leattualitaneldiritto.it/wp-content/uploads/2015/10/RoPs_Albanian-Assembly_English.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- TRNAVCI, Genc (2008): *The Albanian customary law and the canon of Lekë Dukagjini: A clash or synergy with modern law*. Elérhető: https://works.bepress.com/genc_trnavci/1/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 24.)
- Trust in Governance – Opinion poll, 2016* (2016). Elérhető: <http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2017/02/IDM-OpinionPoll-2016-EN.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 25.)

Vákát oldal

Bosznia-Hercegovina politikai rendszere

Kemenszky Ágnes

Bevezetés

Bosznia-Hercegovina híven reprezentálja mindazt a sokszínűséget, ami a nyugat-balkáni térségre jellemző – mindenekelőtt etnikai összetétele okán –, azonban ugyanezen tulajdonsága más tényezőkkel együtt azt is eredményezi, hogy egyben az egyik legtöbb nehézséggel küzdő állama is a régiónak.

A valamivel nagyobb, mint félmagyarországnyi állam területén 3,8 millió lakos él, a társadalom túlnyomó részét a három államalkotó nemzethez tartozók, a bosnyákok (boszniai muszlimok), a szerbek és a horvátok teszik ki, de rajtuk kívül egyéb, kis lélekszámú etnikai és vallási közösségek is színesítik az etnikai mintázatot. Az itt élők többsége – a három államalkotó nemzet tagjai mindenképp – a 7. században keletről ide érkező szláv törzsek leszármazottai, őseiknek a 12. és 13. század fordulójára sikerült állammá szerveződniük, és ilyen módon megszabadulniuk az akkor legnagyobb fenyegetést jelentő Bizánctól és a magyarok betörési kísérleteitől. A viszonylag nagy kiterjedésű állam nem sokáig élvezhette a függetlenséget, mert az Oszmán Birodalom a 15. századra leigázta, s egészen a 19. századig fenn is tartotta uralmát Bosznia jelentős része felett. 1878-ban Bosznia osztrák kézre került, majd a Monarchia megszűntével, 1918-ban integrálódott az első jugoszláv államba, a második világháború éve alatt pedig a Független Horvát Állam része lett. A kommunista jugoszláv partizánok győzelmét követően a Tito-vezette, 1945-ben létrejött föderatív berendezkedésű második jugoszláv államba tagköztársaságként került be. Az 1990-es évek első felében Jugoszlávia bomlásnak indult, Bosznia pedig – hasonlóan a szlovénekhez, a horvátokhoz és a macedónokhoz – kinyilvánította függetlenségét (1991 őszen), a nemzetközi közösség pedig 1992-ben szuverén államként fogadta ismét soraiba. Ezt követően azonban Bosznia is belesodródott a dezintegrációs folyamatot kísérő véres háborúkba, és vált a harcok legtöbb szenvedést megtapasztalt színterévé. Az első délszláv válságot 1995-ben az a daytoni megállapodás zárta le, amely Bosznia sorsát, politikai berendezkedését és az állam működésének főbb szabályait máig tartó hatállyal rendezte.

Jelen tanulmányban bemutatjuk Bosznia-Hercegovina politikai berendezkedését: elsőként az alkotmánnyal és az állam felépítésével foglalkozunk, valamint a politikai hatalommegosztás legfontosabb intézményeit vesszük sorra, ezt követően pedig a választási rendszert és a politikai szcéna legfontosabb szereplőit mutatjuk be.

1. A boszniai állam szerkezete, felépítése, területi hatalommegosztás

1.1. A Föderáció és a Republika Srpska

Bosznia két nagy részre tagolódik (nem számítva a jelen fejezetben szintén bemutatott Brčko Körzetet), az államalkotó entitások pedig a Bosznia-hercegovinai Föderáció (Federacija Bosne i Hercegovine, a továbbiakban Föderáció) és a Republika Srpska (a továbbiakban RS), amelyeket egy úgynevezett entitásközi határ választ el. A daytoni megállapodás értelmében a Föderáció az állam területének 51%-án, a Republika Srpska pedig 49%-án helyezkedik el.¹ Az entitásokról a daytoni megállapodás (és benne a boszniai alkotmány) kevés rendelkezést tartalmaz, megelégszik annyival, hogy az elkülönült (szövetségi vagy entitásszintű) és a közös (szövetségi és entitásszintű) hatásköröket – az entitásokra vonatkozóan nagy általánosságban – felsorolja.²

A Bosznia-hercegovinai Föderáció rendelkezik saját törvényhozói és végrehajtó szerveivel, a bírói ág alapvető szerveivel, saját elnökkel, valamint állami szimbólumokkal (zászló, címer, himnusz stb.). A két entitás közül ez a kevésbé centralizált, a bosnyákok és a horvátok együttélése miatt tovább tagolódik kantonokra, majd önkormányzatokra. A Föderáció központja Szarajevó. A kétkamarás parlament a szövetségi parlamenthez hasonlóan a Képviselők Házából és a Népek Házából áll, amelyekben mindegyik államalkotó nemzet tagjai képviselve vannak. A legfőbb végrehajtó testület a 16 tagú kormány,³ amelynek esetében a föderációs alkotmány szigorúan rögzíti az etnikai paritás érvényre jutásának garanciáit. Eszerint a négyéves mandátummal rendelkező kormányban a 16 tárca közül a három nagy etnikum 8, 5, illetve 3 helyet kap, a legnagyobb államalkotó nemzet (ez esetben a bosnyák) pedig 8 miniszteri posztjából egyet a kisebb etnikai vagy vallási közösségeknek kell hogy átadjon; ráadásul a miniszterelnök két helyettesének mindig a másik két államalkotó nemzet tagjai közül kell kikerülnie. Ugyanezek okok mentén az entitás elnöke két helyettesének is a másik két nagy etnikum soraiból kell származnia.⁴ Az alaptörvény részletesen szabályozza, hogy melyek az entitásszintű, kantonszintű, valamint a közös felelősségi körbe tartozó jogosítványok, s külön felsorolja az önkormányzatokhoz delegált jogköröket is.

A Republika Srpska a Föderációhoz képest erősen centralizált, itt nincsenek kantonok, az igencsak domináns szerb népelem túlsúlya mellett nem is lenne sok értelme ezek kialakításának. A Banja Luka-i központú RS-nek saját szimbólumai vannak (zászló, címer, himnusz stb.). Az erős elnöki rendszer és az egykamarás parlament is a nagyban centralizált jelleg érvényesülését biztosította egészen 2002-ig, amikor is az államalkotó nemzetek ügyében hozott döntések miatt létre kellett hozni a második kamarát is. Az államelnököt közvetlenül, négy évre választják a választásra jogosult polgárok, 2002 óta helyetteseinek

¹ Daytoni megállapodás. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (1995). Office of the High Representative (OHR). Elérhető: www.ohr.int/?page_id=1252 (A letöltés dátuma: 2018. 04. 05.)

² A két államrész saját alkotmánnyal rendelkezik, ezek a későbbi módosításokkal egységes szerkezetbe foglalva hozzáférhetők a hivatalos nyelveken és angolul is az alábbi URL-címen: www.legislationline.org/documents/section/constitutions (A letöltés dátuma: 2019. 03. 14.); Daytoni megállapodás 1995, 4. sz. melléklet III/1–3. cikkek.

³ A Föderáció kormányának összetételéről lásd annak hivatalos honlapját: www.fbihvlada.gov.ba (A letöltés dátuma: 2019. 03. 14.)

⁴ Bosznia-hercegovinai Föderáció alkotmánya (1994). Elérhető: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1577/file/cf85ae3b01c1adcd1b6eed4a3b84.htm/preview> (A letöltés dátuma: 2012. 05. 09.)

száma egyről kettőre emelkedett, így mindhárom államalkotó státuszú közösség tagjai képviseltetve vannak. Az etnikai egyensúly elve érvényesül a négyéves mandátumra ki-nevezett kormány összetételében is, ahol a tárcák elosztása⁵ a Föderációnál már ismertetett módon történik. A legfőbb tanácsadó testület a Szenátus, amelynek tagjait az államelnök a tudományos és kulturális élet, valamint a közszféra leginkább elismert tagjai közül nevezi ki, s amelynek feladata tanácsadás a legnagyobb horderejű politikai, nemzeti, gazdasági és kulturális kérdésekben. Üléseit az államelnök vezeti.⁶

1.2. Brčko Körzet

Az államon belül sajátos igazgatási modell érvényesül a két államrész határán fekvő észak-kelet-boszniai Brčkóban, amelynek hovatarozása heves vitákat generált az entitásközi határvonal meghúzásakor. A városra egyaránt igényt tartottak a bosnyákok és a szerbek, előbbiek történelmi okokra, utóbbiak etnikai arányukra hivatkozva,⁷ s mindkét nemzet számára jelentős a terület földrajzi fekvése miatt is, hiszen összeköttetést biztosít a Republika Srpska két nagy területi egysége között, a bosnyákoknak pedig kijutást északnyugati irányba. 2000. március 8-án jött létre a nemzetközi közösség bábáskodása mellett Brčko Körzet mint Bosznia-Hercegovina szuverenitása alatt álló egységes, multietnikus, önkormányzatisággal rendelkező demokratikus terület, saját kormánnyal, törvényhozó gyűléssel, rendőrséggel és bírósággal.⁸

2. Bosznia-Hercegovina alkotmánya és a politikai hatalommegosztás

Ahogy a bevezetésben már említettük, Bosznia-Hercegovina jelenleg is hatályos alkotmánya az 1995-ben elfogadott daytoni megállapodás 4. számú melléklete. Mint minden alaptörvény, ez is rendelkezik többek között az állam felépítésén túl annak szimbólumairól, fővárosáról (Szarajevó), az állam demokratikus voltáról és a demokratikus elvekről, valamint az állampolgárságról.⁹

⁵ Az RS kormányának összetételéről lásd annak hivatalos honlapját a www.vladars.net URL-címen.

⁶ Constitution of Republika Srpska (é. n.). Office of the High Representative (OHR). 89. cikk. Elérhető: www.ohr.int/?page_id=68220 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 09.)

⁷ Az International Crisis Group (a továbbiakban: ICG) szerint Brčko lakosságának 44%-a szerb, 41%-a bosnyák, 14%-a pedig horvát. ICG (2001): *Bosnia: Reshaping the International Machinery*. International Crisis Group Balkans Report N°121, 29 Nov 2001, 2. Elérhető: www.crisisgroup.org/file/3260/download?token=LaPUyKA (A letöltés dátuma: 2018. 05. 13.). A témában lásd még az ICG korábbi elemzését *Bosnia's Brcko: Getting In, Getting On and Getting Out* címmel. www.crisisgroup.org/file/2891/download?token=Sx9RbapX (A letöltés dátuma: 2017. 11. 21.)

⁸ A témában lásd még: ICG (2011): *Brčko Unsupervised*. International Crisis Group Europe Briefing N°66, 8 Dec 2011, 4–8. Elérhető: www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B66%20Brcko%20Unsupervised.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 10.)

⁹ Daytoni megállapodás 1995, 4. sz. melléklet.

A boszniai közigazgatás négy szintű, ez a Föderáció és az RS különböző felépítéséből adódik. Amíg ugyanis a Republika Srpska nem tagolódik kisebb igazgatási egységekre,¹⁰ hanem önkormányzatokból áll, addig a Föderációt 10 kanton alkotja,¹¹ amelyek számos önálló jogkörrel rendelkeznek, s az igazgatási struktúra harmadik szintjét alkotva „beékelődnek” a tagállami és az önkormányzati szintek közé.

A föderatív berendezkedésű ország alkotmánya tételesen felsorolja azt is, hogy mely területek tartoznak a szövetségi állami hatáskörbe, s melyek képezik az egyes entitások felelősségi területét: ennek alapján kirajzolódik egy meglehetősen gyenge szövetségi állam, és egy, az entitásokat előtérbe helyező decentralizált struktúra. A központi (szövetségi) állami irányítású területek a daytoni megállapodás alapján a következők: külpolitika, külkereskedelem-politika, vámpolitika, monetáris politika, nemzetközi intézmények és kötelezettségek finanszírozása, menekültügyi és bevándorláspolitikai és szabályozás, a nemzetközi és entitásközi büntetőjog kikényszerítése (ideértve a kapcsolatokat az Interpollal is), közös és nemzetközi kommunikációs eszközök alapítása és működtetése, entitásközi szállítás szabályozása, a légi forgalom ellenőrzése.¹² Ezeken a zömmel klasszikusnak mondható területeken kívül minden kérdésben az entitások, vagyis a Föderáció és a Republika Srpska dönthet. Az idők során világossá vált, hogy az állam működési nehézségeinek egyik oka a szövetségi szint gyengesége – szemben a kiterjedt jogosítványú entitások erős pozíciójával –, éppen ezért a későbbiekben újabb területeket vontak központi állami irányítás alá.

A központi (szövetségi) állami intézményekről is rendelkezik az alkotmány, ezek: a kétkamarás parlament, az elnökség, a minisztertanács (a tulajdonképpeni kormány), az alkotmánybíróság és a központi bank.

2.1. Államelnökség

Az államfői szerepben levő háromfős államelnökséget (predsjedništvo) – egy bosnyák, egy horvát és egy szerb taggal – közvetlenül választják az állampolgárok, a tagok négy évre látják el az államfői tisztelet, egyszer újraválaszthatók (ezt követően négy évig nem jelölhetők), s konszenzussal döntenek az egyes ügyekről. Az elnökség bosnyák és horvát tagját a Föderációban, a szerb tagot pedig a Republika Srpskában választják a választásra jogosult állampolgárok.¹³ A három tag¹⁴ közül az elnök választásáról a szövetségi parlament dönt, a poszton nyolchavonta váltják egymást a tagok.¹⁵ Mind az államfői, mind a törvény-

¹⁰ Érdemes megjegyezni, hogy a RS-ban valójában léteznek az önkormányzatoknál nagyobb egységek, ezek a régiók, amelyek azonban – ellentétben a föderációbeli kantonokkal – nem tekinthetők önálló igazgatási szintnek.

¹¹ A 10 kanton a következő: 1. Una-Sana, 2. Szávamellék, 3. Tuzla, 4. Zenica–Doboj, 5. Boszniai Drinamente, 6. Közép-boszniai, 7. Hercegovinai–Neretvai, 8. Észak-hercegovinai, 9. Sarajevói, 10. 10-es (vagy Livnói). Bosznia-hercegovinai Föderáció parlamentje. Elérhető: www.parlamentfbih.gov.ba (A letöltés dátuma: 2011. 11. 21.)

¹² Daytoni megállapodás 1995, 2. sz. melléklet, III./1. cikk.

¹³ Daytoni megállapodás 1995, 2. sz. melléklet, V. cikk.

¹⁴ Az elnökség tagjai a 2014-es választásokat követően a bosnyák Bakir Izetbegović (SDA), a szerb Mladen Ivanić (PDP) és a horvát Dragan Čović (HDZ) lettek.

¹⁵ ŠELO ŠABIĆ, Senada (2005): *State Building Under Foreign Supervision: Intervention in Bosnia-Herzegovina 1996–2003*. Vienna, Landesverteidigungsakademie. 194.

hozói hatalmat korlátozza egyfajta kvázi vétójog, amely arra ad lehetőséget a három etnikum mindegyikének, hogy az adott népcsoport vitális érdekeire hivatkozva elutasítson egy adott jogszabálytervezetet. Ezzel a lehetőséggel igen gyakran éltek (élnek) és visszaélnek a boszniai politikusok, egyik legjelentősebb akadályát képezve ezzel az állam hatékony működésének.¹⁶

2.2. Alkotmánybíróság

Az etnikai arányosság – hasonlóan az eddig felsorolt állami intézményekhez – a kilenctagú alkotmánybíróság (ustavisud) esetében is érvényesül. Az alkotmánybíróság tagjai hivataluk első ciklusában öt évig, a második ciklustól kezdve viszont 70 éves korukig tölthetik be tisztségüket, mandátumuk utóbbi esetben tehát már nem határozott időre szól.¹⁷

Külön érdemes kitérnünk arra, hogy az állam felépítése kapcsán a nemzetközi területi adminisztráció keretei között milyen hatásköröket rendel a dokumentum a nemzetközi aktorokhoz. Általánosságban elmondható, hogy a daytoni megállapodás rendelkezései alapján néhány intézmény esetében öt-hat éves átmeneti periódust követően tették lehetővé, hogy az adott terület irányítását a boszniai polgárok teljes mértékben a kezükbe vegyék, addig azonban különféle korlátozásokkal és bizonyos fokú nemzetközi jelenléttel is számolniuk kell.

Az eddig tárgyalt központi állami intézmények közül a parlament, az elnökség és a minisztertanács a demokratikus szabályoknak megfelelően kinyilvánított állampolgári akarat nyomán jön létre, különösebb szerep a daytoni megállapodás rendelkezései alapján a nemzetközi szereplőknek itt nem jut. Az alkotmánybíróság esetében a kilenc tag közül négyet a Föderáció, kettőt a Republika Srpska delegál, három bírát pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának (az Európa Tanács egyik fő szervének) elnöke nevez ki a boszniai államelnökséggel történő konzultációt követően. A daytoni megállapodás öt év után a szövetségi parlamentnek lehetőséget adott arra, hogy a három nemzetközi bíró posztjára új választási szabályokat alkosson – azaz öt évben maximálták a nemzetközi közösség ilyen mérvű befolyását az alkotmánybíróság működtetésében –,¹⁸ napjainkig azonban megmaradt a három nemzetközi bírói pozíció.¹⁹

2.3. Igazságszolgáltatás

A bosznia-hercegovinai igazságszolgáltatás rendszere őrzi a korábbi jugoszláv hagyományokat, azonban a daytoni megállapodás több ponton hozott újdonságot, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az igazságszolgáltatás kompetenciáit és intézményeit nagyrészt az entitások hatáskörébe rendelte.

¹⁶ 2015 nyarán például az RS Népek Házában a bosnyák képviselő a bosnyákok vitális nemzeti érdekeire hivatkozva vétózta meg Milorad Dodiknak a szerinte alkotmányellenesen működő és felhatalmazással nem rendelkező főmegbízott elítélését célzó referendumjavaslatát.

¹⁷ Daytoni megállapodás 1995, 4. sz. melléklet VI/1. cikk.

¹⁸ Daytoni megállapodás 1995, 4. sz. melléklet VI/1d. cikk.

¹⁹ A 9 fős bírói testületnek napjainkban egy-egy holland, moldovai és horvát bíró is a tagja. Bosznia-Hercegovina Alkotmánybírósága (é. n.) Elérhető: www.ccbh.ba/ (A letöltés dátuma: 2016. 08. 05.)

A Föderációban 2005-ben, a Republika Srpskában pedig 2004-ben fogadták el az igazságszolgáltatási rendszerről szóló törvényt, mindkettő garantálja a hatalmi ágak szétválasztását és a bírói ág függetlenségét, a szerb államrészben ráadásul az alkotmány is megerősíti ezt. A Föderációban az igazságszolgáltatási rendszer elemei – a többszintű közigazgatásnak megfelelően – a 28 községi (Općinskisud) és a 10 kantonális bíróság (Kantonalsud); a szerb entitásban pedig a 20 általános bíróság (Osnovnisud) és az öt kerületi bíróság (Okružnisud). A hierarchia csúcsán mindkét államrészben egy-egy legfelsőbb bíróság (Vrhovni Sud) helyezkedik el. Brčkóban külön intézményrendszert állítottak fel, amelynek tagja egy úgynevezett általános bíróság (Osnovnisud) és egy fellebbviteli bíróság (Apelacionisud).

A szövetségi szinten működő Állami Bíróságot (Sud Bosne i Hercegovine) 2002-ben hozták létre, fő feladatainak – a központi állami kompetenciák hatékony implementálásának, az emberi jogok és a jog uralma védelmének – megfelelően a Szarajevóban székelő intézmény büntetőjogi, közigazgatási és fellebbviteli bíróságként funkcionál.²⁰

2004-ben hozták létre az igazságügyi reform részeként a bírói ág „csúcsszervét”, a Legfelsőbb Bírói és Ügyészi Tanácsot (Visoko Sudsko i tužilačko vijeće), amelynek fő célja a bíróságok függetlenségének, pártatlanságának és professzionalizmusának biztosítása. Az intézmény feladatkörébe tartozik a különböző szintű bíróságok bíráinak és ügyészeinek választása, a bírói összeférhetetlenség vizsgálata, valamint a bíróságok és ügyészségek működéséhez szükséges források biztosítása.²¹ A testület függetlenségét hivatott garantálni egyrészt a bírók élethosszig tartó kinevezése, másrészt az a tény, hogy költségvetésére javaslatot ugyan az igazságügyi minisztérium tesz, de a döntést a büdzséről a parlament hozza meg. 2004-től ráadásul a tanács központi költségvetésből történő finanszírozása kiegészül különböző nemzetközi donoroktól származó összegekkel is.²²

Az igazságszolgáltatás rendszeréről a fentiek alapján megállapítható, hogy modern, az európai sztenderdeknek megfelelő – figyelembe véve természetesen az ország sajátosságait. Mindazonáltal az Európai Bizottság rendszeresen kiadott értékelő jelentéseiben rendre elmarasztalja Boszniát az igazságszolgáltatási szektorban tapasztalt hiányosságok miatt, vagyis többek között a függetlenséggel kapcsolatos aggályok, a politikai befolyás erős jelenléte, valamint a hangzatos reformtervek implementálásánál mutatkozó késlekedés miatt.²³

2.4. Közvetlen demokrácia

Bosznia-Hercegovinában sem a daytoni megállapodás mellékletét képező alkotmányban, sem a szövetségi (állami) szintű jogszabályok között nem találunk olyat, amely szabályozná a közvetlen demokrácia érvényre juttatásának kereteit, vagyis az állampolgárok jogát arra, hogy bizonyos kérdésekben a politikai döntéshozatali folyamatokat közvetlenül befolyásolhassák. A közigazgatás alsóbb szintjeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a közvetlen demokrácia eszközeivel – szintén az erre vonatkozó szabályozási környezet hiánya

²⁰ Az Állami Bíróság honlapja: www.sudbih.gov.ba (A letöltés dátuma: 2019. 03. 14.)

²¹ GAVRIĆ, Saša – BANOVIC, Damir – BARREIRO, Mariña (2013): *The Political system of Bosnia and Herzegovina. Institutions – Actors – Processes*. Sarajevo Open Center, Sarajevo, 46.

²² Részletesebben lásd a Legfelsőbb Bírói és Ügyészi Tanács honlapján: <https://vstv.pravosudje.ba> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 09.)

²³ COM(2016) 715 final.

miatt – nem élhetnek a boszniai polgárok, sem a Bosznia-hercegovinai Föderációban, sem pedig a Brčko Körzetben. Egyedül a Republika Srpskában van lehetőség népszavazásra és a népi kezdeményezésre. Az RS alkotmánya rendkívül kevés rendelkezést tartalmaz a téma kapcsán, 3. cikkében²⁴ azonban külön rögzíti, hogy a két államrész közötti belső adminisztratív határ megváltoztatásáról népszavazás dönthet. Részletesen a szerb entitásban 2010-ben elfogadott, a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló törvény²⁵ szabályozza a kérdést. A referendum esetében egy jogszabályjavaslatról nyilváníthatnak véleményt az RS választópolgárai, s döntésük kötelező erejű, azaz a népszavazás ügyszó (nincs lehetőség tehát véleménynyilvánító népszavazásra); a népi kezdeményezésnél pedig a választójoggal rendelkező állampolgárok kezdeményezhetnek jogalkotási aktust a politikai döntéshozásban.

A szerb államrészben az elnök, a kormány, a nemzetgyűlés legalább 30 képviselője, vagy minimum 10 ezer választópolgár fordulhat a nemzetgyűléshez, és kérheti, hogy a parlament egy adott ügyben írjon ki népszavazást. A nemzetgyűlés akkor kezdeményezi az úgynevezett „köztársasági népszavazást”, ha a képviselők egyszerű többsége támogatja azt. Ezenkívül az önkormányzatok is dönthetnek referendum kiírásáról a joghatóságukba tartozó kérdésekkel kapcsolatban, ha a képviselő-testület harmada, a polgármester, az önkormányzat választópolgárainak 10%-a vagy a 30 ezer főnél nagyobb lélekszámú településeken legalább 3000 választópolgár kezdeményezi referendum kiírását. Az önkormányzati népszavazás eredménye kötelező a legfőbb döntéshozatali szervre, a képviselő-testületre.

Népi kezdeményezést abban az esetben, ha az a RS alkotmányát vagy a nemzetgyűlés kompetenciájába tartozó jogszabályokat is érinti, legalább 3000 választópolgár kezdeményezhet. A helyi népi kezdeményezések esetében a helyi önkormányzatok szabályai az irányadóak a kezdeményezéshez szükséges minimális választópolgári létszámot illetően.

Népszavazást kezdeményezni a Republika Srpskában mindazonáltal nem könnyű, és nem is élnek gyakran ezzel az eszközzel az erre jogosultak. Ennek egyik oka az eredményesség feltételeként meghatározott magas küszöbérték (a szavazásra jogosult választópolgárok egyszerű többségének támogatása nélkül a referendum sikertelen).²⁶ Ennél is komolyabb aggályokat vet fel azonban az a tény, hogy a rendszer nyilvánvalóan diszkriminatív jellege mellett – miszerint az ország lakosságának csupán egy része tud a demokratikus kontroll ezen jogával élni – az elmúlt évtized az érzékeny politikai témákban bejelentett, majd a heves, elsősorban nemzetközi ellenállás miatt rendre elnapolt referendumtervek időszaka volt. A szerb államrész politikai vezetése ugyanis több alkalommal ezekkel a tervezett népszavazásokkal „revolverezte” a nemzetközi közösséget és az ország másik két államalkotó nemzetét, mindenekelőtt a politikai kommunikáció és a politikai haszonszerzés nyilvánvaló szándéka mentén, miközben tovább csökkentette a békés együttélés és az állam egyben tartásának esélyeit Boszniában.

²⁴ Constitution of Republika Srpska (é. n.). Office of the High Representative (OHR).

²⁵ Закон о референдуму и грађанскоиницијативи (Zakon o referendumu i građanskoinicijativi). Narodna skupština Republike Srpske. Elérhető: www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/zakoni/cir/usvojeni_zakoni/old/Zakon_o_referendumu_i_gradjanskoj_inicijativi.zip (A letöltés dátuma: 2016. 12. 09.)

²⁶ PETRIĆ, Davor (2016): Elements of Direct Democracy in Legal System of Bosnia and Herzegovina: Analysis, Developments and Perspectives. *Balkan Social Science Review*, Vol. 8, No. 8. (December 2016) 105.

2.5. Bosznia-Hercegovina Központi Bankja

Nem említettük még a szövetségi intézmények közül a központi bankot (centralna banka), ahol a nemzetközi jelenlétet illetően hasonló a helyzet, mint az alkotmánybíróságnál. Itt is egy átmeneti periódust határoztak meg a daytoni megállapodásban, amelynek során a három etnikum egy-egy tagját tömörítő²⁷ irányító hatóságot (upravnovijeće) a Nemzetközi Valutaalap által – a boszniai elnökséggel történő konzultációt követően – kinevezett nemzetközi tisztségviselő vezeti (ügynevezett kormányzóként – guverner), s ebben az első ciklusban csak bizonyos korlátozásokkal működhet az intézmény. A második ciklustól kezdve – a központi bankra vonatkozó törvényi szabályozási környezet megteremtését követően – az államelnökség hat évre nevezi ki az öttagúra nőtt testület tagjait, s közülük kerül ki a kormányzó is.²⁸ A központi bank esetében a nemzetközi szerepvállalás sikeresként értékelhető, ebben elsősorban az Nemzetközi Valutaalapról volt elsőrangú szerepe, amely anyagi, szakmai, technikai és a szakemberképzésben nyújtott segítsége révén – a kompetenciák fokozatos átadásával – nagyban hozzájárult a stabil monetáris politika sikeres megvalósításához.²⁹ A központi bank vezető tisztségviselői mára mindannyian boszniai szakemberek.³⁰

2.6. Ombudsman

A parlamenti biztosi intézmény létrehozásáról elsőként a daytoni megállapodás rendelkezett, amikor a VI. sz. mellékletben foglaltaknak megfelelően előírta az emberi jogvédelem alapvető intézményeként az Emberi Jogi Bizottság – s ennek részeként az ombudsmani hivatal és az Emberi Jogi Kamara – létrehozását.³¹ 2000-ben fogadták el az azóta többször módosított törvényt az ombudsmanról, amely szerint az ombudsmanok egyenlő arányban képviselik a két entitást és az állami (szövetségi) szintet.³² Az ombudsmani hivatal az emberi jogok megsértésének eseteit vizsgálta, a legsúlyosabb eseteket pedig a jogi kötőerővel is rendelkező, megfellebbezhetetlen döntéseket hozó Emberi Jogi Kamara hatáskörébe utalta. Ez utóbbi intézmény 2003-ig működött, ekkor egy új, immáron az Alkotmánybíróság részeként működő Emberi Jogi Bizottság lépett a helyébe.

²⁷ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a daytoni megállapodás alapján az etnikai arányosság követelményének kétségkívül demokratikus érvényre juttatása azonban itt is azzal a következménnyel járt, hogy sem a Föderációban élő szerbek, sem pedig a Republika Srpskában élő horvátok és bosnyákok nem jelölhetők és választhatók fenti állami szervek tisztségeire, hiszen a Föderáció csak horvát és bosnyák, az RS pedig csak szerb tagokat delegálhatott ezekbe a pozíciókba.

²⁸ Daytoni megállapodás 1995, 4. sz. melléklet VII. cikk.

²⁹ A központi bank 1997 nyarán jött létre és kezdte meg működését, az addig az országban használt változatos fizetőeszközöket pedig 1998 júniusától fokozatosan felváltotta az új hivatalos fizetőeszköz, a konvertibilis márka. ŠELO ŠABIĆ 2005, 203–205.

³⁰ Lásd Bosznia-Hercegovina Központi Bankja (é. n.). A honlap elérhető: <http://cbbh.ba> (A letöltés dátuma: 2016. 08. 06.)

³¹ *Relevant Legislation* (é. n.). Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne is Hercegovine. Elérhető: www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=14&lang=EN (A letöltés dátuma: 2016. 12. 09.)

³² 2004-ben a szövetségi szintet képviselő nemzetközi szakembereket helyiek váltották.

3. Pártok, választási rendszer, választások

3.1. Főbb pártok Bosznia-Hercegovinában

Demokratikus Akciópárt (Stranka demokratske akcije – SDA)

Az első és legnagyobb boszniai párt, amelynek alapítói között volt 1990 májusában Alija Izetbegović, aki a bosnyákok vezető politikusa volt a délszláv válság alatt, és ezt követően az 1990-es évek végéig (miközben 1990 és 2000 között betöltötte Bosznia elnöki posztját is).³³

Megalakulásakor az SDA olyan politikai egységként definiálta magát, amely elsősorban a boszniai muszlimok érdekeit képviseli, de azokét a más etnikumú polgárokét is, akik elfogadják a párt programját, és azonosulnak céljaival. A boszniai háború idején azonban egyértelművé vált, hogy az SDA elsősorban a boszniai muszlim közösség és az iszlám értékei iránt elkötelezett bosnyák párt, s azóta is ekként tekintenek rá. Mindazonáltal programjában rendre megjelenik a boszniai nemzeti érdekek képviselésének szándéka, és annak hangsúlyozása, hogy Bosznia a területén együtt élő bosnyákok, szerbek és horvátok közös állama.³⁴

Ami a jobbközép párt céljait illeti: politikailag és gazdaságilag az egységet, „Bosznia alkotmányos integrációját”³⁵ és fennmaradását támogatja, szorgalmazza a szövetségi szint és a központi intézmények erősítését, és az unitárius, decentralizált államszerkezet mellett száll síkra, amelynek közigazgatási alapegységei „az európai sztenderdeknek megfelelően multietnikus régiók és helyi önkormányzatok lennének”,³⁶ az etnikai közösségek tagjai pedig nagy fokú kulturális (személyi) autonómiával rendelkeznének. Az SDA tehát az államrészek megszüntetése mellett érvel, a Republika Srpskát pedig a népirtás eredményének tekinti, és az entitás létezése számára éppen emiatt elfogadhatatlan. A párt határozottan kiáll az EU-integráció mellett.

Az SDA a háború kezdete óta szinte folyamatosan kormányon van, de több mint két évtizedes fennállása óta jelentős változásokon ment keresztül. 1996-ban az SDA-ból kivált az egyik legbefolyásosabb alakja, Haris Silajdžić, és létrehozta a Párt Bosznia-Hercegovináért (Stranka za Bosnu i Hercegovinu – SBiH) mozgalmat, amivel jelentősen meggyengítette az SDA-t. Az 1990-es évek második felében a SBiH koalícióban kormányzott az SDA-val. Alija Izetbegović 2001. október 13-án lemondott a párt vezetéséről, helyét Sulejman Tihić vette át, akinek irányítása alatt az SDA a politikai közép felé mozdult, s egyre inkább nyitottá vált a többi etnikum felé is, ez azonban érdemben nem változtatta meg a szavazók vélekedését a pártról, akik továbbra is a bosnyákok egyik legerősebb pártjaként tekintenek rá.³⁷

³³ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.). Elérhető: www.europeanforum.net/countries/bosnia-herzegovina (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁴ KAPIDŽIĆ, Damir (2015): Party system of Bosnia and Herzegovina. *Balkan Comparative Electoral Study View Project*, 53. Elérhető: www.academia.edu/23423682/Party_System_of_Bosnia_and_Herzegovina (A letöltés dátuma: 2017. 07. 24.)

³⁵ *Lična karta stranke demokratske akcije* (é. n.). Elérhető: <http://sda.ba/home/o-name/licna-karta-stranke/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁶ *Lična karta stranke demokratske akcije* (é. n.).

³⁷ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

Tihić 2014-es halálát követően a párt vezetését Bakir Izetbegović (a korábbi párt- és államelnök fia) vette át, s az SDA máig az ő irányítása alatt áll.

Az SDA történelmi jelentősége elvitathatatlan, bár az a rendkívül erős támogatottság, amit az 1990-es évek közepéig élvezett, mára már a múlté. Ahogy sorra jelentek meg a politikai térben a párt riválisai (SBiH és SDP), úgy fogatkozott a leginkább a bosnyákok körében népszerű formáció támogatóinak köre. Ehhez minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy – ahogy fentebb említettük – az SDA alapítója és elnöke Alija Izetbegović 2001-ben megromlott egészségi állapotára hivatkozva lemondott a párt vezetéséről, utódai pedig korántsem bizonyultak olyan karizmatikus vezetőnek, mint ő.³⁸ Az SDA 2004 decembere óta az Európai Néppártban megfigyelő.

Független Szociáldemokrata Szövetség (Савез независних социјалдемократа/Savez nezavisnih socijaldemokrata – CHCD/SNSD)

Az SNSD – a legerősebb boszniai szerb párt – 1996-ban jött létre. Azon kevés pártok egyike, amelyek még nem léteztek a háború idején, ezért mentesek a múlt ilyen jellegű terheitől; hangoztatják is az SNSD-ben, hogy – ellentétben például az SDS-szel – tagjaik között nincsen egyetlen háborús bűnös sem.³⁹

A párt határozottan kiáll a jelenlegi államszerkezet mellett, s elutasítja a szövetségi szint erősítését, az entitások megszüntetését, valamint az államrészeknek és az államalkotó nemzeteknek juttatott jogkörök csorbítását.⁴⁰ Ugyan nem etnikai, hanem ideológiai (szociáldemokrata) pártként definiálja magát, de mivel a szerb nemzeti érdekek egyik legfőbb védelmezője, szavazóbázisát is túlnyomórészt a boszniai szerbek alkotják.⁴¹ Az SNSD aktív szereplője a politikai életnek mindkét államrészben, 2014-től pedig a legnagyobb ellenzéki párt Boszniában, s a boszniai szerbek körében leginkább támogatott pártként továbbra is megkerülhetetlen tényező a boszniai belpolitikában.

Az SNSD folyamatosan napirenden tartja (bár többször elhalasztotta) a RS függetlenedéséről szóló népszavazás megtartását, s ez az egyik olyan kampányüzenete, amellyel a leginkább képes mobilizálni támogatóit.⁴² Erős pozíciója okán sokszor kifejezetten konfrontatív a nemzetközi területi igazgatás helyi intézményeivel (OHR, EU) szemben is. Az SNSD elnöke Milorad Dodik, aki amellet, hogy a párt megalapítása óta betölti a pártelnöki pozíciót, 1998 és 2001, illetve 2006 és 2010 között az RS miniszterelnöke is volt, 2010-től pedig ő a Republika Srpska elnöke.⁴³

³⁸ *The Key Political Players* (2014). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/the-key-political-players (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

³⁹ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁴⁰ *Политички програм / Politicki program* (é. n.). Elérhető: www.snsd.org/images/dokumenti/politickiProgram.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

⁴¹ KAPIDŽIĆ 2015, 51.

⁴² *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁴³ *Председник CHCD-a / Predsjednik SNSD-a* (é. n.). Elérhető: www.snsd.org/index.php/ljudi/ljudi/predsjednik (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

Szerb Demokrata Párt (Српска демократска странка/Srpska demokratska stranka – СДС/SDS)

Radovan Karadžić alapította, elsődlegesen a szerb nemzeti érdekek védelmében jött létre 1990 júniusában,⁴⁴ programjában pedig azóta is a szerb tradíciók, az ortodoxia és a nemzeti kultúra megőrzéséért száll síkra.⁴⁵ Az SDS 1991 őszén elhagyta az 1990-es első választások nyomán alakult nagykoalíciót, és a szeparatista Boszniai Szerb Köztársaság megalakításába fogott.⁴⁶ Ekkorra a boszniai szerbek feltétlen támogatására is számíthatott a párt, és ez nem változott a háborút követő években sem. Hosszú ideig a boszniai szerbek vezető pártja volt, az SDS-en belüli konfliktusok azonban 2006-ban szakadáshoz vezettek, és azóta a párt nagy riválisa a Milorad Dodik vezette Független Szociáldemokrata Szövetség (SNSD). A korábbi pártelnök (és a 2000-es években a RS elnöki posztját is betöltő) Dragan Čavić megpróbálkozott a párt megújításával, és igyekezett kiszorítani azokat a kádereket, akik a háború alatt domináltak a pártban, ez a törekvése azonban nem volt sikeres, és a párt támogatása 2006 után csökkent a boszniai szerbek körében.⁴⁷ A párt vezetője jelenleg Vukota Govedarica.⁴⁸

Horvát Demokratikus Közösség (Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine – HDZ BiH)

A HDZ BiH 1990-ben a boszniai horvátok érdekeinek képviseletére jött létre. A horvátországi anyapárttal, a horvátországi HDZ-vel szoros kapcsolatban álló párt az első délszláv válság idején a horvát etnikum legfőbb politikai szervezete volt. Programjának középpontjában a horvátok nemzeti érdekeinek és tradicionális értékeinek képviselete – utóbbiak között a kereszténység védelme – áll.⁴⁹ Ami az államszerkezetet illeti, a HDZ BiH egy újjászervezett, a horvátoknak is külön államrészt juttató, négy föderális részből álló Boszniát vizionál, amelyben három, azonos jogokkal és kiterjedt autonómiával rendelkező entitás működne a bosnyákok, a szerbek és a horvátok irányítása alatt, a főváros (Szarajevó) pedig külön közigazgatási egységet alkotna.⁵⁰

A párt sokáig a horvát érdekeket egyetlen pártként képviselő formáció volt, 2006-ban azonban riválisai akadtak. A párton belüli botrányok⁵¹ felőrölték a HDZ BiH támogatottságát mind a választók, mind a boszniai horvát katolikus egyház vezetése (Bíborosok Testülete), mind pedig anyapártja, a horvátországi HDZ köreiben. Mindez jelentős szakadásokat

⁴⁴ KAPIDŽIĆ 2015, 50.

⁴⁵ *Cmamym / Statut* (2015). Elérhető: www.sdsrs.com/UcitaneSlike/admin/Statut_SDS.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

⁴⁶ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁴⁷ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁴⁸ *Председник / Predsjednik* (é. n.). Elérhető: www.sdsrs.com/sr/58.predsjudnik.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)

⁴⁹ KAPIDŽIĆ 2015, 50.

⁵⁰ *Ustavne promjene* (é. n.). Elérhető: www.hdzbih.org/ustavne-promjene (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)

⁵¹ A HDZ BiH elnökét, Dragan Čovićot hatalommal való visszaéléssel és adóelkerüléssel vádolták meg a 2000-es évek második felében három alkalommal is, másodfokon azonban mindegyik eljárásban felmentették.

okozott a tagságban és a vezetőségben, ami a „szakadár” HDZ 1990 megalakulásához vezetett 2006-ban. A párt az Európai Néppártban megfigyelő,⁵² vezetője 2005-től Dragan Čović.⁵³

Horvát Demokratikus Közösség 1990 (Hrvatska demokratska zajednica 1990 – HDZ 1990)

A boszniai horvátok második legjelentősebb pártja, alapítói a HDZ BiH-ből váltak ki 2006-ban, amikor a szövetségi parlamentben szinte minden HDZ-képviselő átigazolt a HDZ 1990-be (és így a szavazástól való távolmaradásuk is hozzájárult az alkotmányos reform 2006-os bukásához).⁵⁴ A párt – hasonlóan a HDZ BiH-hez – mindenekelőtt a boszniai horvátok nemzeti érdekeit képviseli, és a föderális átstrukturálás mellett kampányol, mert szerinte az ország jelenlegi, két nagy államrészből álló szerkezete nem megfelelő, és nem is életképes.⁵⁵ A HDZ 1990 2014-től az Európai Néppártban megfigyelő, jelenlegi vezetője Ilija Cvitanović.

Szociáldemokrata Párt (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine – SDP)

A pártot – amely az 1909-ben alapított boszniai Szociáldemokrata Párt örökösének tekinti magát⁵⁶ – az 1990-es évek elején hozták létre szakszervezeti képviselők és haladó értelmiségiek (egyik alapítója Zlatko Lagumdžija). Az SDP a kommunista párt utódpartja, és az egyetlen párt, amely deklaráltnan multietnikusnak vallja magát.

A párt a decentralizált Boszniáért száll síkra – tehát az államszerkezetet tekintve ez a párt is ellenzi az etnikai alapú megosztottságot –, ahol a szövetségi központ és az állami intézmények erősek, ugyanakkor az európai mintázatú regionalizmus érvényesül azáltal, hogy a régióknak és a helyi önkormányzatoknak is jelentős hatalom jutna. A párt elkötelezett Bosznia európai uniós tagsága mellett, amelyet hosszú távú stratégiai célként definiál. Annak ellenére, hogy az SDA multietnikus jellegét hangsúlyozza, szavazói az államalkotó nemzetek közül többnyire a bosnyákok, valamint egyéb kisebbségek; a boszniai horvátok körében a párt kevésbé népszerű, a boszniai szerbek esetében pedig kifejezetten alacsony a támogatottsága.⁵⁷ A szociáldemokrata párt – ideológiájának megfelelően – politikai programjában elsősorban a gazdasági és szociális kérdéseket és az ezeken a területeken megvalósítandó reformok szükségességét helyezi a középpontba,⁵⁸ kampányában általában a demokratikus, multietnikus, többvallású ország megvalósítása mellett áll ki, ennek ellenére a napi politizálást itt is a nemzeti ügyek dominálják.

⁵² *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁵³ *Predsjednik* (é. n.). Elérhető: www.hdzbih.org/predsjednik (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)

⁵⁴ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁵⁵ *Programska deklaracija* (é. n.). Elérhető: www.hdz1990.org/programska-deklaracija/ (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)

⁵⁶ *Historija SDP BiH* (é. n.). Elérhető: www.sdp.ba/historija/ (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁵⁷ *The Key Political Players* 2014.

⁵⁸ *Program Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine* (2015). Elérhető: <http://sdp.ba/datoteke/uploads/PROGRAM-SDP-BIH.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

A párt fennállása során több válságot és szakadást is megélt, ezek közül a legszámottevőbb az volt, amikor 2012-ben a párt ikonikus alakja, a Föderáció egyik legnépszerűbb politikusa és az államelnökség korábbi horvát tagja, Željko Komšić kilépett a pártból, és megalapította a Demokratikus Front (Demokratska fronta) nevű pártot.⁵⁹ 2014-ben távozott a párt éléről Zlatko Lagumdžija, aki 1997 óta vezette az SDP-t, azóta Nermin Nikšić a pártelnök. Az SDP a Szocialista Internacionálé tagja, az Európai Szocialisták pártjában pedig társult tag.⁶⁰

Demokratikus Front (Demokratska fronta – DF)

A pártot 2013-ban – az SDP-ben bekövetkezett szakadást követően – alapította meg Željko Komšić. A DF ügyel arra, hogy jelentős részben fiatal, a politikában új szereplőként megjelenő képviselői reprezentálják Bosznia etnikai sokszínűségét.⁶¹ A párt elsőként a 2014-es parlamenti választásokon mérettette meg magát, és kifejezetten jól is szerepelt.⁶²

Szövetség a jobb jövőért (Savez za bolju budućnost BiH – SBB)

A pártot 2009-ben alapította Fahrudin Radončić – aki azóta a párt elnöke is –, akinek jelentős médiaérdeklőségei vannak, és a tulajdonában álló sajtóorgánumokat rendre be is veti az SBB népszerűsítésére, illetve pártja riválisainak lejáratására.⁶³

A jobbközép párt a bosnyák nemzeti érdekeket képviseli, legfőbb riválisa az SDA, és kampányaiban visszatérő elem, hogy az SDA – a több évtizedes hatalomban megfásult – politikusait ambiciózus és sikeres üzletemberekre kell cserélni.⁶⁴

Párt Bosznia-Hercegovináért (Stranka za Bosnu i Hercegovinu – SBiH)

A pártot Haris Silajdžić alapította 1996-ban, az SDA-ból történő kiválását követően, lényegében annak szekuláris alternatívájaként. Az SBiH mérsékelten nacionalista, centrista pártként definiálja magát, amely kiáll a liberális piacgazdasági modell mellett, ugyanakkor szükségesnek tartja a tranzíciós időszakban az erős állami szabályozást. Zömmel a bosnyákok szavaznak rá, bár érzékelhető egyfajta törekvés a multietnikus irányba történő elmozdulásra.⁶⁵ Céljait tekintve ez a párt is Bosznia-Hercegovina fennmaradását támogató formáció, amely a szövetségi központ megerősítéséért száll síkra,⁶⁶ és még az SDA-nál is

⁵⁹ KAPIDŽIĆ 2015, 52.

⁶⁰ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

⁶¹ *The Key Political Players* 2014.

⁶² *Potvrđeni rezultati – Opći izbori 2006* (é. n.). Elérhető: www.izbori.ba/Default.aspx?CategoryID=230&Lang=3 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)

⁶³ KAPIDŽIĆ 2015, 54.

⁶⁴ *The Key Political Players* 2014.

⁶⁵ Például a korábbi külügyminiszter, Sven Alkalaj is párttag volt, pedig az üzletember és diplomata nem boszniai muszlim, hanem a zsidó kisebbséghez tartozónak vallja magát, és horvát felmenőkkel is rendelkezik.

⁶⁶ *Bosnia-Herzegovina. Political parties* (é. n.).

határozottabban kiáll az entitások megszüntetése mellett, utóbbi folyamatban azonban továbbra is meghatározó szerepet szán a nemzetközi közösségnek. A párt elkötelezett Bosznia-Hercegovina euroatlanti integrációja, az ország EU- és NATO-tagsága iránt.⁶⁷

Az SBiH a 2000-es évek közepén volt a legnépszerűbb, akkor a siker oka egyrészt az volt, hogy nagyon karakteresen foglalt állást a 2006-os alkotmányreformok kapcsán, és arra hivatkozva utasította el a tervezett változtatásokat, hogy azok nem eredményeznek érdemi változásokat, s a „kozmetikázás” helyett valós alkotmányos reformokat sürgetett. A párt akkori vezetője, Haris Silajdžić ellenezte a reformfolyamat során az entitások vétőjogának megtartását, s azzal is sok támogatót szerzett (mindenekelőtt a bosnyákok körében), hogy kampányában a Republika Srpska megszüntetéséért szállt síkra, és az állam unitárius szerkezetűvé alakítását sürgette (ami egyébként az SBiH politikai programjában kezdettől jelen van, ahogy azt fentebb már említettük).⁶⁸ Később a párt támogatottsága jelentősen lecsökkent. A párt vezetője 2014-től Amer Jerlagić.⁶⁹

3.2. A pártrendszer általános jellemzői

A pártrendszer – a Sartori-féle tipológiát alapul véve – versengő pártrendszer, azon belül is szegmentált többpártrendszer/sokpártrendszer, ahol az etnonacionaista alapon szerveződő pártok dominálják a politikai teret (a három államalkotó nemzetnek megfelelően három alrendszerként, ha a nem etnikai alapon szerveződő pártokat is hozzávesszük, az alrendszerek száma négyre emelhető).

A pártok többségére – különösen a nagyokra és különösen a kezdetekben – igaz az, hogy karizmatikus vezetők köré szerveződő formációk, ez az örökség szakértők szerint a kommunista időkből ered, és különösen a pártok alapításakor szembetűnő. Mindazonáltal Karadžić hatalomból történő kiszorulása és Izetbegović halála után például az SDS és az SDA vezetőiről nem mondható el, hogy elődeikhez hasonló karizmával rendelkeznek, az SNSD élén viszont Dodik egyértelműen ezt az irányt képviseli még mindig (sokak szerint ő a boszniai szerbség új vezére, a *vožd*).

Ma a pártok mindegyikére jellemző a patronázsrendszer. A nagy pártok szavazóbázisa általában stabilnak mondható, erős gazdasági pozícióik révén (iparban, energiaszektorban) és a médiában elért befolyásuk okán folyamatosan hatalmon tudnak maradni.

3.3. Választási rendszer, választások

A boszniai választások arányos rendszerben, nyílt listákkal zajlanak, vagyis a választók nemcsak egy pártra, hanem annak jelöltjére is szavaznak, a mandátumok elosztási mód-

⁶⁷ Az SBiH programjáról lásd bővebben a párt honlapján: *Program Stranke za Bosnu i Hercegovinu u periodu 2015. – 2020. godina*. Elérhető: <http://zabih.ba/wp-content/uploads/2017/09/Program-SBiH-u-periodu-2015.-2020.-final.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

⁶⁸ *The Key Political Players* 2014.

⁶⁹ *Amer Jerlagić – Predsjednik* (é. n.). Elérhető: <http://zabih.ba/predsjednik/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

szere pedig a közepesen arányos Sainte-Laguë.⁷⁰ Az első választásra 1996-ban került sor,⁷¹ amely két választóközrztből álló, küszöb nélküli rendszerben zajlott. A későbbiekben az arányosság növelésének irányába történtek változások: 2002-től 3%-os küszöböt vezettek be, és ekkortól az ezt elérő listák számára kompenzációs mandátumokat is kiosztanak, másrészt nyolc választóközrztet alakítottak ki (ötöt a Föderációban, hármat a RS-ban). A szövetségi és az entitásszintű parlamentek alsóházait közvetlenül választják a polgárok többmandátumos választókerületekben, a felsőházakat pedig közvetett módon (a Föderációban a kantonális parlamentekben, a RS-ban az alsóházban, állami szinten pedig az entitások parlamentjeiben).⁷²

A választási rendszerek közül az egyik legbonyolultabbként számontartott boszniai modell kidolgozását a nemzetközi közösség, pontosabban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) vállalta magára, és végül – az ebben a komplex környezetben minden érintett felet kielégíteni kívánó – arányos választási rendszer bevezetése mellett döntött. A választás bonyolultsága több tényezőre vezethető vissza: a választási rendszer kimunkálása ugyanabban az etnikai paritást preferáló, s a háborúból éppen kilábaló környezetben született, mint a Daytoni megállapodás, kidolgozásakor ráadásul igyekeztek figyelemmel lenni a nagyszámú menekültekre, s számukra is minél szélesebb körben biztosítani a részvételt. A szabályozás azoknak is lehetővé tette a korábbi (1991-es) lakhelyük szerinti szavazást, akik a háború után nem tértek/térhettek vissza régi otthonukba.⁷³

2001 nyarán állt fel a független boszniai (szövetségi szinten működő) Központi Választási Bizottság (Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine),⁷⁴ ugyanebben az évben fogadták el a választási törvényt, a választásokat pedig 2002 óta a helyi szervek készítik elő, bonyolítják, valamint finanszírozzák.

A boszniai választási modell arra alkalmas, hogy fragmentáltabbá tegye a pártrendszert – a kisebb pártoknak is parlamenti helyet biztosítva –, s ez a máig is zömmel etnikai alapon szerveződő, s a legnagyobb nacionalista pártok nyomoztató fölényével jellemezhető pártstruktúrában fontos szempont. Sajnos azonban a formulának azon előnyét, hogy a pártrendszer változását elősegít(het)i (megkönnyíti a régi pártok meggyengülését, az új pártok megerősödését, s így a politikai szcena felfrissülését), Boszniában nem sikerült kiaknázni, a nacionalista tematika – a kisebb változások ellenére – évtizedek óta megingathatatlanak tűnik. A nem etnikai alapon szerveződő pártok ugyan megjelennek a választásokon, tartósan azonban nem tudnak felülkerekedni.

Általános választásokat Boszniában – 2002 óta – négyévente tartanak, s mind a parlamenti, mind az elnökválasztásokon többnyire az etnikai szavazás logikája érvényesül. Emiatt a választásokon az egyes államalkotó nemzetekhez köthető pártok sokkal inkább egymással versengenek, és nem a másik két vezető etnikumot képviselő pártokkal, politikai

⁷⁰ SZABÓ Zsolt (2016): *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó. 69.

⁷¹ 2002-ig rövidebb, kétéves parlamenti ciklusok voltak jellemzők, ezt követően négyévente tartanak választásokat.

⁷² SZABÓ 2016, 70.

⁷³ Ezeknek a személyeknek lehetőségük volt új otthonukban, de a régi lakhelyük listájára szavazni (*absentee voting*). Azok is szavazhattak, akik nem Bosznia területén éltek a voksolás időpontjában, hanem valamely más országban (*out of country voting*).

⁷⁴ Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine. Elérhető: www.izbori.ba/Default.aspx?Lang=3 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)

programjuk címzettjei is elsősorban saját etnikumuk tagjai, és nem az ország választópolgárai általánosságban. (A 2002 után tartott választásokra a *Kormány és kormányzás* című alfejezetben térünk ki röviden.)

A választási rendszerrel szembeni visszatérő kritika, hogy nem ösztönöz az etnikai törésvonalak mentén történő politizálás háttérbe szorítására, s így hozzájárul az etnikai polarizáció újratermelődéséhez.⁷⁵ A modell hátránya az is, hogy koalíciós kormányzásra készlet, hiszen a választás szinte soha nem eredményez erős kormánytöbbséget, ez pedig a bizonytalanságot állandósítja. Boszniában a kormányalakítás általában nehézkes és elhúzódó folyamat, a 2010-es parlamenti választásokat követően például 16 hónapig nem volt kormánya az országnak.

1. táblázat
Választások Boszniában
(A megszerzett mandátumok száma a szövetségi Népek Házában)

	1996		1998		2000		2002		2006		2010		2014	
	FB	RS	FB	RS	FB	RS	FB	RS	FB	RS	FB	RS	FB	RS
Demokratikus Akciópárt (SDA)	16	3	14	3	7	1	9	1	8	1	7	0	9	1
	19		17		8		10		9		7		10	
Párt Bosznia-Hercegovináért (SBiH)	2	0	–	–	4	1	5	1	7	1	2	0	0	0
	2		–		5		6		8		2		0	
Szociáldemokrata Párt (SDP)	–	–	4	0	8	1	4	0	5	0	8	0	3	0
	–		4		9		4		5		8		3	
Horvát Demokratikus Közösség (HDZ)	8	0	6	0	5	0	5	0	3	0	3	0	4	0
	8		6		5		5		3		3		4	
Horvát Demokratikus Közösség 1990 (HDZ 1990)	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	2	–	1	–
	–		–		–		–		2		2		1	
Szerb Demokrata Párt (SDS)	0	9	0	4	0	6	0	5	0	3	0	4	0	5
	9		4		6		5		3		4		5	
Független Szociáldemokrata Közösség (SNSD)	–	–	–	–	–	–	0	3	0	7	0	8	0	6
	–		–		–		3		7		8		6	
egyéb pártok	2	2	4	7	4	5	5	4	3	2	6	2	11	2
	4		11		9		9		5		8		13	

Rövidítések: FB – a bosnyák–horvát államrészből származó mandátumok, RS – a szerb államrészből származó mandátumok. A táblázatban nem különböztettük meg azt a két esetet, amikor az adott párt vagy az adott párt vezette koalíció szerezte a mandátumot.

Forrás: a szerző szerkesztése

⁷⁵ SZABÓ 2016, 71.

4. Parlament

Ahogy azt fentebb említettük, a sajátos államszerkezetnek és a többszintű közigazgatásnak köszönhetően Bosznia-Hercegovinában meg kell különböztetnünk az állami parlamentet, valamint a két államrészben működő, entitás szintű parlamenteket. A Föderáció kantonjai szintén önálló parlamenttel és kormánnyal rendelkeznek, ezekkel azonban a jelen tanulmány nem foglalkozik, mint ahogyan nem tér ki részletesen Brčko egykamarás törvényhozó testületére sem.

Az állami, vagyis szövetségi parlament a 15 tagú felsőházra, a Népek Házára (Dom naroda) és a 42 tagú alsóházra, a Képviselők Házára (Prestavnički dom) tagolódik. Mindkettőben érvényesül az etnikai paritás Boszniában megszokott sémája: a két kamarában a képviselői helyek kétharmada a Föderációt (fele-fele arányban a bosnyákokat és a boszniai horvátokat), egyharmada pedig az RS-t (a szerb etnikum tagjait) illeti meg.⁷⁶ A rendszer súlyos hiányossága, hogy a Népek Házában az államalkotó nemzetek 5–5–5 delegáltján kívül más etnikai vagy vallási közösségek számára nincs hely, ennek a gyakorlatnak a diszkriminatív jellege az alkotmány módosítása esetén felszámolható lenne.

A Bosznia-hercegovinai Föderációban a kétkamarás parlament – a szövetségi parlamenthez hasonlóan – a Képviselők Házából és a Népek Házából áll, amelyekben mindegyik államalkotó nemzet tagjai képviselve vannak. Az etnikai paritás maradéktalan érvényesítésére a Népek Házában van mód, ahol az 58 képviselői helyből 17–17–17 hely jut a bosnyákoknak, a boszniai szerbeknek és a boszniai horvátoknak, a maradék hét helyen pedig az „egyéb” nemzetiségek osztoznak. A 98 fős Képviselők Házában a választások eredményei alapján osztják el a képviselői helyeket, a bejutási küszöb 5%.⁷⁷

A Republika Srpskában a parlament a korábban is létező – és jelenleg 83, négy évre választott képviselőt tömörítő – Nemzetgyűlésből (Народна Скупштина Републике Српске/ Narodna Skupština Republike Srpske) és a 28 tagú Népek Tanácsából (Вијећанарода Републике Српске/ Vijećanaroda Republike Srpske) áll. Előbbiben legalább négy helyet kapnak a nem államalkotó közösségek tagjai (a többi mandátum a választások eredményeként oszlik el), utóbbiban pedig egyenként nyolc képviselői helyet kapnak a szerbek, a bosnyákok és a horvátok, s négy mandátumot juttatnak az „egyéb” etnikai és vallási közösségeknek.⁷⁸ Látszólag ugyan a szerb államrészben is bikamerális rendszer van érvényben, azonban a Népek Háza sajátos jellemzői okán nem tekinthető felsőháznak, elsősorban amiatt, mert nem rendelkezik törvényalkotói jogkörökkel, a jogalkotási folyamatban viszont annyiban részt vesz, hogy az alsóházban elfogadott jogszabályokat ellenőrizheti, hogy azok nem sértik-e valamelyik etnikum „alapvető nemzeti érdekeit”,⁷⁹ s ha igen, kifogást emelhet ellenük.

A boszniai parlamentek működésének jogalapját egyrészt az alkotmány, másrészt a házszabályok képezik, utóbbi dokumentumok – hasonlóképpen más nyugat-balkáni országokhoz – itt is túlzottan részletesek és rendkívül hosszúak. Szintén általános jellemzője

⁷⁶ Daytoni megállapodás 1995, 2. sz. melléklet, IV. cikk.

⁷⁷ Bosznia-hercegovinai Föderáció alkotmánya, 1994, IV/A/1–2. cikkek.

⁷⁸ Republika Srpska Nemzetgyűlés (é. n.) Elérhető: www.narodnaskupstinars.net/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 09.) és Republika Srpska Népek Tanácsa (é. n.) Elérhető: www.vijecenarodars.net/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 09.)

⁷⁹ SZABÓ 2016, 137.

a térség parlamentjeinek, hogy azokban nagyszámú állandó, ad hoc és speciális bizottság működik, a boszniai államban ezek hatáskörei azonosak (nincsenek köztük kiemelt, ügynevezett főbizottságok), s külön bizottság foglalkozik a menekültek és a veteránok ügyeivel. Bosznia-Hercegovinában a bizottságok száma a képviselők számához viszonyítva aránytalanul magas, különösen az entitásokban,⁸⁰ s összetételüknél érvényesül az etnikai arányosság. Egy képviselő több bizottságban is rendelkezhet tagsággal, főként az olyan kis létszámú parlamentekben van ennek különösen nagy jelentősége, mint amelyeket Boszniában is találunk.

A parlamentekben érvényesül az etnikai paritás rendezőelve: a házelnökök és a mellettük tevékenykedő két alelnök reprezentálja a három államalkotó nemzetet, amelyek között nyolchavonta rotál a házelnöki poszt. A parlamentekben általában megszokott párthovatartozás szerinti képviselőcsoportok Bosznia-Hercegovina és a Föderáció parlamentjeinek csupán az alsóházaiban alkotnak frakciókat, a felsőházakban a pártalapú tagolódás helyett szintén az etnokratikus elv érvényesül, s etnikumok szerinti csoportokban ülnek a képviselők. A frakcióalapításhoz szükséges minimumlétszám a szerb államrész Nemzetgyűlésében négy fő, a szövetségi Képviselők Házában három (itt az „azonos politikai orientációjú” pártok képviselői ügynevezett vegyes frakciót is kialakíthatnak), a Föderációban azonban a házszabály nem rendelkezik a frakciók minimálisan elvárt létszámáról.⁸¹ A szavazásnál és a határozatképességnél is alkalmazzák az etnikai elvet, hiszen a parlamenti döntéshozatal során kettős többségnek kell érvényesülnie: az egyszerű többségi elvet kiegészíti ugyanis az a minősített többségi követelmény, miszerint az igennel szavazóknak reprezentálniuk kell „mindegyik entitás képviselőinek legalább egyharmadát”. A határozatképességhez a boszniai Népek Házában a 15 tag közül kilenc képviselő jelenléte szükséges úgy, hogy mindegyik államalkotó nemzetnek legalább három tagja jelen kell hogy legyen.⁸² A 42 tagú Képviselőházban a nemzetközi közösséget reprezentáló nemzetközi főképviselő (OHR) a parlamenti munka folyamatossága érdekében eltörölte az etnikai kvótát, ott 22 főben határozták meg a határozatképesség alsó küszöbét etnikai hovatartozástól függetlenül.⁸³

A boszniai parlamentekről összefoglalóan megállapítható, hogy mind összetételükben, mind működésükben érvényesül az etnikai elv, annak negatív hatásaival együtt. A testületek munkáját akadályozza az etnikai szavazás és a határozathozatalnál több helyütt érvényesülő etnikai kvóta – hiszen a képviselők egy részének távolmaradásával blokkolható a parlamenti munka –, s szintén ebbe az irányba hat az államalkotó nemzetek „alapvető nemzeti érdekeire” történő hivatkozáskor alkalmazható intézményesített, tulajdonképpeni politikai vétó.

⁸⁰ A Föderációban a 98 tagú Képviselőház mellett 26, az 58 képviselőt tömörítő Népek Háza mellett 19 parlamenti bizottság működik, az RS 83 tagú Nemzetgyűlésében pedig 20 bizottság tevékenykedik. SZABÓ 2016, 99.

⁸¹ SZABÓ 2016, 102.

⁸² Constitution of Bosnia and Herzegovina. Rules of Procedure of the House of Representatives of the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina 2006, IV. cikk. Elérhető: www.osce.org/bih/110566?download=true (A letöltés dátuma: 2017. 01. 06.)

⁸³ SZABÓ 2016, 139–140.

5. Kormány és kormányzás

A boszniai szövetségi intézmények közé sorolódik a minisztertanács (vijeće ministara), vagyis a tulajdonképpeni kormány. A daytoni megállapodás elfogadása óta a kabinet ment keresztül a legtöbb változáson. Ám köszönhetően a boszniai etnikumok (főként a szerbek) körében az erős szövetségi intézmények kialakítása irányában tapasztalható heves ellenállásnak és az ennek eredményeként megvalósított erős decentralizációnak, – a közigazgatás alsóbb szintjeinek nagy fokú önállósága miatt – ma is ez tekinthető a „leggyengébb” szövetségi szervnek.⁸⁴ A minisztertanács a békeszerződés értelmében 1995-ben még csupán három tárcával jött létre,⁸⁵ ez a szám mára kilencre emelkedett,⁸⁶ bizonyítva, hogy az idők során a központi kormányzat megerősödésének – az erős nemzetközi nyomás miatt helyesebb úgy fogalmazni: megerősítésének – vagyunk tanúi.⁸⁷ Fontos változás volt az is, hogy a minisztertanács elnöksége az új törvényi szabályozás értelmében nem rotál a tagok között,⁸⁸ az a kikötés viszont megmaradt, hogy a kormányfő nem lehet azonos nemzetiségű az államelnökkel, mint ahogyan a kormányfő és a miniszterek helyetteseinek is más etnikumhoz kell tartozniuk, mint előljárójuk.⁸⁹ Hasonlóan a többi parlamentáris demokráciához, munkájáról a kormány Boszniában is a parlamentnek tartozik beszámolási kötelezettséggel.

A boszniai politikai rendszer konzociális jellegéből és fragmentált pártstruktúrájából következik, hogy a kormányalakítás legtöbbször nehézkes és hosszadalmas, és jellemző a koalícióalkotás (egypárti kormányzásra még nem volt példa az 1990-es évektől napjainkig), szövetségi szinten a nagykoalíció is. Az így létrejött kormányok instabilak, a politikai viták pedig folyamatosan napirenden vannak a koalíciós partnerek között.

A 2002-es és a 2006-os központi választásokon az etnikai pártok diadalmaskodtak: a bosnyákok körében az SDA volt a legnépszerűbb, és ez a párt szerezte a legtöbb mandátumot a szövetségi parlament alsóházában, a második helyen pedig az SDA riválisa, a SBiH futott be. A szerb pártok közül 2002-ben az SDP gyűjtötte be a legtöbb voksot, maga mögé utasítva az SNSD-t, 2006-ban viszont megfordult a sorrend a két jelentős szerb párt között. A horvát pártok közül a HDZ BiH-re szavaztak a legtöbben mindkét választáson. A 2002 és 2011 között működő Mikerević-, Spirić- és Terzić-kormányok rendkívül változatos összetételű koalíciós kabinetek voltak, amelyekben az államalkotó etnikumokat képviselő nagy pártok voltak képviselve.

⁸⁴ ŠELO ŠABIĆ 2005, 199.

⁸⁵ A minisztertanács gyenge mivoltát bizonyítja az is, hogy a daytoni megállapodásban még csak nem is külön cikkben rendelkeznek róla, hanem az elnökségről szóló V. cikkben. Daytoni megállapodás 1995, 2. sz. melléklet, V/4. cikk.

⁸⁶ A boszniai minisztériumok a következők: külügyi, biztonsági, védelmi, pénzügyi, igazságügyi, külkereskedelmi és gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó, kommunikációs és közlekedési, emberi jogi és menekültügyi, civil ügyeket vivő. Bosznia-hercegovinai minisztertanács (é. n.): Elérhető: www.vijeceministara.gov.ba/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 06.)

⁸⁷ Mindazonáltal a kormányalakítás szinte minden választást követően nehézkes, amiből arra következtethetünk, hogy az erős és egységes boszniai állam híveinek létszáma a politikai elit körében nem nőtt annyira, mint amennyire ezt a nemzetközi közösség (és minden bizonnyal a boszniai állampolgárok egy része) elvárná és szeretné.

⁸⁸ A minisztertanács elnökét a boszniai államelnökség jelöli ki, egyetértésben a boszniai parlamenttel. ŠELO ŠABIĆ 2005, 200.

⁸⁹ ŠELO ŠABIĆ 2005, 200.

A 2010-es központi (szövetségi) választásokon a bosnyákok körében népszerű SDP és a szerb SNSD szerezte a legtöbb voksot (ez mindkettő esetében nyolc parlamenti képviselői helyet jelentett), az SDA csupán a harmadik legtöbb mandátumot érő helyre futott be. A kormányalakítás több mint egy évig tartott, s végül az SDP az SDA-val, a szerb pártok közül az SNSD-vel és az SDS-szel, a horvát pártok közül pedig a HDZ-vel és a HDZ 1990-nel alkotott nagykoalíciót Bevanda miniszterelnök vezetésével.

A 2014-ben megtartott parlamenti választásokra nehéz időszakot követően került sor: 2013-ban és 2014-ben Bosznia-szerte tüntetések zajlottak, amelyek során a polgárok a politikai vezetést okolták, és csalódottságuknak adtak hangot az országban tapasztalható súlyos problémák miatt. A nehézségeket tovább fokozta a 2014-es májusi katasztrofális árvízhelyzet, amely az állam területének mintegy harmadát érintette. A választásokra ebben a helyzetben került sor, az előzőekhez képest jóval durvább kampányt követően. Az SDA ismét megszerezte a legtöbb parlamenti helyet a szövetségi parlamentben, a második legtöbb mandátumot szerzett párt az SNSD lett, a harmadik helyen pedig ugyanannyi parlamenti férőhelyet gyűjtött be az SDS és az új szereplőként a választásokon először induló DF. 2015 márciusában alakult meg az egyeztetéseket követően az SDA–HDZ–DF–PDP–SDS koalíció, a miniszterelnök pedig Denis Zvizdić (SDA) lett.⁹⁰

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

Bosznia-Hercegovinában a sajátos daytoni államszerkezet és az etnikai paritás mentén működő intézmények elfogadottsága a lakosság körében kezdettől fogva problematikus, s lényegében 1995 óta köztudott, hogy a boszniai polgárok nagy része kevésbé tud azonosulni a boszniai állam egészével annak mai formájában. Mindezt bizonyítják a közvélemény-kutatások eredményei is.

A BTI 2016-os jelentése⁹¹ szerint Boszniában a demokratikus intézményekbe vetett bizalom kifejezetten alacsony, még a nyugat-balkán többi államhoz viszonyítva is jóval bizalmatlanabbak a boszniaiak. 2012-ben a Gallup Balkan Monitor felmérése szerint – amelyre a 2016-os BTI-jelentés is hivatkozik –, míg a nyugat-balkáni bizalmi index átlagosan 29% volt, addig Boszniában ugyanez az érték csupán 16%-ot ért el. Az intézmények közül a szövetségi kormány megítélése mindkét entitásban negatív volt (a bizalmi index a Föderációban 19%, a Republika Srpskában 21% volt, míg a régióátlag akkor elérte a 30%-ot), az igazságszolgáltatás intézményeinek viszont 2016-ban nagyobb bizalmat szavaztak a boszniai polgárok (34%-kal, ami a régiós átlagértékhez közelítő érték). A felmérések szerint Boszniában az erőszakszervezetekben jobban bíznak az emberek: 19%-nak kifejezetten nagy a bizalma a rendőrségben, míg 41% valamennyire bízik ebben az intézményben; a katonai vezetés megítélése viszont jobb, átlagosan 58%-os értékelést kapott. Érdeemes viszont megjegyezni, hogy a Föderáció lakosai inkább bíznak a katonai vezetésben, mint a Republika Srpska polgárai (előbbi 69%, utóbbi 39%). Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy

⁹⁰ Az entitásszintű kormányokra terjedelmi okok miatt nem áll módunkban kitérni, de a nagyobb pártok bemutatásánál erre vonatkozóan is fellelhetők hasznos információk.

⁹¹ BTI (2016): *Bosnia and Herzegovina Country Report*. Gütersloh, Bertelsman Stiftung. Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/bih/ity/2016/itr/ecse/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 18.)

még nem múlt el a neheztelés a szerb államrész lakosaiban amiatt, hogy az addig különálló RS-hadsereget 2006-ban integrálni kellett az egységes bosznia-hercegovinai hadseregbe.

A politikai intézményekbe vetett alacsony bizalomról tanúskodik a Prism Research 2015-ben publikált felmérése, amely szerint a boszniai polgárok leginkább a rendőrségben, a vallási intézményekben és az Európai Unióban bíznak, legkevésbé pedig a politikai pártokban és a szövetségi vagy kantonális kormányokban. Ha a három államalkotó nemzetnél külön-külön megnézzük az eredményeket, akkor a bosnyákok a hadseregben és a rendőrségben is nagy arányban megbíznak, a szerbek számára viszont a rendőrség után a vallási vezetők a legmegbízhatóbbak, s kevésbé ugyan, de bíznak a bíróságokban, az önkormányzatokban és a RS kormányában is. A boszniai horvátság a legkevésbé bizalmatlan a boszniai intézményekkel szemben, de rájuk és a bosnyákokra is igaz, hogy a nemzetközi intézmények iránt nagyobb bizalommal vannak, mint a boszniaiak irányába – ugyanez a szerbekre a legkevésbé sem igaz.⁹²

Az NDI (National Democratic Institute) 2017-es felmérése⁹³ is tartogat mondanivalót a politikai bizalomról, ebben szerepel egy kérdés, amelyben arról érdeklődnek, hogy a boszniaiak szerint melyik a leginkább korrumpált intézmény. A válaszadók többsége a politikai pártokat és a kormányt tartja a legkorrumpáltabbnak (26%, illetve 22%), kevésbé tartják megvesztegethetőnek az igazságszolgáltatás és az egészségügy intézményeit, valamint a parlamentet (14%, 13%, illetve 10%), és csupán a polgárok 5%-a gondolja legkönnyebben korrumpálhatóknak a rendőrséget, 2%-a pedig az oktatási intézményeket. Ugyanebben a felmérésben egy másik kérdés azt firtatta, hogy melyik folyamatot tartják a legkorrumpáltabbnak a boszniaiak. A válaszadók fele szerint az állami szektort érintő munkaerő-felvétel során a legnagyobb mértékű a korrupció, a megkérdezettek 18%-a szerint viszont a pártfinanszírozásban, 12%-uk szerint pedig a közbeszerzéseknél. A válaszadók 11%-a pedig úgy véli, hogy a privatizáció a korrupció legjellemzőbb melegágya. Arra a kérdésre, hogy a boszniai politikusok elkötelezettek-e az etnikai feszültségek felszámolásában, vagy épp ellenkezőleg, saját politikai céljaik érdekében azok fenntartása-e a céljuk, a válaszadók túlnyomó többsége – 85%-a – azt felelte, hogy a politikusok az etnikai alapú feszültség fenntartásában érdekeltek, és csak 7%-uk vélekedett úgy, hogy a békés viszonyok megteremtése a céljuk. Szintén a politikai intézményekbe vetett csekély bizalomra mutat rá, hogy a Föderációban a megkérdezett polgárok legnagyobb része (60%) „elégtelen” érdemjeggyel értékeli az államrész kormányának teljesítményét az állampolgárok jólétét szolgáló intézkedések terén (24% adott elégségest, 13% közepest, s mindössze 3% jót vagy jelest). A szerb államrészben kevésbé ugyan, de alapvetően szintén kritikusak kormányukkal szemben a válaszadók, ugyanennél a kérdésnél 33% elégtelenre, 27% elégségesre, 29% pedig közepesre értékelte a kormány teljesítményét, s a legjobb érdemjegyeket adók aránya is magasabb, mint a bosnyák–horvát államrészben (7, illetve 3%).

⁹² Prism Research (2015): *Public Opinion Poll Results. Analytical Report*. UN Resident Coordinator Office in Bosnia and Herzegovina. Elérhető: www.ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/en/home/publications/public-opinion-poll.html (A letöltés dátuma: 2017. 12. 17.)

⁹³ *Public Opinion Poll Bosnia and Herzegovina. March – April 2017* (2017). Elérhető: www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20BIH%202017%20polling%20FINAL.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 22.)

Összegzés

A politikai rendszer működését leginkább befolyásoló, alább felsorolt tényezők mindegyike az ország alkotmányát is magában foglaló – s alapvetően a nemzetközi közösség által megalkotott – 1995-ös daytoni megállapodásban gyökerezik.

Az egyik ilyen tényező az etnikai egyensúly modelljén alapuló államszervezés, amely megmutatkozik egyrészt az állam etnoterritoriális elveken történő tagolásában, másrészt pedig a közintézményekben alkalmazott etnikai balansz elvében, s mára kijelenthetjük, hogy ez a hatékony működés egyik legfőbb akadályozó tényezője. Az etnikaiegyensúly-modell alkalmazásának kétségtelen negatív következménye Boszniában az államalkotó nemzetek túlzott középpontba helyezése, s ezzel párhuzamosan a többi etnikai vagy vallási közösség kiszorítása a politikai döntéshozatali folyamatokból. Erre mutat rá az Emberi Jogok Európai Bíróságának több döntése (a legismertebb ezek közül a Sejdić–Finci-ügy), amelyekben ennek az alapjogokat sértő gyakorlatnak a visszásságára mutat rá a strasbourgi testület. Szintén az etnikai paritás elvén alapuló modell következménye, hogy olyan merev, alkotmányosan rögzített struktúrát eredményez, ahol a központi állam gyenge, s a decentralizáció magas foka miatt a legtöbb hatalmi jogosítvány az államigazgatás alsóbb szintjeire – az entitásokhoz, a kantonokhoz és az önkormányzatokhoz – van telepítve, az egyes etnikumok viszont a döntéshozatalban vétőjoggal rendelkeznek. Mindez nagyban nehezíti a működést, ugyanis számos lehetőség kínálkozik az obstrukcióra, amivel a boszniai politikai szereplők gyakran élnek is. Így olyan – nemcsak a sikeres tranzíció lebonyolításához szükséges, hanem az Európai Unóhoz és más nemzetközi szervezetekhez való közeledés szempontjából is – fontos területeken hosszú évek óta nem sikerült előrelépni, mint az alkotmányozási folyamat.

Szintén a politikai rendszer hatékony működését gátló tényezőként kell kiemelnünk az elhúzódó nemzetközi adminisztráció jelenlétét. Amint az ismeretes, a daytoni megállapodás rendelkezett Boszniában a nemzetközi területi igazgatás polgári és katonai komponensének létrehozásáról. Témánk szempontjából most inkább az előbbi az érdekes: a polgári igazgatás legfőbb szereplője a főmegbízott (Office of the High Representative – OHR), aki 1997 óta az úgynevezett bonni kompetenciák birtokában olyan erős ellenőrző és végrehajtó jogosítványokkal⁹⁴ rendelkezik, ami még a nemzetközi igazgatási modellekben is szokatlan, s ami egyben megkérdőjelezi az állami szuverenitás teljességét is. Az OHR továbbá gátolja az öngazdálkodáshoz szükséges intézményi és politikai környezet fejlődését is, hiszen teret nyit a felelőtlen politizálás gyakorlatának Boszniában, amennyiben a bonni korrekciós-intervenciós mechanizmusokkal a kívánatos irányba tereli ugyan az eseményeket, anélkül azonban, hogy a nemkívánatos irányba igyekvőknek ténylegesen szembe kellene nézniük tetteik következményeivel. A főmegbízotti intézmény megszüntetése lényegében 2006 óta napirenden van, de mivel az etnikai és nacionalista alapvetések mentén szétszabdalt boszniai politikai szcénában mára sem jellemző az állam hatékony működtetéséhez – és hosszú távú fenntartásához – szükséges kompromisszumos hajlandóság, ezért az OHR egyelőre továbbra is a helyén marad.

⁹⁴ Az OHR-nek többek között jogában áll felülvizsgálni és módosítani minden, a boszniai jogalkotási folyamatban született jogszabályt; joga van kikényszeríteni a jog érvényesítését; vagy jogosult elbocsátani hivatalából olyan tisztségviselőket, akik véleménye szerint gátolják a daytoni megállapodásban foglalt rendelkezések végrehajtását.

Felhasznált irodalom

- Állami Bíróság honlapja (é. n.). Elérhető: www.sudbih.gov.ba (A letöltés dátuma: 2017. 08. 22.)
- Amer Jerlagić – Predsjednik (é. n.). Elérhető: <http://zabih.ba/predsjednik/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Bosnia-Herzegovina. Political parties (é. n.). Elérhető: www.europeanforum.net/countries/bosnia-herzegovina (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Bosznia-Hercegovina Alkotmánybírósága (é. n.) Elérhető: www.ccbh.ba/ (A letöltés dátuma: 2016. 08. 05.)
- Bosznia-Hercegovina Központi Bankja (é. n.) Elérhető: <http://cbbh.ba> (A letöltés dátuma: 2016. 08. 06.)
- Bosznia-hercegovinai Föderáció alkotmánya (1994). Elérhető: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1577/file/cf85ae3b01c1adcd1b6eed4a3b84.htm/preview> (A letöltés dátuma: 2012. 05. 09.)
- Bosznia-hercegovinai minisztertanács (é. n.) Elérhető: www.vijeceministara.gov.ba/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 06.)
- BTI (2016): *Bosnia and Herzegovina Country Report*. Gütersloh, Bertelsman Stiftung. Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/bih/ity/2016/itr/ecse/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 18.)
- Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine. (é. n.) Elérhető: www.izbori.ba/Default.aspx?Lang=3 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 11.)
- Commission staff working document. Bosnia and Herzegovina 2016 Report. SWD (2016) 365 final. Brussels, 9.11.2016. Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (A letöltés dátuma: 2016. 12. 12.)
- Constitution of Bosnia and Herzegovina. Rules of Procedure of the House of Representatives of the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina. IV. cikk. Elérhető: www.osce.org/bih/110566?download=true (A letöltés dátuma: 2017. 01. 06.)
- Constitution of Republika Srpska (é. n.) Office of the High Representative (OHR). Elérhető: www.ohr.int/?page_id=68220 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 09.)
- Daytoni megállapodás. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (1995). Office of the High Representative (OHR). Elérhető: www.ohr.int/?page_id=1252 (A letöltés dátuma: 2018. 04. 05.)
- GAVRIĆ, Saša – BANOVIĆ, Damir – BARREIRO, Mariña (2013). *The Political system of Bosnia and Herzegovina. Institutions – Actors – Processes*. Sarajevo Open Center, Sarajevo.
- Historija SDP BiH* (é. n.). Elérhető: www.sdp.ba/historija/ (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- ICG (2001): *Bosnia: Reshaping the International Machinery*. International Crisis Group Balkans Report N°121, 29. Nov 2001. Elérhető: www.crisisgroup.org/file/3260/download?token=LAPUuYKA (A letöltés dátuma: 2018. 05. 13.)
- ICG (2011): *Brčko Unsupervised*. International Crisis Group Europe Briefing N°66, 8 Dec 2011. Elérhető: [www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B66%20Brcko%20Unsupervised.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B66%20Brcko%20Unsupervised.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 12. 10.)
- KAPIDŽIĆ, Damir (2015): *Party system of Bosnia and Herzegovina. Balkan Comparative Electoral Study View Project*, 53. Elérhető: www.academia.edu/23423682/Party_System_of_Bosnia_and_Herzegovina (A letöltés dátuma: 2017. 07. 24.)
- Legfelsőbb Bírói és Ügyészi Tanács honlapja (é. n.) Elérhető: <https://vstv.pravosudje.ba> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 22.)
- Lična karta stranke demokratske akcije* (é. n.). Elérhető: <http://sda.ba/home/o-name/licna-karta-stranke/> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

- PETRIĆ, Davor (2016): Elements of Direct Democracy in Legal System of Bosnia and Herzegovina: Analysis, Developments and Perspectives. *Balkan Social Science Review*, Vol. 8, No. 8. (December 2016) 105.
- Политички програм / *Politicki program* (é. n.). Elérhető: www.snsd.org/images/dokumenti/politickiProgram.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)
- Potvrđeni rezultati – *Opći izbori 2006* (é. n.). Elérhető: www.izbori.ba/Default.aspx?CategoryID=230&Lang=3 (A letöltés dátuma: 2017. 07. 17.)
- Predsjednik (é. n.). Elérhető: www.hdzbih.org/predsjednik (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)
- Председник / *Predsjednik* (é. n.). Elérhető: www.sdsrs.com/sr/58.predsjednik.html (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)
- Председник СНСД-а/Predsjednik SNSD-a (é. n.). Elérhető: www.snsd.org/index.php/ljudi/ljudi/predsjednik (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)
- Prism Research (2015): *Public Opinion Poll Results. Analytical Report*. UN Resident Coordinator Office in Bosnia and Herzegovina. Elérhető: www.ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/en/home/publications/public-opinion-poll.html (A letöltés dátuma: 2017. 12. 17.)
- Programska deklaracija (é. n.). Elérhető: www.hdz1990.org/programska-deklaracija/ (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)
- Program Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine (2015). Elérhető: <http://sdp.ba/datoteke/uploads/PROGRAM-SDP-BIH.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Program Strankeza Bosnu i Hercegovinu u periodu 2015. – 2020. godina (2014). Elérhető: <http://zabih.ba/wp-content/uploads/2017/09/Program-SBiH-u-periodu-2015.-2020.-final.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Public Opinion Poll Bosnia and Herzegovina. March – April 2017 (2017). Elérhető: www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20BIH%202017%20polling%20FINAL.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 22.)
- Relevant Legislation (é. n.). Institucija ombudsmena/omudsmana za ljudska prava Bosne is Hercegovine. Elérhető: www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=14&lang=EN (A letöltés dátuma: 2016. 12. 09.)
- Republika Srpska Nemzetgyűlés (é. n.) Elérhető: www.narodnaskupstinars.net/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 09.)
- Republika Srpska Népek Tanácsa (é. n.) Elérhető: www.vijecenarodars.net/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 09.)
- ŠELO ŠABIĆ, Senada (2005): *State Building Under Foreign Supervision: Intervention in Bosnia-Herzegovina 1996–2003*. Vienna, Landesverteidigungsakademie.
- Socijaldemokratska Partija Bosne i Hercegovine (2015): *Program. Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine. Sarajevo*. Elérhető: <http://sdp.ba/datoteke/uploads/PROGRAM-SDP-BIH.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Статут/Statut (2015). Elérhető: www.sdsrs.com/UcitaneSlike/admin/Statut_SDS.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 20.)
- The key political players (2014). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/the-key-political-players (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)
- Ustavne promjene (é. n.). Elérhető: www.hdzbih.org/ustavne-promjene (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)
- Закон о референдуму и грађанскојиницијативи (Zakon o referendumu i građanskoјиницијативи). Narodna skupština Republike Srpske (é. n.) Elérhető: www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/zakoni/cir/usvojeni_zakoni/old/Zakon_o_referendumu_i_gradjanskoј_inicijativi.zip (A letöltés dátuma: 2016. 12. 09.)

Bulgária politikai rendszere

Bacsa Beatrix

Bevezetés

A Balkán-félsziget számos olyan háború nyomait hordozza magán, amelyek alapvetően a balkáni államok és nemzetek közötti konfliktusokban gyökereztek. Ilyen volt többek között az 1885-ös szerb–bolgár háború, az 1912-es és 1913-as balkáni háború, vagy akár Ferdinánd szarajevói meggyilkolása 1914-ben, és idesorolható a mai balkáni térfelosztást kialakító, 1991-ben kirobbant háború is. A 20. század végén jelentkező gazdasági válság és a Balkánon folyó háború jelentős mértékű kivándorlási hullámot idézett elő a térségben, amely az államalkotó nemzetek és kisebbségek sorsának alakulását, az itt élő népek életét meghatározta. A Balkánon jelen lévő három nagy vallás közül az iszlám követőinek száma az elmúlt évek során folyamatosan növekedett, aminek oka a muszlimok demográfiai növekedésével, a térségben élők vallási identitásának újjáéledésével, valamint az európai migrációs hullám felerősödésével magyarázható. Bulgária meg tudta ugyan őrizni határainak stabilitását, de jelentős létszámú kisebbségének kérdésével csak az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően foglalkoztak tudatosabban. A fel-fellángoló etnikai konfliktusok és a korábbi háborúk nyomai, valamint az államberendezkedés-változások mind-mind megmutatkoznak abban, hogy Bulgária 1990-től kezdődően már a tizedik országgyűlési választáson is túl van.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

A bolgárság eredetéről szóló származásmonda¹ szerint a bolgárok őse Kuvrat volt, akinek öt fia közül Batbajan maradt szülőföldjén, Kotrag népével átkelt a Don folyón, Aszparuh pedig az onogundur bolgárokat az Al-Duna vidékére, majd 678-ban a mai Bulgária területére vezette. A mai délszlávok elődei közel két évszázadig tartó szüntelen harc után, a 7. században telepedtek meg a Balkán-félszigeten, ahol megjelenésük gyökeres változást idézett elő a félsziget etnikai összetételében.

Az első (dunai) bolgár államot 632-ben alapították, 864-ben pedig felvették az ortodox kereszténységet, ezzel egyidejűleg Bulgária lett a szláv Európa kulturális központja, amelyet tovább erősített a cirill ábécé megalkotása. Az ohridi pátriárka érsekké való lefokozásával Bulgária 1018-ban politikai és egyházszerkezeti értelemben is bizánci fennhatóság alá

¹ MORAVCSIK Gyula (1930): *Az onogurok történetéhez*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 19.

került, amivel egyidejűleg a Bizánci Birodalom nélkülözni kényszerült az addig hatékony ütközőzónáját. A bizánci uralom szilárdnak bizonyult, de Bulgária bekebelezése csak rövid távon számított sikernek. A 12. századot végigkísérő magyar–bizánci határháborúk, az itáliai normannok és a nyugati keresztések zaklatásai, valamint a fekete-tengeri nomád népek betörései aláásták Bizánc balkáni pozícióit.

A második (dunai) bolgár állam (1185–1396) megalakulása a két tarnovói földbirtokos bojár, Petar és I. Iván Aszen vezette felkelésnek köszönhető. II. Iván Aszen uralkodása alatt (1218–1241) virágkorát élte a második bolgár állam, a halálával bekövetkező hanyatlás azonban területi veszteséget eredményezett. 1371-ben Iván Sándor bolgár cár fiai kettéosztották az országot, így Tarnovo a kisebbik fiúé, Iván Sismané, míg Vidin az idősebbé, Iván Szracimiré lett. Kialakult egy harmadik bolgár állam is Dobrudzsában, így az 1396-ig fennálló második bolgár állam három részre szakadt.

Az Oszmán Birodalom – kihasználva a balkáni érdekelletéket – sikeresen terjeszkedett, aminek következményeként a bolgárok közel öt évszázadra (1396–1878) török uralom alá kerültek. A bolgár nemzeti ébredés – az Oszmán Birodalomban elfoglalt földrajzi helyzetükből adódóan – viszonylag későn jelentkezett. 1870-ben orosz támogatással került sor a bolgár exarchátus létrehozásának engedélyezésére, amellyel párhuzamosan különböző forradalmi és szabadságharcos szervezetek hirdették meg a politikai függetlenség programját. Ezek a csaták kezdetben a törökök győzelmével végződtek, majd II. Sándor orosz cár beavatkozása (1877–1878) a törökök vereségét és európai birtokaik jelentős részének elvesztését eredményezte. A független bolgár állam tehát orosz katonai beavatkozással jött létre, amelyhez – vagyis Nagy-Bulgáriához – a mai területein kívül Macedónia és Nyugat-Trákia (égei-tengeri kijáráttal) is hozzátartozott. Az orosz befolyás túlzott mértékű megnövekedésétől tartó nagyhatalmak azonban a berlini kongresszuson még ugyanabban az évben módosításra kényszerítették a szerződő feleket.²

A nagy államterület ismételt megteremtésére való törekvés az első és a második balkáni háborúban is megnyilvánult, az első világháborút követően azonban Bulgária területe tovább csökkent. Bulgária a második világháború alatt német segítséggel megvalósította az áhított gyarapodást, de a háború után csak a Romániával szembeni határmódosítás maradt érvényben. Ezzel létrejött a mai államterület, megszilárdult a bolgár identitástudat, amely a török hódítással szembeni ellenállással és a területi igények kielégítetlenségével párosult.³ Az ezt követő években Bulgária a szovjet érdekszféra részévé vált, ahol 1946-ra felszámolták a polgári pártokat. Az 1980-as években a Bolgár Kommunista Párt (Българска Комунистическа партия – ВКР) kimerítette a szovjet mintájú gazdaságfejlesztés lehetőségeit, a külső államadósság több mint háromszorosára nőtt, a lakosság életszínvonala csökkent.⁴ Ekkor tűzték napirendre az etnikai kisebbségek a többségi bolgár társadalomba történő integrálását és asszimilációját, kiindulva abból az aspektusból, hogy a hagyományos bolgár nemzeteszmé szerint csak a szláv (bolgár nyelvű és kultúrájú) és ortodox keresztény

² NIEDERHAUSER Emil (1972): *Forrongó félsziget: a Balkán a XIX–XX. században*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

³ KŐSZEGI Margit (2011): *A rendszerváltás utáni évtized társadalmi folyamatainak etnikai földrajzi vizsgálata Bulgáriában*. Doktori értekezés. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. 38.

⁴ MICZOV Jordán (2009): A bolgár kommunizmus hosszú alkonya. *Múlt-kor történelmi magazin*, 2009. 11. 10. Elérhető: https://mult-kor.hu/20091110_a_bolgar_kommunizmus_hosszu_alkonya (A letöltés dátuma: 2017. 12. 05.)

ember tekinthető bolgárnak. Az 1984 decemberében elindított úgynevezett „újjaszületési folyamat”⁵ a lakosság körülbelül 10%-át kitevő török kisebbséget célozta meg. A hatóságok szláv nevek felvételére kényszerítették a törököket, majd megszüntették a török nyelvű sajtótermékek kiadását, bezáratták a török nyelven tanító iskolákat, betiltották a török nyelv nyilvános használatát, a fejkendő viselését és a körülmétélést. A nemzetiségi konfliktus 1989 májusában éleződött ki, amikor bolgár nyomás hatására megnyitották a török határt, és közel 350 ezer török hagyta el az országot, akik közül azonban 150 ezren vissza is tértek Bulgáriába. Az állambiztonsági szervek hatékony tevékenységének eredményeként csak későn, az 1980-as évek utolsó harmadában jelentek meg azok az ellenzéki csoportok, amelyek életre keltették a régi politikai pártokat, segítve ezzel a pártosodási folyamatot.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. A bolgár alkotmányos keretrendszer

A Bolgár Köztársaság alkotmányát 1991. július 12-én fogadták el, amely 10 fejezetből áll, napjainkig négy alkalommal módosították. Bulgária alkotmányának preambuluma leszögezi azokat az egyetemes emberi értékeket, amelyek a bolgár nép akaratát fejezik ki, a szabadságot, a békét, az egyenlőséget, a humanizmust, az igazságosságot és a toleranciát. Az alkotmány biztosítja az emberi jogokat, a nemek, a származás, a vallási hovatartozás szerinti megkülönböztetés tilalmát, az oktatáshoz, a személyes meggyőződés kinyilvánításához, a politikai elkötelezettséghez való jogot, továbbá az egyéni vagy társadalmi helyzet alapján történő egyenlőséget. Alkotmányos szinten megjelenik a lelkiismereti és vallásszabadság, a vallási intézmények politikai célokra való felhasználásának tilalma, valamint az etnikai alapú pártok létesítésének és az autonóm területi egységek létrehozásának tilalma. Bulgáriában a deklarált hagyományos vallás a keleti ortodox kereszténység, a biztosított lelkiismereti és hitvallási szabadság azonban nem irányulhat a nemzet biztonsága, a közrend, a közegészség és az erkölcs, valamint más állampolgárok szabadságjoga ellen.

Ezen jogok és kötelezettségek a korábbi alkotmányokban⁶ is nagy hangsúlyt kaptak. Az 1947. december 4-én elfogadott alkotmány leszögezte, hogy a bolgár nyelv tanulása kötelező az iskolákban, de a nemzeti kisebbségeknek joguk van az anyanyelvű oktatáshoz, az anyanyelv és a nemzeti kultúra fejlesztéséhez. Az 1971-es alkotmány csak két kisebbséget ismert el, a zsidókat és az örményeket, míg a többieket nem bolgár eredetű polgároknak tekintették. A BKP 1977-es kongresszusán Todor Zsivkov kijelentette, hogy az ország gyakorlatilag homogén, és törölték az alkotmányból az etnikai kisebbség kifejezést. A menekülni akaró törököknek kezdetben engedélyezték a kivándorlást, majd 1977 után a kivándorlás minden formáját megszüntették, és kíméletlen asszimilációhoz kezdtek.⁷ Az országban a tö-

⁵ MICZOV Jordán (2015): Az államszocializmus évtizedei Bulgáriában (1944–1989). In DEMETER Gábor – PEYKOVSKA, Penka eds.: *Shared Pasts in Central and Southeast Europe, 17th–21st Centuries: Hungarian and Bulgarian Approaches*. Sofia–Budapest, Institute for Historical Studies – BAS, Institute of History – RCH, HAS.

⁶ CSÍKHELYI Lenke (2004): *Bulgária. Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 121.

⁷ M. CSÁSZÁR Zsuzsa – FARKAS Marcell – HÁRY Szabolcs – BACSA Beatrix (2014): Török kisebbség a jelenkori Balkánon. *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Szakmai Szemle*, 1. sz. 48.

rök etnikum létezését sem akarták elismerni, ennek pedig az a politikai elgondolás lehetett az oka, hogy ha elismerik a jelenlétüket, akkor ez a kisebbség elindul az önállósodás útján, és előbb autonómiát követel majd magának, azután pedig csatlakozni akar Törökországhoz.

A hatályos alkotmány értelmében bolgár állampolgárnak tekinthető mindenki, akinek legalább az egyik szülője bolgár állampolgár, vagy aki Bulgária területén született és nem kapott származásából eredően más állampolgárságot. A Bolgár Köztársaság hivatalos nyelve a bolgár, a bolgár nyelv tanulása és használata a bolgár állampolgárok joga és kötelessége, ugyanakkor a nem bolgár anyanyelvű állampolgárok a bolgár nyelv kötelező tanulása mellett jogosultak saját anyanyelvük tanulására és használatára. A hatályos bolgár alkotmány tehát csak „nem bolgár anyanyelvű” állampolgárokat ismer, etnikai kisebbségi csoportokat nem említ, továbbá nem tartalmaz nemzeti felelősségi klauzulát, és nem használja a határon túli bolgárokat vagy közösségeket megjelölő kifejezést. A törvényhozó a határon túli bolgárokat érintő kérdéseket az állampolgárok alapvető jogairól szóló fejezetben belül tárgyalja. A jelenlegi bolgár alkotmány nem ismeri el a kisebbségeket,⁸ az országban élő különböző nemzetiségek⁹ körül olykor-olykor felerősödő társadalmi feszültségek gátolják a kollektív kisebbségi jogok kiterjesztését. Bulgáriában három nagy történelmi kisebbséget kell megemlíteni: a muszlim törököket, a bolgár nyelvű és eredetű, de valamikor az iszlám hitre áttért pomákokat és a macedónokat. A társadalmi beilleszkedés felgyorsítása érdekében a kelet-rodopei pomákok és a muszlim romák jelentős számban igyekeztek a többségi környezetbe olvadni, ugyanakkor a muszlim többségű Nyugat-Rodopében a pomákok és a romák töröknek vallják magukat. A törökök kétharmada az ország északkeleti részén (Kardzsali környékén), tehát Romániával és a délkeleti, vagyis Törökországgal határos övezetében él.

Az alkotmány módosítására és kiegészítésére vonatkozó kezdeményezési jog a képviselők egynegyedét és a köztársasági elnököt illeti meg. A nemzetgyűlés az alkotmány valamennyi rendelkezését módosíthatja, kivéve azokat, amelyek a Nagy Nemzetgyűlés hatáskörébe tartoznak. Az alkotmány módosításáról vagy kiegészítéséről szóló törvényt a nemzetgyűlés az összes képviselő háromnegyedének többségi szavazatával fogadja el, három különböző napon megtartott szavazás után. Az elfogadott alkotmánymódosítást a Nagy Nemzetgyűlés elnöke írja alá és hirdeti ki az állami közlönyben az elfogadást követő hét napon belül. Ha a módosító javaslatot a képviselők kevesebb mint háromnegyede, de legalább a kétharmada támogatta, akkor a javaslatot legkorábban két, de legkésőbb öt hónapon belül újra kell tárgyalni. Az alkotmánymódosítást elfogadottnak kell tekinteni, ha az újratárgyalás során a képviselők legalább kétharmada támogatta azt. Új alkotmány elfogadásához a 400 fős Nagy Nemzetgyűlés összehívása szükséges.

⁸ A nemzetközi dokumentumok sem rögzítik pontosan a nemzeti kisebbség fogalmát, így a kisebbségek jogait sem. Az európai kisebbségvédelmi polgári kezdeményezés, a Minority SafePack felhívására 2018 áprilisáig Bulgáriában 24 691 aláírással támogatták (Magyarországon 569 813 aláírással) a kezdeményezést.

⁹ Bulgária 7,7 milliós lakosságának közel 84%-a bolgárnak, 9,4%-a töröknek, 4,7%-a romának vallja magát, kisebb számban élnek itt pomákok, macedónok, tatárok, örmények, görögök, vlahok, gagauzok (törökül beszélő ortodox keresztények), karakacsányok (görög dialektust beszélő ortodox keresztények), albánok és oroszok is.

2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Bulgáriában

Köztársasági elnök

Az állam vezetője az elnök, aki megtestesíti a nemzet egységét, és képviseli a Bolgár Köztársaságot a nemzetközi kapcsolatokban, helyettese az alelnök. A köztársasági elnököt az alelnökkel együtt a választópolgárok közvetlenül, listán, abszolút többséggel, kétfordulós eljárásban választják öt évre, és egyszer választhatók újra. Köztársasági elnöknek és alelnöknek választható az, aki betöltötte a 40. életévét, és születésénél fogva bolgár állampolgár, valamint a megválasztását megelőző öt éven belül folyamatosan Bulgáriában élt. Abban az esetben, ha a jelöltekre leadott szavazatok aránya nem éri el az 50%-ot, akkor a legtöbb szavazatot kapott két jelöltnek ismét meg kell mérettetnie magát.

A köztársasági elnök többek között kitzúzi a nemzetgyűlési (országgyűlési) és a helyi önkormányzati választásokat, megállapítja az országos referendum dátumát, kinevezi a diplomáciai képviselőket, dönt a bolgár állampolgársággal kapcsolatos honosítási, visszahonosítási, felmentési és megfosztási ügyekben, dönt továbbá a menedékjog megadásáról, gyakorolja az egyéni kegyelmezés jogát, kihirdeti a törvényeket. Az államfő elsősorban protokolláris szerepet tölt be – kitüntetések adományoz –, de rendelkezik korlátozott vétőjoggal is, amely abban nyilvánul meg, hogy 15 napon belül indoklással együtt visszaküldheti a törvényt a nemzetgyűlésnek újratárgyalásra. A nemzetgyűlés által ismételtelen elfogadott törvényt a köztársasági elnök hét napon belül köteles kihirdetni. Jóváhagyja a közigazgatási területi egységek határainak és azok székhelyeinek megváltoztatását. A köztársasági elnök és alelnök nem lehet népképviselő, nem láthat el más állami, társadalmi és gazdasági tevékenységet, és nem vehet részt politikai párt vezetésében. A köztársasági elnök egyben a Bolgár Köztársaság fegyveres erőinek főparancsnoka is, továbbá a Nemzetbiztonsági Konzultatív Tanács vezetője. A köztársasági elnök és az alelnök mentelmi joggal rendelkezik. Kinevezési jogkörrel rendelkezik továbbá az Alkotmánybíróság tagjainak egyharmada esetében, az Elektronikus Média Tanács két tagját érintően, a Bolgár Nemzeti Bank igazgatótanácsának három tagja tekintetében, a kémelhárítási és hírszerzési szervek vezetői vonatkozásában. A köztársasági elnök nevezi ki és menti fel a Legfelsőbb Semmítőszék és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnökeit, valamint a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács elnökét is.

Az alelnöki pozíció világviszonylatban is ritkának számít. Az alelnök nem helyettesíti távollétében a köztársasági elnököt, csak abban az esetben tölti be az elnöki tisztséget, ha az elnök benyújtja lemondását, vagy súlyos betegség miatt akadályoztatva van hatásköre ellátásában, továbbá ha hazaárulást, alkotmány sértést követett el. A köztársasági elnök egyes jogköreit átruházhatja az alelnökre, így például az állami tisztségviselők kinevezését, az állampolgárság megadásával vagy megfosztásával kapcsolatos döntést vagy akár a kegyelmi jogkört.

Alkotmánybíróság

Az Alkotmánybíróság létrehozására az 1991. július 12-én elfogadott alkotmány kihirdetését követően került sor. Az alkotmánybíróságról szóló törvényt 1991. augusztus 16-án fogadták

el, majd meghatározták a bíróság összetételét, és elfogadták szervezeti és működési szabályzatot. Független a jogalkotótól, a végrehajtótól és az igazságszolgáltatástól, kizárólag az alkotmány és az alkotmánybírásról szóló törvény szabályozza.

A szervezet 12 bíróból áll, a tagok egyharmadát a nemzetgyűlés választja, egyharmadát a köztársasági elnök nevezi ki, a harmadik harmadot pedig a Legfelsőbb Semmitőszék és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság bíráinak összevont bírói testülete választja. Megbízatusuk kilenc évre szól, és nem választhatók újra. Tagjainak magas szakmai és erkölcsi színvonallal, valamint legalább 15 éves jogi gyakorlattal kell rendelkeznie, nem lehetnek nemzetgyűlési vagy helyi képviselők, nem tölthetnek be állami vagy társadalmi tisztséget, továbbá nem lehetnek párt- vagy szakszervezeti tagok, és nem folytathatnak más fizetett tevékenységet. Az alkotmánybírák háromévenként, fokozatosan cserélődnek, továbbá maguk közül – titkos szavazással – hároméves időtartamra megválasztják az Alkotmánybíró elnököt.

Feladata többek között az alkotmány értelmezése, egyes törvények vagy más aktusok alkotmányellenességének megállapítása, döntés az egyes hatásköri összeütközések vonatkozásában, nyilatkozat a nemzetgyűlési képviselők megválasztásának törvényességével kapcsolatos vita esetén, valamint a nemzetközi szerződések ratifikálása előtt az alkotmánnyal történő összhang vizsgálata. Nem gyakorolhat vétőjogot a Legfelsőbb Semmitőszék vagy a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság döntései tekintetében még akkor sem, ha azok az alkotmánnyal ellentétesek. Alkotmánybírói eljárást kezdeményezhet a képviselők együtöde, a köztársasági elnök, a minisztertanács, a Legfelsőbb Semmitőszék, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság és a legfőbb ügyész. Ezenfelül az ombudsman is fordulhat a szervezethez az emberi jogokat és szabadságokat sértő törvény alkotmányellenessé nyilvánítása céljából.

Igazságszolgáltatás

Bulgária bíróságai olyan állami szervek, amelyek polgári, büntető- és közigazgatási ügyekben látják el az igazságszolgáltatás feladatait. A bolgár bíróságok felépítését és tevékenységét az igazságszolgáltatási rendszerről szóló törvény állapítja meg, amely meghatározza az érintett szervek szerkezeti és működési elvét, a közöttük lévő együttműködést. A bíróságokat az Igazságügyi Minisztérium felügyeli, a bírókat a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács nevezi ki.

A Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács a legmagasabb szintű közigazgatási hatóság, amely a bíróságok irányításáért felelős, és biztosítja azok függetlenségét. Ez a szervezet határozza meg a bíróságok összetételét és szervezetét, igazgatja annak tevékenységét. Az igazságügyi miniszter javaslata alapján – katonai bíróságok esetében a védelmi miniszterrel konzultálva – meghatározza a bírósági körzetek számát, valamint a kerületi, a regionális, a közigazgatási és fellebbviteli bíróságok székhelyét. Az ügyeket azon közigazgatási bíróság vizsgálja, amelynek illetékességi területén a megtámadott közigazgatási aktust kibocsátó hatóság székhelye található. Ha a székhely külföldön található, akkor Szófia városi közigazgatási bírósága jár el.

A Legfelsőbb Semmitőszék a legmagasabb szintet jelenti büntető- és polgári ügyekben, illetékessége a Bolgár Köztársaság egész területére kiterjed. Feladata a megfelelő és egyenes joggyakorlat biztosítása valamennyi bíróság esetében. A Legfelsőbb Közigazgatási

Bíróság feladata az egységes joggyakorlat biztosítása a közigazgatási bíróságokra nézve. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság vizsgálja a miniszterelnök, a miniszterelnök-helyettes, a miniszterek, a Bolgár Nemzeti Bank által kibocsátott aktusok, valamint a jogszabály által meghatározott más intézkedések elleni panaszokat. A másodlagos jogi aktusok jogszerűségével kapcsolatos jogvitákban és közigazgatási ügyekben határozatot hoz.

A bírákat, az ügyészeket és a nyomozókat a Legfelsőbb Törvénykezési Tanács nevezi ki. A Legfelsőbb Törvénykezési Tanács titkos szavazással dönt a bírák, az ügyészek és a nyomozók kinevezéséről, akiket hivatali tevékenységüket illetően mentelmi jog illet meg. A Legfelsőbb Törvénykezési Tanács javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki hét évre és menti fel a Legfelsőbb Semmitőszék elnökét, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt, akik nem választhatók újra. A Legfelsőbb Törvénykezési Tanács 25 tagból áll, üléseit az igazságügyi miniszter vezeti, aki nem rendelkezik szavazati joggal.

Az ügyészség szervezete megegyezik a bíróságok szervezetével. A legfőbb ügyész ellátja a törvényességi felügyeletet valamennyi ügyész tevékenysége felett. Az ügyészség figyelemmel kíséri a törvényesség betartását úgy, hogy irányítja a nyomozást, felelősségre vonja a bűncselekmények elkövetőit, képviseli a vádat köztörvényes bűncselekmények esetében.

A kerületi (113), a regionális (28), a közigazgatási (28), a katonai (5) és a fellebbviteli (5) bírósági körzetek nem feltétlenül esnek egybe az ország területének közigazgatási felosztásával. A katonai bíróságok (5) a bolgár hadsereg hivatásos és sorkatonai állománya, a Védelmi Minisztérium személyzete, a nemzetbiztonsági és a hírszerző állomány által elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőügyeket vizsgálják. Ezekben az ügyekben másodfokon a katonai fellebbviteli bíróság (1) jár el.

Közvetlen demokrácia

A bolgár országos és helyi referendumok alkotmányos alapelve az általános, egyenlő és közvetlen választójog titkos szavazás útján történő gyakorlása. Minden bolgár állampolgárnak, akinek van bulgáriai lakcíme, és betöltötte a 18. életévét, valamint nem áll cselekvőképeséget korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt, továbbá nem tölti szabadságvesztés-büntetését, joga van a véleménynyilvánításra, népszavazásban való részvételre. A népszavazás a közvetlen demokrácia eszköze, amely lehet nemzeti vagy helyi, kötelező vagy konzultatív. Akkor válik kötelező érvényűvé, ha a részvételi arány eléri a korábbi országgyűlési választáson részt vevők számát, és az azonos választ adók aránya meghaladja az 50%-ot. Ha eredménytelen a népszavazás, akkor ugyanazon kérdésre vonatkozóan legkorábban két év elteltével lehet népszavazást kezdeményezni. A népszavazás kiírásához legalább 400 ezer hitelesített aláírás összegyűjtése szükséges.

Bulgáriában már 1922-ben tartottak országos népszavazást a nemzeti katasztrófák (1913, 1918) előidézőinek felelősségre vonásáról, amelyet a szavazók többsége jóváhagyott. 1946-ban a monarchiából köztársaságra való áttérésről tartottak népszavazást, amely során a választók 95,6%-a szavazott a köztársasági államformára. 1971-ben az új alkotmányról tartottak referendumot, ahol a szavazókat a Zsivkov-féle alkotmány jóváhagyására kérték, ezt az alkotmányt a választásra jogosultak 99,7%-a legitímálta.

A 2013. január 27-ei népszavazás alkalmával a belenei atomerőmű építésének szükségességéről dönthettek a választók. A kommunizmus bukása óta ez volt az első országos referendum. Annak ellenére, hogy az igenek kerültek többségbe minden választási körzetben, a részvételi arány nem haladta meg a szükséges 60%-os küszöbértéket, így a népszavazás nem vált kötelező érvényűvé. Mivel azonban a választásra jogosultak részvétele meghaladta a 20%-ot, és a választásra jogosultak több mint 50%-a igennel szavazott, az atomerőmű kérdése a nemzetgyűlés elé került.

2015. október 25-én az elektronikus úton történő szavazás kérdéséről tartottak referendumot, amely az alacsony részvétel miatt érvénytelen volt – mivel azonban a választásra jogosultak több mint 20%-a kinyilvánította véleményét, a kérdés a nemzetgyűlés elé került. A 2016-os referendumot a Bolgár Köztársaság elnökének és alelnökének megválasztásával egyidejűleg tartották. Ez volt az első népszavazási kezdeményezés, ahol az aláírásgyűjtő íveket már elektronikus formában is be kellett nyújtani. A népszavazásra feltett kérdések a választási rendszer megváltoztatására irányultak (pártlistás szavazás helyett csak egyéni képviselőkre lehessen szavazni, a választáson való részvételt tegyék kötelezővé, valamint csökkentsék a pártoknak folyósított állami támogatás összegét). A népszavazás – kevés szavazat híján – érvénytelenül zárult. Tekintettel arra, hogy 20%-ot meghaladó volt a részvételi arány, és a támogató szavazatok száma meghaladta az 50%-ot, a három kérdés a nemzetgyűlés elé került, amely elutasította a választási rendszer megváltoztatására irányuló javaslatokat.

A helyi népszavazás (önkormányzat, régió vagy település határában belül) az országos népszavazásnál gyakrabban alkalmazható, és azok vehetnek rajta részt, akik országos választójoggal, valamint az adott területen állandó vagy ideiglenes lakcímmel rendelkeznek a választás napját megelőző hat hónapon belül. A helyi népszavazáson a szavazati joggal rendelkező polgárok legalább 40%-ának részvétele szükséges ahhoz, hogy érvényes legyen, továbbá eredményes akkor, ha az azonos választ adók száma meghaladja az 50%-ot. 2008-ban például Burgaszban és Szozopolban tartott helyi népszavazáson a szavazásra jogosultaknak csak a 20%-a vett részt, így a gázvezeték kiépítése vonatkozásában hiába szavaztak 97%-ban nemmel, a népszavazás érvénytelen volt. 2009-ben ugyanezen tárgykörben tartott pomoriei népszavazáson a választásra jogosultak 60,12%-a jelent meg, és 98,9%-ban nemmel szavaztak, így ez a népszavazás érvényes és eredményes volt.

Bolgár Nemzeti Bank

A Bolgár Nemzeti Bank a Bolgár Köztársaság központi bankja, a bolgár nemzeti valuta, a leva egyedüli kibocsátója. 1879. január 25-én alapították, így a világ egyik legrégebben fennálló központi bankja. Független pénzügyi szervezet, amely tevékenységéről köteles beszámolni a nemzetgyűlésnek. A Bolgár Nemzeti Bank szabályozza és felügyeli az ország más bankjainak tevékenységét a bankrendszer stabilitásának megőrzése és a betétesek érdekeinek védelme érdekében. Felel a bankjegyek és érmék kibocsátásáért, egyedüli tulajdonosa a Bolgár Pénzverdének, ellenőrzi és igazgatja a bolgár bankszektort, őrzi a bolgár kormány készpénztartalékait. Kulcsfontosságú szerepet tölt be a bolgár gazdaságban, gondoskodik a bolgár valuta stabilitásáról, valamint az ország bankrendszerének és hitelrendszerének megerősítéséről, fejlesztéséről. A Bolgár Nemzeti Bank működését

törvények, rendeletek, közjogi szervezetszabályozó eszközök határozzák meg, kereteit a Bolgár Nemzeti Bankról szóló törvény, a hitelintézetekről szóló törvény, a pénzforgalmi szolgáltatásokról és pénzügyi rendszerekről szóló törvény, valamint a hitelintézetek és befektetési közvetítők szerkezetátalakításáról szóló törvény adja.

Ombudsman

Az ombudsman a polgári és szabadságjogok bármely hatóság általi megsértésével kapcsolatos panaszokat vizsgálja. Nemtől, politikai meggyőződéstől vagy vallástól függetlenül bárki nyújthat be panaszt az ombudsmanhoz jogainak megsértése kapcsán. A névtelen vagy két évnél régebben történt eseményekre vonatkozó panaszokat az ombudsman nem vizsgálja, azonban saját kezdeményezésre is indíthat vizsgálatot, ha álláspontja szerint ez a közérdeket szolgálja. A bolgár nyelven írt panaszokat postán, személyesen, e-mailben és szóban is be lehet nyújtani. Az országos és helyi hatóságok, a jogi személyek, továbbá a lakosság köteles együttműködni az ombudsmannel. Ha az ombudsman nem rendelkezik hatáskörrel az adott panasz kivizsgálására, akkor a panaszost erről tájékoztatja, és átirányítja a megfelelő hatósághoz. Amennyiben az ombudsman azt állapítja meg, hogy a probléma jogszabályból ered, ajánlást tehet a kormánynak és a parlamentnek a jogszabály módosítására. Ha alkotmány-sértést állapít meg az emberi jogok vagy a szabadságjogok tekintetében, az alkotmánybíró-sághoz fordulhat, és kérheti az alkotmányellenesség nyilvánítást. Az ítélezési gyakorlatban felmerülő ellentmondások észlelése esetén a Legfelsőbb Semmitűszéktől vagy a Legfelsőbb Közigazgatási Bírószágtól értelmező döntés meghozatalát kérheti.

Az ombudsmant a nemzetgyűlés választja öt évre, munkáját ombudsmanhelyettes segíti. Hatáskörét és eljárásának rendjét törvény szabályozza, de nem rendelkezik hatáskörrel a közigazgatási aktusok visszavonására. Tevékenységét négy alapelv határozza meg: a pártatlanság és függetlenség, a jogállamiság és az igazságszolgáltatás előmozdítása, a gyermekek érdekeinek védelme és a jó kormányzás követelményeinek való megfelelés. Hatásköre nem terjed ki a nemzetgyűlés, a köztársasági elnök, az Alkotmánybírószághoz, a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács és a Nemzeti Számvevőszék tevékenységének vizsgálatára, továbbá a bírósághoz, az ügyészség döntéseinek végrehajtására, valamint a nemzetbiztonsággal és a külpolitikával kapcsolatos kérdésekre. Munkájáról minden év március 31-ig a nemzetgyűlés számára jelentést készít.

Területi hatalommegosztás

Bulgária közigazgatási beosztását a rendszerváltás idején az 1987-ben bevezetett adminisztratív reform határozta meg, amely az 1990-es évek során folyamatosan módosult. Az Európai Unióhoz való csatlakozás szükségessé tette a területi beosztás uniós gyakorlattal való összehangolását, amelynek eredményeként háromszintű közigazgatási beosztást vezettek be.¹⁰

¹⁰ KŐSZEGI 2011, 31.

Az 1987-ben létrehozott kilenc régiót (rajon) 1999-ben hatra csökkentették, ez az Európai Unióban használt regionális beosztás második szintjének felel meg. A régió közigazgatási területi egység, amelynek rendeltetése a regionális politika megvalósítása, a nemzeti és helyi érdekek közötti összhang biztosítása, a törvényesség és a közrend védelme, a hatósági felügyelet ellátása. A régió igazgatási feladatait a biztos látja el, akit a minisztertanács nevez ki. A központi állami szervek és azok helyi képviselői csak abban az esetben gyakorolnak törvényességi felügyeletet a helyi önkormányzati szervek aktusai felett, ha azt törvény írja elő. A NUTS¹¹ hármasszintet az egyes megyék (oblasztok) képviselik Bulgáriában. 1999-ben 27 oblasztra és egy önálló fővárosi oblasztra osztották az országot, 2010-től pedig 264 helyi önkormányzatot (obstinát) hoztak létre. Egy obstinát akár több település – korábbi faluközösség – is alkothat. Az érintett obstina lakossága négyévente választja meg helyi képviselőit és a polgármestert.

3. Pártok és a választási rendszer

3.1. Főbb pártok Bulgáriában

Az alábbi részben a rendszerváltást követően megalakult számos bolgár párt közül azokat mutatjuk be, amelyek meghatározó szerepet tölthettek és töltenek be a bolgár politikai élet alakulásában.

A baloldali erők meghatározó erejét a Bolgár Szocialista Párt (Българска социалистическа партия – BSZP) jelenti. A szervezetet 1989. április 3-án a korábbi Bolgár Kommunista Párt névváltoztatásával szervezték újjá. Az alapító elnök Petar Mladenov volt, aki puccsot hajtott végre Todor Zsivkov elnökkel szemben, és eltávolította a pártból, amelynek következtében a reformkommunisták kezébe került az irányítás. Napjainkra a párt a szociáldemokrata értékek képviselőjét vallja magáénak, amely aktív szerepet vállalt az ország Európai Unióhoz történő csatlakoztatása érdekében, célul tűzte ki az EU tagállamaival való békés gazdasági és kulturális kapcsolatok elmélyítését, a fejlett nyugat-európai és az elmaradottabb új tagállamok közötti különbségek felszámolását, az EU segítségével a kis- és középvállalkozások támogatását, a települések felzárkóztatását. A BSZP annak ellenére sem nevezhető kifejezetten oroszbarátnak, hogy a liberális vonal mellett létezik egy balosabb szociáldemokrata irányzat és egy kommunista irányvonal is. A körülbelül 100 ezer tagot számláló csoport nemzetközi tagságát tekintve részt vesz a Szocialista Internacionálé és az Európai Szocialisták Pártjának munkájában.

A jobboldal legerősebb szervezetét a Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért (Граждани за европейско развитие на България – GERB) csoport jelenti. A pártot 2006. december 6-án alapította Bojko Boriszov – Szófia akkori főpolgármestere – jobbközép, liberál-konzervatív eszmék mentén. A GERB nyugatpárti, de nem oroszellenes, euroatlantista, az Európai Néppárt tagja. A GERB hisz a kereszténydemokrata elvekben, a családban és a hagyományos értékrendben. Arra törekszik, hogy a szabadságon, felelősségen, társa-

¹¹ Az Európai Unió Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) – az Európai Bizottság főigazgatóságaival együttműködésben – az 1970-es évek elején hozta létre a statisztikai területi egységek osztályozási rendszerét (NUTS – Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques).

dalmi jóléten, szolidaritáson és igazságosságon alapuló liberális demokrácián keresztül stabilitást és biztonságot nyújtson. Törekvéseik közt szerepel a jogállamiságba vetett hit megerősítése, Bulgária jó hírnevének javítása az Európai Unióban és a világban, az ország szervezett bűnözéssel és korrupcióval való azonosításának felszámolása, a fiatalok ösztönzése az otthonmaradásra és a munkahelyteremtés. Törekednek továbbá a tudás- és az innovációs társadalom fejlesztésére, az egész életen át tartó tanulás biztosítására, a társadalmi piacgazdaság megvalósítására.

A II. Szimeon Nemzeti Mozgalom (Национално движение Симеон втори – NDSZV) nevű pártot az 1996-ban hazaérkezett, trónfosztott és száműzött cár, II. Szimeon alapította három hónappal a választások előtt. A pártot a centrista liberalizmus jellemezte, fő célkitűzései között a szolidaritás, az igazságosság, a tolerancia és az egyenlő esélyek megteremtése szerepelt. A 2001-es választást koalíciós partnereivel megnyerte, a 2005-ös választásokon már csak a második helyezést érték el, a párt támogatottságának csökkenését pedig a 2007-es európai parlamenti választás eredménye mutatja. II. Szimeon pártja nagy szerepet játszott Bulgária európai uniós csatlakozásának előkészítésében, és támogatta a további kelet-európai bővítést. A 2007-es, számukra kudarcra végződő választásokat követően a párt nevet változtatott.

A szélsőjobboldali pártok közül kiemelkedik a Támadás Párt (Партия Атака) elnevezésű formáció, amelyet a nacionalista, populistá, euroszkoptikus, globalizáció- és iszlámellenes ideológia, valamint az oroszpartiság jellemez. A szervezetet 2005-ben hozták létre három kisebb párt, a Nemzeti Mozgalom az Anyaföld Megmentéséért, a Bolgár Nemzeti Patrióta Párt és a Patrióta Erők és Seregek a Fennmaradásért és Védelemért Uniója egyesüléséből. Sem a kormánypártokkal, sem a jobbközép ellenzéki pártokkal nem lépett koalícióra, mivel azokat bolgárellenesnek és hazaárulónak tartja. Bulgáriát egynemzetű államként definiálják, és megerősítik a bolgár nemzet etnikai és vallási sokszínűség fölötti fennhatóságát. Népszavazást tart szükségesnek minden olyan kérdésben, amely a nemzet több mint 10%-át érinti. Külpolitikája szerint semlegességre törekszik, távolságtartást mutat a nagyhatalmaktól, ugyanakkor nyitni kíván minden olyan EU-n kívüli állam felé, amellyel megítélése szerint Bulgária csak nyerhet, és hangsúlyosan ellenzi Bulgária részvételét a nemzetközi katonai akciókban, követeli Bulgária NATO-ból történő kilépését. Ugyanezen pozícióból politizál a Volja (Воля) nevű csoport, amely 2007-től különböző pártelnevezésekben a Támadás Párt politikai ideológiáját hirdeti.

A Mozgalom a Jogokért és Szabadságért (Движение за Права и Свободи – DPSZ) pártot 1990 januárjában alapították. De facto a bulgáriai török és a muszlim kisebbség pártja, de jure a párt nem kisebbségi párt, mivel a bolgár alkotmány tiltja a vallási vagy etnikai alapon szerveződő párt létrehozását. Liberális, centrista pártként elsősorban a bulgáriai törököket és iszlám vallásúakat tömöríti, ami miatt sok támadás is érte.¹² Fő célkitűzései az egység és egyenlőség megteremtése valamennyi bolgár állampolgár között, a következetes és határozott nemzeti politika képviselése, valamint a kisebbségek jogainak és szabadságának tiszteletben tartása. Olyan jogi és szociális garanciákat követelnek, amelyek meggátolják az etnikai és vallási hovatartozáson alapuló gyűlölet és diszkrimináció kialakulását, továbbá amelyek minden közösség számára biztosítják az egyenlő bánásmódot, a szabadságot

¹² GANEV, Venelin I. (2004): History, Politics and the Constitution: Ethnic Conflict and Constitutional Adjudication in Postcommunist Bulgaria. *Slavic Review*, Vol. 63, No. 1. 66–89.

és a szociális biztonságot. Megalakulása óta koalíciós partnerként szinte folyamatosan részese volt a kormányzásnak. Külpolitikáját tekintve támogatta Bulgária európai uniós és euroatlanti integrációját, európai uniós politikájának meghatározó eleme a kisebbségekkel szembeni tolerancia, továbbá kiemelt célkitűzése a béke megteremtése és a Balkánon kialakult helyzet stabilizálása. A párt nagyon jó kapcsolatokat ápol Törökországgal.

3.2. A bolgár pártrendszer változása

Az 1989 végén meginduló, majd hihetetlen mértékben felgyorsuló pártosodást elősegítette a korábban teljesen kommunista ellenőrzés alatt álló szakszervezeti mozgalom bomlása, illetve átalakulása. A rendszerváltás idején a bolgár pártrendszer háromszatúvá vált. Az egyik oldalon a korábbi kommunista rezsim utódpartja emelkedett ki, amely közel azonos mandátumot szerzett a jobboldali Demokratikus Erők Szövetségével. A mérleg nyelvét ekkor a DPSZ töltötte be. A háromszatúság hamarosan megszűnt, és elkezdődött a pártrendszer fragmentálódása, viszont napjainkig megmaradt azon elv, hogy a bal- és jobboldalon egyetlen tömörítő koalíció meghatározó, akik mellett más centrista vagy szélsőjobboldali szervezetek is támogatottságot érnek el. Míg a baloldal összefogó szervezetét mindig is a BSZP vezette, addig a jobboldali tömörülés folyamatosan változott. Ezen a jobboldali térfélen 1997-ben az Egyesült Demokratikus Erők voltak meghatározóak, 2001-ben átvette a stafétabotot II. Szimeon pártja, az NDSZV, 2009-től pedig a GERB ragadta magához a jobboldal vezetését. A pártrendszerben stabil centrumot jelent a DPSZ, amely minden választáson meg tudta őrizni harmadik helyét. Napjainkra a pártrendszer koncentrációjának, a letisztult szövetségi rendszernek vagyunk szemtanúi. Az egész szisztéma a mérsékelt többpártrendszer jellemzőit mutatja, bár egyre több szélsőséges szervezet is megjelent Bulgáriában.

3.3. Választási rendszer és eredmények

1989 a demokratikus változás kezdete, amelyet mind politikai, mind gazdasági krízis jellemezett. Az 1990 júniusában megrendezett parlamenti választások a kommunizmus utáni első szabad és demokratikus választások voltak, amelyet a Német Szövetségi Köztársaság mintáját követő, vegyes többségi-proporcionális rendszer alapján bonyolítottak. Az első fordulóban 90,79%, míg a másodikban 84,14%-os részvételi arány mellett a BSZP a szavazatok 47,15%-át, a Demokratikus Erők Szövetsége 36,2%-át, a Bolgár Földműves Népi Szövetség 8,3%-át, a DPSZ 6,3%-át szerezte meg. Az új parlament heves indulatok közepette, 1990. július 17-én kezdte meg munkáját az 1989 decembere óta kormányzó, szocialista Andrej Lukanov vezetésével. A BSZP – választási győzelmére hivatkozva – magának kívánta megszerezni a miniszterelnöki és a parlament elnökének tisztét is. A választási eredmények okán a kisebbségben lévő ellenzék tüntetéseket szervezett Szófiában és a nagyobb városokban, amelynek következtében a szocialista kormány lemondani kényszerült. Ezt követően nagykoalíciós kormány alakult a BSZP és a Demokratikus Erők Szövetsége részvételével, a miniszterelnök pedig egy független, de a szocialistákhoz közel álló személy lett.

1991-től arányos, pártlistás képviseleti rendszerben négyévente, 4%-os bejutási küszöb alkalmazásával került sor az általános parlamenti választásokra, egyfordulós, titkos választás keretében. A 31 többmandátumos választókerületből érkező szavazatok átváltását a D'Hondt-módszerrel végezték el. 1991 augusztusában már módosították a törvényen, lehetővé téve, hogy a jelöltek két regionális választókerületben is versenyezzenek, majd pedig a független jelöltek indulását könnyítették meg a támogató aláírások csökkentésével ott, ahol a lakosság száma nem érte el az 1500 főt. Az 1991. október 13-i választáson a szocialisták a mandátumok 44%-át szerezték meg, a DPSZ 10%-ot szerzett, míg a választást a már letisztultabb, homogénebb, magát már jobbközépnek definiáló Demokratikus Erők Szövetsége nyerte, amely jobbközép kormányt alakított a török párt (DPSZ) támogatásával. Az új kormány programjában felvállalta a valódi rendszerváltást, amelynek jegyében átfogó „tisztogatást” helyezett kilátásba az állami szerveknél, megfélemlítve a valódi privatizáció szükségességéről. A kormány fokozatosan magára haragította a parlament többségét, a közvéleményt pedig az életszínvonal rohamos csökkenése és a munkanélküliek 400 ezres tömege bőszítette fel. Filip Dimitrov kormányfő végül szembekerült saját pártjának elitjével is, akiket el kívánt mozdítani pozíciójából. A kormányfő 1992. október 28-án bizalmi szavazást kért a parlamentben, amelynek eredményeként lemondásra kényszerült. Új választásra ekkor nem került sor, tekintettel arra, hogy a szocialisták megegyeztek a DPSZ-szel, és úgynevezett szakértői kormányt alakítottak. A koalíciós kormányzás idején a gazdasági válság elmélyült, a szürkegazdaság erősödött, amelynek következtében 1994 végén a szakértői kormány lemondott, majd helyét egy ideiglenes ügyvivő kormány töltötte be néhány hónapig.

Az 1994-es választásokon a szocialisták abszolút többséget szereztek a mandátumok 52%-ával, így tehát egypárti kormány alakult. A DPSZ 7%-ot, a jobbközép Demokratikus Erők Szövetsége és egy belőle kiszakadt szintén jobbközép, új politikai erő a Népi Szövetség együtt szerzett 36%-ot. A választás érdekessége egy új populista, de nem szélsőjobb és nem is nacionalista politikai erő megjelenése a parlamentben Bolgár Üzleti Tömb néven, amely ideológiailag teljesen definiálhatatlan pártként megszerezte a mandátumok 5%-át. 1995 januárjában a szocialista párt balszárnyához tartozó, akkor 35 éves Zsan Videnov lett a miniszterelnök, akinek kormányzati munkáját gyakorlatilag saját pártjának belső ellenzéke bénította meg. Ezen időszak első nagy csapása az országban jelentkező kenyérhiány volt, amely a már magántulajdonban lévő vezető mezőgazdasági cégek túlzott gabonaexportjának volt köszönhető. A kenyérhiány megszüntetésére a kormány exporttilalmat rendelt el a gabonára, de későn intézkedett, a kenyér ára drasztikusan emelkedett, és ez a kormány hibáztatásához vezetett. Ezt követően újabb problémával kellett a szocialista kormánynak szembenéznie, mivel befagyasztották a korábbi kormány NATO-csatlakozási tárgyalásait, semlegességet és balkáni szövetséget javasoltak, továbbá hangsúlyozták, hogy nem kell feltétlenül privatizálni a teljes állami tulajdont. A nyugati országok drasztikus válaszlépéssel éltek, és nem voltak hajlandók megállapodni a bolgár külső államadóság átütemezéséről. Megindult a bolgár leva leértékelődése, a kormány bukásakor már 2400 leva volt egy dollár. A több száz százalékos hiperinfláció okán drasztikusan csökkent az egyébként is alacsony életszínvonal Bulgáriában, aminek hatására 1996 őszén megkezdődtek a tömegtüntetések, és 1997 elején új választásokat írtak ki.

Az 1997-es választásokon a szocialisták óriási vereséget szenvedtek, a mandátumoknak csak a 24%-át szerezték meg. A Demokratikus Erők Szövetsége vezette jobbközép szövetség 57%-ot kapott, a török kisebbségi párt 8%-ot, a Bolgár Üzleti Tömb továbbra

is 5%-ot. Megjelent egy új párt is, a szocialistákból kiszakadt új baloldali-centrista párt, amely a mandátumok 6%-át szerezte meg. Az 1997-es parlament és a megalakult jobbközép kormány volt az első, amely kitöltötte négyéves mandátumát.

2001-ben új választási törvényt fogadtak el. Az alapvető szabályok nem változtak, így továbbra is a D'Hondt-módszert alkalmazták, a bejutási küszöböt nem változtatták meg, viszont pontosították a független jelöltekre vonatkozó előírásokat, és rendezték a megüresedett mandátumok helyzetét. Az első kiegészítés 2005-ben következett be: a pártoknak 20 000 levát, a koalícióknak 40 000 levát, míg a független jelölteknek 5000 levát kellett regisztrációs díjként befizetni, továbbá egységesítették a szavazólapokat fehér színűre. A 2001-es parlamenti választásokon négy párt került be a parlamentbe. A szocialisták és a jobbközép választási szövetség közel egyforma eredményt értek el (20–20%), a török párt ekkor 9%-ot kapott. A választásokat a mandátumok 50%-ával egy – a választások előtt néhány héttel alakult – új párt, az időközben Bulgáriába visszatelepedett volt bolgár cár, II. Szimeon pártja, az NDSZV nyerte. Bár az NDSZV magát liberálisnak definiálta, választási eredménye gyakorlatilag az akkor rendkívül népszerű excár személyének tudható be, aki koalíciós kormányt alakított a DPSZ-szel. Az emigrált értelmiségiekből álló pártot a szintén emigráns volt bolgár cár, II. Szimeon alapította, aki 1946-tól élt száműzetésben először Egyiptomban, majd közel 50 évig Spanyolországban. A párt fő célja az volt, hogy friss külföldi tudást, tapasztalatot vigyen a közéletbe, és hogy drasztikusan emelkedjen az életszínvonal. II. Szimeon – azaz Szimeon Szakszoburgotszki – idején az életszínvonal emelkedett, de az ígért jólét elmaradása okán a közvélemény kudarcként értékelte kormányzását. A külpolitikában a volt cár követte édesapja, III. Borisz cár mottóját, miszerint „mindig Németországgal, sose Oroszország ellen”, így az orosz kapcsolatokat úgy igyekezett javítani, hogy közben az euroatlanti integrációt sem veszélyeztette. Ma már a kutatók és a bolgár médiák szerint is ez a kormány volt a rendszerváltás utáni legkorruptabb bolgár kormány, amelynek bukása a modern bolgár történelem eddigi legnagyobb politikai bukásaként jellemezhető.

A 2005-ös választásokon a cári párt a mandátumok 22%-át szerezte meg, a szocialisták 34%-ot, a török párt pedig 14%-ot. Ez a három párt alakította meg ekkor az új kormánykoalíciót. Ellenzéki oldalról két csoport alakult: egyrészt az összesen 21% mandátumaránnyal megjelent három önálló jobbközép párt, másrészt a mandátumok 9%-át megszerző szélső-jobboldali Ataka párt. A 2006-os elnökválasztáson a jobboldal már el sem jutott a második fordulójáig, a szocialista elnök fő vetélytársa a nemzeti radikális Volen Sziderov volt.

A 2009-es választásokon jelentős változás következett be. A szocialisták elvesztették mandátumuk felét, így csak 17%-ot értek el, a török párt és a szélsőjobb párt megtartotta pozícióját, míg II. Szimeon pártja a parlamenti küszöböt sem érte el. A jobbközép erők – bár részben újraegyesültek – együtt is alig szereztek meg a mandátumok 10%-át. A választások nyertese a mandátumok 48%-ával egy új párt, a GERB lett.

2009-ben áttértek a vegyes választási rendszerre, a D'Hondt-módszert lecserélték a Hare–Niemeyer-módszerre.¹³ A 240 képviselőből csak 209-et választottak meg a megszokott zárt területi pártlistás rendszerben (arányos rész), a fennmaradó mandátumokat egyfordulós többségi rendszerben (többségi rész) választották meg. 31 egymandátumos

¹³ A módszer Hare angol jogász fejlesztette ki, amelyet Niemeyer német matematikus tökéletesített. Az egyes pártok által kapott szavazatokat meg kell szorozni a rendelkezésre álló helyek számával, majd osztani az összes pártra leadott szavazatok számával. A mandátumok elosztása az osztás eredménye szerint történik először az egész számok, majd a legnagyobb maradékok szerint.

választókerületet alakítottak ki, és szintén 31 többmandátumos kerületet a fennmaradó 209 parlamenti helyre. Minden választópolgár két szavazattal rendelkezett, a vesztes egyéni jelöltekre leadott szavazatokat pedig nem kompenzálta a rendszer. Ekkor a mandátumok minimumszámát a választókerületek esetében háromban határozták meg, a letét összegét pártoknál 50 000 levára, koalícióknál 100 000 levára, függetlenek esetében 15 000 levára növelték.

Évekig a „csak” listás választási rendszert rótták fel a rendszer nagy hibájaként, mivel így a választók nem tudtak egyéniségekre szavazni. Amikor 2009-ben részlegesen bevezették az egyéni képviselői választást, kiderült, hogy a választók valójában nem is igénylik az egyéni képviselőket, és mindenhol a helyileg legerősebb párt egyéni jelöltje nyert, akkor is, amikor teljesen tapasztalatlan és ismeretlen személyként egy kevésbé népszerű párt ismert, tapasztalt jelöltjével állították szembe. 2011 januárjában fogadták el a harmadik választási törvényt, amely összefogta az európai parlamenti választások, a nemzeti parlamenti választások, a helyi önkormányzati választások és az elnökválasztás szabályait. Visszatértek az arányos választási rendszerre 31 többmandátumos választókerületben (minimum négy mandátum), a bejutási küszöböt 4%-ban, a letét összegét pedig 10 000 levára módosították.¹⁴

2013 februárjában Bojko Boriszov miniszterelnök bejelentette, hogy – a tömeges tüntetések közepette – kormányával együtt benyújtja lemondását, mivel az ország nagyvárosaiban tüntetések folytak a magas áramárak, valamint az energiaelosztó társaságok monopóliuma ellen. A GERB 2013 áprilisában választási kampányba kezdett, amelynek mottója a *Megvan az akarát* volt. A GERB a választásokat elvesztette, így 2013 májusában szocialista kormány alakult a török párttal koalícióban. Rajtuk kívül a nacionalista Ataka párt kapott 7,6%-ot, de más párt nem érte el a parlamentbe jutáshoz szükséges 4%-os küszöböt sem. A szocialista Plamen Oresarszki által alakított kormány másfél évig sem kormányozhatott, mivel újabb tüntetésekre került sor. 2014 júliusában Oresarszki kormánya is lemondott, majd ezt követően átmeneti kormány alakult. 2014 októberében előrehozott parlamenti választásokat tartottak, amely a GERB győzelmével zárult, és – Bulgária demokratikus történelmében először – nyolc párt jutott be a parlamentbe.

A 2014-es választáson összesen 18 párt és 7 koalíció indult, a részvétel 48%-os volt, amely az addigi legalacsonyabb részvételi arány. A választáson a GERB 33%-os eredményével győzelmet aratott, mivel több mandátumot szerzett, mint a második és a harmadik helyen befutó párt együttvéve. Második helyen a BSZP végzett 15% körüli eredménnyel, a harmadik helyen a DPSZ végzett szintén 15% körüli eredménnyel. 9%-os eredménnyel jutott a parlamentbe a Reformista Tömb, valamint bejutott két nacionalista párt is, az Ataka és a Hazafias Front. Bejutott továbbá egy új populista párt is – BBC (Cenzúramentes Bulgária) –, továbbá valamivel 4% feletti eredménnyel a – volt szocialista államfő által alapított – Bolgár Újjászületés Alternatívája (ABV) is tagja lett a parlamentnek. 1990 óta csak négy (1997, 2001, 2005, 2009) kormánynak sikerült kitölteni rendes mandátumát, ezek közé a 2014-ben megválasztott parlament nem tudott felsorakozni.

A 2017-es rendkívüli választás oka a 2016-os köztársaságielnök-választás eredménye, amely a kormánypárt jelöltjének vereségével végződött. Miután a függetlenként induló, de az ellenzéki szocialisták támogatását élvező oroszbarát Rumen Radev győzött, a kampány

¹⁴ HARDMAN, Helen (é. n.): *Electoral System Change in Europe since 1945: Bulgaria*. Elérhető: www.electoral-systemchanges.eu/Files/media/MEDIA_123/FILE/Bulgaria_summary.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 30.)

során tett kormányfői kijelentést betartva, Bojko Boriszov miniszterelnök bejelentette lemondását. Boriszov kabinetjének összeomlása hónapokig elhúzódó politikai bizonytalansághoz és előrehozott választásokhoz vezetett 2017 tavaszán. 2017 januárjában Rumen Radev új bolgár államfő bejelentette, hogy ideiglenes miniszterelnöki megbízatást ad Ognyan Gerdzsikov korábbi házelnöknek, egyúttal előrehozott parlamenti választásokat írt ki márciusra.

2017 márciusában 18 párt és 9 pártszövetség regisztrálta magát a választásokra, a választások győztese a GERB lett 32,6%-kal, amely az Egyesült Hazafiak Szövetségével alakított kormányt. Rajtuk kívül a BSZP képviselteti magát 26,8 %-kal, a DPSZ 8,9%-kal és az Akarat (Volja) 4,11%-kal.

1. táblázat

Parlamenti választások Bulgáriában (1991–2017)

	1991	1994	1997	2001	2005	2009	2013	2014	2017
Demokratikus Erők Szövetsége	110	69	ODSz	ODSz	ODSz	15	–	–	–
Bolgár Szocialista Párt*	106	125	58	48	82	40	84	39	80
Mozgalom a Jogokért és Szabadságért	24	15	–	21	34	37	36	38	26
Bolgár Földműves Népi Szövetség – Demokrata Párt	–	18	–	–	–	–	–	–	–
Bolgár Üzleti Tömb	–	13	12	–	–	–	–	–	–
Egyesült Demokratikus Erők (ODS)	–	–	137	51	20	–	–	–	–
Nemzetmentő Egyesülés (ONS)	–	–	19	–	–	–	–	–	–
Eurobal	–	–	14	–	–	–	–	–	–
II. Szimeon Nemzeti Mozgalma	–	–	–	120	53	–	–	–	–
Ataka	–	–	–	–	21	21	23	11	OP
Demokraták az erős Bulgáriáért	–	–	–	–	17	–	–	–	–
Bulgáriai Népek Uniója	–	–	–	–	13	–	–	–	–
GERB	–	–	–	–	–	117	97	84	95
Rend, Jog, Igazság	–	–	–	–	–	10	–	–	–
Reform Blokk	–	–	–	–	–	–	–	23	–
Patrióta Front	–	–	–	–	–	–	–	19	–
Bulgária Újratöltve	–	–	–	–	–	–	–	15	–
Bolgár Újjászületés Alternatívája	–	–	–	–	–	–	–	11	–
Egyesült Patrióták (OP)	–	–	–	–	–	–	–	–	27
Volja	–	–	–	–	–	–	–	–	12
Összesen	240	240	240	240	240	240	240	240	240

*Bolgár Szocialista Párt: 1994-től Koalíció Bulgáriáért néven indultak a választáson koalícióban más pártokkal, de vezető erejük megmaradt, 2017-től kezdődően BSZP Bulgáriáért koalíciós elnevezést vették fel.

Forrás: Az Állami Választási Bizottság határozatai alapján a szerző szerkesztése.
Elérhető: www.results.cik.bg (A letöltés dátuma: 2019. 05. 05.)

Egyesült Demokratikus Erők (ODS): Demokratikus Erők Szövetsége, Demokrata Párt, Bolgár Földműves Népi Szövetség, Bolgár Szociáldemokrata Párt, VMRO;

Nemzetmentő Egyesülés (ONS): Szabadságjogi Mozgalom, Bolgár Földműves Népi Szövetség, Nikola Petkov mozgalma, Zöld Párt, Demokratikus Közép Pártja, Új Választás, Bolgár cárság.

4. Parlament

A bolgár parlamentarizmus története 1879-ig nyúlik vissza, amikor sor került az első nemzetgyűlési választásra. Az oszmán-török irányítás alóli felszabadulást követően összehívták a Bulgária államiságát visszaállító Alapító Nemzetgyűlést. Ez de facto Nagy Nemzetgyűlésnek minősül, ugyanakkor nem nevezik annak, mivel a képviselők jelentős része kinevezés útján nyert mandátumot, és csak kis részük került be választással. Ez a parlament alkotta meg az első bolgár alkotmányt, amelynek elfogadása után a nemzetgyűlés kinevezett tagjainak mandátuma megszűnt, a választás útján mandátumot kapott képviselők megbízása pedig folytatódott, és bevezették a „nagy” és „egyszerű” nemzetgyűlések rendszerét.

A nemzetgyűlés szervezete és tevékenysége az alkotmány és a nemzetgyűlés által elfogadott házszabályon alapul. Népképviselővé az a bolgár állampolgár választható, akinek nincs más állampolgársága, betöltötte a 21. életévét, nem áll cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó gondnokság alatt, és nem tölti szabadságvesztés-büntetését. A népképviselő nemcsak választóit, hanem az egész népet képviseli.

A parlamentet annak elnöke hívja össze saját kezdeményezésére, vagy a népképviselők egyötödének, továbbá a köztársasági elnök, illetve a minisztertanács indítványára. A nemzetgyűlés akkor ülésezhet és fogadhat el aktust, ha a népképviselők több mint fele jelen van. A jelen lévő képviselők több mint felének szavazatával elfogadja, módosítja, kiegészíti vagy hatályon kívül helyezi a törvényeket és a többi aktust (határozatot, nyilatkozatot és ajánlást), elfogadja az állami költségvetést és annak végrehajtását, megállapítja az adókat és azok mértékét, kitzúzi a köztársaságielnök-választásokat, határozatot hoz országos referendum megtartásáról, megválasztja és felmenti a miniszterelnököt, a miniszterelnök javaslatára a minisztertanács tagjait, dönt a minisztériumok létrehozásáról, megválasztja és felmenti a Bolgár Nemzeti Bank vezetőjét, közkegyelmet gyakorol, meghallgatja a Legfelsőbb Semmítőszék, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság és a legfőbb ügyész éves beszámolóját. A nemzetgyűlés választja meg az ombudsmant és a Nemzeti Számvevőszék elnökét. Módosíthatja és kiegészítheti az alkotmány valamennyi rendelkezését azok kivételével, amelyek a Nagy Nemzetgyűlés hatáskörébe tartoznak.

Törvénykezdeményezési joga a népképviselőnek és a minisztertanácsnak van. A törvényeket két olvasatban fogadják el, ugyanakkor a nemzetgyűlés kivételesen dönthet a két szavazás egy ülésen történő megtartásáról. A törvények és a határozatok kötelezőek valamennyi állami szervre, és az állampolgárokra is.

A népképviselők egyötöde a minisztertanáccsal szemben bizalmatlansági indítványt nyújthat be, amely akkor minősül elfogadottnak, ha arra az összes népképviselő több mint fele szavazott. Ha bizalmatlanságot fejezi ki a miniszterelnökkel vagy a minisztertanáccsal szemben, a miniszterelnök benyújtja a kormány lemondását. Ha elutasítja a minisztertanáccsal szembeni bizalmatlansági indítványt, akkor hat hónapon belül újabb indítványt

(azonos indokkal) nem lehet benyújtani. A népképviselőknek joga van kérdést vagy interpellációt intézni a minisztertanácshoz vagy az egyes miniszterekhez, akik kötelesek arra választ adni. A népképviselők egyötödének javaslatára az interpellációt meg kell tárgyalni, és annak ügyében határozatot hozni.

A bolgár alkotmányjog különbséget tesz Nagy Nemzetgyűlés és Egyszerű Nemzetgyűlés között. A Nagy Nemzetgyűlés 400 népképviselőből áll, akiket az általános szabályok alapján választanak meg. A Nagy Nemzetgyűlés összehívásának kezdeményezési joga a népképviselők legalább felét és a köztársasági elnököt illeti meg. A nagy nemzetgyűlési választásokról szóló határozatát a parlament az összes népképviselő kétharmadának szavazatával hozza meg. A köztársasági elnök tűzi ki a nagy nemzetgyűlési választásokat, amelynek megtartásával a nemzetgyűlés megbízatása megszűnik. A Nagy Nemzetgyűlés a benyújtott javaslatokról a határozatot az összes népképviselő kétharmadának szavazatával hozza meg, három különböző napon megtartott szavazás után. A Nagy Nemzetgyűlés új alkotmányt fogad el, dönthet az alkotmány egyes részeinek megváltoztatásáról, dönt a Bolgár Köztársaság területének módosításáról, dönt az államfelépítés és az államszerkezet formájának megváltoztatásáról. Mandátuma alatt a Nagy Nemzetgyűlés – specifikus feladatai mellett – ellátja a nemzetgyűlés összes funkcióját is. A Nagy Nemzetgyűlés megbízatása megszűnik, ha végérvényesen nyilatkozott azokban a kérdésekben, amelyek céljából megválasztották. A Nagy Nemzetgyűlés és az Egyszerű Nemzetgyűlés között tehát az a különbség, hogy új alkotmányt csak Nagy Nemzetgyűlés fogadhat el, s úgyszintén a hatályban lévő alkotmány egyes szakaszait kizárólag a Nagy Nemzetgyűlés változtathatja meg.

A bolgár közjog az egyes nemzetgyűléseket sorszámmal jelöli, és külön sorszámozza a Nagy Nemzetgyűléseket és az Egyszerű Nemzetgyűléseket. Eddig hét esetben tartották meg a Nagy Nemzetgyűlés¹⁵ megválasztását – kivételt képez az Alapító Nemzetgyűlés, amelyet nem számoztak –, és 44-szer a Nemzetgyűlés megválasztását. A kommunista időszakában a számozást megszakították és újrakezdték, így az 1949 és 1990 között működő Nemzetgyűléseket „első–kilencedik” Egyszerű Nemzetgyűlés néven nevezték. 1990-ben visszaállították az eredeti közjogi hagyományt, s a kilenc kommunista parlamentet visszamenőlegesen átszámozták. Az 1991-es bolgár alkotmány – bár továbbra is fenntartja a kétféle parlament közti különbséget – a *Nagy Nemzetgyűlés* és a *Nemzetgyűlés* szavakat használja, azaz hivatalosan elhagyta az *Egyszerű* jelzőt.

5. Kormány és kormányzás

A minisztertanács az alkotmányban és a törvényekben rögzítettek alapján határozza meg az ország bel- és külpolitikáját, biztosítja a közrend és a nemzeti biztonság fenntartását, tájékoztatja a nemzetgyűlést a Bolgár Köztársaság európai uniós tagságával és kötelezett-

¹⁵ Korábbi Nagy Nemzetgyűlések: (1) 1879: megválasztja Alexander Battengerget (I. Sándort) bolgár fejedelemmé. (2) 1881: 7 évre hatályon kívül helyezi az alkotmányt, és különleges jogosítványokat szavaz meg I. Sándornak. (3) 1886–1887: bolgár államfővé választja először Valdemar dán herceget, majd miután ő nem fogadja el a választást, megválasztja Ferdinánd német herceget a Szász–Coburg–Gotha ágból. (4) 1893: alkotmánymódosítás. (5) 1911: alkotmánymódosítás. (6) 1945–1949: elfogadja a népköztársasági alkotmányt. (7) 1990. július 10. és 1991. október 2. között működött, hatályon kívül helyezte az utolsó kommunista alkotmányt, és elfogadta a jelenleg hatályos alkotmányt.

ségeivel összefüggő kérdésekről. Irányítja az állami költségvetés végrehajtását, szervezi az állami vagyonnal történő gazdálkodást, törvényben meghatározott esetekben jóváhagyja vagy felmondja a nemzetközi szerződéseket, és hatályon kívül helyezi a miniszterek törvénybe ütköző vagy pontatlan aktusait. A minisztertanács rendeleteket bocsát ki, rendelkezéseket, határozatokat hoz.

A minisztertanács tagja csak az a bolgár állampolgár lehet, aki eleget tesz a népképviselők megválasztására vonatkozó követelményeknek. A minisztertanács tagja a miniszterelnök, a miniszterelnök-helyettes és a miniszterek. A kormány vezetőjét, a miniszterelnököt – a köztársasági elnök javaslata alapján – a nemzetgyűlés választja meg, aki a legnagyobb végrehajtói hatalmi pozícióval rendelkező személy. A miniszterelnök irányítja és koordinálja a kormány általános politikáját, nevezi ki és menti fel a miniszterelnök-helyetteseket. A miniszterelnök-helyettes feladata a bolgár miniszterelnök helyettesítése annak távollétében, valamint a politikai háttértámogatás biztosítása a különböző kormányzati kérdésekben. A miniszterelnök-helyettesi poszt 1944 szeptembere óta létező pozíció, amely kétféle formában tölthető be. Az egyik esetben a miniszterelnök-helyettes kvázi miniszterként látja el feladatait, a másik esetben a miniszterelnök-helyettesi és a miniszteri pozíció elkülönül egymástól, amikor is a miniszterelnök-helyettes a legmagasabb szinten képviseli az adott tárcát, és határozza meg a politikai irányvonalat. A jelenlegi kormánystruktúra az utóbbit alkalmazza.

A minisztertanács nemzetpolitikai kérdésekben, a kormányprogramot érintően, illetve egyes konkrét ügyek kapcsán is kezdeményezhet bizalmi szavazást a nemzetgyűlésben. Ha a nemzetgyűlés a minisztertanácsnak nem szavaz tovább bizalmat, akkor a miniszterelnök benyújtja a kormány lemondását, az ezzel kapcsolatos határozat elfogadásához a jelen lévő népképviselők több mint felének szavazata szükséges. A minisztertanács megbízatása megszűnik, ha a miniszterelnökkel vagy a minisztertanáccsal szembeni bizalmatlansági indítványt a nemzetgyűlés megszavazza, továbbá a minisztertanács vagy a miniszterelnök lemondásának elfogadásával, a miniszterelnök halálával, valamint ha benyújtja lemondását az újonnan megválasztott nemzetgyűlésnek. Ha a kormányfő lemondását vagy a vele szembeni sikeres bizalmatlansági szavazást követően helyére nem sikerül új kormányfőt választani, akkor egyszerre szűnik meg a kormány és a nemzetgyűlés mandátuma, amely akár bolgár sajátosságnak is nevezhető. Ekkor a köztársasági elnök ideiglenes kormányt nevez ki, amely előkészíti a következő választásokat.

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

A pluralizmus és a demokratikus társadalmi berendezkedés iránti igény sajátos módon mutatkozott meg az 1990-es évek Bulgáriájában. A sorozatos tüntetések ellenére az első szabad választásokat nem egy új ellenzéki erő nyerte, hanem a kommunista utódpárt, a BSZP. Ennek oka, hogy az emberek többsége a bizonytalan és ismeretlen ellenzéki jövőkép helyett az átalakult, megszokott és kiszámíthatóbb pártra adta le voksát, azaz a rendszerváltás a szocialista ideológiába vetett bizalommal kezdődött Bulgáriában, amely azonban rövid időn belül kiábrándultsághoz vezetett. 2001-re a lakosság 40%-a tartotta magát érdektelennek a választásokon való részvételben, ennek következtében a nosztalgikus hangulatra építő, dicső történelmi időköt idéző II. Szimeon excár malmára hajtották a vizet. Az excár

körül kialakult új párt, az NDSZV megnyerte a választásokat, a kormány kitöltötte mandátumát, de népszerűsége a sorozatos korrupciós botrányok okán oly mértékben csökkent, hogy a következő választáson már alig tudott jelölteket állítani. II. Szimeon kampányszlogene – „800 nap alatt rendbe hozza az országot” – eleve képtelenség volt. A nép azonban nem bocsátotta meg neki, hogy nem tett csodát, és azóta az „emigráns szakértő” szitokszónak számít Bulgáriában. A dicső múlt reményteli időszaka ezzel szertefoszlott, a csalódás ismét a nép kiábrándultságához vezetett.

2008-ra a bolgárok többségében megfogalmazódott egy erős, karizmatikus vezető iránti vágy. Ez az igény vezetett a gyakori választásokhoz és a politikai zűrzavarhoz, a sorozatos tiltakozási hullámhoz. Az érzelmektől a racionalitásig történő átmenet rendkívül lassan ment végbe.

Az elmúlt 10 évben határozottan nőtt a demokratikus politikai rendszerbe vetett bizalom. Kétszer többen vallják, hogy a demokrácia egy jó rendszer még akkor is, ha számos negatív észrevétel fogalmazódik meg a bíróság, a parlament és a média működését érintően. Bulgáriában az európai országokhoz hasonlóan alakult a politikai pártokba és a nemzeti parlamentekbe vetett társadalmi bizalom.

A bolgár politikai életre egyre jellemzőbb, hogy kevés ember vesz részt a választásokon, mert az átlagember egyik pártnak sem hisz komolyan. A politikailag aktív választópolgárok közötti fő választóvonal a hagyományos orospártiság vagy oroszellenesség, ami többnyire együtt jár a nyugatellenességgel vagy nyugatpártisággal.

Összegzés

A bolgár választási jog – az 1990-es választásokat és egy részleges 2009-es aránytalánítási próbálkozást leszámítva – maximálisan arányos, azaz minden párt annyi mandátumot szerez, amennyi listás szavazatot kap, az eltérés csak abból adódik, hogy az országosan 4% alatt teljesítő pártok nem kapnak mandátumot, az ő részük arányosan elosztódik a többi párt között. Ennek eredménye, hogy a kormánytöbbség ritkán nagy, szinte mindig koalíciós kormányok alakulnak, s ezek stabilitása többnyire ingatag. Annak ellenére, hogy a bolgár pártrendszer bonyolult, erősen töredezett és instabil, számos párt, mozgalom, szervezet törekszik az együttműködésre, a politikai-választási szövetségek létrehozására az eredményesebb választási szereplés érdekében.

Az ország 1991 óta az Európa Tanács tagja, 2004-től a NATO, 2007-től pedig az Európai Unió tagja. Bulgária csatlakozását a schengeni övezethez és az országnak szánt felzárkóztatási támogatás folyósítását az EU attól teszi függővé, hogy milyen eredménnyel lép fel Bulgária a korrupció és a szervezett bűnözés visszaszorítása érdekében. Európa egyik legkorruptabb és legkevésbé hatékony rendszerei közé tartozik a bolgár igazságszolgáltatási rendszer, még azok után is, hogy 2016-ban jelentős reformokat fogadtak el a függetlenségével és minőségével kapcsolatban. A 2015-ben kidolgozott antikorrupciós stratégia végrehajtása továbbra is kezdeti szakaszban van, tekintettel arra, hogy átfogó korrupcióellenes törvényt csak 2017 decemberében fogadtak el, egy héttel azelőtt, hogy Bulgária megkezdte az Európai Unió soros elnöki tisztével járó feladatait. Az új szabályozás keretében több meglévő, pénzügyi szabálytalanságokat vizsgáló hatóságot kívánnak összevonni egy korrupcióellenes hivatalban, amelynek alapvető célkitűzése az erőteljesebb

fellépés a korrupcióval szemben. A bolgár parlamenti képviselők szerint a hatóság nem járhat el politikusok és magas rangú tisztségviselők ellen tett névtelen bejelentés alapján, de a kiszivárogtatóknak sem nyújt védelmet, ami a rendelkezés bírálói szerint elbátortalanítja majd az embereket attól, hogy a szabálytalanságokat jelentsék.

Bulgária továbbra is fáradhatatlanul dolgozik az ország jó hírnevének és európai jövőképének javításán. A globális pénzügyi válság, a gazdasági recesszió, a klímaváltozás, a munkanélküliség, a migráció, a demográfiai válság mind-mind megoldásra váró feladat, amely egyben lehetőség is a változtatásra.

Felhasznált irodalom

- A Bolgár Köztársaság Alkotmánya* (é. n.). Elérhető: www.parliament.bg/bg/const_ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 20.).
- HARDMAN, Helen (é. n.): *Electoral System Change in Europe since 1945: Bulgaria*. Elérhető: www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_123/FILE/Bulgaria_summary.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 30.)
- CSÍKHELYI Lenke (2004): *Bulgária. Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- GANEV, Venelin I. (2004): History, Politics and the Constitution: Ethnic Conflict and Constitutional Adjudication in Postcommunist Bulgaria. *Slavic Review*, Vol. 63, No. 1. 66–89.
- KŐSZEGI MARGIT (2011): *A rendszerváltás utáni évtized társadalmi folyamatainak etnikai földrajzi vizsgálata Bulgáriában*. Doktori értekezés. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola.
- M. CSÁSZÁR Zsuzsa – FARKAS Marcell – HÁRY Szabolcs – BACSA Beatrix (2014): Török kisebbség a jelenkori Balkánon. *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Szakmai Szemle*, 1. sz. 45–64.
- MICZOV Jordán (2009): A bolgár kommunizmus hosszú alkonya. *Múlt-kor történelmi magazin*, 2009. 11. 10. Elérhető: https://mult-kor.hu/20091110_a_bolgar_kommunizmus_hosszu_alkonya (A letöltés dátuma: 2017. 12. 05.)
- MICZOV Jordán (2015): Az államszocializmus évtizedei Bulgáriában (1944–1989). In DEMETER Gábor – PEYKOVSKA, Penka eds.: *Shared Pasts in Central and Southeast Europe, 17th–21st Centuries: Hungarian and Bulgarian Approaches*. Sofia–Budapest, Institute for Historical Studies – BAS, Institute of History – RCH, HAS.
- MORAVCSIK Gyula (1930): *Az onogurok történetéhez*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- NIEDERHAUSER Emil (1972): *Forrongó félsziget: a Balkán a XIX–XX. században*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Vákát oldal

Horvátország politikai rendszere

Lőrinczné Bencze Edit

Bevezetés

Jugoszlávia felbomlása után az újjászerveződő Horvátországban a demokratikus átalakulás két jól elkülöníthető időszakra osztható. Az 1990-es évek elején az elsődleges szerepet az önálló nemzetállam megteremtése, az önállóság megvédése, a nemzetépítés és az identitáskeresés játszotta.¹⁶ Nem véletlen, hogy 1990-ben a Horvát Demokratikus Közösség (Hrvatska Demokratska Zajednica – HDZ) jutott hatalomra, amely nacionalista, populista célokat tűzött ki maga elé, s ez hatékony eszköznek bizonyult mind a hatalom megszerzésére, mind annak megtartására tíz éven át, elterelve a figyelmet a belső politikai problémákról.¹⁷ A nacionalista kormányzat számára a demokratikus viszonyok megteremtése és a plurális demokrácia kiépítése másodrendű feladat volt, s csak az ezredfordulót követően, a választások elvesztése után vált meghatározóvá.¹⁸

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

A Horvát Köztársaság 1991. június 25-én kiáltotta ki függetlenségét, bár a nemzetközi elismerésére még várnia kellett, ugyanis az Európai Közösségek 1992. január 12-én ismerte el, és csak 1992. május 22-én vált az ENSZ teljes jogú tagjává. Az önálló államiság azonban nem volt előzmények nélküli, kezdetei a középkorba nyúlnak vissza, s története négy nagy szakaszra bontható, amelyek közül az első a horvát népcsoportoknak a Balkánon a Tengeremellék, valamint a Száva környékére 626 után történő betelepedésével vette kezdetét. 925-ben – Tomislav királlyá koronázásával – létrejött a középkori Horvát Királyság.¹⁹ Az uralkodóház kihalása után 1102-ben Könyves Kálmánt koronázták királlyá, amivel létrejött a 816 évig fennálló horvát–magyar államközösség, a horvát történelem második,

¹⁶ REMEK Éva (2016): Biztonság a jövőbeli jólét biztosítása: a Nyugat-Balkán biztonságpolitikája. In SIMON János szerk.: *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 201–212.

¹⁷ GALLAGHER, Tom (1998): The Balkans: Bulgaria, Romania, Albania, and the Former Yugoslavia. In WHITE, Stephen – BATT, Judy – LEWIS, Paul G. eds.: *Developments in Central and East European Politics 2*. London, Macmillan. 43–58.; LONGO, Matthew (2003): The EU in the Balkans: Rotten Carrots? *Central European Political Science Review*, Vol. 4, No. 14. 112–125.

¹⁸ ZAKOŠEK, Nenad (2008): The Heavy Burden of History: Political Uses of the Past in the Yugoslav Successor State. *Politička misao*, Vol. 44, No. 5. 29–43.

¹⁹ HEKA László (2004): *A magyar–horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Szeged, Bába Kiadó. 17–18.

leghosszabb szakasza, amelyben Horvátország sajátos perszónáluniós kapcsolatba került Magyarországgal, megőrizve államiságának számos elemét.

A két nép évszázados együttélésének utolsó időszakát az 1868. évi XXX. törvény-cikk, vagyis a horvát–magyar kiegyezés határozta meg, amelynek alapján a két ország társországgként egy államközösséget alkotott. A közös ügyek intézése a magyar–horvát országgyűlés feladata volt, ahol az alsóházban 29 (a későbbiekben 40), a felsőházban két horvát képviselő kapott helyet, akik anyanyelvükön szólalhattak fel. Horvátország teljesen önállóan intézhette belügyeit, az igazság-, a vallás- és az oktatásügyet, saját országgyűléssel rendelkezett, használhatta saját zászlaját és címerét, s az országban a horvát volt a hivatalos nyelv. A Háromegegy Királyság kormányzatának élén a bán állt, aki a horvát Sabornak volt felelős, de az uralkodó csak a magyar miniszterelnök ellenjegyzésével nevezte ki.²⁰

Az első világháború vereségei következtében felbomlóban lévő Monarchia nem tudta megakadályozni a nemzetiségek, így a horvátok elszakadását sem. A horvátoknak nem lévén anyaállamuk, a délszláv egységben – amelynek eszméje Horvátországban látott napvilágot, s fő képviselői, így Gundulić, Gaj vagy Strossmayer egyaránt horvátok voltak – látták a megoldást.²¹

1918. október 29-én a horvát Sabor kimondta az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadást, s ezzel, valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttével kezdetét vette a horvát államiság történetének harmadik szakasza, amely a horvát autonómia megszűnését hozta magával. A föderáció „a nemzeti identitás helyett a pánszláv vagy jugoszláv identitás erővel történő megvalósítása” volt.²²

Az új államban megszüntették a nemzeti kormányok működését, így a horvátokét is, Belgrádban központi végrehajtó hatalom jött létre, a Sabor nem ülésezett, Horvátország pedig egyike lett a délszláv állam nyolc tartományának, amivel átmenetileg megszűnt államisága. Ez olyan ellenállást váltott ki, amelyre az uralkodó 1929. január 6-án diktatúra bevezetésével válaszolt, és Horvátország évszázados területi integritása is elveszett. Az 1939. augusztus 26-án létrejött Horvát Bánság ugyan nagy fokú önállóságot kapott, de ez már nem volt elegendő a horvátoknak, akik a német csapatok bevonulásának hatására 1941. április 10-én kikiáltották a Bosznia-Hercegovinát is magába foglaló Független Horvát Államot (Nezavisna Država Hrvatska), amely csak nevében volt független, valójában a német és az olasz támogatásnak köszönhette létét, s a központi hatalmak veresége után összeomlott.²³

²⁰ SOKCSEVITS Dénes (2011): *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, Mundus Novus. 379–376.; GOLDSTEIN, Ivo (1999): *Croatia. A History*. London, McGill–Queen’s University Press. 82–83.; HEKA 2004, 155–170.

²¹ JUHÁSZ József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Budapest, Aula Kiadó. 10–11.; ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó. 95–96.; GOLDSTEIN 1999, 71–80.; NIEDERHAUSER Emil (2001): *Kelet-Európa története*. Budapest, História Könyvtár. 120–121.

²² TOPIĆ, Martina (2011): Nation Formation and Europeanisation as a Conflict of Tradition and Modernisation: Croatia’s Case Revisited. In ICHJO, Atsuko ed.: *Europe, Nations and Modernity*. London, Palgrave Macmillan. 136.

²³ GULYÁS László (2013): *A Délvidék története. 3.: Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941)*. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására. 59–65.; JUHÁSZ 1999, 30–68.; SOKCSEVITS 2011, 510–517.; GOLDSTEIN 1999, 128–134.

A háború után Jugoszlávia föderatív alapon szerveződött újjá, ami elsősorban a legnagyobb nemzet, a szerbek érdekeit szolgálta, s ezen formális föderalizmus elleni elégedetlenség 1971-ben a vérbe fojtott horvát tavaszba torkollott. Az 1974-ben bevezetett új alkotmány számos konszenzuális-konföderális elemet tartalmazott. Horvátország önrendelkezési joggal rendelkezett, saját parlamentje és kormánya volt, Jugoszlávia kezében maradt a külügy és a hadsereg irányítása. Ez a nagy fokú – de nem teljes – önállóság a dezintegrálódási folyamat kezdetének is tekinthető, s a rendszerváltáskor az állam az elszakadás és az önállóság megteremtése mellett döntött.²⁴

Az 1991-ben kikiáltott és véres polgárháborúban kivívott független állam megteremtése új – immáron a negyedik – szakaszt nyitotta meg Horvátország történetében.

Az 1990-es években a legjelentősebb politikai törésvonal etnikai jellegű volt, és a horvátok és a szerbek között húzódtott.²⁵ Az önálló Horvátország homogén államter megteremtésére vonatkozó törekvését az etnonacionalizmus²⁶ biztosította, s alkalmazta a homogenizálás puha és erőszakos módszereit. Ennek következtében míg 1991-ben a szerbek 12,6%-át tették ki az összlakosságnak, addig a 2001-es népszámlálás idejére 4,5%-ra csökkent az arányuk.²⁷

Az önállóvá válás után Tuđman elnök egyik legfőbb feladatának a nemzeti megbékélés megteremtését tartotta, megszüntetve ezzel azt a politikai törésvonalat, amely a Független Horvát Állam usztasái és a kommunista örökség követői (a vörös és fekete megosztottság) között húzódtott.²⁸

Mindemellett a mai napig léteznek olyan politikai törésvonalak is, amelyek történelmi múltra tekintenek vissza. Ilyen a centrum-periféria, illetve ehhez kapcsolódóan a vidék-város ellentét.²⁹ A területi különbségek jelentősek az országban, de a regionális választóvonalak nem az állam nyugati és keleti részei között húzódnak. A centrum szerepét négy nagyváros és vonzáskörzeteik töltik be, míg a periférikus területek a ritkán lakott, alig járható hegyvidékek és szigetek, a rurális és a határ menti térségek.³⁰

²⁴ SOKCSEVITS Dénes (2004): Horvátország. In KARDOS József – SIMÁNDI Irén szerk.: *Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 321–334.; GULYÁS László (2005): *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Pécs, Hazai Térségfejlesztő Rt. 130–131., 136–137.; ROMSICS 1998, 296–302.; JUHÁSZ 1999, 150–163.; GOLDSTEIN 1999, 179–183.

²⁵ KOUDELA Pál (2015): Nemzeti és etnikai konfliktuskezelési módszerek és eszközök a 19–20. században a Kárpát-medencében. In BORDÁS Sándor – GLAVANOVICS Andrea szerk.: *Történelmi traumáink kezelési lehetőségei lélektani megközelítésben*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola. 9–77.

²⁶ GRÚBER Károly (2002): *Európai identitások: régió, nemzet, integráció*. Budapest, Osiris Kiadó. 7–17.

²⁷ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (1991): *Popis 1991*. Zagreb; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2001): *Popis 2001*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/default.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)

²⁸ BELLAMY, Alex, J. (2003): *The Formation of Croatian Identity. A centuries-old dream?* Manchester, Manchester University Press. 67–68.; KEVO, Tomislav (2013): *The Image of Socialist Yugoslavia in Croatian Historiography* (Master Thesis). Budapest, Central European University. 28–30.; ZAMBELLI, Nataša (2011): *East of Eden: A poststructuralist analysis of Croatia's identity in the context of EU accession*. The University of Edinburgh. 21.

²⁹ SZILÁGYI Imre (2003): Politikai törésvonalak Horvátországban 1989 után. In ÁBRAHÁM Barna – GERE BEN Ferenc – STEKOVICS Rita szerk.: *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. Piliscsaba, PPKÉ Bölcsész-tudományi Kar. 507–514.

³⁰ REMÉNYI Péter (2006): Horvátország térszerkezetének alapvonásai a XXI. század elején. In Horvátország az Európai Unió kapujában. *Balkán Füzetek*. 4. sz. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. 57–78.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. A horvát alkotmányosság jellemzése

Az állam rendszerváltás előtti demokráciahiányának öröksége³¹ rányomta bélyegét az 1990-es évek történéseire is, és az autoriter elemek hosszú időre konzerválódtak az alkotmányos rendszer árca mögé bújva. Ennek következtében a demokratikus Horvátország megteremtésének fő jellemzője a gyors átalakulás és elhalasztott konszolidáció.³² A horvát törvényhozás 1990. február 17-én módosította a jugoszláv alkotmányt, s ez lehetővé tette a választások megtartását és az új Sabor létrejöttét, amely legfontosabb feladatának egy új horvát alkotmány megalkotását tartotta. Az alaptörvényt 1990. december 22-én fogadták el, s a következő két és fél év során az alkotmány alapján megszerveződtek a demokratikus intézmények. Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a horvát rendszerváltás meglehetősen gyorsan és problémamentesen ment végbe, valójában azonban sok esetben csak a külsőségekben történt meg az átalakulás, a konszolidáció elmaradt, vagy elhúzódott.

Az alkotmányon 1990 óta több módosítást is végrehajtottak, a legjelentősebbet Franjo Tuđman halála után, 2001-ben, s ez meghatározó változásokat hozott az addigi alkotmányos intézményrendszerben és a politikai rendszer működésében. Mindkét alaptörvény értelmében Horvátország parlamentáris köztársaság.³³ Az alkotmány szerint érvényesül a hatalommegosztás elve, amely szerint a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltatási hatalom szétválik, s ez kiegészül a központi, továbbá a helyi és regionális szintek közötti feladatmegosztással.³⁴ Alkotmányjogi aspektusból a törvényhozó és végrehajtó hatalom dualizmusa valósul meg, a miniszterelnöki és az államfői intézmény teljesen különvállik, s azzal, hogy a kormány tagjai nem lehetnek egyszerre parlamenti képviselők is,³⁵ érvényesül a személyi összeférhetlenségi elv, és ezzel személyileg is szétválasztották a két intézményt. Politikai értelemben viszont a törvényhozásnak van erősebb hatalma, hiszen felhatalmazása van a kormány átalakítására. Ennek következtében a két hatalmi intézmény viszonya a két modell között helyezkedik el.³⁶ A politikai gyakorlat szerint az alaptörvény alapján 2000-től csupán reprezentatív szereppel rendelkező köztársasági elnökök kiterjesztik feladataikat, s ezzel a politika aktív szereplőivé válnak.³⁷

³¹ GULYÁS László (2008): Horvátország történeti struktúráváltozásai a kezdetektől napjainkig. *Mediterrán Világ*, 4. évf. 7. sz. 163–197.

³² ČULAR, Goran – ZAKOŠEK, Nenad (2004): Croatia. In BERGLUND, Sten et al. eds.: *The Handbook of Political Change in Europe*. Cheltenham, Edward Elgar. 451–492.

³³ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 1. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

³⁴ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 4. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

³⁵ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 109. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

³⁶ ÖRDÖGH Tibor (2012): Szerbia és Horvátország politikai rendszerének összehasonlítása. *Grotius E-könyvtár*, 56. sz. 9.

³⁷ A horvát politikai berendezkedésről lásd ÖRDÖGH Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok a Horvát Köztársaságban

Köztársasági elnök

A kormánnyal szembeni egyik ellensúly az államfői intézmény. Az 1990-es alkotmány az államfőre vonatkozó, jelenleg is érvényes rendelkezése alapján a köztársasági elnök hivatali ideje öt év, amely egyszer meghosszabbítható. A jelöltállításához legalább 10 000 támogató aláírás összegyűjtésére van szükség, s az indulást 12 nappal a választás előtt be kell jelenteni az Állami Választási Bizottságnál. Az államfő megválasztása abszolút többségi választási rendszerben történik, amely szerint egyfordulós a választás akkor, ha valamely jelölt az első etapban megszerzi az abszolút többséget, vagyis a szavazatok több mint 50%-át. Ha ez nem történik meg, akkor a 14 napon belül megrendezett második fordulón csak az első alkalommal a két legtöbb szavazatot megszerzett jelöltre lehet voksolni, s a győzelemhez már elegendő a relatív többség. Az államfői hatalom összeférhetlensége miatt az elnök nem tölthet be semmilyen más közéleti szerepet, s ha ilyenell megválasztása előtt rendelkezett, le kell mondania róla, akárcsak párttagságáról. A horvát köztársasági elnök legfőbb feladata, hogy ellássa az ország külső és belső képviseletét, felelős a stabil kormányzati struktúráért, az állam védelméért és területi integritásáért. Jogkörét szűkíti, hogy a kormányfő kinevezése nem a köztársasági elnök, hanem a Sabor feladata.³⁸ Ezt ellensúlyozza, hogy a köztársasági elnöknek bizonyos esetekben joga van a parlament feloszlására.

Az 1990-es évek félelnöki időszakában az alkotmány mellett a hatalom koncentrációját jelentette, hogy az államfő – Franjo Tuđman – egyben a kormányzó párt vezetője is volt. A halála után létrejött parlamentáris demokrácia időszakában azonban a horvát politikai rendszer fő jellemzője, hogy nem a kormánypárt, hanem az ellenzéki erők jelöltje győzelmeskedett a köztársaságielnök-választásokon. Így volt ez Stjepan Mesić, Ivo Josipović és 2015-ig a jelenlegi államfő, Kolinda Grabar-Kitarović esetében is. Mindez azt jelenti, hogy 2000-től kezdve a francia prezidenciális rendszerre jellemző kohabitáció – vagyis hogy nem egyezik az elnök és a parlamenti többség politikai beállítottsága – a horvát politikai struktúrára is igaz,³⁹ s ez többször is patthelyzetet eredményezett, ami korlátozta a politikai cselekvőképességet.⁴⁰ A közvetlen választások bevezetése, 1992 óta négy választott köztársasági elnöke volt az országnak, közülük kettő – Franjo Tuđman és Stjepan Mesić – két elnöki ciklusban tevékenykedett.

Alkotmánybíróság

A kormánnyal szemben ellensúlyt jelent a Horvát Köztársaság Alkotmánybírósága, amely intézményt az 1990. évi alaptörvény hozta létre. A 13 bíróból álló testület legfőbb feladata

³⁸ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 94–98. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

³⁹ A kohabitáció a 2011–2014 közötti időszakban és 2015-től nem áll fenn.

⁴⁰ FRICZ Tamás (2012): Kormányzati rendszerek Közép- és Kelet-Európában. Komparatív elemzés. *Politikatudományi Szemle*, 21. évf. 4. sz. 105.

az alkotmányosság, a törvényesség és az emberi és kisebbségi jogok védelmezése, az alkotmányjogi panaszok kivizsgálása, a pártok működésének, a népszavazások és választások törvényességének felügyelete, fellebbviteli alkotmányossági útmutató kiadása, joghatósági vitákban döntések hozása, valamint a horvát alkotmánnyal és törvényekkel ellentétes jogszabályok hatályon kívül helyezése. A nyolc évre – és a Sabor kétharmados egyetértésével – választott alkotmánybíró csak az lehet, aki horvát állampolgár, jogász végzettséggel és legalább 15 éves munkatapasztalattal rendelkezik.⁴¹

Igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatást a Horvát Köztársaságban a független bíróságok gyakorolják. A bírákat az Állami Bírói Tanács nevezi ki, 70 éves korukig maradhatnak hivatalban, és az összeférhetetlenségi elv alapján a bíráskodás mellett más közfeladatot nem láthatnak el.⁴² Az országban háromtáblás bírói szervezet jött létre, élén a Legfelsőbb Bírósággal, amelynek elnökét a köztársasági elnök javaslatára a Sabor nevezi ki négyéves időtartamra. Az igazságszolgáltatás két szubnacionális szintje 21 megyei és 67 helyi önkormányzati bíróságból áll. Emellett szakosított bíróságok is működnek, a 2015-ben megjelent új jogszabály szerint 24 városi, 8 kereskedelmi és 22 szabálysértési bíróság, amelyeknek mindegyike rendelkezik országos hatókörű „legfelsőbb” szinttel is. A helyi önkormányzati és a szabálysértési bíróságok egy vagy több *općina*, illetve város területén illetékesek, míg a megyei, a városi és a kereskedelmi bíróságok egy vagy több megye területén.⁴³ A Horvát Köztársaságban létrehozták a Korrupció és a Szervezett Bűnözés Elleni Hivatal, amely szakosított ügyészségként funkcionál.

Közvetlen demokrácia

A Horvát Köztársaság Alkotmánya lehetővé teszi országos és helyi szintű népszavazás megtartását. Országos referendumot egyrészt a horvát parlament, másrészt a kormány kérésére és a miniszterelnök ellenjegyzése mellett a köztársasági elnök indíthat, alkotmányos

⁴¹ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 126–132. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.); Ustavni zakon o Ustavnom Sudu Republike Hrvatske No. član 5–6. Elérhető: www.zakon.hr/z/137/Ustavni-zakon-o-Ustavnom-sudu-Republike-Hrvatske (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁴² Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 118–124. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁴³ Zakon o područjima i sjedištima sudova. *Narodne Novine*. 128/214. 2014. 01. 24. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_128_2430.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

változtatások, az ország függetlenségét, egységét és meglétét érintő kérdésekben.⁴⁴ 2010-ig azonban a közvetlen demokrácia a törvényi lehetőség ellenére csak nagyon korlátozottan érvényesült, ugyanis rendkívül szigorúan szabták meg az érvényesség határát, amelyhez a szavazásra jogosultak felének urnához kellett járulnia, s ez kiegészült azzal, hogy 50%-os igen szavazatra volt szükség.⁴⁵ Ilyen körülmények között nem csoda, hogy mindössze két országos népszavazást tartottak az államban. Az elsőre 1991. május 19-én került sor az ország függetlensége kérdésében. A meglehetősen magas, 83,56%-os részvétellel⁴⁶ megtartott referendumon a megjelentek 93,24%-a voksolt igennel, 4,15%-a nemmel, s az érvénytelen szavazatok száma 1,18% volt.⁴⁷ A második népszavazást az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán 2012. január 22-én tartották. A Közösség alacsony támogatottsága miatt a sikeresség érdekében 2010-ben módosították az alkotmányt⁴⁸ eltörölve a részvételi arányra vonatkozó előírást, s az eredményességhez elég volt a népszavazáson részt vevők szavazatainak 50%-a +1 fő. A referendumon a részvétel 43,51%-os volt, s a megjelentek 66,27%-a (1 299 008 fő) voksolt igennel, 33,13%-ot (649 490 fő) tett ki a nem, és 0,6%-ot (11 066 fő) az érvénytelen szavazatok száma.⁴⁹

Horvát Nemzeti Bank

Az alaptörvény szerint a Horvát Nemzeti Bank (Narodna Banka Hrvatska – NBH) a Horvát Köztársaság autonóm és független központi bankintézménye, amely a Sabornak tartozik beszámolási kötelezettséggel.⁵⁰ Súlyát erősíti, hogy nem rendelték a Pénzügyminisztérium alá (német modell),⁵¹ és a jegybank a Pénzügyminisztériummal történő egyeztetés után a horvát kormánytól függetlenül felel a monetáris politikáért.

⁴⁴ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 87. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.); *Law on the Referendum*. Zagreb, OG 33/96, 92/01, 44/06, 58/06, 69/07, 38/09, 100/16. Elérhető: www.sabor.hr/fgs.axd?id=40603 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.); *Law on the Referendum-draft 2014*. Zagreb. Elérhető: www.sabor.hr/fgs.axd?id=40603 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.)

⁴⁵ GRUBIŠA, Damir (2012): Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha. *Politička misao*, 49. évf. 2. sz. 45–72.

⁴⁶ A „csak” 86%-os részvétel oka, hogy a szerbek távolmaradásukkal bojkottálták a népszavazást.

⁴⁷ Republic Commission for Implementation of Referendums (1991): *Referendum on the status of Republic of Croatia, 19 May*. Elérhető: www.izbori.hr/ws/index.html?documentId=DF2CA3FEF99BA5CBC1257C5C004BF6B4 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 24.)

⁴⁸ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 87. 135. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁴⁹ *Službeni nepotpuni rezultati državnog referenduma State Election Committee* (é. n.). Elérhető: www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/referendum-2012 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

⁵⁰ Ustav Republike Hrvatske *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001. 76/2010. 85/2010. 5/2014. No. član 53. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁵¹ ÖRDÖGH 2012, 17.

Ombudsman

A hatalommal szembeni ellensúlyok között található az állampolgárok számára általános emberi jogi védelmet nyújtó parlamenti biztosi intézmény (ombudsman) is, amelyet 1992-ben külön törvényi szabályzással hoztak létre, s amely funkcióról az alkotmány 93. cikke rendelkezik. Horvátországban a parlament többségének szavazatával nyolc évre választják meg az általános ombudsmant, illetve három helyettesét.⁵²

Területi hatalommegosztás

Az alkotmány biztosítja a helyi önkormányzatok megalakulásának jogát, fajtáit és fő feladatait,⁵³ működésük törvényi kereteit azonban csak később, több ciklusban, több törvényi szabályozással és törvénykiegészítéssel teremtette meg a horvát parlament. Ezek között első az 1992. december 29-én elfogadott önkormányzati törvény⁵⁴ és a Horvátország megyéiről, városairól és községeiről szóló törvény,⁵⁵ amelyek egyrészt megszüntették a korábbi regionális tagolódást, másrészt létrehozták az ország modern területi beosztásának alapjait. Ennek alapján ma a két szubnacionális szintet egyrészt az 556 helyi önkormányzat képviseli – ide sorolható a 429 općina, valamint a 127 város –, másrészt a területi önkormányzatot jelentő 20 zsupánság (megye)⁵⁶ és Zágráb zsupánsági jogú város.⁵⁷ E számok jól tükrözik a horvát regionális politika legnagyobb problémáit, a rendkívüli fragmentációt, amely hatalmas különbségekkel párosul. 2001. április 6-án fogadták el a helyi és területi önkormányzatokról szóló törvényt,⁵⁸ amely széles körű jogokat biztosított számukra az oktatás, a szociális szolgáltatások és az egészségügy területén, s ugyanekkor lépett életbe a „Helyi és területi önkormányzatok képviselőinek választásáról”⁵⁹ szóló törvény is. Azóta még számos kisebb

⁵² *The People's Ombudsman Act*. Elérhető: www.ombudsman.hr/en/regulation/121-the-peoples-ombudsman-act.html (A letöltés dátuma: 2012. 12. 16.).

⁵³ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014. No. član 133–138. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/referendum-2012 (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.))

⁵⁴ Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi. PA4-1 I 6/ 1-92. *Narodne Novine*. 90/92. sz.. 1992. 12. 30. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_12_90_2334.html (A letöltés dátuma: 2014. 09. 18.)

⁵⁵ Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj PA4-115/1-92. *Narodne Novine*. 90/92. sz. 1992. 12. 30. Elérhető: www.zakon.hr/z/437/Zakon-o-područjima-županija,-gradova-i-općina-u-Republici-Hrvatskoj (A letöltés dátuma: 2014. 09. 18.)

⁵⁶ Az 1990-es években a megyék ugyanúgy a helyi önkormányzatiság színterei voltak, és csak az alkotmány 2000-es kiegészítése óta működnek területi önkormányzatokként.

⁵⁷ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011): *Popis 2011*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/default.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.); Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012): *Statističke informacije 2012*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/Hrv/Publication/stat_info.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)

⁵⁸ Zakon o održivanju poslova iz samoupravnog djelokruga jedinica lokalne samouprave i uprav. PA4-83/1-93 *Narodne Novine*. 75. sz. 1993.8.13. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_08_75_1537.html (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)

⁵⁹ Zakon o financiranju jedinica lokalne samouprave i uprave, PA4-151 / 1-93 *Narodne Novine*. 117/1993. sz. 1993.12.31. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_12_117_2276.html (A letöltés dátuma: 2014. 08. 17.)

jogszabályi változás történt, amelyek a helyi és területi önkormányzatok szerveződésének módjait, választási rendszerüket és pénzügyi finanszírozásukat határozták meg.⁶⁰

3. Pártok és a választási rendszer⁶¹

3.1. Pártok a Horvát Köztársaságban

Horvátországban több jobboldali párt található a politikai palettán, mint baloldali. A jobboldali pártok közül kiemelkedik a rendszerváltó Horvátország tíz éven keresztül uralmon lévő pártja, a Horvát Demokratikus Közösség, amely megalakulásakor gyűjtőpárt lévén magába tömörítette a baloldali nemzeti liberálisokat, a jobboldaliakat és a Tuđman vezette „technokratákat”. A párt programjának középpontjában a nemzeti kérdés, a horvát nép önrendelkezési jogának és állami szuverenitásának, a horvát nemzetállamnak a megteremtése állt. Ezzel a retorikával a párt tíz éven keresztül, egészen Tuđman haláláig meg tudta őrizni vezető szerepét, és a törvényhozásban erős ellensúlyt jelentő parlamenti ellenzék nélkül tudott tevékenykedni. A kereszténydemokrata és konzervatív ideológiára épülő párt ma jobbközépen helyezkedik el, s meghatározó szerepet játszik Horvátország rendszerváltás utáni történetében, tekintettel arra, hogy 1990 és 2000 között egyedül, a 2003 és 2011 közötti időszakban, illetve a 2015-ös rendes, majd a következő évi előrehozott választások óta pedig koalícióban irányítja az országot. A jobboldalon található a HDZ-ből kivált politikusok által 2000-ben alapított mérsékelt jobbközép, a liberális konzervativizmus eszméit magáénak valló Demokratikus Centrum, a HDZ legfőbb szövetségese. Az 1990-es évek keresztény pártjai a Horvát Kereszténydemokrata Párt, majd az ebből szerveződött Horvát Kereszténydemokrata Unió mint jobboldali keresztény nemzeti pártok nem tudtak megerősödni, annál is inkább, mert a HDZ 1995-től kereszténydemokrata néppárttá szerveződött. Jelentős viszont a szélsőjobb szerepe, amelyet a szélsőséges nacionalista eszméket valló, 1990-ben létrehozott Horvát Jogpárt, majd a belőle kivált és 2009-ben megalapított Dr. Ante Starčević Horvát Jogpárt képvisel.

A baloldali pártok közül a legjelentősebb a HDZ váltópártja, a mérsékelt baloldali Horvát Szociáldemokrata Párt (Socijaldemokratska Partija Hrvatske – SDH), amely szintén a rendszerváltás óta tevékenykedik, s az 1990-es években mint legerősebb baloldali szervezet magába olvasztott több baloldali pártot is. Megerősödve – ugyan csak koalícióban – 2000-ben képes volt leváltani a HDZ-t, továbbá sikeres parlamenti választásokat tudhat maga mögött 2011-ben is, sőt 2010-ben az elnökválasztást is megnyerte. A 2003

⁶⁰ Zakon o izmjeni i dopuni zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj 01-081-01-3221/2, *Narodne Novine*. 92/2001. 2001.10.24. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_10_92_1569.html (A letöltés dátuma: 2013. 05. 26.); Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. 01-081-01-1101/2 *Narodne Novine*, 033/2001. sz., 2001.4.11. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_04_33_570.html (A letöltés dátuma: 2013. 05. 26.)

⁶¹ ÖRDÖGH Tibor (2013): Politikai törésvonalak és pártrendszerek Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. In STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián szerk.: *Történelem és politika régen és ma*. Budapest, Heraldika Kiadó. 204–229.

és 2011 közötti időszakban a legjelentősebb ellenzéki pártként működött mint a baloldal meghatározó párta.

A szélsőbaloldalt a populizmusra építő Horvát Munkások Munkáspárt (Hrvatski laburisti – Stranka rada – HL) képviseli, amely egyike a legfiatalabb tömörüléseknek, hiszen 2010. március 31-én alapították.

A horvát politikai palettán legnagyobb számmal a centрупártok képviseltetik magukat. A centрупártok között találhatóak liberális, paraszt- és regionális pártok. A liberalizmust kezdetben a Horvát Szociálliberális Párt (Hrvatska Socijalno-liberalna Stranka – HSLS) képviselte, amely az 1990-es évek második legnagyobb ellenzéki párja volt, de az ezredforduló után marginalizálódott, valamint fokozatosan jobbra tolódott, s a szociálliberalizmustól eljutott a konzervatív liberalizmusig. A helyére lépő Liberális Demokraták Pártja (Stranka liberalnih demokrata – LIBRA) 2002-ben jött létre, majd 2005-ben egyesült a Horvát Néppárttal (Hrvatska Narodna Stranka – HNS), s azóta mint a legfőbb liberális centрупárt funkcionál. Zömében centрупártként működnek a regionális pártok is, amelyek nem politikai ideológiák mentén, hanem területi alapon szerveződnek (Isztriai Demokratikus Gyűlés, Dalmát Csoport, Szerb Néppárt).⁶²

3.2. A horvát pártrendszer jellemzői

Pártstruktúra vonatkozásában az elmúlt negyedszázad három nagyobb, jól elkülöníthető szakaszt eredményezett. Az első etap – amely 1990-től egészen az évtized végéig tartott – az úgynevezett útkeresés időszaka. Ekkor a horvát pártrendszer még meglehetősen kiforratlan volt, a pártviszonyokat rendkívüli sokszínűség jellemezte, hiszen sokféle párt képviseltette magát a politikai színtéren, de ennek ellenére ténylegesen a versengő többpárti struktúra nem alakult ki. Ezt a periódust egy párt, a Horvát Demokratikus Közösség egyeduralma, vagyis a hegemon pártrendszer jellemezte.⁶³

A horvát pártrendszer változásainak második szakasza az alkotmányos rendszer-váltással, 2000-ben kezdődött, és a 2003-as választásokig tartott, amikor is a korábban fragmentálódott kisebb, de mégis jelentős szerepet játszó ellenzéki pártok, illetve csoportosulások két nagy koalícióba tömörülve a 2000-es választásokon sikeresen megszerezték a szavazatok többségét, és hatalomra kerültek.

A harmadik szakasz kezdetét jelentő és napjainkig tartó 2003-as választásokon az ellenzéki koalíció veszített a HDZ-vel szemben, amely egy ciklus kihagyása után ismételtelen megszerezte a hatalmat. Ezen harmadik időszakra a versengő pártrendszer a jellemző, amelyben két nagy párt, a jobbközépen található HDZ és a mérsékelt baloldalt képviselő Horvát Szociáldemokrata Párt rivalizál egymással, váltogatja egymást a hatalomban, ugyanakkor egyik sem elég erős a parlamenti többség megszerzésére és az önálló kormányzásra. Ezért megnőtt a hajlandóság a hasonló értékrendet képviselő pártok közötti közeledésre,

⁶² *Političke stranke u Republici Hrvatskoj* (2013). Zágráb, Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured Vlade Republike Hrvatske. Elérhető: http://digured.srce.hr/arhiva/1584/106779/PolStranke2013_web.pdf (A letöltés dátuma: 2015. 08. 12.)

⁶³ ZAKOŠEK, Nenad (1997): Political Parties and Party System in Croatia. IN ŠIBER, Ivan ed.: *The 1990 and 1992/93 Sabor elections in Croatia: analyses, documents and data*. Berlin, Sigma. 34–49.

együttműködésre és a koalíciók létrehozására. Ez magyarázatot ad arra, hogy miért találunk számos kicsi tömörülést az országban, s miért sokpárti jellegű maga a parlament is.⁶⁴

Ennek a 25 év alatt kialakult struktúrának és a kétpárti váltógazdaságnak némileg ellentmondanak a 2015. évi választások, ugyanis megnőtt a régi pátokkal szembeni bizalmatlanság, s ez néhány új párt gyors megerősödését hozta magával. A köztársaságielnök-választásokon két párt is komoly meglepetést okozott. Egyrészt az anarchista, populista szólamokkal élő, bank-, EU- és NATO-ellenes Élőlánc (Živi zid), másrészt a választások előestéjén létrehozott Fenntartható Fejlődés Pártja (Održivi razvoj Hrvatske – ORaH).⁶⁵ A parlamenti választásokon pedig a három évvel korábban létrehozott Híd – Függetlenek Listája (Most nezavisnih lista) harmadikként végzett, és a mérleg nyelvét képviselte a két nagy párt között.⁶⁶

Az 1990-ben megtartott első demokratikus választások és az utolsó között 35 párt képviselte magát a Saborban, de ezek közül mindössze hat olyan nagy pártot tarthatunk számon, amely tíz főnél több mandátumot tudott megszerezni a parlamentben. Az érem másik oldala, hogy az elmúlt 25 évben 12 olyan párt is volt, amely mindössze egyetlen alkalommal szerzett mandátumot, és került be a parlamentbe.⁶⁷

3.3. Választási rendszer és eredmények⁶⁸

Az 1990. évi választási törvény bevezette a kétfordulós többségi választási rendszert, amelynek modellje az 1986-os francia abszolút többségi választási rendszer volt. Az első fordulón – amely a jelöltek magas száma következtében igen kevés esetben volt eredményes – a győzelemhez abszolút többség megszerzésére, illetve a választókerület szavazatainak legalább egyharmadára volt szükség. A két hét elteltével megrendezett második fordulón csak azok a jelöltek vehettek részt, akik az első fordulón a szavazatok legalább 7%-át megszerezték. Itt a győzelemhez már a relatív többség is elegendőnek bizonyult.⁶⁹

1992. április 9-én a horvát parlament új választási törvényt fogadott el,⁷⁰ amelynek értelmében az 1992-es és az 1995-ös választásokon a többségi és az arányos választási

⁶⁴ KUŠIĆ, Siniša (2006): Croatia: Advancing Political and Economic Transformation. *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 1. 65–81.

⁶⁵ Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2015a): *Potpuni rezultati izbora 2014–2015 za predsjednika Republike Hrvatske*. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/predsjednik-2014 (A letöltés dátuma: 2013. 04. 27.)

⁶⁶ Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2015b): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora*. Elérhető: www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 27.)

⁶⁷ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015): *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig*. Budapest, Aposztróf Kiadó. 40–54.

⁶⁸ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2016b): Demokratikus átalakulás Horvátországban. In SIMON János szerk.: *Huszonöt éve szabadon Közép-Európában: gazdaság, politika, jog*. Budapest, CEPoliti Kiadó. 198–214.; LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2017): Politikai stratégiák, avagy a horvát választási rendszer változásai. *Közép-Európai Közlemények*, 10. évf. 36. sz. 75–85.

⁶⁹ Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (1990): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 1990*. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva/pdf/1990/1990_1_1_Sabor_Rezultati_Drustveno_politicko_vijece.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

⁷⁰ Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1992): *Narodne Novine*. 022/1992. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1992/0489.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

rendszer kombinációjaként létrejövő vegyes (kétszavazatos) módszert alkalmazták.⁷¹ Ennek alapján a szavazók az egyéni választókerületekben induló jelöltek mellett a pártok által összeállított pártlistára is leadhatták voksukat.⁷²

A 2000-es év fordulópontot jelentett a horvát parlamenti demokrácia megteremtésében, mert a januári parlamenti választásokat teljesen új – az 1999. október 29-én elfogadott – választási törvény szerint tartották meg.⁷³ Az új rendelkezés alapján a korábbi választásokon érvényben lévő vegyes választási rendszer helyett az arányos rendszert vezették be. Az egyéni választókerületek számát a korábbi 29-ről 10-re csökkentették, s ezt egészítették ki két külön választókerülettel, az egyiket a diaszpóra, a másikat a kisebbség számára. A választókerületek mindegyikében 14 mandátum megszerzésére volt lehetősége az 5%-os választói küszöböt elért jelölteknek. 2003-ban és 2010-ben kisebb módosításokat hajtottak végre, amelyek a kisebbségek képviseletére vonatkoztak, s a választójogi törvényt 2015 februárjában egészítették ki utoljára, aminek kapcsán bevezették a preferenciális szavazási rendszert, és meghatározták a külföldi és a pártok által kijelölt megfigyelők tevékenységének kereteit.⁷⁴

Nem volt még egy olyan rendszerváltó kelet-közép-európai állam, ahol ilyen gyakran és radikálisan megváltoztatták volna a választási rendszert a demokráciaépítés első évtizedében. Az egész régiót figyelembe véve nem találunk másik olyan államot, ahol tíz év alatt három teljesen különböző választási rendszert bevezető reformra került volna sor (1990, 1992, 2000). Egyetlen államban sem váltotta egymást a többségi választási, a többségi és arányos választási rendszer kombinációjaként létrejövő vegyes (kétszavazatos) és az arányos választási rendszer.⁷⁵

1. táblázat

Parlamenti választások a Horvát Köztársaságban (1990–2016)

	1990	1992	1995	2000	2003	2007	2011	2015	2016
Horvát Demokratikus Közösség (HDZ)	205	85	75	46	66	66	41	51	55
Szociáldemokrata Párt (SDP)	107	11	10	43	34	56	61	42	36
Horvát Szociálliberális Párt (HSL)	–	14	12	25	2	2	–	2	1

⁷¹ Az egyéni választókerületi és a listás, arányos választások kombinációján alapuló vegyes választási rendszer vonzó alternatívát jelentett az új demokratikus vagy demokratizálódó államok – köztük Horvátország – számára.

⁷² JOVIĆ, Dejan (1996): Party System Developments from a Parliamentary Perspective in Croatia. In ÁGH Attila – ILONZSKI Gabriella eds.: *Parliaments and Organized Interests: The Second Steps*. Budapest, Hungarian Centre for Democracy Studies. 395–413.; Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1995): *Narodne Novine*. 068/1995. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1995/1193.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

⁷³ Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1999): *Narodne Novine*. 116/1999. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/1854.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

⁷⁴ Act on Amendments to the Act on the Election of Representatives to the Croatian Parliament (2015). *Narodne Novine* (17. 02. 2015.), 19/15. Zagreb.

⁷⁵ KASAPOVIĆ, Mirjana (2000): Electoral Politics in Croatia 1990–2000. *Politička misao*, Vol. 37, No. 5. 3–20.

	1990	1992	1995	2000	2003	2007	2011	2015	2016
Nemzeti Megállapodás Koalíció	21								
Szerb Demokrata Párt (SDS)	5								
Tengermellék–Hegyvidék Szövetség (PGS)		1		2	1				
Baranyai Szlovén–Horvát Szövetség (SBHS)			1	1					
Horvát Parasztpárt (HSS)		3	10	17	10	6		1	5
Isztriai Demokratikus Gyűlés (IDS)		4	4	4	4	3	3	3	3
Horvát Néppárt (HNS)		6	2	2	10	7	13	9	5
Liberális Párt (LS)				2	2				
Horvát Jogpárt (HSP)		5	4	4	8	1		3	
Horvát Kereszténydemokrata Unió (HKDU)			1	1				1	
Szerb Néppárt (SNS)		3	2	1					
Horvát Független Demokraták (HND)			1						
Horvát Szociáldemokrata Mozgalom (ASH)			1						
LIBRA					3				
Demokratikus Centrum (DC)					1		1		
Horvát Nyugdíjasok Pártja (HSU)					3	1	3	2	1
Horvát Parasztdemokrata Párt (HDSS)					1	3		1	2
Független Szerb Demokrata Párt (SDSS)					3	3	3	3	3
Horvát Polgári Párt (HGS)							2		
Horvát Munkások – Munkáspárt (HL-SR)							6	3	
Szlavónia és Baranya Horvát Demokratikus Szövetsége (HDSSB)							6	2	1
Ivan Grubišić független listája							2		
Horvát Parasztpárt – Zöldpárt – Nyugdíjasok Pártja (HSS–ZS–SP)							1		

	1990	1992	1995	2000	2003	2007	2011	2015	2016
Dr. Ante Starčević Horvát Jogpárt – Horvát Tiszta Jog Párt (HSP–HCSP)							1	3	
Horvát Demokrata Unió (HDU)							3		
MOST								19	13
Sikeres Horvátországért Mozgalom (HRAST)								1	1
Milan Bandić 365 Munka és Szolidaritás Pártja								2	1
Nyugdíjasok Együtt Tömörülés (BUZ)								1	
Élőlánc								1	3
Reformisták								1	1
Polgári Liberális Szövetség (GLAS)									4
Dalmát Akció		1							
Hatalom – Nemzeti és Civil Aktivizmus Pártja (SNAGA)									1
Horvátország megváltoztatásáért (PH)									2
Egyéb (függetlenek, kisebbségek)	13	5	4	3	4	5	5		13
Összesen	351	138	127	151	152	153	151	151	151

Forrás: Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2007): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 1990–2016* alapján a szerző szerkesztése. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/home (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

4. Parlament

Az 1990. február 17-én módosított jugoszláv alkotmány bevezette a többpártrendszert, de alapvetően nem változtatott a múltból örökölt parlament – három kamara – bonyolult összetételén, azt csak az 1990. évi decemberi új alkotmány tette meg. A Sabor kétkamarássá vált, amelyben az első kamara az Alsóház, más néven a Képviselőház (Zastupnički Dom) lett, a második pedig a Felsőház, a Zsupánságok Háza (Županski Dom). A törvényhozás szempontjából a Képviselőház volt fontos, hiszen ez ellenőrizte a kormányt, jóváhagyta a költségvetést, létszámát tekintve minimum 100, maximum 160 tagja lehetett. A Zsupánságok Házát mint regionális képviseleti szövet hozták létre, amelynek tagjait közvetlenül választották meg. A 21 horvát megye mindegyikéből három képviselőt arányos rendszer alapján választottak meg, attól függetlenül, hogy milyen népességszámmal rendelkezett

a megye. A Felsőház további öt tagját a köztársasági elnök nevezte ki, így a parlament eme házának összesen 68 tagja volt.⁷⁶

2001 óta egykamarás a horvát Sabor, amelyben a képviselők száma az alkotmány 71. cikke szerint legalább 100, legfeljebb pedig 160 lehet. A honatyákat közvetlen és titkos szavazással négy évre választják. Mentelmi joguk értelmében parlamenti megbízatásuk alatt nem vonhatók büntetőjogi és egyéb felelősségre véleményük vagy szavazatuk miatt. A parlamenti munka összeférhetetlen bármilyen helyi vagy területi képviseleti funkcióval, illetve a végrehajtó hatalomban vagy az igazságszolgáltatásban betöltött pozícióval.⁷⁷

A Sabor évente két rendes ülésszakot tart, az elsőt január 15-től július 15-ig, a másodikat szeptember 15-től december 15-ig. A képviselők többségének vagy a kormány kérésére, illetve a köztársasági elnök felszólítására rendkívüli ülést is tarthatnak.⁷⁸

Az alkotmány pontosan rögzíti azon organikus törvényeket, amelyeket vagy kétharmados többséggel, vagy az összes képviselő többségének igen szavazatával lehet elfogadni. Minden egyéb esetben elegendő az ülésen jelen lévő honatyák többségének szavazata.⁷⁹ A parlament a képviselők szavazati többségével választja meg a házelnököt, valamint egy vagy több alelnökét.⁸⁰ A horvát parlamentnek legalább kettő, maximum öt alelnöke van.⁸¹ A házelnök javaslatára, napi munkájának segítésére az ülésen jelen lévők többségének támogatásával parlamenti titkárt is választanak.⁸²

A horvát parlamentben állandó és ideiglenes vizsgálóbizottságok működnek. Előbbiek összetétele általában tükrözi a parlament politikai erőviszonyait, ezért nagy harc folyik az egyes bizottságok vezető pozícióinak megszerzéséért. Az ideiglenesen, egy-egy ügy áttekintésére létrehozott vizsgálóbizottságok elnökének csak ellenzéki képviselőt lehet kijelölni.⁸³

A horvát parlament alapvetően munkaparlamentként definiálható, mert bár a törvényhozási eljárásban jelentős jogosítványokat biztosít a kormánynak, mégsem mondható el, hogy a kormány uralja azt. A horvát munkaparlamentben a jogalkotás során a bizottságok szerepe jelentős, a jogszabálytervezetek részletes vitája során formálódnak a törvények. Horvátországban a rendszerváltás óta 11 választást tartottak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy alkalommal, 1990-ben a háromkamarás törvényhozó testületre, míg két alkalommal, 1992-ben és 1995-ben a kétkamarás parlament Képviselőházára, kétszer pedig – 1993-ban és 1997-ben – a Megyék Házára írtak ki szavazást. 2000-től kezdve már egykamarás

⁷⁶ ZAKOŠEK, Nenad (1994): The Croatian Parliament During the Period of Democratic Transition: Constitutional and Policy Aspects. In ÁGH Attila ed.: *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapest, Hungarian Centre of Democracy Studies. 86–96.

⁷⁷ Ustav Republike Hrvatske No. član 71–76. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁷⁸ Ustav Republike Hrvatske No. član 79. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁷⁹ Ustav Republike Hrvatske No. član 82–83. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁸⁰ Ustav Republike Hrvatske No. član 80. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)

⁸¹ Poslovník Hrvatskoga sabora No. član 32. *Narodne Novine*. 81/2013. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_81_1709.html (A letöltés dátuma: 2012. 04. 21.)

⁸² Poslovník Hrvatskoga sabora No. član 40. *Narodne Novine*. 81/2013. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_81_1709.html (A letöltés dátuma: 2012. 04. 21.)

⁸³ ÖRDÖGH 2013, 131.

a horvát parlament, és azóta hatszor – 2000, 2003, 2007, 2011, 2015, 2016 – voltak választások a horvát Sabor mandátumainak elosztására.⁸⁴

5. Kormány és kormányzás

A végrehajtó hatalmat a Horvát Köztársaság kormánya gyakorolja, amely a miniszterelnök mellett egy vagy több alelnökből és a miniszterekből áll. Mind az alkotmány, mind a kormányról szóló törvény kimondja, hogy a kabinet tagjai a kormány jóváhagyása nélkül nem láthatnak el semmilyen más közfeladatot.⁸⁵

Az alkotmány által szavatolt négyéves kormányzati ciklusok ellenére 1990-től kezdve 14 kormánya és 12 miniszterelnöke volt Horvátországnak. A HDZ kilenc, az SDP pedig két kormányfőt adott az országnak, és egy független miniszterelnök is alakított kormányt. Iвица Račan és Ivo Sanader két ciklusban is betöltötték a kormányfői pozíciót, utóbbi a leg hosszabb ideig regnáló politikus volt.

A leggyakoribb kormányváltások a rendszerváltás utáni időszakban, a háború idején történtek, így az 1990. május 30-án megalakult Mesić-kormány ugyanazon év augusztusában kénytelen volt átadni helyét a Manolić-kormánynak, s 1995-ig még három – a Gregurić-, a Šarinić- és a Valentić által vezetett – kormányzat volt hivatalban. Az ezredforduló után Iвица Račan és az SDP vezette koalíciós kormánya került hatalomra, de miniszterelnöksége három éve alatt kormányátalakítás is végre kellett hajtania, de a viták tovább folytatódtak, különösen a reformok sebességét és az euroatlanti csatlakozást illetően, ami 2003-ban a baloldal vereségét eredményezte.⁸⁶

A konzervatív, mérsékelt jobboldali HDZ horvátországi meghatározó szerepét mutatja, hogy ezután ismét az általa vezetett koalíciós kormányok irányították az államot, s az SDP-nek a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakban csupán még egyszer, a 2011-es választásokon sikerült kormányt alakítania.

Ivo Sanader, a HDZ elnöke mind a 2003-as, mind a 2007-es választások után koalíciós kormányt alakított, mert bár a HDZ a legtöbb mandátumot kapta, a parlamenti többséget nem sikerült elérnie, ezért mindkét kormányalakításhoz szüksége volt más pártok támogatására is.⁸⁷ A második Sanader-kormány azonban nem tudta megismételni az első sikereit, s külső és belső problémák egyaránt szerepet játszottak abban, hogy 2009. július 1-jén Ivo Sanader lemondott kormányfői tisztségéről, s egyben távozott pártja, a Horvát Demokratikus Közösség éléről is. Az államfő Jadranka Kosor miniszterelnök-helyettest bízta meg a kormányalakítással, aki ezzel az állam első női kormányfője lett.

⁸⁴ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2016a): Democratic Transition in Croatia – from the First Parliamentary Election in 1990 to the Last one in 2015. *Central European Political Science Review*, Vol. 17, No. 63. 149–174.

⁸⁵ Ustav Republike Hrvatske. No. član 108–109. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (Letöltve: 2012. 03. 08.); Zakon o Vladi Republike Hrvatske. No. član 1–3. Elérhető: www.zakon.hr/z/170/Zakon-o-Vladi-Republike-Hrvatske (A letöltés dátuma: 2015. 08. 16.)

⁸⁶ Vlada Republike Hrvatska (é. n.). Elérhető: <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2015. 08. 16.)

⁸⁷ Vlada Republike Hrvatska 2015.; Tenth Government (2008). Elérhető: www.hidra.hr/rhe/rhl.htm (A letöltés dátuma: 2015. 08. 15.)

2011-ben a Szociáldemokrata Párt vezette kormányváltó erők a választásokat megelőzően *Kukurikú-koalíció* néven választási szövetséget kötöttek, a Horvát Néppárt – Liberális Demokratákkal, az Isztriai Demokratikus Gyűléssel és a Horvát Nyugdíjasok Pártjával, és a választáson elért sikerük után az új kabinet Zoran Milanović vezetésével jöhetett létre.⁸⁸

A következő választást 2015. november 8-án tartották, ahol a HDZ által vezetett jobbközép Hazafias Koalíció 59 mandátumhoz jutott, míg a korábbi legnagyobb kormánypárt, a Szociáldemokrata Párt vezette „Horvátország növekszik” koalíció 56 mandátumot szerzett a 151 tagú Saborban, vagyis egyik együttműködés sem szerezte meg a szükséges parlamenti többséget. Ezért a mérleg nyelve a főként vidéki politikusokból és függetlenekből szerveződő, neoliberális programmal fellépő Híd 19 mandátumával a kormányalakítás döntő szereplőjévé vált. 2015. december 23-án a HDZ-vel kötött koalíciós megállapodást, amelynek értelmében 76 napig tartó tárgyalássorozat után 2016. január 22-én a független pénzügyi szakértő Tihomir Orešković alakított jobbközép kormányt.⁸⁹

Regnálása azonban rövid ideig tartott, ugyanis a koalíciós partnerek kormányon belüli ellentétei és a kabinet döntésképtelensége miatt 2016. június 16-án a 151 parlamenti képviselőből 125 a kormányfő távozására szavazott. Először történt meg Horvátországban, hogy a kormánypárt nyújtott be bizalmatlansági indítványt saját miniszterelnöke ellen. Egyes szakértők szerint ez volt Horvátország történelmének legsikertelenebb kormánya. Ezen döntés magával rántotta a parlamentet is, amely július 15-i hatállyal szintén feloszlatta önmagát. Kolinda Grabar-Kitarović, horvát köztársasági elnök 2016. szeptember 11-ére írta ki az előrehozott parlamenti választásokat, amelyen az Andrej Plenković vezette Horvát Demokratikus Közösség 61, az ellenzéki Szociáldemokrata Párt irányította koalíció 54, a Híd pedig 13 mandátumot szerzett. A 2016. október 19-én megalakult Andrej Plenković vezette kabinetben a HDZ-nek 16, a Hídnak pedig négy minisztere lett. Az instabil belpolitikai helyzetet tükrözi, hogy 2017 márciusában az Agrokor körül kialakult krízis ismét kormányválságot és a koalíció felbomlását eredményezte, amelyen csak úgy sikerült túljutni, hogy a HDZ 2017. június 9-én a balközép HNS-szel kötött megállapodást, és sikeresen átalakította kabinetjét.

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

A Horvát Köztársaságban a demokratikus intézményrendszer kialakítása rendkívül gyorsan történt, ugyanakkor nem jött létre közös platform a demokrácia és a politikai intézményrendszer működése kérdésében, s ez mind a mai napig érzékelhető a demokrácia megítélésében, amit mind a nemzetközi, mind a hazai felmérések igazolnak.

⁸⁸ Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2011): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 2011*. Elérhető: www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479 <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2013. 04. 20.)

⁸⁹ Vlada Republike Hrvatska (2017). Elérhető: <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 21.); Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2015): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 2015*. Elérhető: www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479 <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2013. 04. 20.); Orosz Anna (2015): A horvát választások értékelése. *KKI Elemzések*, 42.

A World Justice Project (WJP) 102 országra kiterjedő „Nyitott kormányzás indexe” (Open Government Index) legutolsó, 2015-ben végzett felmérésében Horvátországot a 33. helyre sorolta 0,58%-os nyitottsággal (az 1 a legjobb). Ezen eredmény alapján Zágráb az uniós államok rangsorában csak a 23. helyen áll.⁹⁰ A WJP másik felmérése a jogállamiságra vonatkozik (Rule of Law Index), amelyben 2016-ban Zágráb 0,61 ponttal a 39. helyre pozicionálta magát, s ennél csak három EU-tagállam teljesít rosszabbul.⁹¹

A Freedom House demokráciaértékelésének alapját⁹² a civil társadalom szabadsága (2,75), a korrupció (4,25), az önkormányzatok (3,75) és a kormány (3,5) működésének szintje, a jogbiztonság (4,5), a választási folyamat átláthatósága (3,0) és a sajtó szabadságának (4,25) mértéke adja meg, amelyek alapján az állam 2017-ben 3,71 ponttal a középmezőnyben teljesített.⁹³

2016-ban az Economist Intelligence Unit demokráciaindexe 6,75 volt,⁹⁴ míg a Transparency International korrupcióérzékelési indexe (Corruption Perceptions Index – CPI) alapján a Horvát Köztársaság 49 ponttal az 55. lett az országok rangsorában, az EU-tagállamok közül maga mögé utasítva Magyarországot, Romániát, Olaszországot, Görögországot és Bulgáriát.⁹⁵

A nemzetközi felmérések eredményei összecsengenek, és a felsorolt demokráciaindexek mindegyike a horvát demokrácia állapotát és a választói bizalmat közepesre vagy annál valamivel gyengébbre értékeli, amellyel az uniós tagállamok végén helyezkedik el. Hasonló eredményre jutottak a politikai intézményrendszert részleteiben vizsgáló felmérések is.

2. táblázat

„Hogyan ítéli meg az alábbi politikai intézmények működését?”

Demokráciamutatók	EU 28			Horvátország		
	pozitív	negatív	nem tudja	pozitív	negatív	nem tudja
Igazságszolgáltatás	51	44	5	29	67	4
Rendőrség	71	25	4	56	42	2
Hadsereg	74	19	7	68	29	3
Közigazgatás	48	46	6	36	61	3
Politikai pártok	16	78	6	13	85	2
Regionális intézmények	47	47	6	26	71	3
Kormány	31	64	5	26	71	3
Sabor	32	62	6	24	73	3

Forrás: Europska Komisija (2016): *Standardni Eurobarometar Nacionalni izvještaj*

⁹⁰ *World Justice Project. Open Government Index* (2015). 5. Elérhető: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/ogi_2015.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)

⁹¹ *World Justice Project. Rule of Law Index 2016*. (2016). Elérhető: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI_Final-Digital_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)

⁹² A demokratikus 1-től az autoriter 7-ig terjedő skálán történik az osztályozás.

⁹³ *Nations in Transit* (2017). Elérhető: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/croatia> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)

⁹⁴ *Democracy Index 2016* (2016). Elérhető: www.eiu.com/topic/democracy-index (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)

⁹⁵ *Corruption Perceptions Index 2016* (2016). Elérhető: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)

Összegzés

Horvátországban az 1990-ben kezdődő plurális demokrácia kiépítésének folyamata nem organikus fejlődés eredménye volt. Épp ellenkezőleg, megszakított történelmi fejlődés, hosszú diktatúra után épült fel a nyugati demokráciaelemek alkalmazásával, s fontos eleme volt a nemzetépítés, a nemzeti identitás megteremtése. Ezért az állam az alkalmazott demokráciák – és ezen belül is az elkötelezett demokráciák – sorába illeszthető.⁹⁶ Az elkötelezett demokráciák tipikus vonása az organikus fejlődés hiánya (1), és hogy a politikai változások elsősorban nem belülről indultak el, hanem külső nyomásra, s a belső reformok fő indikátora az Európai Közösséghez való csatlakozás mielőbbi megvalósítása volt.⁹⁷ (2). A demokrácia kiépítése top–down, irányított folyamatként realizálódott, amelyben a politikai elit meghatározó szerepet játszott (3), és ez úgynevezett nómenklátúra-nacionalizmust eredményezett.⁹⁸ Ebből fakad, hogy a társadalom jelentős csoportjai, a civil szervezetek kimaradtak az átalakítás folyamatából (4). Ezért aztán a demokratikus intézményeket és normákat csak részlegesen vezették be az államban, a demokratikus intézményekről alkotott fogalom és retorika gyakran különbözik a tényleges megvalósulástól (5).

Mindezek, továbbá a Jugoszlávia felbomlása miatti gyors átalakítás, a tíz évig jellemző antidemokratikus vonások miatt a demokrácia tényleges kiépítése csak az ezredforduló után kezdődhetett meg. A jelentős előrelépések ellenére az elhalasztott konszolidáció negatívumai mind a mai napig rányomják bélyegüket a horvát politikai viszonyokra.

Felhasznált irodalom

- Act on Amendments to the Act on the Election of Representatives to the Croatian Parliament (2015). *Narodne Novine* (17. 02. 2015.), 19/15. Zagreb.
- BELLAMY, Alex, J. (2003): *The Formation of Croatian Identity. A centuries-old dream?* Manchester, Manchester University Press. 67–68.
- Corruption Perceptions Index 2016* (2016). Elérhető: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)
- ČULAR, Goran – ZAKOŠEK, Nenad (2004): Croatia. In BERGLUND, Sten et al. eds.: *The Handbook of Political Change in Europe*. Cheltenham, Edward Elgar. 451–492.
- Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (1990): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 1990*. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva/pdf/1990/1990_1_1_Sabor_Rezultati_Drustveno_politicko_vijece.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (1991): *Popis 1991*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/default.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)

⁹⁶ FRICZ Tamás (2016): A demokrácia 21. századi arculatai. „Alkalmazott” demokráciák Közép- és Kelet-Európában. In SIMON János szerk.: *Huszonöt éve szabadon Közép-Európában: gazdaság, politika, jog*. Budapest, CEPoliti Kiadó. 428–436.

⁹⁷ KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk. (2019): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus; LŐRINCZNÉ Bencze Edit (2012): Europeanization: The Croatian case. *Central European Political Science Review*, Vol. 13, No. 49. 131–150.

⁹⁸ GRÚBER 2002, 7–17.

- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2001): *Popis 2001*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/default.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)
- Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2007): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 1990–2016*. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/home (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011): *Popis 2011*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/default.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)
- Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2011): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 2011*. Elérhető: www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479 (A letöltés dátuma: 2013. 04. 20.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012): *Statističke informacije 2012*. Zagreb. Elérhető: www.dzs.hr/Hrv/Publication/stat_info.htm (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)
- Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2015a): *Potpuni rezultati izbora 2014–2015 za predsjednika Republike Hrvatske*. Elérhető: www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/predsjednik-2014 (A letöltés dátuma: 2013. 04. 27.)
- Državno Izorno Povjerenstvo Republike Hrvatske (2015b): *Rezultati izbora za Zastupnički Dom Hrvatskoga državnog sabora 2015*. Elérhető: www.izbori.hr/site/UserDocsImages/479 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 27.)
- Europska Komisija (2016): *Standardni Eurobarometar Nacionalni izvještaj*.
- FRICZ Tamás (2012): Kormányzati rendszerek Közép- és Kelet-Európában. Komparatív elemzés. *Politikatudományi Szemle*, 21. évf. 4. sz. 104–124.
- FRICZ Tamás (2016): A demokrácia 21. századi arculatai. „Alkalmazott” demokráciák Közép- és Kelet-Európában. In SIMON János szerk.: *Huszonöt éve szabadon Közép-Európában: gazdaság, politika, jog*. Budapest, CEPoliti Kiadó. 428–436.
- GALLAGHER, Tom (1998): The Balkans: Bulgaria, Romania, Albania, and the Former Yugoslavia. In WHITE, Stephen – BATT, Judy – LEWIS, Paul G. eds.: *Developments in Central and East European Politics 2*. London, Macmillan. 3–58.
- GRUBIŠA, Damir (2012): *Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha*. *Politička misao*, Vol. 49, No. 2. 45–72.
- GRÚBER Károly (2002): *Európai identitások: régió, nemzet, integráció*. Budapest, Osiris Kiadó.
- GOLDSTEIN, Ivo (1999): *Croatia. A History*. London, McGill–Queen’s University Press.
- GULYÁS László (2005): *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Pécs, Hazai Térségfejlesztő Rt.
- GULYÁS László (2008): Horvátország történeti struktúraváltozásai a kezdetektől napjainkig. *Mediterrán Világ*, 4. évf. 7. sz. 163–197.
- GULYÁS László (2013): *A Délvidék története. 3.: Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941)*. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- HEKA László (2004): *A magyar–horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Szeged, Bába Kiadó.
- JOVIC, Dejan (1996): Party System Developments from a Parliamentary Perspective in Croatia. In ÁGH Attila – ILONZSKI Gabriella eds.: *Parliaments and Organized Interests: The Second Steps*. Budapest, Hungarian Centre for Democracy Studies. 395–413.
- JUHÁSZ József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Budapest, Aula Kiadó.
- KASAPOVIĆ, Mirjana (2000): Electoral Politics in Croatia 1990–2000. *Politička misao*, Vol. 37, No. 5. 3–20.

- KEVO, Tomislav (2013): *The Image of Socialist Yugoslavia in Croatian Historiography* (Master Thesis). Budapest, Central European University.
- KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk. (2019): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus.
- KOUDELA Pál (2015): Nemzeti és etnikai konfliktuskezelési módszerek és eszközök a 19–20. században a Kárpát-medencében. In BORDÁS Sándor – GLAVANOVICS Andrea szerk.: *Történelmi traumáink kezelési lehetőségei lélektani megközelítésben*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola. 9–77.
- KUŠIĆ, Siniša (2006): Croatia: Advancing Political and Economic Transformation. *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 1. 65–81.
- Law on the Referendum. Zagreb, OG 33/96, 92/01, 44/06, 58/06, 69/07, 38/09, 100/16. Elérhető: www.sabor.hr/fgs.axd?id=40603 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.)
- Law on the Referendum-draft 2014. Zagreb. Elérhető: www.sabor.hr/fgs.axd?id=40603 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.)
- LONGO, Matthew (2003): The EU in the Balkans: Rotten Carrots? *Central European Political Science Review*, Vol. 4, No. 14. 112–125.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2012): Europeanization: The Croatian case. *Central European Political Science Review*, Vol. 13, No. 49. 131–150.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015): *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig*. Budapest, Aposztróf Kiadó.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2016a): Democratic Transition in Croatia – from the First Parliamentary Election in 1990 to the Last one in 2015. *Central European Political Science Review*, Vol. 17, No. 63. 149–174.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2016b): Demokratikus átalakulás Horvátországban. In SIMON János szerk.: *Huszonöt éve szabadon Közép-Európában: gazdaság, politika, jog*. Budapest, CEPoliti Kiadó. 198–214.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2017): Politikai stratégiák, avagy a horvát választási rendszer változásai. *Közép-Európai Közlemények*, 10. évf. 36. sz. 75–85.
- Nations in Transit* (2017). Elérhető: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/croatia> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)
- NIEDERHAUSER Emil (2001): *Kelet-Európa története*. Budapest, História Könyvtár.
- OROSZ Anna (2015): A horvát választások értékelése. *KKI Elemzések*, 42. sz.
- ÖRDÖGH Tibor (2012): Szerbia és Horvátország politikai rendszerének összehasonlítása. *Grotius E-könyvtár*, 56. sz.
- ÖRDÖGH Tibor (2013): Politikai törésvonalak és pártrendszerek Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. In STRAUZSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián szerk.: *Történelem és politika régen és ma*. Budapest, Heraldika Kiadó. 204–229.
- ÖRDÖGH Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- Političke stranke u Republici Hrvatskoj* (2013). Zágráb, Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured Vlade Republike Hrvatske. Elérhető: http://digired.srce.hr/arhiva/1584/106779/PolStranke2013_web.pdf (A letöltés dátuma: 2015. 08. 12.)
- Poslovnik Hrvatskoga sabora. *Narodne Novine*. 81/2013. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_81_1709.html (A letöltés dátuma: 2012. 04. 21.)

- REMEK Éva (2016): Biztonság a jövőbeli jólét biztosítása: a Nyugat-Balkán biztonságpolitikája. In SIMON János szerk.: *Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság. Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 201–212.
- REMÉNYI Péter (2006): Horvátország térszerkezetének alapvonásai a XXI. század elején. In Horvátország az Európai Unió kapujában. *Balkán Füzetek*, 4. sz. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. 57–78.
- Republic Commission for Implementation of Referendums (1991): *Referendum on the status of Republic of Croatia, 19 May*. Elérhető: www.izbori.hr/ws/index.html?documentId=DF2CA3FEF99BA5CBC1257C5C004BF6B4 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 24.)
- ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- SOKSEVITS Dénes (2004): Horvátország. In KARDOS József – SIMÁNDI Irén szerk.: *Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 321–334.
- SOKSEVITS Dénes (2011): *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, Mundus Novus.
- Službeni nepotpuni rezultati državnog referenduma State Election Committee*. Elérhető: www.izbori.hr/2012Referendum/rezultati/rezultati.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- SZILÁGYI Imre (2003): Politikai törésvonalak Horvátországban 1989 után. In ÁBRAHÁM Barna – GEREBEN Ferenc – STEKOVICS Rita szerk.: *Nemzeti és regionális identitás Közép–Európában*. Piliscsaba, PPKE–Bölcsész tudományi Kar. 507–514.
- Tenth Government (2008): Elérhető: www.hidra.hr/rhe/rhl.htm (A letöltés dátuma: 2015. 08. 15.)
- The People's Ombudsman Act*. Elérhető: www.ombudsman.hr/en/regulation/121-the-peoples-ombudsman-act.html (A letöltés dátuma: 2017. 12. 16.)
- Democracy Index 2016* (2016). Elérhető: www.eiu.com/topic/democracy-index (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)
- TOPIĆ, Martina (2011): Nation Formation and Europeanisation as a Conflict of Tradition and Modernisation: Croatia's Case Revisited. In: ICHIO, Atsuko ed.: *Europe, Nations and Modernity*. London, Palgrave Macmillan. 132–157.
- Ustav Republike Hrvatske. *Narodne Novine*, 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010. 85/2010. 5/2014. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)
- Ustavni zakon o Ustavnom Sudu Republike Hrvatske Elérhető: www.zakon.hr/z/137/Ustavni-zakon-o-Ustavnom-sudu-Republike-Hrvatske (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)
- Vlada Republike Hrvatska (2015). Elérhető: <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2015. 08. 16.)
- Vlada Republike Hrvatska (2017). Elérhető: <https://vlada.gov.hr/o-vladi/clanovi-vlade/sazivi-vlada-93/93> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 21.)
- World Justice Project. Open Government Index 5*. (2015). Elérhető: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/ogi_2015.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)
- World Justice Project. Rule of Law Index 2016*. 16. (2016). 1 Elérhető: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI_Final-Digital_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 18.)
- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1992): *Narodne Novine*. 022/1992. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1992/0489.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)

- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1995): *Narodne Novine*. 068/1995. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1995/1193.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)
- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor (1999): *Narodne Novine*. 116/1999. Elérhető: www.hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/1854.htm (A letöltés dátuma: 2014. 09. 21.)
- Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. 01-081-01-1101/2 *Narodne Novine*. 033/2001. sz. 2001.4.11. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_04_33_570.html (A letöltés dátuma: 2013. 05. 26.)
- Zakon o izmjeni i dopuni zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj 01-081-01-3221/2, *Narodne Novine*. 92/2001. 2001.10.24. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_10_92_1569.html (A letöltés dátuma: 2013. 05. 26.)
- Zakon o financiranju jedinica lokalne samouprave i uprave, PA4-151 / 1-93. *Narodne Novine*. 117/1993. sz. 1993.12.31. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_12_117_2276.html (A letöltés dátuma: 2014. 08. 17.)
- Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi. PA4-1 I 6/ 1-92. *Narodne Novine*. 90/92. sz.. 1992.12.30. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_12_90_2334.html (A letöltés dátuma: 2014. 09. 18.)
- Zakon o održivanju poslova iz samoupravnog djelokruga jedinica lokalne samouprave i uprave. PA4-83/1-93 *Narodne Novine*. 75/93. sz. 1993.08.13. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_08_75_1537.html (A letöltés dátuma: 2012. 04. 10.)
- Zakon o područjima i sjedištima sudova (2014): *Narodne Novine*. 128/214. Elérhető: www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_128_2430.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 08.)
- Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj. PA4-115/1-92. *Narodne Novine*. 90/92. sz. 1992.12.30. Elérhető: www.zakon.hr/z/437/Zakon-o-područjima-županija,-gradova-i-općina-u-Republici-Hrvatskoj (A letöltés dátuma: 2014. 09. 18.)
- Zakon o Vladi Republike Hrvatske. Elérhető: www.zakon.hr/z/170/Zakon-o-Vladi-Republike-Hrvatske (A letöltés dátuma: 2015. 08. 16.)
- ZAKOŠEK, Nenad (1994): The Croatian Parliament During the Period of Democratic Transition: Constitutional and Policy Aspects. In ÁGH Attila ed.: *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Budapest, Hungarian Centre of Democracy Studies. 86–96.
- ZAKOŠEK, Nenad (1997): Political Parties and Party System in Croatia. In ŠIBER, Ivan ed.: *The 1990 and 1992/93 Sabor Elections in Croatia*. Berlin, Sigma. 34–49.
- ZAKOŠEK, Nenad (2008): The Heavy Burden of History: Political Uses of the Past in the Yugoslav Successor State. *Politička misao*, Vol. 44, No. 5. 29–43.
- ZAMBELLI, Nataša (2011): *East of Eden: A poststructuralist analysis of Croatia's identity in the context of EU accession*. The University of Edinburgh.

Vákát oldal

Koszovó politikai rendszere

Reményi Péter

Bevezetés

Koszovó politikai rendszere – csakúgy, mint maga az állam – az egyik legfiatalabb konstrukció a mai Európában. A politikai és fegyveres küzdelmek következtében a függetlenségét egyoldalúan kikiáltó egykori jugoszláv tartomány számos struktúrája (intézményi, politikai, külügyi stb.) még messze van a véglegestől. A több állam által mind a mai napig el nem ismert ország a nemzet- és államépítés költséges, időigényes és feszültségekkel terhelt folyamatában van már több mint két évtizede. Ez a sajátos helyzet a politikai rendszerére is rányomja a bélyegét: egyfelől a fiatal államiság következtében a politikai rendszer története is kurta, illetve az nemcsak az állam politikai rendszerének története, hanem az állam jelenlegi területét egykor elfoglaló más politikai képződményeké is, amelyekkel párhuzamosan az 1990-es években megjelent egy – a koszovói albán nemzethez kötődő – politikai rendszer is, ami azonban nem a hivatalos berendezkedés volt. Ez a konfliktusos kettősség – a függetlenséget elismerni nem hajlandó Szerbia által fenntartott párhuzamos struktúrák miatt – a mai napig létezik, amelyek mellett harmadik elemként megjelent a nemzetközi közösség is mint politikai aktor. A párhuzamosságok és átfedések mellett a koszovói politikai rendszer másik fontos jellemzője az ideiglenesség érzete, a kiforratlanság, a befejezetlenség, amely természetesnek mondható egy függetlenségét éppen csak kivívott államtól.

Koszovó politikai rendszerét – a fentiek figyelembevételével – az alábbiakban első sorban a függetlenség egyoldalú kikiáltásától kezdődően kívánom tárgyalni, ennek megértéséhez azonban szükséges, hogy – a teljesség igénye nélkül – visszatekintsünk bizonyos múltbeli eseményekre és folyamatokra, amelyek a jelen politikai struktúráira befolyást gyakoroltak.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

A koszovói állam- és nemzetépítés történeti perspektívába helyezése során el kell különítenünk egymástól a nemzet és a tér történetét. A mai Koszovó sem nevében, sem területében nem alkotott önálló államot 2008 előtt, mindig valamely nagyobb politikai egység részét alkotta, időnként – ha nem is mindig jelen határai között – adminisztratív különállással is rendelkezve. 1877-es létrehozásakor még magában foglalta a Szandzsákot, Macedónia jelentős részét és Kelet-Albánia egyes részeit is. Koszovó mint földrajzi fogalom azonban csak a jelenlegi állam keleti felére (Kosovo Polje – Rigómező) terjedt ki, és csak a második

jugoszláv államban lett a mai terület közös elnevezésévé Koszovó és Metóhia helyett, hogy 2008-ra először váljon de facto módon független állammá.

A Koszovót jelenleg többségben lakó – és annak nemzeti identitását leginkább meghatározó – albánság egyszerre tekinthető a térség egyik leghosszabb múltra visszatekintő, ugyanakkor modern nemzetként a legfiatalabb csoportjának is. Magukat az illírek leszármazottainak tartó albánok modern nemzeté csak a 19–20. század fordulóján váltak, területi-politikai formációjuk (nemzetállamuk) is csak a 20. század elején jött létre, de történetesen nem Koszovó területén, hanem a mai Albánia formájában, amely az akkori viszonyok szerint is albán többségű Koszovót hatalmi érdekek következtében nem foglalta magában.

Ahogy a Balkán történelmére használhatjuk a Hajdú Zoltán által megfogalmazott „birodalomváltó-tér” minősítést,¹ ez Koszovó területére is ugyanúgy igaz azzal a megkötéssel, hogy utóbbi esetében a birodalmak közti kisállamiság időszakaiban a terület nem önálló, hanem egy másik kisállam vagy regionális hatalom részét képezi, és a „birodalomközi” időszakok közül csak a jelenlegi – a Balkán politikai földrajzi értelemben egyik legfragmentáltabb állapota – biztosítja számára a függetlenséget. Ennek megfelelően – a birodalmi korszakokat tekintve – létezik Koszovónak, egy római, egy bizánci, egy oszmán, egy királyi jugoszláv és egy szocialista jugoszláv korszaka, míg a kisállami időszakok tekintetében egy trák–illír, egy bolgár, egy szerb, egy nagyalbán, és végezetül egy koszovói korszaka.

Napjaink politikai viszonyai kapcsán a trák–illír korszak legfontosabb öröksége az albánság eredetével függ össze. Nincs konszenzus a kérdés körül, de a legelfogadottabb álláspont, amely az albán identitással is összhangban áll, a dardánokat, egy illír–trák törzset tekint a nemzet őseinek. Ma már kibogozhatatlannak tűnik, hogy a dardánok illíresedett trákok vagy trákosodott illírek voltak-e, de az időszámításunk előtti 4–2. századok között hatalmi tényezőként jöttek számításba a térségben, amíg a rómaiak előbb protektorátussá, majd provinciává nem szervezték területeiket, amelynek pacifikálása csak az időszámításunk előtti 1. század végén történt meg. Az illír (dardán)–albán kontinuitás elmélete (amely egyértelműen nem bizonyítható) az albán történeti-legitimációs érvelés számára fontos muníciót szolgáltat.²

A Római Birodalom volt az első államalakulat, amely a Balkán-félsziget egészére kiterjedő politikai egységet alkotott. Ennek természetesen része volt a mai Koszovó területe is mint Illyricum, majd Moesia Superior része. Római örökségnek tekinthetjük a térség település- és közlekedési hálózatának alapjait.³ A birodalom bukását követően Koszovó területe a Keletrómai Birodalom részévé vált, a népvándorlás, majd a 7. századi szláv beköltözés alapvetően alakította át a korábbi viszonyokat. A kereszténység, azon belül is az ortodoxia meggyökeresedése a korszak fontos, napjainkig tartó következménye csakúgy, mint a déli szlávok őseinek megérkezése.⁴ Mindkét, a Balkánon jellegadó tényező Koszovó esetében is fontos szerepet játszott és játszik a politikai életben. Az albánság etnogenezise tekintetében amiatt fontos ez a korszak, amennyiben a nagy változások következtében a korábbi lakosság

¹ HAJDÚ Zoltán (2011): The Balkans in Europe. In HORVÁTH Gy. – HAJDÚ Z. eds.: *Regional Transformation Processes in the Western Balkan Countries*. Pécs, MTA RKK. 18–19.

² DRANÇOLLI, Jahja (2008): Illyrian-Albanian Continuity on the Areal of Kosova. *Thesis Kosova*, Vol. 1, No. 1. 29–46.

³ ŠKRIVANIĆ, Gavro (1977): Roman Roads and Settlements in the Balkans. In CARTER, F. W. ed.: *An Historical Geography of the Balkans*. London, Academic Press. 115–145.

⁴ JELAVICH, Barbara (1996): *A Balkán története. 18. és 19. század*. Budapest, Osiris – 2000. 20–26.

(trákok, illírek stb.) egy része a hegyekbe menekülve, transzhumáló életmódra váltva őrizte meg korábbi kultúráját, identitását, nyelvét. A romanizált lakosság aztán a vlachok, a románok őseivé vált, míg a kevésbé romanizáltakról gondolja úgy a tudomány, hogy a modern albánság őseit láthatjuk bennük.⁵

A 9–11. századok során az első bolgár birodalom idején (amelyre tekinthetünk úgy, mint az első regionális belső hatalmi centrumra a Balkánon) Koszovó ezen állam területéhez tartozott, a Balkán többi részével egyetemben. Ennél – a mai koszovói politikai folyamatok szempontjából – lényegesebb azonban a bolgár államnál később fejlődésnek induló középkori szerb állam Koszovóhoz való viszonya. A szerbség – a bizánci rítusú kereszténységet a 9. században felvéve – a történelmi Zeta (a mai Montenegró területén), majd Raška (a mai Szandzsák környéke) vidékén alakított ki először állami jegyeket magán viselő területi-politikai formációt.⁶ A középkori szerb uralkodócsalád (Nemanjidák) 12–13. századi terjeszkedése során a mai Koszovó teljes területe szerb fennhatóság alá került. Az állam központja eredetileg ugyan Koszovón kívül, attól északabbra helyezkedett el, de 1346-ban az Ipeki (Peć, Pejë/Peja) Patriarchátusba, azaz a mai Koszovó területére költözött a szerb egyház központja, amely 1776-ig itt is maradt. Ezzel Koszovó területe a szerb történelmi tudat, az államalapítás, a relatív regionális hatalmi pozíciók, egyszóval az első szerb „aranykor” integráns részévé vált. Így ehhez a földdarabhoz nem kevés történelmi esemény, személy, általuk rengeteg kisebb-nagyobb identitáselem, nosztalgia, politikailag is hasznosítható mítosz, jelkép, jelszó kapcsolható, és a későbbi szerb történelem során tudatosan kapcsolták is, ami meghatározó történelmi öröksége a korszaknak.

A 14. század folyamán az Oszmán Birodalom képében egy új nagyhatalom jelent meg a Balkánon, amely mind az egykori nagyhatalmat (Bizánc), mind a balkáni kisállamokat, nemzeteket fokozatosan uralma alá vonta. Ebben a folyamatban Koszovó területén ismét emblemikus események zajlottak, amennyiben a középkori szerb állam számára a döntő vereséget a Koszovó területén zajlott rigómezei csata (1389) jelentette (azonban Koszovó és Szerbia is majd csak a 15. század közepén került oszmán uralom alá). Ezzel tovább nőtt a terület – legalábbis spirituális – jelentősége a szerbek számára, amihez hozzájárult az is, hogy a csatában a szultán is elesett (I. Murád, a legenda szerint egy szerb vitéz fegyverétől), emiatt a török sereg hazavonult. A későbbi századokban fokozatosan felépített Koszovó-legenda⁷ aztán a szerb identitás központi elemévé vált, amely helyileg Koszovóhoz kötődik.

Emellett az oszmán hódítással egy, a szerbek számára kedvezőtlen folyamat is elindult, nevezetesen a korábban a délszlávok elől a hegyekbe menekült törzsek fokozatos visszavándorlása. Az albánok őseinek jelentős része tért át az iszlámra, így kerülve a kereszténységüket kitartóan őrző szerbségnél kedvezőbb pozíciókba Koszovóban. Ehhez a folyamatosan zajló demográfiai átstrukturálódáshoz olyan események is hozzájárultak, mint a törökellenes szerb felkelések (például 1690-ben), amelyek nagyszámú szerb menekülthullámot löktek északi irányba, helyet nyitva így a fokozódó albán beáramlásnak.

Koszovó az Oszmán Birodalomban nem számított határterületnek – amely pozíciót a Római Birodalom bukása óta szinte mindig „élvezte” –, ami nyugodtabb fejlődést

⁵ DRANÇOLLI 2008, 29–46.

⁶ SOKCEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly (1996): *Déli szomszédaink története*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó.

⁷ Lázár fejedelem legendájára gondolunk, aki a földi paradicsom helyett a szerbek számára a mennybéli vezető szerepet választotta, így az oszmánok elleni csatát elvesztette.

biztosított számára, területe ugyanakkor a különböző török közigazgatásokban soha nem tartozott egy egységhez, a legtöbbször olyan részek alkották, amelyek egyaránt tartalmaztak Koszovón kívüli területeket is, és a koszovói földek is négy-öt egység között oszlottak meg. Az etnikai-vallási átalakulás folyamatos volt, amelyből az albánság arányának növekedése mellett a 16. század második felétől a muszlimok aránynövekedését kell kiemelnünk, amely nagy lendületet csak a tömeges áttérések 17. század végi sokasodásával kapott. Mivel az albánok között volt a legnagyobb az áttérés, ezért az iszlám hit és az albánság térnyerése kéz a kézben járt, amit erősített a szerbség északra vándorlása is. Az iszlám és az albánság javára eltolódott etnikai és vallási arányok jelentik az oszmán uralom legfontosabb, napjainkig tartó következményeit Koszovóban.

A Balkán egyik legnagyobb modern konfliktusa idején alakult meg az első jelentős albán mozgalom, amely nemzetiként jellemezhető célokat követett. A Prizreni Liga az albán földek egyesítését tűzte ki célul – amelynek a mai Koszovó jelentős területei is részét képezték –, és alapvetően a szomszédos nemzetek expanziós törekvéseire adott válaszként is értelmezhető. Céljait ugyan nem érte el, de megmutatta, hogy az albánok is nemzeti alapú önrendelkezésre vágnak, és a későbbi ilyen irányú mozgalmaknak viszonyítási pontjává vált. Koszovó először a berlini kongresszus következtében jött létre, ekkor még vilajetként, és a mai államterületnél lényegesen nagyobb kiterjedésben, az Oszmán Birodalom részeként. A birodalom fokozódó válsága következtében az albánság is új helyzetbe került. Egy részük a birodalmon belül képzelte el az albánság jövőjét, míg egy másik részük a független albán állam mellett tört lándzsát.⁸

A Balkán-háborúk következtében nagyhatalmi nyomásra létrejött Kis-Albánia képében az első albán állam, amely az albánságnak csak kisebb részét ölelte fel. Az állam létrejötté az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország „lobbierejének” köszönhető (Szerbia elzárása az Adriai-tengertől), míg Nagy-Albániát a francia és az orosz nagyhatalmi érdekek (szerbek támogatása) akadályozták meg. Ezzel párhuzamosan azonban a szintén albán többségű Koszovó nagy része és Nyugat-Macedónia ismét a szerb állam részévé vált (Peć környéke az első világháborúig Montenegróé volt), és megindult az oszmán és albán pozíciók leépítése, a szerb uralom kiépítése. A korszak fontos, napjainkig tartó hatása a földrajzilag nagyrészt összefüggő albán szállásterület területi-politikai fragmentálódása. Az Oszmán Birodalom alatt egy államban élő albánság így több ország polgárává vált (Albánia, Szerbia, Montenegró, Görögország), aminek következtében megszületett az albán földek egyesítése mint politikai törekvés, amelynek támogatottsága korszakonként és politikai kurzusonként ugyan eltérő volt, de újra és újra napirendre került.

A két világháború közti időszakban a szerb állami struktúrák kiépítése mellett a hatalom igyekezett Koszovó etnikai viszonyait is megváltoztatni. A vajdaságihoz hasonló kolonizációs folyamat zajlott, amelynek keretei között az államhoz hű, elsősorban szerb nemzetiségű telepéseket költöztettek Koszovóba, akik sok esetben az albánoktól elvett földeket kapták meg. A térséget ekkor nagyobb számban hagyták el albánok a kedvezőtlen körülmények miatt, a két folyamat eredőjeként pedig jelentősen nőtt a szerbség aránya, de a többséget nem érte el.⁹ A szerb–albán viszony megromlásának fontos mérföldköve

⁸ JUHÁSZ József (2008): Koszovó – új állam a Balkánon. *Limes*, 21. évf. 4. sz. 87–102.

⁹ VÉGH Andor (2012): Minorities, mother countries, majority on the Western Balkans. *Historia Actual Online*, No. 27. 83–101.

ez az időszak. A második világháború során, 1941-ben Koszovó a Jugoszláviát megszálló hatalmak kezébe került. Legnagyobb részét a megszálló Olaszország egyesítette az akkor már fennhatósága alatt álló Albániával (csakúgy, mint Nyugat-Macedóniát), így – bár olasz uralom alatt – de létrejött egyfajta Nagy-Albánia. A hatalomra kerülő albán elit hozzálátott a korábbi szerbesítő politika eredményeinek felszámolásához, aminek keretei között több tízezer szerb volt kénytelen elhagyni Koszovót. Az 1945-ig tartó időszakban tehát az ellenkező oldalon halmozódtak tovább a sérelmek, a szerbellenes albán cselekmények – amelyek a háború vége felé egyre drasztikusabbak lettek – újabb, nehezen feldolgozható fejezettel bővítették a szerb–albán viszonyt.

A szocialista Jugoszláviában Koszovó helyzete kedvezőbben alakult, mint az első délszláv államban. Autonóm körzetként, majd 1963-tól autonóm tartományként rendelkezett egyfajta autonómiával és területi integritással, ugyanakkor nem ölelte fel az állam teljes albánságát, és a státusza sem tagköztársasági volt. Az 1974-es alkotmányt követően ugyanakkor a jogai kvázi-tagköztársaságiak lettek,¹⁰ kulturális, oktatási téren is szélesedett a tartomány mozgásteret. Az 1980-as évek eleje óta azonban egyre érezhetőbb feszültség uralkodott Koszovóban, amelynek az egyre jelentősebb demográfiai túlsúlyba kerülő albán lakossága az elszakadási joggal is együtt járó tagköztársasági státusz megszerzéséért indított mozgalmat. Az ezt kísérő tüntetések, azok elnyomása, a fellángoló etnikai-vallási ellentétek folyamatos konfliktushelyzetet tartottak fenn az autonóm tartományban. A politikainak induló mozgalom hamar etnikai színezetet öltött, amelyben a történelmi sértettségek éppúgy szerepet játszottak, mint a tartomány korabeli etnikai-hatalmi struktúrái (albán többségű lakosság, többségében szerb rendőrség a barikádok eltérő oldalain).

Az 1990-es évek első fele Koszovóban békés ellenállással telt, amelyet az albánok által a Balkán Gandhijának nevezett Ibrahim Rugova vezetett. Kiepültek az albántalanított és az albánoktól elzárt intézmények földalatti párhuzamai (iskolák, hivatalok, egészségügyi intézmények stb.), amelyet a szerb vezetés megtűrt, hiszen nem állt érdekében újabb frontot nyitni. Ebben az időben ugyanis már zajlottak az északnyugati tagköztársaságok szecesz-sziós háborúi, amelyek lekötötték a szerb erőforrásokat.¹¹

A koszovói várakozásokkal ellentétben az 1995-ös daytoni rendezésből Koszovó ki-maradt, ami radikalizálta a helyi politikát. A Rugova-párti békés ellenállás teret vesztett, az erőszaktól sem visszariadó UÇK (Koszovói Felszabadítási Hadsereg) pedig megerősödött.¹² Ehhez hozzájárultak az albániai zűrzavaros helyzet (az albán piramisjáték okozta összecsapások) során Koszovóba került fegyverek is, valamint a Nyugat ambivalens viszonya az UÇK-hoz (terrorszervezet vagy felszabadító hadsereg). 1996-tól egyre szaporodtak az UÇK által a szerb hatóságok és lakosság ellen – terrorista eszközökkel – elkövetett akciók, amelyekre 1998-tól aránytalanul kemény válaszcsepás érkezett a szerb fél részéről. A kibontakozó etnikai alapú aszimmetrikus polgárháború és az ezt kísérő humanitárius katasztrófa a nyugati hatalmakat beavatkozásra sarkallta, ami 1999-ben egy – ENSZ-

¹⁰ ÖRDÖGH Tibor (2016): Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In VARGA Márk szerk.: *Kis népeskönyv*. Europa Varietas Institute. 187.

¹¹ JUHÁSZ József (1997): *A délszláv háborúk*. Budapest, Napvilág Kiadó. 113.

¹² JUHÁSZ József – MAGYAR István – TÁLAS Péter – VALKI László (2000): *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest, Osiris Kiadó. 392.

felhatalmazás nélküli – NATO-bombázásban csúcspontot ért el,¹³ amelynek következtében a NATO egyértelműen állást foglalt a konfliktusban, és hadviselő félle vált. A beavatkozás közvetlen előzménye az albánok humanitárius katasztrófája és a szerbek által el nem fogadott ultimátum (Rambouillet) volt, amely szuverenitásuk egy részének korlátozását is magában foglalta volna.

A bombázás következtében – az ENSZ BT 1244-es határozata értelmében – a szerb fegyveres alakulatok elhagyták Koszovót, a nemzetközi katonai igazgatás erői (KFOR) pedig bevonultak (kvázi megszállás), és létrejött az UNMIK elnevezésű, ENSZ-zászló alatt működő nemzetközi civil igazgatási struktúra (kvázi protektorátus). A fő cél a béke fenntartása, a civil adminisztráció működtetése, a minimális társadalmi konszenzus megteremtése mindaddig, amíg a végleges rendezés feltételei létre nem jönnek. 2001-ben megindult az önkormányzatiság kiépítése, választásokat tartottak, létrejött a koszovói kormány. A 2004-es zavargások követően 2006-ban indultak meg a Martti Ahtisaari által vezetett tárgyalások, de nem sikerült áttörést elérni Koszovó jövőjével kapcsolatban. Végül 2008. február 17-én az egyoldalúan kikiáltott – és az ENSZ-tagállamok egy része által elismert – függetlenség zárta le az államépítés intenzív szakaszát. Ezzel párhuzamosan az UNMIK feladatait részben a koszovói államigazgatás, részben a nemzetközi EULEX (EU Jogállamiság Missziója) vette át, míg a KFOR továbbra is a béke biztosítója az országban.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. A koszovói alkotmány sajátosságai

Mivel Koszovó független államként csak 2008-ban jött létre, nem beszélhetünk az alkotmányosság hosszú történetéről, de érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy az 1974-es jugoszláv alkotmány Koszovóra vonatkozó része csak a koszovói parlament jóváhagyásával volt megváltoztatható, és a tartománynak – csakúgy, mint a Vajdaságnak – saját alkotmányoszerű statútuma is volt, ami mellett a hatalmi ágak intézményei is működtek (törvényhozás, kormány, elnök, alkotmánybíróság stb.). 1990-ben aztán – a Koszovó Köztársaság kikiáltásához kapcsolódóan – született egy úgynevezett Kacaniki alkotmány is, így a jelenlegi a harmadik a sorban.

A 2008. február 17-én kikiáltott függetlenség után hamarosan az új koszovói alkotmányt is elfogadták, amely június 15-én lépett hatályba. Az alkotmány alapját az Ahtisaari-tervben foglalták és az ENSZ BT 1244-es határozata alkotják, amelyek a nemzetközi igazgatás során (1999-től) a tartomány legfontosabb jogi dokumentumai voltak. Olyannyira fontos dokumentum az Ahtisaari-terv (hivatalosan a Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement¹⁴), hogy a jelenlegi alkotmány megfogalmazásában (143. rész 3. §): ha ellentmondás áll fenn az alkotmány vagy egy törvény és a tervek között, akkor ez utóbbi az érvényes.¹⁵

¹³ ÖRDÖGH Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 24.

¹⁴ Comprehensive Proposal For the Kosovo Status Settlement 2 February 2007.

¹⁵ Constitution of the Republic of Kosovo (2008). Elérhető: www.kryeministri-ks.net/repository/docs/ConstitutionIKosovo.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)

Az ENSZ BT 1244-es határozata alapján felállt UNMIK hozta létre a szándékosan nem pusztán alkotmánynak hívott alkotmányos keretrendszert (Constitutional framework), amely az átmeneti időszak intézményit is létrehozta, és gyakorlatilag a mai koszovói politikai struktúrák alapját is képezi. Az Ahtisaari-tervből a legfontosabb elemek a kisebbségvédelem és az ehhez kapcsolódó jogosítványok, valamint a decentralizáció, amelyek befolyásolták az új alkotmányt. Ennek következtében az alkotmány a nemzetközi „előírásokat”, javaslatokat (is) tartalmazza. Emellett az állampolgárok jogai, hangsúlyosan a kisebbségek jogai és azok biztosítékai is bekerültek a dokumentumba. Koszovói sajátosság, hogy az alkotmány kiter a nemzetközi szereplők koszovói jelenlétére és általában Koszovó és ezen szereplők viszonyára az utolsó, átmeneti intézkedésekben (nemzetközi képviselők, nemzetközi alkotmánybírák, idegen hadsereg Koszovóban stb.). Lévéen jelen alkotmány egy fegyveres konfliktus után frissen függetlenné vált állam alkotmánya, az átmeneti intézkedések tükrözik ezt a posztháborús helyzetet is (fegyveres erők, állampolgárság, menekültek stb.).¹⁶

Az alkotmány rendelkezik továbbá a hatalmi ágak szétválasztásáról is, valamint a fékekről és ellensúlyokról. Az alkotmány értelmében az államforma parlamentáris köztársaság, amelyben a törvényhozó hatalom – a 120 fős parlament – egykamarás, a végrehajtó hatalom letéteményese pedig a kormány, az azt vezető kormányfő és az államfő. A bíróságok az alkotmány szerint függetlenek, az alkotmányosság felett az alkotmánybírók örökölnek. A politikai rendszer alapvetően és elviekben a törvényhozásnak ad nagyobb hatalmat, de több elemző szerint is sok elemében félelnöki rendszerről beszélhetünk, még ha annak nem is jelenik meg minden eleme (például a közvetlen elnökválasztás) Koszovóban. Mind az elnöki jogkörök szélesebbek, mint egy hagyományos parlamentáris rendszerben, mind a miniszterelnöki hatalom erősebb a parlamenthez viszonyítva.¹⁷

Az alkotmány esetében fontos kiemelni, hogy – nem függetlenül az Ahtisaari-tervtől – komoly kisebbségvédelmi biztosítékokkal rendelkezik. Ezek értelmében bizonyos jogszabályokat – köztük az alkotmányt is – csak dupla kétharmaddal lehet megváltoztatni, ami azt jelenti, hogy a törvényhozás kétharmadára és a nem többségi közösségek képviselőinek együttes kétharmadára van hozzá szükség.¹⁸

2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Koszovóban

Köztársasági elnök

Az államfőt az alkotmány értelmében nem közvetlenül választják, azaz legitimációja gyengébb, így nem beszélhetünk prezidenciális, vagy félelnöki rendszerről sem. A parlament öt évre választja az elnököt, aki egyszer választható újra. Ami miatt külön hangsúlyozandó a félelnöki rendszer, az az elnöki jogkörökben rejlik (84. §). A klasszikus elnöki jogkörök mellett (hadsereg főparancsnoka, választások kiírása, bírák és egyéb méltóságok kinevezése, kitüntetések adományozása) a koszovói elnök befolyásos jogkörökkel is rendelkezik.

¹⁶ DREN, Doli – KORENICA, Fisnik (2010): Calling Kosovo's Constitution. A Legal Review. *The Denning Law Journal*, Vol 22, No. 1. 51–85.

¹⁷ JASHARI, Murat – SELIMI, Behar (2016): Kosovo – An Atypical Parliamentary Republic. *Academicus International Scientific Journal*, Vol. 7, No. 14. 107–117.

¹⁸ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

Az egyik ilyen a külpolitika irányítása (10). Emellett joga van alkotmánykiegészítéseket, valamint jogszabályokat javasolni. Emiatt több szakértő véli úgy, hogy a rendszer az elnöki hatalom tekintetében közelebb áll a félelnökihez, a nem közvetlen választás miatt azonban mégsem az. Időről időre (legutóbb a 2011-es politikai válság után) azonban felmerülnek törekvések arra, hogy a rendszer a közvetlen elnökválasztás irányába mozduljon el, ezzel megnövelve az elnök legitimitását és hatalmát. Alapvetően az elnök a parlament ellen-súlya, sok esetben azzal szemben is politizál, de ez függ a pártpolitikai viszonyoktól is.¹⁹

Alkotmánybíróság

Az alkotmány értelmében (VIII. fejezet) Koszovó alkotmánybírósága az alkotmánnyal kapcsolatos kérdések (értelmezés, módosítás) legfelsőbb fóruma, teljes függetlenséget élvez, a törvényhozó és végrehajtó hatalom ellensúlya. A kilenc bírát a parlament javaslatára az elnök nevezi ki kilenc évre. Hét bírát kétharmados többségi javaslat után lehet kinevezni, míg a fennmaradó két főt egyszerű többséggel, de csak a nem többségi közösségeknek fenntartott parlamenti képviselők egyetértésével, azaz a kilencből kettő az etnikai kisebbségek jelöltje kell hogy legyen. Az alkotmány értelmében a testület az etnikai mellett a nemi egyenjogúságra is figyelmet fordít, a kilenc helyből négyet női bírák foglalnak el. Az alkotmánybíróságnak külföldi tagjai is vannak, egy amerikai, egy portugál és egy bolgár bírót, akiket a Nemzetközi Civil Képviselő (ICR) – az Ahtisaari-terv értelmében az Európai Bizottság által kinevezett politikus – jelölt, azaz a nemzetközi ellenőrzés maradásként is tekinthetők – az alkotmány az átmeneti rendelkezésekben tette lehetővé kinevezésüket, és a többségi közösség bírói helyét foglalják el. A külföldi bírák mandátumát 2014-ben Atifete Jahjaga, az akkori köztársasági elnök meghosszabbította, ami többek között az ombudsman szerint is aggályos volt, mert a parlamentnek kell javasolni őket, ami jelen esetben elmaradt. Az alkotmánybírósági nemzetközi jelenlétről azóta is vita van Koszovóban. Az alkotmány értelmében a bírósághoz a parlament, annak bizonyos számú képviselői, az elnök, a kormány és az ombudsman fordulhat jól körülhatárolható esetekben. A bíróságok jogértelmezést kérhetnek, a helyhatóságok pedig akkor kérhetik a segítségét, ha úgy vélik, valamely jogszabály beavatkozik a jogaikba és a bevételeikbe (az etnikai közösségek területi jogai miatt fontos). Magánszemélyek csak az alkotmányos jogaik állami intézmények általi megsértése esetén fordulhatnak az alkotmánybírósághoz, amennyiben minden más jogi fórumot kimerítettek.²⁰

Igazságszolgáltatás

Az alkotmány értelmében az igazságszolgáltatás független a többi hatalmi ágtól. A Legfelsőbb Bíróságból, a Fellebbviteli Bíróságból és az alárendelt bíróságokból, valamint az Ügyészségből áll. Mindezeket az Igazságszolgáltatási Tanács felügyeli, örökös füg-

¹⁹ JASHARI–SELIMI 2016.

²⁰ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.; MANFIELD, Nicolas (2013): *Creating A Constitutional Court: Lessons From Kosovo*. East–West Management Institute.

getlenségük és pártatlanságuk felett. A bírák kinevezése kapcsán ismét megfigyelhető az alkotmány (az Ahtisaari-tervből eredő) kisebbségvédelmi szemlélete. A Legfelsőbb Bíróság bírái minimum 15%-ának, de minimum három főnek kisebbségi közösségből kell érkeznie. Minden más bíróság esetén ez az arány ugyanúgy 15%, de a minimumszám két fő. A bíróságok esetében további elvárás, hogy a bírák etnikai összetétele tükrözze az állam etnikai összetételét, és a területileg illetékes bíróságok összetétele az adott terület etnikai összetételét, továbbá kikötés a nemi kiegyensúlyozottság is. Elvben az ügyészségre is vonatkoznak a fentiek, de az alkotmány ennek részleteiről nem rendelkezik, mint ahogy az ügyészségről szóló törvény sem, ami csak az alkotmányra utal vissza. A Legfelsőbb Bíróság elnökét a bírák közül a Tanács javaslata után az államfő nevezi ki hét évre. A Tanácsnak a többi bíró esetében is javaslattevési, míg az elnöknek kinevezési joga van. A 13 tagú Igazságszolgáltatási Tanács tagjait összetett módon választják, de itt is fontos az etnikai egyensúly, két főt a szerb kisebbség képviselői, kettőt pedig a többi kisebbség képviselői választanak. Egyöntetű vélemény, hogy a bíróságoknak komolyabban kellene fellépnie a korrupcióval, különösen a magasrangú gyanúsítottakkal szemben, ahol eddig a bíróság kevés eredményt tudott felmutatni.²¹

Közvetlen demokrácia

Az alkotmány értelmében az állam szuverenitása a néptől származik és a 2. szakasz 1. pontja meg is említi a népszavazás lehetőségét, de ennek mikéntjét nem részletezik a dokumentumban, csak annyit tudunk meg, hogy a parlament joga a referendum kezdeményezése, a Központi Választási Bizottságé pedig annak megszervezése. Koszovó nem rendelkezik továbbá külön jogszabállyal a népszavazás szabályozásával kapcsolatban, így tulajdonképpen korlátozott a lehetőség népszavazásra, és nem világos, hogy az állampolgárok miként élhetnek ezen jogukkal. Mind az alkotmány, mind az Ahtisaari-terv tartalmaz tiltásokat a kérdéssel kapcsolatban: az alapvetően a kisebbségeket védő jogszabályok, amelyek megváltoztatásához dupla kétharmad szükséges, (a helyhatóság határait definiáló jogszabályok, helyhatóságok alapítása és megszüntetése, helyhatóságok jogköreinek megváltoztatása; a közösségek és azok tagjai jogainak megváltoztatása; nyelvhasználat; helyhatósági választások; kulturális örökség védelme; vallásszabadság és egyházakkal kötött megállapodások; oktatási törvények; jelképek és ünnepek, beleértve a közösségek jelképeit és ünnepeit) nem képezhetik népszavazás tárgyát. Az alkotmány 79. §-a értelmében jogszabály megalkotását 10 000 állampolgár kezdeményezheti.

A helyi szintű közvetlen demokráciának már több teret enged a koszovói szabályozás, ez azonban nem jelenik meg az alkotmányban, csak az önkormányzati törvényben. A helyhatóság területén élő lakosság petíciót nyújthat be, jogszabályalkotást kezdeményezhet helyi ügyekben (a helyhatóság szavazatra jogosultjai 15%-ának aláírásával), helyi népszavazást kezdeményezhet helyi jogszabályokról az elfogadásukat követő 30 napon belül (a szavazásra jogosultak 10%-a), visszahívhatja a polgármestert (50%), vagy kezdeményezheti visszahívását (20%).²²

²¹ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

²² Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

Koszovói Nemzeti Bank

Az alkotmány értelmében a Koszovói Nemzeti Bank független intézmény, amely a parlamentnek tartozik beszámolási kötelezettséggel. 2008-ban jött létre a függetlenség kikiáltása után, a bankról szóló törvény értelmében.²³ Az elnökét a parlament választja egyszerű többséggel egy listáról, amelyet a bank tanácsa állít össze a jelentkezőkről. Koszovó 2002-től – amióta Németország is – az eurót használja anélkül, hogy hivatalosan tagja lenne az eurózónának. A fizetőeszközt egyoldalúan, de az Európai Központi Bankkal együttműködve vezette be.

Parlamenti biztos

Az alkotmány értelmében az ombudsman független szereplője a koszovói politikai életnek. Feladata az állampolgárok jogainak védelme a hatóságokkal szemben. Öt évre választja a parlament egyszerű többséggel, és ennek a testületnek is tartozik éves beszámolóval. Jogában áll közvetlenül az alkotmánybírósághoz fordulni, ha felmerül az alkotmány megsértésének gyanúja. Az ombudsmanról szóló törvény²⁴ értelmében a biztos öt helyettesel rendelkezik. A helyetteseket az ombudsman javasolja, a parlament fogadja el, és közülük az alkotmány értelmében egynek minimum a nem többségi közösségek közül kell kikerülnie.

Területi hatalommegosztás

A területi hatalommegosztás izgalmas politikai kérdés Koszovóban. Az alkotmány értelmében egységes és oszthatatlan, a valóságban viszont komoly belső törésvonalak szabdalják – politikai értelemben is. A területi hatalommegosztásnak kettős logikája figyelhető meg az országban. Egyrészt jelen van a hagyományos közigazgatási felosztás (községek), amelyben a jugoszláv hagyományokat követi, és egy nagyobb városból, valamint a vonzáskörzetébe tartozó településekből álló rendszert hoz létre a közigazgatás középszintjeként. Az önkormányzatiság erősebb jogosítványai ehhez a szinthez kötődnek – az alkotmány értelmében ezek a helyi önkormányzatok –, nem pedig az egyes településekhez (lakott helyek). Az alkotmány rendelkezik arról, hogy ahol a községek szintjén a kisebbségi közösségek aránya eléri a 10%-ot, ott az egyik közgyűlési alelnöknek ebből a közösségből kell kikerülnie. Ilyen esetekben az alelnöknek a helyi ombudsmanhoz hasonló jogkörei is keletkeznek a kisebbségi közösségek és tagjaik vonatkozásában, amennyiben jogukban áll tiltakozni (végső esetben közvetlenül az alkotmánybíróságnál is) a helyi jogszabályok kisebbségi közösségeket sértő részei ellen.²⁵

²³ Law No. 03/L-074 on the Central Bank of the Republic of Kosovo. Elérhető: [https://bqk-kos.org/repository/docs/korniza_ligjore/english/Ligji%20per%20BQK-ne%20\(anglisht\).pdf](https://bqk-kos.org/repository/docs/korniza_ligjore/english/Ligji%20per%20BQK-ne%20(anglisht).pdf) (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)

²⁴ Law No. 05/L-019 on Ombudsperson. Elérhető: www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-019%20a.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)

²⁵ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

Emellett az etnoterritoriális feszültségek következtében etnikai alapú községeket is létrehoztak (tíz szerb és egy török), vagy spontán módon (Észak-Koszovóban és Štrpcében), vagy mesterségesen, etnikai gerrymandering²⁶ eszközével (délkeleten). Ezekben az egységekben az állami szinten kisebbségben lévő közösségek alkotnak többséget, és a többség él kisebbségben, biztosítva ezzel a kisebbségek itt élő része számára a helyi önkormányzatiságból adódó jogokat, amelyeket az alkotmány is körülbástyáz. Maga a megoldás nem ismeretlen (például USA kongresszusi kisebbségi-többségi választókerületei), ugyanakkor felvetnek morális, fenntarthatósági és diszkriminációs kérdéseket is. A kéttípusú közigazgatási egység között komoly méretbeli különbségek is megfigyelhetők, az albán többségűek átlagos mérete 331 km² és 51 800 fő, míg a szerbekéi 171 km² és 3751 fő. A különbség leginkább a lakosságszámban szembeötlő, a szerb községek fenntarthatósága több mint kérdéses. A 2008-ban létrehozott szerb enklávék (Klokot Vitinából, 5050 fős lakossággal, amelyből 3350 szerb, Gračanica Kosovo Polje, Prišitna és Lipljan területeiből, 23 050 fős lakossággal, amelyből 19 200 szerb, Parteš és Ranilug, mindkettő Gnjilanéból, közel 100%-os szerb etnikai aránnyal, előbbi 5200, utóbbi 5800 fős lakossággal)²⁷ a szórványszerbség megmaradásának területi keretei, de a lakosság öregszik és fogy, a pár ezres közösségeket középtávon is az eltűnés fenyegeti.

A helyi önkormányzatokról szóló törvényben olvasható feladatok és köteleességek az európai mintákat követik (helyi fejlesztések, építésügy, alapfokú egészségügy, szociális ügyek stb.).²⁸ A törvény azonban nevesít néhány területet és községet, amelyeknek kivételes jogaik vannak (mind szerb többségűek). Az összes szerb községnek nagyobb beleszólása van a helyi rendőrfőnök kinevezésébe (jelölési jog, amiből a rendőrség vezetője választ),²⁹ a kulturális, vallási és örökségvédelmi ügyekbe. Észak-Mitrovica felsőoktatás-szervezési jogkörrel is rendelkezik, míg Észak-Mitrovica, Gračanica és Štrpce községeknek jogában áll a közép fokú egészségügyi ellátás szervezése és menedzselése. Emellett, ahogy az alkotmánynál már jeleztük, számos területen rendelkeznek a (kisebbségi) közösségek alkotmányos jogokkal (jelképhasználat, nyelvhasználat, anyanyelvi oktatás, anyanyelvi média stb.), amelyek gyakorlása, ellenőrzése sok esetben a helyhatóságokon keresztül valósul meg.

Az önkormányzati törvény lehetővé teszi a községek számára együttműködések kötését. A szerb községek számára egy speciális, a szerb többségű községeket tömörítő szövetség létrehozása fontos pontja volt a kétoldalú kapcsolatok egyes elemeinek rendezéséről szóló, az EU közvetítésével megkötött, 2013-as szerb–koszovói Brüsszeli Egyezménynek. A szerb önkormányzatok szövetségének tervezett speciális kiváltságait egyes albán politikai pártok (Vetëvendosje) nem nézték jó szemmel. A szövetség létrehozása körüli, alapvetően

²⁶ Alapvetően választókerület-manipulációt jelent, de használatos minden határváltoztatásra, amely egy csoport világos politikai érdekeit segíti.

²⁷ Agjencia e Statistikave te Kosoves (ASK) (2012): *Kosovo Population and Household Census 2011*. Final Results, Main Data. Prishtina. Elérhető: www.ask.rks-gov.net/media/2075/final-results_eng.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)

²⁸ Law No. 03/L-040 on Local Self Government. Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)

²⁹ Law No. 03/L-035 on Police. Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L035_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)

a jogköröket érintő politikai küzdelem végül oda vezetett, hogy 2016 végén hivatalosan is megszüntették a létre sem jött szövetséget, ezáltal a koszovói szerbeket valamilyen formában területileg integráló, önkormányzatisággal rendelkező entitását.

3. Pártok és a választási rendszer

3.1. Jelentősebb pártok Koszovóban

A Koszovói Demokratikus Párt (Partia Demokratike e Kosovës – PDK) a vezető jobbközép párt Koszovóban. 1999-ben alapították az egykori Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) politikai szárnyaként, mai vezetői közül is sokan a fegyveres szervezet leszerelt tagjai. Ebből kifolyólag a párt tagsága erősen albán nemzeti/nacionalista kötődésű. Jelenlegi vezetője Kadri Veseli az 1980-as évek egyetemista tüntetéseitől az UÇK-n keresztül jutott el a párt élére, elődje, Koszovó jelenlegi elnöke, Hashim Thaçi pedig az UÇK politikai vezetője volt. Ideológiáját az albán nacionalizmus mellett a gazdasági liberalizmus jellemzi.³⁰

A Szövetség Koszovó Jövőjéért (Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës – AAK) egy 2001-ben alapított jobbközép párt, jelenleg a PDK-val koalícióban kormányoz. Vezetője Ramush Haradinaj, jelenlegi miniszterelnök, aki 2004–2005-ben már betöltötte egyszer ezt a posztot, egykori UÇK-parancsnok, megjárta a hágai nemzetközi bíróságot is, de felmentették a vádak alól. A párt ideológiáját a konzervativizmus és az albán nacionalizmus mellett a gazdasági liberalizmus és az Európa-pártiság jellemzi.³¹

A Kezdeményezés Koszovóért (NISMA për Kosovën – Nisma) egy új párt, amelyet a PDK-ból kivált politikusok alapítottak 2014-ben. Vezetője Fatmir Limaj, egykori UÇK-parancsnok, a PDK társalapítója. Ideológiáját tekintve a centrumtól enyhén balra álló párt, amely a szociáldemokráciát ötvözi az albán nacionalizmussal.

Az Új Koszovói Szövetséget (Aleanca Kosova e Re – AKR) 2006-ban alapította Behgjet Pacolli üzletember, aki 2011-ben rövid ideig az elnöki tisztséget is betöltötte. A párt liberális európai értékeket vall (magát liberális demokrata pártként definiálja), a koszovói politikai palettán középen helyezkedik el.

Az Önrendelkezést (Vetëvendosje) 2005-ben alapították, jelenleg Koszovó leglátogatottabb pártja. Ideológiájának két meghatározó eleme a közvetlen demokrácia erősítése és az albán nacionalizmus, ugyanakkor a párt a centrumtól balra helyezkedik el, az Európai Szocialista Párt tagja. Népszerűségéhez hozzájárul, hogy a lakosságot foglalkoztató ügyek élharcosává vált, ami miatt a populista jelzővel is illelhetjük. Ilyenek a koszovói ügy radikális támogatása (a koszovói szerbek különleges státuszának, valamint a nemzetközi szervezetek koszovói szerepének megkérdőjelezése), az albán–koszovói unió kérdésének politikai napirenden tartása, valamint az államot átszövő korrupció, a rablókapitalizmus és az elhibázott privatizáció kérdésköre.³²

³⁰ KRASNIQI, Valon (2016): Political Parties Ideologies in Kosovo. *Revista de Stiinte Politice*, No. 49. 108–119.

³¹ KRASNIQI 2016, 108–119.

³² YABANCI, Bilge (2016): Populism and Anti-Establishment Politics in Kosovo: A Case Study of Lëvizja Vetëvendosje. *Contemporary Southeastern Europe*, Vol. 3, No. 2. 17–43.

A Koszovói Demokratikus Liga (Lidhja Demokratike e Kosovës – LDK) egy leginkább liberális és konzervatív jelzőkkel illelhető párt (hivatalosan jobbközépként definiálja magát), amely jelenleg a második legnagyobb az országban. 1989-ben alapították a Koszovóval kapcsolatos szerb elnyomó intézkedések következtében. Egyik alapítója és legendás elnöke Ibrahim Rugova, aki a koszovói ügy meghatározó politikusa volt, a párt pedig a koszovói függetlenségért küzdő első politikai szervezet. Eredetileg az albán ügy képviselőjeként jobboldali nacionalista ideológiát követett (a szerb hatóságok be is tiltották), majd Rugova alatt fokozatosan a centrum felé mozdult, és vált egyre liberálisabbá és európeirebbé. Jelenlegi vezetője Isa Mustafa.³³

A Szerb Lista (Srpska Lista, Lista Serbe) 2014-ben alapított etnikai (szerb) alapú politikai csoportosulás, amely eredetileg a Brüsszeli Egyezmény következtében felállított szerb községek szövetségének képviselőjére jött létre. A párt egyértelműen az etnikai érdekeket tartja szem előtt, így az ideológiai meghatározottsága másodlagos. A koszovói alkotmány kisebbségvédelmi klauzulái értelmében fontos belpolitikai tényező. A parlamenti választásokon a szavazatok 5–6%-át tudta eddig begyűjteni, amivel a koszovói szerbség első számú képviselője. Erősek a szerbiai kötődései, alapítója Aleksandar Vučić, Szerbia jelenlegi elnöke.

3.2. A koszovói pártrendszer jellemzői

Sartori tipológiája alapján Koszovóban sokpártrendszerről beszélhetünk, ahol a pártalakulás és átalakulás még intenzív szakaszban van.

A koszovói pártrendszer legfőbb jellemzője, hogy azt mind a mai napig uralja az állam- és nemzetépítés tematikája, amely minden párt esetében megjelenik, és amely felülírja az ideológiai meghatározottságot. Ennek következtében szinte az összes párt bizonyos értelemben nemzeti érzületű, ami összezavarja a hagyományos bal-jobb-centrum felosztást. Ezt tovább fokozza Koszovó rövid államisága, ahol a pártok megerősödésére, tradícióik kialakulására még kevés idő állt rendelkezésre, valamint a sok esetben bizonytalan helyzet (elismertség, szerb–albán kérdés stb.) és a komoly társadalmi-gazdasági problémák (munkanélküliség, szegénység, posztháborús viszonyok), amelyek a pártokat az ideológiák felől a problémák irányába terelik, sokszor kreatívan összekapcsolva politikai gondolatrendszereket (lásd a Vetëvendosje egyszerre szocialista és nemzeti radikális ideológiáját). Emiatt a pártok által kínált programok sok esetben hasonlóak: szegénység elleni küzdelem, európai integráció, az USA-val való szövetség, elismertség stb.³⁴

Fontos kiemelni továbbá, hogy – részben a fentiek miatt – Koszovóban a pártok esetében – ami nem egyedi jelenség a Balkánon – a vezetőknek és a klientúrának nagyobb szerepe van a pártok népszerűségében, végső soron sikerében, mint a politikai ideológiának vagy a programoknak, amelyek sokszor hasonlóak. Az „erős emberek” által vezetett pártok és a kiterjedt klientúrarendszer a hatékonyan működő állam és a demokrácia egyik fontos akadályá.

³³ KRASNIQI 2016, 108–119.

³⁴ KRASNIQI 2016, 108–119.

A koszovói pártpalettán az ideológiai különbségek mellett egyértelműen jelen van az etnikai rendezőelv is. Fontos ilyen tekintetben a Szerb Lista, de a bosnyákoknak, törököknek, gorániaknak, a különböző roma csoportoknak egyaránt megvannak az etnikai alapon szerveződő politikai szervezeteik, amelyek az alkotmányban garantált biztosítékok miatt a különböző szinteken fontos pozíciókat is betölthetnek. Emellett különbséget tehetünk a (nagy) pártok között aszerint is, hogy a koszovói ügy katonai (PDK, AAK) vagy politikai (LDK) megoldását favorizálták. Az LDK esetében például még mindig fontos rendezőelv Rugova öröksége, míg a PDK-t és AAK-t egykori UÇK-tisztek és politikusok vezetik.

3.3. Választási rendszer és eredmények

A koszovói parlamentáris választások időpontját az elnök jelöli ki minden negyedik évben, az előző parlament mandátuma lejártá előtt maximum 60, minimum 30 nappal. Az új parlament alakuló ülése a hivatalos választási eredményeket követő 30 napon belül kell hogy megtörténjen. A választójog általános és titkos, a 18 éven felüli koszovói lakosságot illeti meg, illetve azokat, akik 1998. január 1-je óta nem Koszovóban élnek, de mindenben megfelelnek a koszovói állampolgársági kritériumoknak. A választásokon pártok, koalíciók, polgári kezdeményezések és egyének indulhatnak, ha a választási törvényekben foglalt feltételeknek megfelelnek, amit a Központi Választási Bizottság ellenőriz.³⁵

Koszovó területe egy választási körzetnek számít, ahol minden arra jogosult szervezet egy választási listát indíthat, ahol a jelöltek minimum 30%-ának a kevésbé reprezentált nemből kell kikerülnie. A szavazók listára és a listán egy jelöltre adhatják le szavazatukat. A rendszer tisztán arányos, a 120 fős parlamentben 100 helyet a választáson elért szavazati arány szerint osztanak el a minimum 5%-os eredményt elért pártok között. A maradék 20 fő az alkotmány értelmében a kisebbségi közösségek képviselőinek jár. Az országos pártok esetében a Sainte-Laguë-módszer³⁶ alapján számítják át mandátumokra a szavazatokat.

Mint a választások eredményeiből is látszik, a koszovói pártstruktúra rendkívül elaprózott. 2001 óta 37 párt jutott be a parlamentbe a választások során (Szerbiában ennek körülbelül a fele). Ha azonban az alkotmány által garantált etnikai helyeket elfoglaló pártoktól eltekintünk, akkor már csak 13, ha pedig az első választások idejének mára eltűnt törpepártjait sem számoljuk, tíz alatti a parlamenti küszöböt önállóan átlépni képes pártok száma, amelyek közül jelenleg három (PDK, LDK, Vetëvendosje) rendelkezik győzelmi esélyekkel és potenciális kormányképes támogatottsággal.³⁷

³⁵ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

³⁶ A legmagasabb átlagok módszerei közé tartozik, a pártokra adott szavazatokat osztják a páratlan számokkal, majd az így kapott legmagasabb hányadosokért jár egy-egy mandátum a kiosztható mandátumok erejéig. Kedvez a kis pártoknak.

³⁷ KRASNIQI 2016, 108–119.

1. táblázat
Parlamenti választások Koszovóban (2001–2017)

	2001	2004	2007	2010	2014	2017
LDK	47	47	25	27	30	29 (koalíció) AKR, Alternativa
PDK	26	30	37	34	37 (koalíció) Keresztény- demokrata Párt, Igazság Pártja stb.	39 (koalíció) AAK, NISMA, Kereszténydemokrata Párt, Igazság Pártja stb.
Vetëvendosje	–	–	–	14	16	32
AAK	8	9	10	12	11	–
AKR	–	–	13	–	–	–
Koszovói Albán Ke- reszténydemokrata Párt	–	2	11	–	–	–
Reformista Párt	–	7	–	–	–	–
Koszovói Civil Kezdeményezés	–	–	–	–	6	–
Koszovói Nemzeti Felszabadítási Mozgalom	1	–	–	–	–	–
Koszovói Albán Demokrata Párt	1	–	–	–	–	–
Igazság Pártja	1	1	–	–	–	–
Koszovói Népi Mozgalom	1	1	–	–	–	–
Koszovói Liberális Párt	–	1	–	–	–	–
Szerb Lista (szerb)	–	8	–	4	9	9
Koalicija Vakata (bosnyák)	4	3	3	2	2	2
KDTP (török)	3	3	3	3	2	2
PDAK (askáli)	2	1	3	1	1	1
Koszovói Egyesült Roma Párt (roma)	1	1	1	1	–	1
Koalicija „Povrataki” (szerb)	22	–	–	–	–	–
IRDK (egyiptomi)	2	2	1	1	–	–
SDA (bosnyák)	1	1	2	–	–	–
Gorai Civil Kezde- ményezés (goráni)	–	1	1	1	1	–
Szerb Civil Kezde- ményezés (szerb)	–	2	–	–	–	–
SDS KiM (szerb)	–	–	3	1	–	–

	2001	2004	2007	2010	2014	2017
Független Liberális Párt (szerb)	–	–	3	8	–	1
SNS (szerb)	–	–	1	–	–	–
Új Demokrácia (szerb)	–	–	1	–	–	–
Szerb Koszovó-Metóhia Párt (szerb)	–	–	1	–	–	–
SNSD KiM (szerb)	–	–	1	–	–	–
Új Koszovói Koalíció (AKR)	–	–	–	8	–	–
Új Demokrata Párt (szerb)	–	–	–	1	1	1
Koszovói Bosnyák Demokratikus Akció Pártja (bosnyák)	–	–	–	1	–	–
Askáli Integrációs Párt (askáli)	–	–	–	1	1	1
Progresszív Demokrata Párt (szerb)	–	–	–	–	1	–
Egyiptomi Liberális Párt (egyiptomi-roma)	–	–	–	–	1	1
Koszovói Új Roma Párt (roma)	–	–	–	–	1	–
Jedinstvena Goranska Partija (goráni)	–	–	–	–	–	1
Összesen	120	120	120	–	120	120

Forrás: Koszovói Központi Választási Bizottság. Elérhető: www.kqz-ks.org/zgjedhjet-e-pergijthshme/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.) alapján a szerző szerkesztése

4. Parlament

A koszovói parlamentnek 120 képviselője van, amelyből 100 főt közvetlenül választanak, húszat pedig a kisebbségi közösségek számára tartanak fenn (tíz a szerbeknek, tíz a többieknek). A képviselőket négy évre választják. Feladatai általában megegyeznek az európai parlamentek feladataival (jogszabályok elfogadása, törvényalkotás, költségvetés megszavazása, a kormány és állami hivatalok ellenőrzése, a bírói tanács tagjainak kinevezése stb.), az alkotmány alapján a fékek és ellensúlyok rendszerének fontos eleme. Dupla kétharmados többséggel (az összes képviselő és a kisebbségi képviselők együttes kétharmada) módosíthatja az alkotmányt.³⁸

³⁸ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

Tagjai közül választja meg a parlament az elnökét és öt alelnökét. Az elnököt a legnagyobb párt jelölheti, az alelnökök közül hármat a három legnagyobb parlamenti párt, míg a maradék kettő közül egyet a szerb, egyet pedig a többi kisebbséghez tartozó képviselők. A parlament tavaszi ülősszaka januárban, az őszi pedig szeptemberben kezdődik. A parlament 50% + 1 fő esetén határozatképes. Rendkívüli ülést a köztársasági elnök, a miniszterelnök és a képviselők egyharmada hívhat össze.

A parlamentben állandó, operatív és ad hoc bizottságok léteznek. A képviselők egyharmada kezdeményezésére új bizottságok hozhatók létre. Minden bizottság legalább egyik alelnökének eltérő etnikai közösségből kell érkeznie, mint a bizottság elnökének. A bizottságok működését a mindenkori parlamenti házszabály tartalmazza, amelyet a képviselők kétharmados többséggel tudnak megváltoztatni. Speciális bizottságnak számít a „Közösségek Jogai és Érdekei” elnevezésű bizottság. Ebben a tagok egyharmada a szerb kisebbségnek fenntartott képviselői helyek birtokosai közül kerül ki, másik egyharmada a nem szerb kisebbségek tagjai közül, a harmadik harmada pedig a többségi közösség tagjai közül. A parlament elnökségének tagjai közül bárki (köztük mindig van minimum egy szerb és egy nem szerb kisebbségi) a bizottság elé küldhet jogszabálytervezetet, ahol egyszerű többséggel dönt a bizottság arról, hogy tesz-e megjegyzéseket a tervezettel kapcsolatban. A bizottság javasolhat a közösségekkel kapcsolatos jogszabályokat, a tagok pedig hivatalosan is kinyilváníthatják állásfoglalásaikat. A bizottság elé kerülhetnek egyéb ügyek is a parlament elnökségétől, másik bizottságtól vagy 10 képviselő együttes indítványa következtében is.³⁹

Alapesetben a törvényalkotás a jelen lévő képviselők egyszerű többségével zajlik. A jogszabályok kezdeményezésére a köztársasági elnöknek, a kormánynak, a képviselőknek vagy minimum 10 000 állampolgárnak van joga. Az elfogadott törvényeket először a házelnök, majd nyolc napon belül a köztársasági elnök ellenjegyzzi. Törvényenként egy alkalommal – indoklással – a köztársasági elnöknek joga van a parlament elé visszaküldeni a törvényeket. A visszaküldött javaslatot a parlamenti képviselők többségével lehet újra elfogadni, amit ezután a köztársasági elnök köteles kihirdetni.

Egyes jogszabályok változtatását az alkotmány megnehezíti. Ezeket összefoglalóan „létfontosságú érdekeknek” nevezi. Ilyen esetekben kettős többséget ír elő az alaptörvény, ahol az összes jelen lévő és szavazó képviselő többsége mellett a kisebbségi helyeket birtokló jelen lévő és szavazó képviselők többsége is szükséges a sikerhez. Ebbe a körbe tartoznak a közigazgatási határok megváltoztatásával, a községek jogkörének változtatásával, a közösségek és tagjaik jogaival kapcsolatos törvények, a nyelvhasználati jogszabályok, a helyhatósági választások szabályozása, a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos jogszabályok, a vallásszabadság, az oktatással kapcsolatos törvények, a jelképekkel és ünnepekkel kapcsolatos jogszabályok. Ezekről népszavazás sem kezdeményezhető.⁴⁰

³⁹ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

⁴⁰ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

5. Kormány és kormányzás

A koszovói kormány a miniszterelnökből, egy vagy több helyetteséből és a miniszterekből áll. A működését az alkotmány szabályozza, és a klasszikus feladat kiosztás szerint a törvények végrehajt(at)ása a fő feladata. Feladatai közé tartozik továbbá a bel- és külpolitika meghatározása és végrehajtása, a gazdaság fejlesztése, jogalkotás kezdeményezése, a költségvetés elkészítése, a közigazgatás irányítása és ellenőrzése, a közszolgáltatások biztosítása és fejlesztése stb.⁴¹

A kormány feje a miniszterelnök, akit a köztársasági elnök a választás győztes pártjából kér fel kormányalakításra. A miniszterelnök állítja össze kabinetjét, amit a parlamentnek meg kell szavaznia. A miniszterek számát a kormány határozza meg, de minimum egy miniszternek a szerb közösség tagjai közül kell kikerülnie, egynek pedig egy másik kisebbségi közösségből. Ha 12-nél több miniszterből áll a kormány, egy harmadik – nem többségi – miniszternek is lennie kell. Két-két szerb és nem szerb kisebbségi miniszterhelyettest is ki kell nevezni, ha pedig 12-nél több minisztériummal működik a kormány, egy-egy szerb és egyéb kisebbségi miniszterhelyettesre is szükség van a törvényes működéshez. Kormánytag egyaránt lehet parlamenti képviselő és parlamenten kívüli személy is.⁴²

A 2001-es első, még nemzetközi felügyelet alatt megtartott választáson nagykoalíciót kötöttek a pártok. Ibrahim Rugova (LDK) lett az elnök és Bajram Rexhepi (PDK) a miniszterelnök, a kormányt a kisebbségi pártok is támogatták. Ezt a nagykoalíciót a nemzetközi szervezetek (UNMIK) „kényszerítették ki” ezzel próbálva politikai egységet teremteni a háború utáni államban, amit komoly társadalmi, szociális feszültségek és a demokratikus hagyományok és intézmények hiánya jellemezett.⁴³

A 2004-es választásokat a Koszovói Demokratikus Liga (LDK) nyerte meg, amely koalícióra lépett a Szövetség Koszovó Jövőjéérttel (AAK). A Koszovói Demokrata Párt (PDK) ellenzékbe vonult. Ramush Haradinaj (AAK) lett a miniszterelnök (2005-ig, amikor is perbe fogta a hágai Nemzetközi Törvényszék, és lemondásra kényszerült), Ibrahim Rugova pedig maradt köztársasági elnök 2006-os haláláig (Fatmir Sejdiu követte az elnöki székben). A köztársasági elnök halálát követő politikai válságban az egykori UÇK-vezető, Agim Çeku lett az új miniszterelnök, aki kiállt Koszovó függetlenségéért, és egyben a szerb kisebbség védelméért is. Jó kapcsolatokat alakított ki a nemzetközi képviselőkkel, de Szerbia folyamatosan támadta a háború(k)ban elkövetett tettei miatt. Mind a 2001-es, mind a 2004-es választásokat követő kormányok alapvetően az állam státusának kialakítását, megszilárdítását tűzték zászlajukra. A második kormány idején készült el az Ahtisaari-terv is, a klasszikus politikai ideológiák csak papíron működtek, a nemzet- és államépítés volt a fő szempont.⁴⁴

A 2007-es választásokon, amelyet a szerbek nagy része bojkottált, a korábbi ellenzék, az UÇK-gyökerű, Hashim Thaçi vezette PDK nyert. Thaçi koalíciót kötött a második helyezett LDK-val és az AKR-rel, így többséget szereztek a parlamentben. 2008. januári beiktatását követően februárban, a harmadik választott kormány vezetőjeként (amely a két akkori legnagyobb pártot is magában foglalta) egyoldalúan kikiáltotta Koszovó függetlenségét.

⁴¹ Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

⁴² Constitution of the Republic of Kosovo 2008.

⁴³ KRASNIQI 2016, 108–119.

⁴⁴ KRASNIQI 2016, 108–119.

A kormány legfőbb feladatának értelemszerűen a függetlenség megvédését, elismertetését és az intézményrendszer kiépítést tekintette.⁴⁵

A 2010-es kormányválságot követően előrehozott választásokat tartottak, amelyet komoly visszaélések kísértek. A választásokat ismét a Thaçi vezette PDK nyerte meg, koalícióra lépve az AKR-rel (amely több kisebb párttal együtt indult koalícióban) és kisebbségi pártokkal, így érve el a kormányzáshoz szükséges többséget. Behgjet Pacolli lett az elnök, aki 2011-ben lemondásra kényszerült, mert alkotmányellenesnek minősítették a megválasztását. Atifete Jahjaga személyében az első nő államfő lépett a helyére. Ugyanebben az évben, a brüsszeli tárgyalásokon először ült asztalhoz a szerb és a koszovói kormányfő, megindult a kapcsolatok lassú normalizálódása, aminek következtében megindultak a Koszovó–EU társulási tárgyalások is.

2014-ben ismét előrehozott választásokat tartottak a haderő felállítása körüli politikai pathhelyzet következtében. A választások eredménye szoros lett, végül ismét a két nagy párt (PDK, LDK) kényszerült koalícióra, de csak a hat hónapig tartó tárgyalások után, és a politikai állóháború közepette. A parlament működése ezután sem vált gördülékennyé, az ellenzék (a Vetëvendosje vezetésével) folyamatosan akadályozta – könnygáz alkalmazásával – a törvényhozás működését, aminek oka a Szerbiával kötött egyezmény elutasítása, a Montenegróval kötendő határegyezmény és általában az establishment-ellenesség volt.

A politikai válságot végül a 2017-es választások oldották meg, amelyet egy bizalmatlansági indítvány indított el. A szavazáson a PDK által vezetett PAN-koalíció szerezte a legtöbb szavazatot, de nem elegendő a kormányalakításhoz. Ehhez az kellett, hogy az LDK-t otthagyja korábbi szövetségese (AKR), és az előbbieket oldalára álljon. Így az AAK politikus, Ramush Haradinaj alakíthatott ismét kormányt. A választások legnagyobb győztese azonban a Vetëvendosje lett, önálló pártként ők kapták a legtöbb szavazatot.⁴⁶

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

Koszovó rövid önállósága miatt nem rendelkezünk igazán hosszú idősoros adatokkal a lakosság intézményekbe vetett bizalmával kapcsolatban. Átfogó, mindenre kiterjedő és alapos felmérések sem születtek még, ami a fiatal állam és intézményei esetében érthető is. A létező vizsgálatok egy-egy részterületre fókuszálnak, illetve kis mintán, nemzetközi szervezetek által végeztek. Ezen forrásainkból azonban kirajzolódik egyfajta kép az egyes politikai szereplőkkel és intézményekkel kapcsolatos bizalomról. A Gallup Intézet 2007–2008-ban végzett felmérése alapján világosan látszik a függetlenség kikiáltása körüli felfokozott várakozás, a kormányba vetett bizalom 38%-ról 55%-ra ugrott.⁴⁷

⁴⁵ KRASNIQI 2016, 108–119.

⁴⁶ European Union Election Observation Mission (2017): *Kosovo Legislative Elections, 11 June 2017. Final Report. 51.* Elérhető: www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/final_report_eom_kosovo_june_2017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)

⁴⁷ NYIRI Zsolt – BROWN, Ian T. (2009): *Kosovans More Positive on Government, Economy.* Elérhető: <http://news.gallup.com/poll/116902/kosovans-positive-government-economy.aspx> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)

Az European Social Survey 2012–2013-as felmérése alapján a koszovóiak bizalma meglehetősen alacsony a parlamentben (2,59), a pártokban (1,97), a politikusokban (1,86), a 10-es skálán viszont a kormány teljesítménye meglepően jó eredményt ért el (6,12).⁴⁸

A Kosovar Centre for Security Studies 2017-es felmérése szerint az állampolgárok bizalma a politikai intézményekben meglehetősen alacsony. A parlamenttel kapcsolatban 12%, a kormánnyal 13%, a községek esetében 34% azok aránya, akik feltétlenül bíznak az egyes intézményekben, a parlamenttel és a kormánnyal kapcsolatos teljes bizalmatlanság aránya kétharmados (a helyhatóságok és a politika országos szintje közti különbség feltehetően visszavezethető a helyi szinten érvényesülő etnikai alapú politizálásra is). Az igazságszolgáltatás intézményeivel kapcsolatban kicsit kedvezőbb képet mutat a felmérés: az ügyészségben a válaszadók 26%-a, a bíróságokban 22%-a, az EULEX-ben 20%-a bízik. A mért intézmények közül legjobb helyzetben a biztonságiak vannak (leszámítva a titkosszolgálatok 17%-os eredményét): a rendőrség eredménye 56%, a KFOR-é 58%, a fegyveres erőké 72%, míg a tűzoltóságé 77%.⁴⁹

Összegzés

Koszovó fiatal államiságának számos következménye van a politikai rendszerére. Mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy az állam és annak vezetői mind a mai napig meghatározó célként tekintenek az állam- és nemzetépítés kérdésére. Ez sok tekintetben felülírja a klaszszikus politikai ideológiákat, intézményi működési modelleket.

A posztháborús helyzet, a (csökkenő mértékű) nemzetközi felügyelet és a belső etnikai-politikai megosztottság miatt az állam politikai rendszere etnikailag is determinált, sok benne a garantált elem, kivétel, vétőjog, a változtathatatlanságokból következő tehetetlenségi erő, amely kompromisszumokra kényszerít, de sok esetben patthelyzetekhez is vezethet.

Fontos elem továbbá, hogy – részben a fentiek következtében, részben a demokratikus hagyományok hiányában – a politikai rendszer is kiforratlan, abban sok még az alakuló elem (pártok, intézmények, ideológiák stb.). Emiatt a pártideológiák sok esetben csak papíron léteznek, meghatározók az erős, vezető politikusok, a klientúra, és sok a választásról választásra történő pártalakulás és megszűnés.

Maga a politikai rendszer papíron nyugati mintákat követ, ahol a kormánynak és kormányfőnek van meghatározó szerepe, az intézményrendszer többi eleme pedig a politikai élet ellensúlyaként működik. A gyakorlatban azonban a félelnöki rendszer egyes elemei is felfedezhetők, a köztársasági elnök pozíciója erősebb, mint a klasszikus parlamentáris rendszerekben.

⁴⁸ Idézi: Group for Legal and Political Studies (2017): *Determinants of trust in institutions in Kosovo: An empirical perspective*. No. 04. Elérhető: www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Report-04-Trust-in-Institutions.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)

⁴⁹ Kosovar Centre for Security Studies (2016): *Kosovo security barometer*. Sixth edition, National Endowment for Democracy. Elérhető: www.qkss.org/en/Reports/Kosovo-Security-Barometer-Sixth-Edition-831 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)

Felhasznált irodalom

- Agjencia e Statistikave te Kosoves (ASK) (2012): *Kosovo Population and Household Census 2011. Final Results, Main Data*. Pristina. Elérhető: www.ask.rks-gov.net/media/2075/final-results_eng.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)
- Constitution of the Republic of Kosovo (2008). Elérhető: www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)
- DRANÇOLLI, Jahja (2008): Illyrian-Albanian Continuity on the Areal of Kosova. *Thesis Kosova*, Vol. 1, No. 1. 38–39.
- DREN, Doli – KORENICA, Fisnik (2010): Calling Kosovo's Constitution. A Legal Review. *The Denning Law Journal*, Vol 22, No. 1. 51–85.
- European Union Election Observation Mission (2017): *Kosovo Legislative Elections, 11 June 2017. Final Report. 51*. Elérhető: www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/final_report_com_kosovo_june_2017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)
- Group for Legal and Political Studies (2017): *Determinants of trust in institutions in Kosovo: An empirical perspective*. No. 04/2017, Pristina. Elérhető: www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Report-04-Trust-in-Institutions.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)
- HAJDÚ Zoltán (2011): The Balkans in Europe. In HORVÁTH GY. – HAJDÚ Z. eds.: *Regional Transformation Processes in the Western Balkan Countries*. Pécs, MTA RKK.
- JASHARI, Murat – SELIMI, Behar (2016): Kosovo – An Atypical Parliamentary Republic. *Academicus International Scientific Journal*, Vol. 7, No. 14. 107–117.
- JELAVICH, Barbara (1996): *A Balkán története. 18. és 19. század*, Budapest, Osiris – 2000.
- JUHÁSZ József (1997): *A délszláv háborúk*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- JUHÁSZ József (2008): Koszovó – új állam a Balkánon. *Limes*, 2008/4. sz. 87–102.
- JUHÁSZ József – MAGYAR István – TÁLAS Péter – VALKI László (2000): *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kosovar Centre for Security Studies (2016): *Kosovo security barometer*. Sixth edition, National Endowment for Democracy. Elérhető: www.qkss.org/en/Reports/Kosovo-Security-Barometer-Sixth-Edition-831 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 08.)
- KRASNIQI, Valon (2016): Political Parties Ideologies in Kosovo. *Revista de Stiinte Politice*, No. 49. 108–119.
- Law No. 03/L-035 on Police. Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L035_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- Law No. 03/L-040 on Local Self Government. Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- Law No. 03/L-073 on General Elections in the Republic of Kosovo Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- Law No. 03/L-074 on the Central Bank of the Republic of Kosovo Elérhető: www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L074_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- Law No. 03/L-121 on the Constitutional court of the Republic of Kosovo Elérhető: www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=307&Itemid=28&lang=en (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- Law No. 05/L-019 on Ombudsperson. Elérhető: www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-019%20a.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)

- MANFIELD, Nicolas (2013): *Creating A Constitutional Court: Lessons From Kosovo*. East–West Management Institute.
- NYIRI Zsolt – BROWN, Ian T. (2009): *Kosovans More Positive on Government, Economy*. Elérhető: <http://news.gallup.com/poll/116902/kosovans-positive-government-economy.aspx> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)
- ÖRDÖGH Tibor (2016): Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In VARGHA Márk szerk.: *Kis népeskönyv*. Europa Varietas Institute.
- ÖRDÖGH Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly (1996): *Déli szomszédaink története*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó.
- ŠKRIVANIĆ, Gavro (1977): Roman Roads and Settlements in the Balkans. In CRTER, F. W. ed.: *An Historical Geography of the Balkans*. London, Academic Press. 115–145.
- VÉGH Andor (2012): Minorities, mother countries, majority on the Western Balkans. *Historia Actual Online*, No. 27.
- YABANCI, Bilge (2015): Populism and Anti-Establishment Politics in Kosovo: A Case Study of Lëvizja Vetëvendosje. *Contemporary Southeastern Europe*, Vol. 3, No. 2. 17–43.

Macedónia politikai rendszere

Braun András

Bevezetés

Macedónia politikai rendszerének alkotmányos szerkezetét a függetlenség óta a hatályos alkotmány határozza meg, amely lehetővé tette az ország demokratikus átalakulását. A fiatal balkáni állam esetében, a térségben korántsem egyedülálló módon, a demokrácia létrehozása együtt járt a nemzetépítés folyamatával, emiatt a macedón nemzeti identitás meghatározása fontos elemét alkotta a formálódó politikai életnek. Az elmúlt 27 év során Macedónia többek között emiatt is súlyos bel- és külpolitikai konfliktussorozatokon ment keresztül. Görögországgal való névvitája alapvetően befolyásolja az ország nemzetközi kapcsolatait, míg a belpolitikában a hagyományos kormány-ellenzék dichotómián túl meghatározó jelenség a többségi macedón és a kisebbségi albán társadalom viszonyának alakulása is.

Az alábbi tanulmány a macedón politikai rendszer működését kívánja bemutatni. A politikai rendszer intézményes ábrázolása mellett a fejezet a gyakorlati működés problémáira is igyekszik rávilágítani.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei (Kik is azok a macedónok?)

A mai Macedónia területileg az Oszmán Birodalomhoz tartozott, majd Bulgária és Szerbia is meg kívánta szerezni ezt a területet, amely végül a később létrejövő Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált. Macedónia a második világháború végén újjászerveződő második Jugoszlávia¹ legdélebbi tagköztársaságává vált (Macedón Szocialista Köztársaság² – Социјалистичка Република Македонија). Josip Broz Tito leválasztotta Macedóniát Szerbiáról, és támogatta a macedón nemzet és nyelv létrehozásának koncepcióját. Emiatt az elmúlt rendszer – különösen Tito elnök – megítélése pozitívnak mondható.

Az 1970–1980-as évektől a jugoszláv rendszer válsága, majd szétesése érintette Macedóniát is. A horvát és boszniai kiválással szemben a macedón függetlenségi folyamat békésen ment végbe, az önálló állami lét megszervezése mégis komoly kihívás elé állította a függetlenedő kis országot.

¹ Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (1963-ig Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság).

² Mivel Jugoszlávia fennállása során többször is új alkotmányt helyezett hatályba, így az egyes tagköztársaságok jogkörei változtak. Macedónia korábbi neve a jugoszláv föderáción belül Macedónia Szocialista Népköztársaság volt. Az alkotmányos szabályozás kimondta, hogy Macedónia a macedónok, illetve az országban élő kisebbségek állama.

A Macedón Köztársaság népszavazást követően deklarálta Jugoszláviától való függetlenségét.³ A népszavazást 1991. szeptember 8-ra írták ki, a referendumon⁴ részt vevő macedónok döntő többsége (76%-os részvétel mellett 95% volt az igenek aránya) az önálló Macedónia létrehozása mellett döntött. A referendumot az albán kisebbség igen nagy része bojkottálta.⁵ A függetlenség nemzetközi elfogadtatása sem volt zökkenőmentes. Görögország ugyanis nem ismerte el a független Macedónia alkotmányos nevét. Ugyan Athén nem Macedónia területi függetlenségét, hanem annak alkotmányos névhasználatát kérdőjelezi meg, egyes szerzők azonban felhívják a figyelmet arra, hogy a formális név vita mellett valójában fontos történeti legitimitás- és identitáskérdésről van szó.⁶ Mindezek miatt a nemzetközi intézményekben a Macedón Volt Jugoszláv Köztársaság (The former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM) megnevezés⁷ volt használatos, majd 2019 februárjában, hivatalosan is Észak-Macedóniára⁸ változott az ország neve.

A görög–macedón név vita⁹ mellett a macedón nemzeti identitás további fontos elemeit is megkérdőjelezte a többi szomszédos állam. Az egyik ilyen elem a vallás¹⁰ kérdése, a másik pedig magát a macedón nemzetiséget, illetve a macedón nyelvet érinti.

Szerbia részéről a szerb ortodox egyház nem ismeri el a macedón ortodox egyház autonómiáját (vagyis nem ismerik el autokefál egyházként), míg Bulgária a macedón nemzet és nyelv bolgártól való különállóságát kérdőjelezi meg.¹¹

Mindezek mellett Macedónia északnyugati területein az albán népcsoport van többségben. A macedóniai albánok fontos célja, hogy nagy fokú helyi autonómiájukat országos szintre is kiterjesszék, ez pedig feszültséget okoz a többségi és a kisebbségi társadalom között.

A különböző konfliktusok mentén létrejött törésvonalak közül a legfontosabbak a többségi és kisebbségi társadalom egymáshoz való viszonya, valamint a nemzeti identitás meghatározásának kérdése. A törésvonalak intenzitása nem állandó, azonban folyamatosan fennállnak és megosztják a politikai szereplőket.

³ TAGLIABUE, John (1991): *Macedonians vote for independence from Yugoslavia*. Elérhető: www.nytimes.com/1991/09/10/world/macedonians-vote-for-independence-from-yugoslavia.html (A letöltés dátuma: 2017. 08. 20.)

⁴ A népszavazás kérdése nem zárt ki egy esetleges jövőbeni együttműködést a volt jugoszláv köztársaságokkal.

⁵ CVETKOVSKI, Cvetan (é. n.): *Constitutional History of the Republic of Macedonia*. Elérhető: www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Fyrom_R1_Cvetkovski.html (A letöltés dátuma: 2017. 08. 20.); BRAUN, András – NÉMETH, Ferenc (2016): A foglyul ejtett állam: Politikai és intézményi válság Macedóniában. *International Relations Quarterly*, Vol. 7, No. 4. 41–42.

⁶ HAJDÚ Zoltán (2010): Államosodási folyamatok 1990 után. In HORVÁTH Gyula – HAJDÚ Zoltán szerk.: *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiiban*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. 63.

⁷ A görög–macedón név vitát az 1995-ös „Interim Agreement” sem tudta szabályozni, annyi eredményt azonban sikerült elérni, hogy Macedónia lecserélte az addig használt állami lobogót, amely Athén számára provokatív volt.

⁸ *Macedonia officially changes its name to North Macedonia (2019)*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/feb/12/nato-flag-raised-ahead-of-north-macedonias-prospective-accession (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)

⁹ Lásd a 7. lábjegyzetben foglaltakat.

¹⁰ Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a Balkánon a vallás fontos része az egyes nemzetek identitásának is. A Balkánon egyszerre több vallás is jelen van, amelyek szintén meghatározóan hatnak a népek közötti együttélésre.

¹¹ PÓKA, Ferenc (2017): A görög–macedón név vita történetisége, legújabb fejleményei, megoldásának lehetősége. *Külügyi Szemle*, 16. évf. 1. sz. 20–22.

Ez vezetett a 2001-es „kvázi polgárháborúhoz”,¹² amely során a macedónok és az albánok között bontakozott ki fegyveres konfliktus. A politikai elit közötti nézeteltérés pedig 2014-et követően olyan súlyos belpolitikai válságot eredményezett, amely megbénította az állam intézményes rendszerét. Az említett konfliktusok végső soron az ország politikai rendszerére is visszahatnak. A belpolitikai életet gyakran jellemzik heves viták, amelyek nemegyszer vezettek a kormányzó koalíciók szakadásához.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. A macedón alkotmányosság jellemzői

Macedónia politikai berendezkedése többpárti, parlamentáris demokrácián alapul. Az ország 1991-es (és 2001-ben jelentősen kiegészített¹³) alkotmánya szabályozza a hatalmi ágak elválasztását, valamint a demokratikus politikai intézményrendszer funkcióit és a választási eljárást. Az alkotmány alapján Macedóniában parlamentáris rendszer jött létre, ami azt jelenti, hogy a végrehajtó hatalmat a kormány gyakorolja. A törvényhozói hatalom a Nemzetgyűlés (Sobranie) kezében van, míg a bírói hatalom független.

A macedón nemzetgyűlés 1991. november 17-én fogadta el az ország ma is hatályos alkotmányát. Az alkotmány kilenc fejezetből áll, valamint kiegészült egy tizedikkel is, amely az alkotmánykiegészítéseket tartalmazza. Az alkotmány 1991-ben született preambuluma kimondta, hogy a Macedón Köztársaság a macedón nép nemzetállama, amelyben egyenjogúságot élveznek a macedónok mellett élő más etnikumok, az albánok, a törökök, a vlachok, a romák (cigányok) és egyéb nemzetiségek is. Ezt az alkotmány IV. kiegészítése később módosította. E szerint a macedónok mellett az ország határain belül élő albán, török, vlach, szerb, roma (cigány), bosnyák és egyéb etnikumhoz tartozó közösségek együttesen alkotják a Macedón Köztársaság polgárainak közösségét.¹⁴ Ezt a módosítást értelmezhetjük úgy is, hogy az alkotmány IV. számú kiegészítése Macedóniát már nem nemzetállamként határozza meg.¹⁵

Az alkotmány parlamentáris kormányformát határoz meg, amelynek értelmében a fő hatalomgyakorlás a kormányt illeti meg. A köztársasági elnököt közvetlenül választják, ami a tiszta parlamentáris rendszerhez képest erősebb államfői jogköröket jelent. Az elmúlt több mint két és fél évtized tapasztalatai azt igazolják, hogy Macedónia esetében a kormány, azon belül is a kormányfő számít domináns politikai szereplőnek.

¹² Lásd bővebben a *Területi hatalommegosztás és az ohridi keretegyezmény* című alfejezetet.

¹³ Macedónia alkotmánya 1991-ben lépett hatályba, s a macedón–albán incidenst lezáró ohridi keretegyezmény értelmében alkotmányos kiegészítésekkel látták el. A kiegészítések elsősorban a macedóniai albánok alkotmányos jogait voltak hivatottak szabályozni.

¹⁴ Macedón Köztársaság Alkotmánya. IV. számú kiegészítés. Elérhető: www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/mk/mk014en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)

¹⁵ A kiegészítés ellenére továbbra is vita áll fenn ezzel a kérdéssel kapcsolatban az egyes népcsoportok (főként a macedónok és az albánok) között.

2.2. Politikai hatalommegosztás és alkotmányos ellensúlyok

Köztársasági elnök

A köztársasági elnököt öt évre, közvetlenül választják, egy ciklusra újraválasztható. Az államfő az alkotmány szabályozása alapján rendelkezik azokkal a tipikus jogkörökkel, amelyeket a hasonló típusú berendezkedésekből már megismerhettünk: nem lehet politikai pártnak a tagja, ő a hadsereg főparancsnoka, valamint különböző ceremonális feladatokat lát el. A pozíció betöltésének alsó korhatára 40 év, amely viszonylag magasnak mondható. A köztársasági elnök jogkörei közé tartozik: a kormányfő kijelölése,¹⁶ a nagykövetek kinevezése, két bírát javasolhat az alkotmánybíróságba, szintén kettőt az igazságszolgáltatási tanácsba, kinevezhet három főt a biztonsági tanácsba, valamint kijelöli az interetnikai tanács tagjait. Az államfői pozíció összeegyeztethetetlen minden más egyéb állami, társadalmi és politikai tisztséggel.¹⁷

Macedóniában az államfő komoly politikai szereplővé is tud válni alkotmányos ellensúlya mellett. Politikai ellentétet generálhat ugyanis az a helyzet, amikor a köztársasági elnök és a miniszterelnök eltérő politikai pártból származnak. Az elnök legfontosabb kompetenciái közé tartozik a kormányalakítási megbízás megadása. Hogy ez mennyire fontos jogkör, azt két közelmúltbeli példa igazolja.

2017 januárjában Gjorge Ivanov köztársasági elnök kormányalakítással bízta meg Nikola Gruevskit. Ekkor mind az államfő, mind pedig Gruevski azonos pártból származtak. Gruevski azonban képtelen volt kormányt alakítani, mivel nem volt többsége a parlamentben. Ezt követően az ellenzéki miniszterelnök-jelölt, Zoran Zaev 2017 februárjában jelezte, hogy élvez a parlamenti képviselők többségének bizalmát, és szeretne kormányt alakítani. Ivanov elnök azonban ekkor politikai okokra hivatkozva¹⁸ úgy döntött, nem ad kormányalakítási mandátumot az ellenzéki jelöltnek.¹⁹

Alkotmánybíróság

Macedónia alkotmánybíróságát kilenc bíró alkotja. A testület maga választja meg elnökét, hároméves ciklusra.²⁰ Az elnököt nem lehet újraválasztani. Az alkotmánybírákat a parlament egyszerű többséggel választja meg, a köztársasági elnök pedig két bírát jelölhet.²¹

Az alkotmánybíróságnak fontos szerepe volt a legutóbbi politikai krízis idején. A testület ugyanis megállapította, hogy a 2016. június 5-ére tervezett előrehozott választások

¹⁶ Az alkotmány pontosan így fogalmaz: az államfő kijelöli a kormányfőjelöltet, akinek feladata a kormányalkotás.

¹⁷ Macedón Köztársaság Alkotmánya. 79., 80., 83., 84. cikkek.

¹⁸ Ivanov szerint Zoran Zaev és a vele koalícióra lépő albán pártok veszélyt jelentettek Macedónia területi egységére. Ivanov döntését és magyarázatát az Európai Unió és az Egyesült Államok is keményen kritizálta. Mindkét fél érélyes közbelépésére szükség volt ahhoz, hogy végül 2017 májusában megalakulhasson a Zaev-kormány.

¹⁹ HORVÁTH László (2017): Parlamenti választások Szerbiában, Montenegróban és Macedóniában. *Parlamenti Szemle*, 2. évf. 1. sz. 98. Elérhető: <https://parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/sites/12/2017/10/parlamentiszemle.hu-20171-lapszam-horvath-laszlo.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²⁰ Constitutional Court of Republic of Macedonia (é. n.). Elérhető: www.ustavensud.mk/?page_id=5243&lang=en (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²¹ Macedón Köztársaság Alkotmánya. 84., 108., 109. cikkek.

előtt a parlament önfelosztása alkotmányellenes volt. Ezért a szkopjei törvényhozásnak ismét össze kellett ülnie, majd nagy többséggel megszavazta a választások 2016. decemberre történő elhalasztását, ezt követően ismét (ezúttal már alkotmányosan) feloszlott.²²

Igazságszolgáltatás

Az Európai Bizottság 2016-os országjelentése szerint Macedóniában 2014-et követően romlott az igazságszolgáltatás helyzete. A Bizottság aggodalma elsősorban a bírák kinevezésében szerepet játszó politikai befolyásra vonatkozott. Az Európai Unió ezt egyébként már a 2015-ben keletkezett, sürgősen végrehajtandó reformokkal (Urgent Reform of Priorities) kapcsolatos dokumentumában is jelezte.²³ Az igazságszolgáltatás átláthatóságának érdekében fontos a parlament által elfogadott törvényi szabályozások hatékony implementálása, tehát a gyakorlatba való átültetése is. Ehhez szükséges a kinevezési rendszer depolitizálása, a különleges ügyész munkájának segítése, a széles körű igazságszolgáltatási reform, valamint az Európai Unió és a Velencei Bizottság ajánlásainak figyelembevétele.²⁴

Közvetlen demokrácia

A macedón alkotmány 2. cikke kimondja, hogy az ország polgárainak joga van népszavazáson keresztül a közvetlen hatalomgyakorlásra. A nemzetgyűlésnek 150 ezer választópolgár ajánlása esetén népszavazást kell kiírnia.²⁵ Az országban a népszavazás egyáltalán nem számít bevett szokásnak. Mindeztől csupán két referendum történt. 1991. szeptember 8-án a függetlenségről tartottak érvényes referendumot. Az ország területi szervezetéről szóló referendum, amelyet 2004. november 4-én rendeztek, érvénytelennek bizonyult, miután a választópolgárok kevesebb mint 50%-a járult az urnák elé.²⁶ A népszavazás intézményére tehát semmiképpen nem tekinthetünk releváns ellensúlyi funkcióként.

Ombudsman

A Macedón Köztársaság ombudsmanját az országgyűlés választja meg nyolc évre. A pozícióra megválasztott személy egyszer újraválasztható.²⁷ Az alkotmány 77. cikke rendelkezik

²² MARUSIC, Sinisa-Jakov (2016): *Macedonia MPs Vote to Delay June 5 Elections*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-court-halts-june-5-elections-05-18-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²³ *Urgent Reform Priorities for the Former Yugoslav Republic of Macedonia* (2015). Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/urgent_reform_priorities_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²⁴ *The former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report* (2016). 12–13. Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²⁵ Macedón Köztársaság Alkotmánya, 2., 73. cikkel.

²⁶ *Referendum nije uspeo* (2004). Elérhető: www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=11&dd=07&nav_id=155198 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

²⁷ Ombudsman Republic of Macedonia. Organizational Structure (é. n.). Elérhető: http://ombudsman.mk/en/about_the_ombudsman/mandate.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)

az ombudsman (Naroden Pravobranitel) intézményének szabályozásáról.²⁸ A macedón országgyűlés 1997-ben alkotta meg a legelső törvényt, míg az intézményi aktivitás 1998-ban kezdődött meg.²⁹ Az ombudsman három rendkívül fontos szervezeti egységet vezet. Ezek alapján megállapítható, hogy az ombudsman felel az állampolgárok diszkriminációtól mentes és egyenlő képviselőnek biztosításáért, valamint a gyermekek és fogyatékkal élők képviselőtéért is. Mindezek mellett fontos jogkör a nemzeti kínzásmegelőzési mechanizmushoz kapcsolódó feladatok ellátása is.³⁰ Az intézmény szervezeti felépítését tekintve az alábbiakat szükséges szem előtt tartani. Az ombudsman önálló funkciót jelent, a pozíciót betöltő személynek pedig tíz helyettese van. A szkopjei központban dolgozó helyettesek további egységeikért felelősek. Ezek az egységek elsősorban az operatív működést segítik elő azzal, hogy koordinálják az ombudsman munkáját. Négy helyettes a szkopjei központban van, a további hat pedig az ország regionális központjaiban dolgozik.³¹

Macedóniának jelenleg albán nemzetiségű ombudsmanja van, Ixhet Memeti személyében, akit először 2004-ben választottak meg, így jelenleg már második ciklusát tölti.³²

Területi hatalommegosztás és az ohridi keretegyezmény

Az alkotmány V. fejezete foglalkozik a helyi önkormányzatok szerepével. Macedónia 80 közigazgatási egységre (opština) van felosztva (ebből tíz Szkopjéhez tartozik). Az V. számú kiegészítés kimondja, hogy azok a népcsoportok, amelyek egy adott településen elérik a 20%-os számarányt, anyanyelvükön intézhetik ügyeiket és kommunikálhatnak a hivatalos szervekkel.³³ Mindezek mellett megengedett a szimbólumok, például zászlók használata is.³⁴ A központi kormányzat számára az ország északnyugati, albán többségű területének ellenőrzése időnként komoly kihívásokat jelent. Az ohridi keretegyezmény a 2001-es „kvázi polgárháborús” helyzetet³⁵ követően növelte a helyi önkormányzatok hatáskörét.³⁶ A decentralizációs folyamat ellenére a macedóniai albánok jelentős része azt szeretné, ha a többségében általuk lakott területek központi kormányzattól való függése tovább csökkenne.³⁷

Az alkotmányos erejű módosítások tehát elsősorban a macedóniai albán etnikum jogköreit szabályozták újra. Növekvő számarányuknak köszönhetően az albánság egyre faj-

²⁸ Macedón Köztársaság Alkotmánya, 77. cikk.

²⁹ MEMETI, Ixhet (é. n.): *Ombudsman Of The Republic Of Macedonia*. Elérhető: http://studiorum.org.mk/evrodijalog/16/pdf/Evrodijalog_br_16_4_1-Memeti_ENG.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.) 201–203.

³⁰ MEMETI é. n. 204–205.

³¹ Ombudsman Republic of Macedonia. Organizational Structure (é. n.).

³² Ombudsman Republic of Macedonia. Organizational Structure (é. n.).

³³ Macedón Köztársaság Alkotmánya, V. kiegészítés.

³⁴ Macedón Köztársaság Alkotmánya, VII. kiegészítés.

³⁵ HÁRY Szabolcs (é. n.): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk.: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Megjelenés előtt.

³⁶ *Framework Agreement* (2001). Elérhető: www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a többségi albán terület de jure nem autonóm terület. BRUNNBAUER, Ulf (2002): *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*. Graz, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC) University of Graz. 17. Elérhető: www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2002/nr1/Focus1-2002Brunnbauer.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

súlyosabb politikai szereplővé válik, ami a jövőben az ország alkotmányos szerkezetének megváltozásával is járhat.³⁸

3. A pártok és a választási rendszer

3.1. Főbb pártok Macedóniában

Macedóniában a pártok bemutatásakor szem előtt kell tartanunk, hogy a köztük levő különbségeket nem csak azok ideológiai szembenállása jelenti. A többnemzetiségű országban ugyanis az etnikai vagy kisebbségi pártoknak kiemelten fontos szerepük van. Az alábbiakban e két szempontrendszer szerint mutatjuk be a meghatározó macedóniai pártokat.

A macedón pártrendszer két legfontosabb pártja a jobbközép Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Macedón Nemzeti Egység Demokratikus Pártja (Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija-Demokratska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo – VMRO-DPMNE) és a baloldali Macedónia Szociáldemokrata Uniója (Socijaldemokratski Sojuz na Makedonija – SDSM).³⁹

A VMRO-DPMNE önmagát egy konzervatív, kereszténydemokrata pártként definiálja.⁴⁰ A VMRO eredetileg egy 19. századi mozgalom volt, amely az Oszmán Birodalomtól való elszakadásért küzdött. A VMRO-DPMNE 1990-ben alakult, első vezetője Ljubco Georgievski volt. A párt a többpártrendszer kezdetétől fogva az egyik meghatározó erővé vált. Georgievski 2002-es lemondását követően Nikola Gruevski került a párt élére,⁴¹ akit 2017 decemberében Hristijan Mickoski váltott.⁴² A jobboldali párt elkötelezett támogatója az euroatlanti integrációs folyamatnak.

Az SDSM a Macedón Kommunista Liga (a Jugoszláv Kommunista Ligának macedóniai ága) utódpartja. Az utódpart az SKM-PDP (Sojuz na Komunistite na Makedonija – Partija za Demokratska Preobrazba) 1991. április 20-án, a párt XI. kongresszusán változtatta meg nevét és ideológiáját. Ekkor jött létre a Szociáldemokrata Unió. A szociáldemokrata és piacbarát ideológiát képviselő SDSM számára fontos a macedónok mellett a többi etnikai csoport képviselője is.⁴³ Az SDSM szintén támogatja Macedónia NATO- és európai uniós csatlakozását. A párt első elnöke Branko Crvenkovski volt, akit 2013-ban Zoran Zaev váltott, s azóta is a baloldali párt első embere. Vlado Buckovski, valamint Radmila Sekerinska szintén betöltötték az elnöki tisztséget, ők azonban epizód szereplőknek bizonyultak.⁴⁴

³⁸ A többségi macedón álláspont szerint meg kell őrizni az ország unitárius, egységállam státuszát, míg az alibánság az ország föderalizációját szeretné elérni.

³⁹ KARADZOSKI, Mladen (2016): Macedonian Party System and European Integration Process. *Studia Europejskie*, Vol. 3, 194. Elérhető: www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/3-2016_karadzowski.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)

⁴⁰ *VMRO-DPMNE Istorijat* (é. n.). Elérhető: <https://vmro-dpmne.org.mk/istorijat> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

⁴¹ *Macedonia: Key Political Parties* (2016). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-key-political-parties-11-21-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

⁴² *Hristijan Mickoski is the new leader of VMRO-DPMNE* (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/hristijan-mickoski-is-the-new-leader-of-vmro-dpmne/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

⁴³ *Koi sme nie? SDSM (Kou sme nue. ЦДМ)* (é. n.). Elérhető: www.sdsm.org.mk/Koi-sme-nie.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

⁴⁴ *Macedonia: Key Political Parties* (2016).

Az egyéb ideológiák közé besorolható pártok nem játszanak meghatározó szerepet a macedón belpolitikában. A parlamenti képviselettel rendelkező kis pártok többnyire a két nagy párt, a VMRO-DPMNE vagy az SDSM választási szövetségeseiként jutnak mandátumhoz. A liberális (Liberális Demokrata Párt), egyéb baloldali (Új Szociáldemokrata Párt, Szocialista Párt) vagy zöld (Demokratikus Megújulás) ideológiákat szintén kis pártok képviselik.⁴⁵

A legutóbbi, 2016-os választásokon a két nagy párt közel 900 ezer szavazatot kapott (az összesen 1 191 854 leadott voksból).⁴⁶ A két nagy párt mellett rendkívül fontos szerepe van az albán etnikai pártoknak is. Macedóniában idáig minden kormánynak volt albán koalíciós partnere. 2016-ban az albán pártok több mint 210 ezer szavazatot kaptak, ami mutatja az albánok politikai súlyát. Az egyik legfontosabb albán párt a Demokratikus Unió az Integrációért (Demokratska unija za integracija – DUI⁴⁷).⁴⁸ A Demokratikus Unió az Integrációért 2001-ben alakult, célja az ohridi egyezmény implementációjában való politikai részvétel. A párt elnöke Ali Ahmeti, aki a Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (UÇK) politikai vezetője és főparancsnoka volt. A DUI mellett a fontosabb (parlamentbe bejutott) albán pártoknak számítanak még a Besa Mozgalom, az Albánok Demokratikus Pártja (Demokratska Partija na Albancite⁴⁹ – DPA), valamint az Albán Szövetség.⁵⁰

Macedóniában a kisebbségek is alapítottak politikai pártokat. Így van pártja a törököknek, a bosnyákoknak, a romáknak, a szerbeknek, valamint a vlachoknak is. A kisebbségi pártok tradicionálisan a nagy pártok koalíciós partnerei az országgyűlési választásokon.

A pluralizmus kialakulását követően egy kettős törésvonal jött létre a pártok között. Az egyik a múlt rendszerhez (és Jugoszláviához) való viszony, a másik pedig az etnikai szinten létrejövő törésvonal. A VMRO-DPMNE és az SDSM kormányzati pozícióban töltött politizálási stílusából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a klasszikus jobb-bal ideológia közötti határvonal elmosódott. Ez megmutatkozott a társadalmi és gazdasági szakpolitikai döntéshozatalokban is. Az önmagát baloldalinak definiáló kormányok nagyobb szerepet vállaltak a privatizációs folyamatban, míg a jobboldali kormányok növelték a közkiadások mértékét. Az ideológiai átfedések azonban nem csak a nagy pártok esetében érhetők tetten. Még bonyolultabb feladatnak tűnik az albán pártok elhelyezése az ideológiai spektrumban. A hagyományos kisebbségi pártok ugyanis a nagyobb önrendelkezésért és képviselőségért harcolnak. A macedóniai albán pártok esetében pedig fontos pozicionálási szerepe volt az ohridi keretegyezménynek. A BDI, amely az etnikai konfliktus résztvevője volt, minimumpontként kezeli a megállapodást a többségi-kisebbségi politikai interakció tekintetében. A keretegyezményt a párt tehát politikai eredményeként kezeli.

⁴⁵ *Macedonia: Key Political Parties* (2016).

⁴⁶ *Election Guide: Election for Sobranie* (2016). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/2977/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

⁴⁷ Albánul: Bashkimi Demokratik për Integrim. A párt albán rövidítése BDI, macedón rövidítése DUI.

⁴⁸ SEKULARAC, Ivana – CASULE, Kole (2016): *Macedonia's nationalists win election: official results*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-macedonia-election-result-idUSKBN1412L2 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)

⁴⁹ Albánul: Partia Demokratike Shqiptare

⁵⁰ *Election Guide: Election for Sobranie* (2016).

Azonban a DPA, amely a megállapodás megszületésének idején (2001) a másik meghatározó albán párt volt, 2008-ban például elégedetlenségét fejezte ki a megállapodásban foglaltak implementációjával kapcsolatban.⁵¹

3.2. A macedón pártrendszer jellemzői

Macedónia 2017-ig ismert pártrendszere⁵² 1998-ra kristályosodott ki. Az első többpárti választásokon (1990. november 11. és 25.) a VMRO-DPMNE ugyan győzött, de nem tudott kormányt alakítani. Az 1994-es választásokkor a VMRO-DPMNE bojkottálta a második fordulót. A VMRO-DPMNE és az SDSM 1998-ra váltak Macedónia legerősebb pártjaivá, s ezt követően a két nagy párt versengése határozta meg a pártrendszer lényegi elemeit.

Az eddigiekből kiderült, hogy Macedóniában a VMRO-DPMNE és az SDSM számítanak a két legfontosabb pártnak. Azonban mégsem beszélhetünk egy tiszta kétpárti berendezkedésről, hiszen a nagyok számos kis párttal, szerveződéssel, mozgalommal építenek ki koalíciókat (nemcsak kormány-, hanem választási szövetségekről is szó van). A kis pártok mellett pedig az albán etnikai pártoknak is megkerülhetetlen szerepük van. A pártok számát tekintve Macedónia Sartori tipológiájában egy szélsőségen plurális rendszernek számítana. Azonban a pártok erejét nézve inkább egy két és fél, más szóval bipoláris két és fél pártrendszerről beszélhetünk. A két nagy pártnak, hiába rendelkezik a legtöbb helyvel a parlamentben, nincs abszolút többsége. Emiatt koalíciókötésre kényszerülnek, ezek a megállapodások pedig gyakran már a választások előtt körvonalazódnak.⁵³ Mindezen tulajdonságokat figyelembe véve Macedónia polarizált többpártrendszernek tekinthető.

3.3. A macedón választási rendszer

A macedón választási rendszer arányos, amely a D'Hondt-módszert alkalmazza. Ennek értelmében a 120 országgyűlési képviselőt hat darab, 20 mandátumos választókerületben

⁵¹ KACARSKA, Simonida (2014): The EU in Macedonian party politics – Consolidating and dividing. In STRATULAT, Corina ed.: *EU integration and party politics in the Balkans. EPC Issue Paper*, No. 77. 70–71. Elérhető: www.epc.eu/documents/uploads/pub_4716_eu_integration_and_party_politics_in_the_balkans.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)

⁵² Kérdés, hogy a 2017-es helyhatósági választás után megváltozik-e a jelenleg ismert pártrendszer. A VMRO-DPMNE megsemmisítő vereséget szenvedett, ám a pártrendszer megváltozásával kapcsolatban érdemes – több okból is – óvatosan fogalmazni. Egyfelől a helyhatósági választások eredményei nem feltétlenül vetíthetők ki a leendő, 2020-as parlamenti választásokra. Másfelől azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a helyi és az országos választások eljárása különbözik. Harmadrészt, ugyan az ideológiáknak már egyre kevesebb szerepük van a politikában, ám rövid távon nem várható a konzervatív szavazók „eltűnése”.

⁵³ SILJANOVSKA-DAVKOVA, Gordana (2005): Organizational Structures and Internal Party Democracy in the Republic of Macedonia. In KARASIMEONOV, Georgi ed.: *Organizational Structures and Internal Party Democracy in South Eastern Europe*. Sofia, GorexPress. 28. Elérhető: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/05506.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)

választják meg, négy évre. Érdekességnek számít, hogy a macedón diaszpóra számára további három képviselői helyet tartanak fent, ezek azonban jelenleg nincsenek betöltve.⁵⁴

A nagy pártok széles körű koalíciókat hoztak létre annak érdekében, hogy törzsszavazói bázisukat tovább növeljék. A koalíciók ideológiailag a centrumhoz kötődnek, jobb-közép és balközép természetüként lehet leírni őket. 1990 óta minden kormánykoalíciónak volt albán tagja. A macedón pártrendszerben nem beszélhetünk rendszerellenes pártok jelenlétéről. A vezető pártok stratégiáját a pragmatizmus jellemzi, amelyek a választási szövetségek/koalíciók létrehozásakor is megjelennek.⁵⁵

Nikola Gruevski kormányzása idején (2006–2016) a VMRO-DPMNE által vezetett jobb-közép erők nem tudtak olyan mértékű többséget szerezni, amely lehetővé tette volna a predomináns pártrendszer irányába való elmozdulást. Az SDSM és partnerei mindvégig igyekeztek kormányképes ellenzéki erőként feltüntetni saját magukat. A 2014 után kezdődő politikai válság, valamint a 2016-os előrehozott választások még nem vetítették előre a pártrendszer megváltozását. Mindent egybevetve a macedón pártrendszer 2017-ig nagy fokú stabilitást mutatott. Az alábbi táblázat is jól mutatja, hogy 1998 óta melyek a meghatározó macedón pártok.

1. táblázat⁵⁶*Parlamenti választások Macedóniában (1998–2016)*

	1998	2002	2006	2008	2011	2014	2016
VMRO-DPMNE	49 ^a	33 ^b	45 ^c	63 ^d	56 ^e	61	51 ^f
SDSM	27	60 ^g	32	27 ^h	42	34	49 ⁱ
DPA	8	7	11	11	8	7	2
PDP		2	3	0	0	0	0
DUI	–	16	13 ^j	18	15	19	10
Besa	–	–	–	–	–	–	5
AA	–	–	–	–	–	–	3

Forrás: SZAJKOWSKI 1999 és az *Election Guide* 2002, 2006, 2008, 2011, 2014, 2016 adatai alapján a szerző szerkesztése

⁵⁴ VELJANOVA, Hristina (é. n.): *The Republic of Macedonia's 2016 Parliamentary Elections Handbook*. Skopje, The Konrad Adenauer Stiftung in the Republic of Macedonia Institute for Democracy "Societas Civilis". 37. Elérhető: www.kas.de/wf/doc/kas_21036-1442-61-30.pdf?161201152443 (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)

⁵⁵ WOJNICKI, Jacek (2016): The Formation of the Party System in the Republic of Macedonia. *Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio M*, Vol. 1, 169.

⁵⁶ a Koalícióban a Demokratikus Alternatívával (DA).

b Koalícióban a Liberális Párttal.

c A VMRO-DPMNE vezette széles körű koalícióban összesen 14 párt vett részt.

d Az „Egy jobb Macedóniáért” nevű koalícióban a VMRO-DPMNE 2006-hoz hasonlóan sok kis párttal kötött szövetséget.

e A VMRO-DPMNE összesen 22 párttal kötött szövetséget. A széles körű koalíciókötés jellemezte a 2014 és a 2016-os választásokat is.

f A VMRO-DPMNE által vezetett koalícióban jelenleg 14 párt szerepel.

g A 2002-es választásokon az SDSM közös választási szövetséget alakított a liberálisokkal, valamint a kisebbségi pártokkal, valamint egyéb kis macedón pártokkal. A kisebbségi pártok 2011-ben és 2014-ben is a legnagyobb baloldali párt választási szövetségesei voltak.

h Koalícióban az Új Szociáldemokrata Párttal (NSDS), A Liberális Demokrata Párttal, a Liberális Párttal és egyéb kis pártokkal.

i Az SDSM által vezetett koalícióban jelenleg 12 párt vesz részt.

j A BDL és a PDP koalícióban indult.

4. Parlament

A törvényhozási funkciót a Nemzetgyűlés (Sobranie) gyakorolja. Az egykamarás macedón parlamentbe 123 képviselőt választanak:⁵⁷ 120-at Macedóniában, proporciónális alapon, míg három képviselőt a macedón diaszpóra választhat meg.⁵⁸ A képviselőket négy évre választják.⁵⁹ A Sobranie állandó ülészakban dolgozik, a törvényhozási munka az üléseken történik. Az eljárási szabályzatot a képviselők abszolút többséggel szavazzák meg.

A Sobranie elnökét és alelnökeit szintén abszolút többséggel választják meg a macedóniai honatyák. A szkopjei parlament kompetenciáiba olyan jogkörök tartoznak, amelyeket már a nyugat-európai parlamentáris modellekből ismerhetünk. Ilyenek a törvényhozás mellett például az alkotmány megszavazása, módosítása, a törvények, a költségvetés elfogadása, a nemzetközi szerződések ratifikációja stb. A határozathozatalhoz a jelen lévő képviselők többsége szükséges (de legalább az összes képviselő egyharmada).⁶⁰

A Sobranie eljárási rendjének megfelelően a törvényalkotási folyamat három olvasatban történik meg. Ez alól természetesen kivételt képez a sürgősségi eljárásban elfogadott törvényalkotás.⁶¹ A parlamenten belül állandó munkacsoportok is működnek. Jelenleg 21 ilyen bizottság van.⁶² A macedón törvényhozás a vitaparlamentek kategóriájába sorolható. Általánosan elmondható, hogy a parlamenten belül az ellenzék inkább a nyilvánosság eszközével kívánta ellenőrizni a kormányt, a valódi politikai ellensúly a parlamenten belül nem volt igazán tetten érhető. A törvényalkotás általában a kormányzó pártok javaslatait érintette. Ez még akkor is igaz, ha a parlamenten belül szinte végig szűk többséggel rendelkeztek a mindenkori kormánypártok.

Mindezek mellett elmondható az is, hogy a részletekbe menő szakmai vita helyett általános politikai vita zajlik a parlamentben. A kormány-ellenzék hagyományos dichotómia mellett azonban a különböző etnikumokat érintő politikai kérdések is súlyos vitákat, bizonyos esetekben pedig konfliktusokat eredményeztek.

Damjan Mancevski, információs társadalomért és közigazgatásért felelős miniszter szerint a 2016 decemberében felállt Zaev-kormány új szemléletet kíván bevezetni, amely alapján a törvényalkotási folyamatba civil szervezeteket és egyéb szakmai szerveket is bevonnak. Amennyiben ez az elképzelés/ígéret valóban megvalósul, úgy a macedón parlament elmozdulna a munkaparlament irányába, hiszen ekkor már sokkal részletesebb és mélyebb szakmai viták jellemezhetik az egyeztetési folyamatot.⁶³ A macedón törvényhozásnak

⁵⁷ A törvényhozást jelenleg 120 képviselő alkotja.

⁵⁸ A választási eljárással kapcsolatban lásd OSCE (2015): *Electoral Code. OSCE Unofficial translation Consolidated Version*. Elérhető: www.legislationline.org/documents/id/20383 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)

⁵⁹ Macedón Köztársaság Alkotmánya, 1. fejezet,

⁶⁰ Macedón Köztársaság Alkotmánya, 3. fejezet.

⁶¹ Assembly of the Republic of Macedonia (2018a): *Legislative Procedure*. Elérhető: www.sobranie.mk/legislative-procedure.nsp (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)

⁶² Assembly of the Republic of Macedonia (2018b): *Working Bodies of the Assembly*. Elérhető: www.sobranie.mk/working-bodies-2016-2020-en.nsp (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)

⁶³ Damjan Mancevski mindezt a *Policy Dialogue: Public administration reform and EU enlargement. The Balkan civil society perspective* című konferencián mondta 2017. október 3-án. Brüsszelben. Elérhető: www.par-monitor.org/posts/public-administration-reform-and-eu-enlargement-the-balkan-civil-society-perspective (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)

jelenleg albán nemzetiségű elnöke van, ennek értelmében a 2017. májusi alakuló ülést albán nyelven nyitotta meg a házelnök.⁶⁴

A Sобрание intézményi működési folyamata nem mindig volt gördülékeny az évek során. A frakciók között fennálló érdekellentétek gyakran vezettek parlamenti bojkotthoz az ellenzéki pártok részéről. 2016-ban az ellenzéki SDSM nem vett részt a parlament alakuló ülésén. Zoran Zaev ezt azzal indokolta, hogy pártja nem kíván részt venni egy olyan intézmény működésében, amelyet nem demokratikusan választottak meg.⁶⁵

A VMRO-DPMNE részéről Goran Manojloski sajtótájékoztatón jelentette be 2017 decemberében, hogy pártja bojkottálni fogja a parlamenti üléseket. Az indoklás szerint a legnagyobb ellenzéki erővé vált egykori kormánypárt az államügyész vizsgálati tevékenységeit kifogásolta,⁶⁶ amelyek a korábbi parlamenti erőszak tevékenységeit voltak hivatottak kivizsgálni.⁶⁷ A VMRO frakciója egyébként már korábban a költségvetési kiigazításról szóló parlamenti szavazást is bojkottálta.⁶⁸ A parlamenti pártok bojkottja mellett szélsőséges megnyilvánulások is történtek a törvényhozás épületében. Azt követően, hogy az SDSM és az albán erők támogatásával Talat Xhaferit választották a szkopjei parlament elnökének, jobboldali tüntetők betörték a törvényhozás épületébe.⁶⁹

5. A kormány

A végrehajtó hatalom fő gyakorlója a kormány. A kormány a miniszterelnökből és a miniszterekből áll. Az alkotmány szabályozásának értelmében a kormány tagjai nem lehetnek parlamenti képviselők.⁷⁰ Amint az már kiderült, a macedón kormányok összetételét az elmúlt több mint két és fél évtizedben a VMRO-DPMNE és az SDSM határozta meg leginkább. A politikai rendszer ugyan az intézmények szempontjából szinte alig változott 1991 óta, azok gyakorlati működésében, valamint a hatalomgyakorlás módszeriben több változás is érzékelhető. Ezek a különbségek nem kizárólag a politikai szereplők politikai felfogásbeli különbségeiből, hanem a közöttük meghúzóó nézeteltérésekből is adódtak.

Macedónia esetében sajnos szólnunk kell olyan meghatározó vitás kérdésekről is, amelyek negatívan határozzák meg a politikai és a kormányzati rendszer működését. A független Macedónia létrejöttékor olyan vitás politikai kérdések alakultak ki, amelyek gyakorlatilag

⁶⁴ *Macedonia's parliament opens session in Albanian language* (2017). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonias-parliament-opens-session-in-albanian-language/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁶⁵ CASULE, Kole (2014): *Opposition boycotts new Macedonian parliament*. Elérhető: <https://uk.reuters.com/article/uk-macedonia-parliament/opposition-boycotts-new-macedonian-parliament-idUKKBN0DQ0CX20140510> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)

⁶⁶ A VMRO-DPMNE a korábbi belügyminiszter, képviselők, illetve több politikai aktivista letartóztatását kifogásolta. A párt véleménye szerint ugyanis a feltáró vizsgálatot politikailag befolyásolták.

⁶⁷ *VMRO-DPMNE will boycott work in Parliament* (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/vmro-dpmne-will-boycott-work-in-parliament/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁶⁸ *MPs adopt the budget re-balance, while VMRO-DPMNE boycott voting* (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/mps-adopt-budget-re-balance-while-vmro-dpmne-boycott-voting/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁶⁹ *Macedonia: protesters storm parliament and attack MPs* (é. n.). Elérhető: www.theguardian.com/world/2017/apr/27/macedonia-protesters-storm-parliament-and-attack-mps (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁰ Macedón Köztársaság Alkotmánya, 3. fejezet.

a mai napig meghatározóan hatnak a macedón bel- és külpolitikára. Ezek a vitás kérdések gyakran oly mértékű politikai konfliktusokhoz vezettek, amelyek a kormánykoalíciók felbomlásához, ezzel pedig előrehozott választásokhoz vezettek. A tanulmánynak nem feladata részletekbe menően elemezni a konfliktusok forrásait, így itt csak említésszerűen mutatjuk be ezeket. A Görögországgal folytatott név vita az ország külpolitikai mozgásterét korlátozza, amely eddig minden macedón kormány számára súlyos béklyót jelentett.

A macedón identitás kérdését, valamint az albán etnikumhoz fűződő viszonyt pedig már említettük. Ezek a vitás ügyek lényegében egymásból következnek, így a konfliktusok is egymást generálják. Ezt a két meghatározó kérdést a nagy pártok eltérően kezelik. Az identitás a Gruevski-érában fontos politikai motívummá vált.⁷¹ Ez természetesen hatással volt az ország külpolitikai kapcsolataira, és az euroatlanti integrációs folyamatra is.⁷² Az ország szempontjából a legsúlyosabb válságok a 2001-es albán–macedón „kvázi polgárháború”, ezt követően pedig a 2014 és 2017 közötti politikai és intézményi válság. Ezek az események nemcsak a nagy macedón, hanem az albán népcsoport egyes pártjait is megosztották.

Az első többpárti választásokat 1990 végén tartották, a kormány pedig 1991 tavaszán alakult meg. A parlament 1991 januárjában Kiro Gligorovot választotta meg köztársasági elnöknek és Nikola Kljusev lett a miniszterelnök.⁷³ Az 1994-es választásokat követően a baloldali pártok koalíciója tudott kormányt alakítani azt követően, hogy a hárompárti koalíció (SDSM, LDP és a Szocialista Párt) 95 mandátumot szerzett a 120 fős törvényhozáásban. A kormányfő Branko Crvenkovski lett.⁷⁴ Az 1994-es parlamenti választások során a VMRO-DPMNE és a Demokrata Párt is szóvá tette a választási visszaéléseket, végül bojkottálták a második fordulót.⁷⁵ Az 1998-as választásokat a VMRO-DPMNE nyerte meg, így Ljubčo Georgievski alakíthatott kormányt. A nagyobbik kormánypárt koalíciós partnerei a DPA és a Demokratikus Alternatíva voltak.⁷⁶ A 2002-es választásokat újra az SDSM vezette koalíció nyerte, őket pedig a VMRO-DPMNE váltotta 2006-ban.⁷⁷

Macedóniában a függetlenség létrejöttét követően a többségi és kisebbségi (elsősorban albán) etnikumok közötti viszony a többi jugoszláv utódállammal összehasonlítva kifejezetten békésnek volt nevezhető. Az 1999-es koszovói válság, valamint egyéb belső tényezők ezt a helyzetet 2001-re merőben megváltoztatták. Olyan súlyos fegyveres konfliktus bon-

⁷¹ Erre remek példa a *Skopje 2014* elnevezésű városfejlesztési program, amelynek keretében az akkori macedón kormány a makedón–macedón történelmi kontinuitást kívánta politikailag megtámogatni. A történelmi szempontból igencsak megkérdőjelezhető projekt természetesen nem könnyítette meg a görög–macedón név vitát, ráadásul a szkopjei repülőter is Nagy Sándor nevét viseli.

⁷² BRAUN András (2019): AZ EU-integráció kérdései Macedóniában. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk.: *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus. 205–220.

⁷³ *Macedonaina Elections 1990* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1990> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁴ *Macedonian Elections 1994* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1994> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁵ Az ehhez kapcsolódó jelentést lásd: *IRI Election Observation Mission Macedonia* (1994). Elérhető: www.iri.org/sites/default/files/fields/field_files_attached/resource/macedonias_1994_parliamentary_elections.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁶ *Macedonian Elections 1998* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1998> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁷ *Republic of Macedonia 2002* (2002). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1346/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

takozott ki ugyanis, amely nemcsak az ország stabilitását, hanem annak létét is fenyegette. A „kvázi polgárháborúra” keresztelt macedón–albán etnikai szembenállást végül az ohridi keretmegállapodás zárta le. Ennek értelmében Macedónia egy többnemzetiségű és demokratikus állami fejlődési célt tűzött ki, amely a kisebbségek államalkotó jogait kívánta a lehető legszélesebb (helyi és országos) spektrumban biztosítani.⁷⁸ Az egyezmény sikerének értékelése nem tartozik jelen tanulmány tárgykörébe, azonban a modellértékűnek szánt megállapodást azóta több kritika is érte, ám fontossága kétségkívül megkérdőjelezhetetlen.

A 2006-os választásokat követően Nikola Gruevski alakított kormányt.⁷⁹ A Gruevski által vezetett VMRO 2008-ban,⁸⁰ 2011-ben⁸¹ és 2014-ben⁸² is megnyerte a választásokat. (A párt a 2016-os választásokat is megnyerte, igaz Gruevski akkor már „csak” pártelnök volt, kormányfői pozíciójáról már korábban lemondott.) Ezen választások érdekessége az, hogy mindegyik előrehozott volt. 2008-ban a megíúsult NATO-csatlakozás, 2011-ben az ellenzéki bojkott, 2014-ben pedig a kormányzó koalíció belső vitái miatt kellett rendkívüli választásokat tartani.

A VMRO-DPMNE megnyerte a 2011-es és a 2014-es előrehozott választásokat is. Az ellenzéki SDSM mindkét esetben kifogásolta a választási eljárásokat. Branko Crvenkovski 2011-ben,⁸³ majd az elnöki székben őt váltó Zoran Zaev 2014-ben⁸⁴ is kijelentették, hogy az SDSM nem hajlandó elismerni a választási eredményeket. A kormányellenes tüntetések ekkor kezdődtek, ezzel párhuzamosan a nyilvánosságra kerülő politikai és korrupciós botrányok pedig aláásták a demokratikus intézményrendszer hitelességét.⁸⁵ Ebben a feszült légkörben ráadásul újabb fegyveres incidens rázta meg az országot. Előbb Gosince, majd Kumanovo városában tört ki tűzpárbaj (feltételezett) UÇK-fegyveresek és a macedón rendőrség között.⁸⁶

A pártok hosszas tárgyalási folyamatot – amely több évet jelentett – követően ismét a rendkívüli választások megrendezése mellett döntöttek. Az előrehozott választásokat többször is el kellett halasztani. Az SDSM megkérdőjelezte a választási eljárás átláthatóságát,

⁷⁸ PÓKA Ferenc (2008): A macedóniai etnikai közösségek együttélése. Az ohridi keretmegállapodás, mint kisebbségvédelmi modell. Tapasztalatok, értékelések. *Balkán Füzetek*, 6. évf. 6. sz. 81–83. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02108/00006/pdf/EPA02108_Balkan_Fuzetek_2008_80-85.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁷⁹ Republic of Macedonia 2006 (2006). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1452/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸⁰ Republic of Macedonia 2008 (2008). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1506/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸¹ Republic of Macedonia 2011 (2011). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1599/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸² Republic of Macedonia 2014 (2014). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/2781/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸³ MARUSIC, Sinisa-Jakov (2011): *Macedonia Opposition Announces Parliament Boycott*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-opposition-announces-parliament-boycott (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸⁴ *Macedonian opposition boycotts Parliament over claims of election fraud* (2014). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonian-opposition-boycotts-parliament-over-claims-of-election-fraud/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸⁵ *Wiretap scandal threatens democracy in Macedonia* (2015). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/wiretap-scandal-threatens-democracy-in-macedonia/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸⁶ NÉMETH Ferenc (2015): Fegyveres konfliktusok és válságkezelés Macedóniában. *International Relations Quarterly*, Vol. 6, No. 4. 3–4. Elérhető: www.southeast-europe.org/pdf/24/dke_24_m_dk_Nemeth-Ferenc_Fegyveres-konfliktusok-es-valsagkezeles-Macedoniaban.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

majd bejelentette, nem indul el a választásokon.⁸⁷ Hosszas egyeztetést követően azonban sikerült rábírnai az ellenzéki pártokat arra, hogy vegyenek részt a választásokon,⁸⁸ amelyet végül 2016 decemberében tartottak meg. A kampányt éles szembenállás jellemezte. Az SDSM a politikai botrányokat igyekezett kihasználni, míg a VMRO-DPMNE az ország destabilizációján munkálkodó külföldi erők (általuk feltételezett) ártalmas tevékenységeire hívta fel a figyelmet.⁸⁹ A választásokat követően a győztes VMRO-DPMNE azonban nem rendelkezett parlamenti többséggel. Így nemzetközi (elsősorban amerikai és európai uniós) közbenjárásnak köszönhetően végül kisebb huzavona után Ivanov köztársasági elnök mandátumot adott Zoran Zaevnek a kormányalakításra.⁹⁰

6. A választópolgárok bizalma a demokráciában és a politikai intézményekben

A hosszantartó politikai válságot követően a pártoknak több fontos konzekvenciát is le kell vonniuk. A macedón társadalom széles köre vonult az utcákra, és fejtette ki valamilyen formában a politikai ellittel szembeni elégedetlenségét. A tiltakozások formája eltérő volt: a diákok és egyéb mérsékelt rétegek tüntetései mellett a radikálisabb bal- és jobboldali csoportok is megmozdultak. Az országban különösen aktívak voltak a civil szervezetek is. Mindezek azt mutatják, a társadalom jelentős része részt kíván venni a közügyekben. Az egyes kormányoknak a jövőben így nagyobb mértékben kell törekedniük a felelős, következetes és elszámoltatható politizálásra.

A demokrácia általános megítélésével kapcsolatban elmondható, hogy az emberek 73%-ának meggyőződése szerint a demokrácia a létező legjobb kormányforma. Hasonló arány vélekedett azonban úgy, hogy a döntéseket szakértőknek és nem politikusoknak kellene meghozniuk, ráadásul szintén számottevő azok aránya, akik szerint a jugoszláviai szocializmus jobb rendszer volt a mostaninál. A demokrácia elfogadása mellett a választópolgárok jelentős része tehát igen kritikusan ítéli meg a politikai elitet. Sokan gondolják azt, hogy a pártok önös érdekeiket követik, és túlzottan centralizált működésük miatt a kisemberek hangja nem jut el a vezetőkig. A választók tehát a demokrácia eszméjét kifejezetten fontosnak tartják, a demokratikus intézményekben azonban kevésbé bíznak. Az összes intézmény közül a politikai pártok számítanak a legkevésbé támogatottnak. A legfontosabb intézményekben – mint a kormány vagy a köztársasági elnök – az emberek negyede bízik. Ennél is kevesebb bizalmat élvez a parlament és a bíróságok (körülbelül egyharmados ez az arány).⁹¹

A politikai elit eltérően vélekedik a meghatározó ügyek tekintetében. Az ország stabilizálásának szempontjából szükséges a vitás ügyek békés és kompromisszumos rendezése.

⁸⁷ *Macedonian opposition to boycott EU-mediated elections* (2016). Elérhető: www.euractiv.com/section/elections/news/macedonian-opposition-to-boycott-eu-mediated-elections/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁸⁸ BRAUN 2019.

⁸⁹ BRAUN–NÉMETH 2016, 4–5.

⁹⁰ MARUSIC, Sinisa-Jakov (2017): *Zaev Wins Mandate to Form Macedonia's Next Govt*. Elérhető: www.balkansight.com/en/article/zaev-recvies-mandate-to-form-new-macedonian-govt-05-17-2017 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

⁹¹ *Macedonia Country Report* (2018). Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/MKD/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

Szerencsés eset lenne az, ha ezekre a kérdésekre egy belső, organikus fejlődés jelentené a megoldást, nem pedig egy újabb, külső aktoroktól származó megoldási javaslat.

Összegzés

Macedónia politikai rendszerét áttekintve elmondhatjuk, hogy az intézményes és alkotmányos keret 1991, az ország függetlensége óta, nem változott számottevően. Az ohridi keretegyezmény ugyan számos helyen kiegészítette az alkotmányt, Macedónia továbbra is egy decentralizált unitárius államként funkcionál. Ebben az államszervezeti modellben működő kormányformáról elmondható, hogy a miniszterelnök rendelkezik a legfőbb politikai hatalommal. Azonban a két nagy párt hatalmi dominanciája ellenére a mindenkori kormányösszetételekben az albán pártok zsarolási potenciálja döntően hat a kormányok stabilitására és tartósságára. Mindez azt jelenti, hogy az ország lakosságának (a becslések szerint) legalább egyharmadát kitevő albánság egyre fontosabb politikai tényezővé válik az országban. Ez, valamint a nagy vonalakban ismertetett politikai és intézményi válság is jól mutatja, hogy a jövőben nagy valószínűség szerint elkerülhetetlen lesz a macedón és az albán politikai erők közötti kiegyezés. Mindez előfeltétele az ország területi integritásának és belső stabilitásának. Egy ilyen „kiegyezéssel” Macedónia kísérletet tehet arra, hogy a Nyugat-Balkánon szinte egyedülálló módon leszámoljon a több évtizedes politikai tabukkal, és feloldja a befagyott konfliktusokat.

Felhasznált irodalom

- Assembly of the Republic of Macedonia (2018a): *Legislative Procedure*. Elérhető: www.sobranie.mk/legislative-procedure.nspix (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- Assembly of the Republic of Macedonia (2018b): *Working Bodies of the Assembly*. Elérhető: www.sobranie.mk/working-bodies-2016-2020-en.nspix (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- BRAUN András (2019): AZ EU-integráció kérdései Macedóniában. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus. 205–220.
- BRAUN András – NÉMETH Ferenc (2016): A foglyul ejtett állam: Politikai és intézményi válság Macedóniában. *International Relations Quarterly*, Vol. 7, No. 4. 1–9. Elérhető: www.southeast-europe.org/pdf/28/dke_28_m_dk_Braun-Andras-Nemeth-Ferenc_A-foglyul-ejtett-allam-Macedonia.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- BRUNNBAUER, Ulf (2002): *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*. Graz, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC), University of Graz. Elérhető: www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2002/nr1/Focus1-2002Brunnbauer.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- CASULE, Kole (2014): *Opposition boycotts new Macedonian parliament*. Elérhető: <https://uk.reuters.com/article/uk-macedonia-parliament/opposition-boycotts-new-macedonian-parliament-idUKKBN0DQ0CX20140510> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- CVETKOVSKI, Cvetan (é. n.): *Constitutional History of the Republic of Macedonia*. Elérhető: www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Fyrom_R1_Cvetkovski.html (A letöltés dátuma: 2017. 08. 20.)

- Election Guide: Election for Sobranie* (2016). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/2977/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- Framework Agreement* (2001). Elérhető: www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- HAJDÚ Zoltán (2010): Államosodási folyamatok 1990 után. In HORVÁTH Gyula – HAJDÚ Zoltán szerk.: *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja.
- HÁRY Szabolcs (é. n.): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Megjelenés előtt.
- HORVÁTH László (2017): Parlamenti választások Szerbiában, Montenegróban és Macedóniában. *Parlamenti Szemle*, 2. évf. 1. sz. 95–111. Elérhető: www.parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/2017/10/parlamentiszemle-parlamentiszemle.hu-20171-lapszam-horvath-laszlo.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- Hristijan Mickoski is the new leader of VMRO-DPMNE* (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/hristijan-mickoski-is-the-new-leader-of-vmro-dpmne/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- IRI Election Observation Macedonia* (1994). Elérhető: www.iri.org/sites/default/files/fields/field_files_attached/resource/macedonias_1994_parliamentary_elections.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- KACARSKA, Simonida (2014): The EU in Macedonian party politics – Consolidating and dividing. In STRATULAT, Corina ed.: *EU integration and party politics in the Balkans. EPC Issue Paper*, No. 77. 70–71. Elérhető: www.epc.eu/documents/uploads/pub_4716_eu_integration_and_party_politics_in_the_balkans.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)
- KARADZOSKI, Mladen (2016): Macedonian Party System and European Integration Process. *Studia Europejskie*, Vol. 3, 194. Elérhető: www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/3-2016_karadzowski.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)
- Koi sme nie? SDSM (Kou sme nie. СДСМ)* (é. n.). Elérhető: www.sdsm.org.mk/Koi-sme-nie.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- Macedonia Country Report* (2018). Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/MKD/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedón Köztársaság Alkotmánya (1991) Elérhető: www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/mk/mk014en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- Macedonia: Key Political Parties* (2016). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-key-political-parties-11-21-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- Macedonaina Elections 1990* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1990> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonian Elections 1994* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1994> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonian Elections 1998* (é. n.). Elérhető: <http://makedonija.name/government/macedonia-elections-1998> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonian opposition boycotts Parliament over claims of election fraud* (2014). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonian-opposition-boycotts-parliament-over-claims-of-election-fraud/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonian opposition to boycott EU-mediated elections* (2016). Elérhető: www.euractiv.com/section/elections/news/macedonian-opposition-to-boycott-eu-mediated-elections/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

- Macedonia: protesters storm parliament and attack MPs* (é. n.). Elérhető: www.theguardian.com/world/2017/apr/27/macedonia-protesters-storm-parliament-and-attack-mps (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonia's parliament opens session in Albanian language* (2017). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonias-parliament-opens-session-in-albanian-language/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Macedonia officially changes its name to North Macedonia* (2019). Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/feb/12/nato-flag-raised-ahead-of-north-macedonias-prospective-accession (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- MARUSIC, Sinisa-Jakov (2011): *Macedonia Opposition Announces Parliament Boycott*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-opposition-announces-parliament-boycott (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- MARUSIC, Sinisa-Jakov (2016): *Macedonia MPs Vote to Delay June 5 Elections*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-court-halts-june-5-elections-05-18-2016 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- MARUSIC, Sinisa-Jakov (2017): *Zaev Wins Mandate to Form Macedonia's Next Govt*. Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/zaev-recvies-mandate-to-form-new-macedonian-govt-05-17-2017 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- MEMETI, Ixhet (é. n.): Ombudsman of The Republic Of Macedonia. Elérhető: http://studiorum.org.mk/evrodijalog/16/pdf/Evrodijalog_br_16_4_I-Memeti_ENG.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- MPs adopt the budgetre-balance, while VMRO-DPMNE boycott voting*. (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/mps-adopt-budget-re-balance-while-vmro-dpmne-boycott-voting/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- NÉMETH Ferenc (2015): Fegyveres konfliktusok és válságkezelés Macedóniában. *International Relations Quarterly*, Vol. 6, No. 4. Elérhető: www.southeast-europe.org/pdf/24/dke_24_m_dk_Nemeth-Ferenc_Fegyveres-konfliktusok-es-valsagkezeles-Macedoniaban.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Ombudsman Republic of Macedonia (é. n.). Elérhető: http://ombudsman.mk/en/about_the_ombudsman/ombudsman.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- Ombudsman Republic of Macedonia (2011). Elérhető: http://ombudsman.mk/en/about_the_ombudsman/mandate.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- Ombudsman Republic of Macedonia, Organizational Structure (2011). Elérhető: http://ombudsman.mk/en/about_the_ombudsman/organizational_structure.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- OSCE (2015): *Electoral Code. OSCE Unofficial translation Consolidated Version*. Elérhető: www.legislationline.org/documents/id/20383 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- Policy Dialogue: Public administration reform and EU enlargement. The Balkan civil society perspective* című konferencia 2017. október 3, Brüsszel. Elérhető: www.par-monitor.org/posts/public-administration-reform-and-cu-enlargement-the-balkan-civil-society-perspective (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- PÓKA Ferenc (2008): A macedóniai etnikai közösségek együttélése. Az Ohridi Keretmegállapodás, mint kisebbségvédelmi modell. Tapasztalatok, értékelések. *Balkán Füzetek*, 6. évf. 6. sz. 80–85. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02108/00006/pdf/EPA02108_Balkan_Fuzetek_2008_80-85.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

- PÓKA Ferenc (2017): A görög–macedón névvita történetisége, legújabb fejleményei, megoldásának lehetősége. *Külügyi Szemle*, 16. évf. 1. sz. 20–35.
- Presidential Elections in Macedonia* (é. n.). Elérhető: www.electionguide.org/elections/?inst=&cont=Macedonia&yr (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Referendum nije uspeo* (2004). Elérhető: www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=11&dd=07&nav_id=155198 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- Republic of Macedonia 2002* (2002). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1346/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Republic of Macedonia 2006* (2006). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1452/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Republic of Macedonia 2008* (2008). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1506/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Republic of Macedonia 2011* (2011). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/1599/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Republic of Macedonia 2014* (2014). Elérhető: www.electionguide.org/elections/id/2781/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)
- Republic of Macedonia Constitutional Court of Republic of Macedonia* (é. n.). Elérhető: www.ustavensud.mk/?page_id=5243&lang=en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 29.)
- SEKULARAC, Ivana – CASULE, Kole (2016): *Macedonia's nationalists win election: official results*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-macedonia-election-result-idUSKBN1412L2 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)
- SILJANOVSKA-DAVKOVA, Gordana (2005): Organizational Structures and Internal Party Democracy in the Republic of Macedonia. In KARASIMEONOV, Georgi ed.: *Organizational Structures and Internal Party Democracy in South Eastern Europe*. Sofia, GorexPress. 28. Elérhető: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/05506.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 09.)
- SZAJKOWSKI, Bogdan (1999): Elections and Electoral Politics in Macedonia. *Transitions*, No. 1–2. Elérhető: <http://cevipol.ulb.be/sites/default/files/Contentu/Cevipol/szajkowski-1999-1-2.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 15)
- TAGLIABUE, John (1991): *Macedonians vote for independence from Yugoslavia*. Elérhető: www.nytimes.com/1991/09/10/world/macedonians-vote-for-independence-from-yugoslavia.html (A letöltés dátuma: 2017. 08. 20.)
- The former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report* (2016). Elérhető: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf. 2016 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- Urgent Reform Priorities for the Former Yugoslav Republic of Macedonia* (2015). Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/urgent_reform_priorities_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- VELJANOVA, Hristina (é. n.): The Republic of Macedonia's 2016 Parliamentary Elections Handbook. Skopje, The Konrad Adenauer Stiftung in the Republic of Macedonia Institute for Democracy "Societas Civilis". Elérhető: www.kas.de/wf/doc/kas_21036-1442-61-30.pdf?161201152443 (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- VMRO-DPMNE* (é. n.). Elérhető: <http://meta.mk/en/hristijan-mickoski-is-the-new-leader-of-vmro-dpmne/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- VMRO-DPMNE Istorijat* (é. n.). Elérhető: <https://vmro-dpmne.org.mk/istorijat> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

VMRO-DPMNE will boycott work in Parliament (2017). Elérhető: <http://meta.mk/en/vmro-dpmne-will-boycott-work-in-parliament/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

Wiretap scandal threatens democracy in Macedonia (2015). Elérhető: www.euractiv.com/section/enlargement/news/wiretap-scandal-threatens-democracy-in-macedonia/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

WOJNICKI, Jacek (2016): The Formation of the Party System in the Republic of Macedonia. *Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lubin – Polonia Sectio M*, Vol. 1, 169.

Románia politikai rendszere

Barabás T. János

Bevezetés

1990 óta a társadalmi mentalitás változása és a hatalmi küzdelem háttérében alakul Románia politikai rendszere. Ezen változások hosszú távon befolyásolják a térség helyzetét és kétoldalú kapcsolatait. A hagyományos társadalmi értékek és a nyugati típusú modernizáció hívei közötti mentalitásbeli különbség jelenik meg a politikai rendszerben is. Romániában egy pszichokulturális vonal mentén kettészakadt a társadalom. Egyik csoport sem jobb vagy rosszabb önmagában, mint a másik, inkább arról beszélhetünk, hogy a jövő nemzetközi rendjében egyik funkcionálisabb lehet a másikkal. Nyugaton két alapvető társadalmi érték alakítja a politikát: (1) A hatalom decentralizálása, ezáltal a demokrácia intézményei ellenőrzik egymást (checks and balances), senki sem monopolizálja a hatalmat. (2) A szabadságjogok, amelyek által az autonóm személy szabad társulással, közös értékek alapján hoz létre csoportokat. A demokrácia gyakorlása ezeken a szervezeteken keresztül történik a véleménynyilvánítás és az átláthatóság segítségével.

Bár Románia a nyugati szövetségi rendszerek tagja, társadalmát nemcsak hogy a Nyugattól különböző alapelvek, de a Nyugattal szembemenő elvek alakítják:

- A hagyományos társadalom igyekszik koncentrálni a hatalmat, előtérbe helyezve egy karizmatikus, tekintélyelvű vezetőt. Geert Hofstede holland társadalomkutató egy 1-től 100-ig terjedő skálán osztályozta az államokat a decentralizálás és a centralizálás pólusai között. Eszerint Románia a 90 pontjával közel áll a centralizált társadalom modelljéhez.¹ A centralizált társadalom a kollektivisták egyénfelfogást vallja, aki nem értékek alapján köt szövetséget és alkot csoportokat, hanem ismeretség, rokonság mentén. Az így létrejött csoportok a kívülállókat veszélyként fogják fel. Az is igaz, hogy ez a mentalitású csoport gyakran etikusabb, biztonságosabb saját tagjai számára, mint a másik, decentralizált elvű csoport. A hagyományos, centralizáló társadalmi mentalitás bizalmatlan a csoporton kívüliekkel, így a magyarokkal is.
- Feltörőben van viszont Romániában egy fiatal, városi, magasabban képzett társadalmi réteg, amely nyitott a nyugati decentralizált modell irányába.

¹ BARABÁS T. JÁNOS (2017): Romániai belpolitikai küzdelem 2017 februárjában. *KKI-elemzések 6. A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa*. Elérhető: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-elemzések/romaniai-belpolitikai-kuzdelem-2017-februarjaban/13> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

A közvélemény-kutatások² szerint a romániai baloldalt inkább a vidéki, idősebb, alacsonyabban képzett társadalmi réteg támogatja, míg a jobboldalt inkább a fiatal-városi, decentralizáló réteg. Utóbbiak passzívabbak a választások során, de aktívabbak a társadalmi megmozdulások esetében, így a tüntetések alkalmával is. Várható, hogy idővel az utóbbi, nyugatosabb társadalmi csoportok befolyása növekedni fog. A román középosztály fele diplomás, világlátott fiatalokból áll, az ő szerepük lesz döntő a jövőben. A mindenkinek jó politikai rendszer tehát azt jelentené, hogy ezt az átmenetet hatékonyan menedzselje a kormányzat. Az első, centralizáló csoport számára a jövő aggodalmas, számos veszély leselkedik az országra, míg a decentralizáló csoport inkább úgy fogja fel a jövőt, mint lehetőséget, és gondolkodásában nincs magyarellenesség sem.

A nemzetközi politika térségbeli lényege a biztonságpolitika, és ezzel szoros összefüggésben az energiapolitika. A politikai közgondolkodás-mentalitás, valamint a bel-, és a biztonságpolitika folyamatai egymásra hatnak, és egyben egymásra tükröződnek is. Tanulmányomban összefüggéseiben vizsgálom a politikai, történelmi, törvényhozási, intézményi és aktuális politikai-hatalmi folyamatokat.

A román politikai rendszer követi a gazdaság tendenciáit, és fokozatosan tagolódik be nemzetközi szinten. A 2007-es EU-s tagfelvételt követően a külpolitikai kormánystratégiák prioritásként kezelik a szomszédos államokkal való kapcsolatok javítását, és ki szeretnék bővíteni a szomszédosságpolitika fogalmát Lengyelországra és Törökországra. A kétoldalú kapcsolataink az uniós tagságnak is köszönhetően örvendetes módon fejlődtek az elmúlt évtizedben. Közös tennivalóként a román kormány 2017-es programjában³ a biztonság- és energiapolitikai, valamint az infrastruktúraépítést helyezi előnybe, ami találkozik a magyar érdekekkel is. A mostani román külpolitika annyiban árnyaltabb az EU-tagság előttinél, hogy üdvözli a „kulturális sokszínűséget”, eddig Bukarest álláspontja az volt, hogy Románia nem multikulturális – tehát nem kizárt, hogy a román politikai mentalitás magyar ügyekben egy fokkal nyitottabb lett. Bukarest olyan ellentmondásos viszonyok hálójaként fogja fel Magyarországgal és szomszédjaival is kapcsolatait, amelyeket nem lehet egységesen kezelni. Az okokat leginkább a román politikai rendszer történelmének tanulmányozása során érthetjük meg.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

A román politikai rendszer⁴ története a dunai-kárpáti térség román közösségeinek geopolitikai hányattatásai eredményeként alakult, vagyis csak kisebb mértékben volt a társadalom

² PIRVOIU, Claudia (2017): *Psihologul Daniel David, coordonatorul unei cercetari despre romani, despre proteste: Guvernul PSD a starnit „Romania viitorului”, atacand-o in valorile ei fundamentale/Politicienii care se opun „Romaniei viitorului” sunt deja, fara sa stie, invinsi de istorie*. Elérhető: www.hotnews.ro/stiri-esential-21591473-psihologul-daniel-david-coordonatorul-unei-cercetari-despre-romani-despre-proteste-guvernul-psd-starnit-romania-viitorului-atacand-valorile-fundamentale-politicienii-care-opun-romaniei-viitorului-sunt.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

³ *Programul Guvernare 2017–2020* (2017). Elérhető: www.cdep.ro/pdfs/guv201706/Program_de_Guvernare.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)

⁴ IORGA, Nicolae (1920): *Histoire des Roumains et de leur civilisation*. Paris, Paulin. 242–270. Elérhető: https://fr.wikisource.org/wiki/Renaissance_roumaine_au_XIXe_si%C3%A8cle_avant_l%27union_des_Principaut%C3%A9s (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

belső fejlődésének eredménye, és folyamatosan erőteljes külföldi hatások érvényesültek. Mintegy erre válaszként a modern kor román politikai elitje a mai napig egy feszültséggel terhes, ellentmondásos politikát folytat, amelynek során „románosítani” igyekeznek a hatalmat, centralizált nemzetállamot építenek, ugyanakkor gazdasági és biztonsági megfontolásokból le tudnak mondani szuverenitásuk egy részéről külföldi szövetségkeresésük során. A „romanosítás” nem csupán a kisebbségek ellen zajlik, hanem részben a nem ortodox románok, illetve a Regáton (Ó-Románia) kívüli, regionális tudattal rendelkező románok ellen is. Ez az összetett politikatörténeti folyamat összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a Mátyás királyunkkal kortárs Ștefan cel Mare moldovai fejedelem államának bukása után a dunai fejedelemségek már igen korán, a 16. században elvesztették függetlenségüket.

Az ottomán uralom visszaszorítására 1701–1711 között zajlott le – románok lakta területen – az első orosz–török háború, amikor is a cári csapatok elfoglalták Moldova keleti részét. Ekkortól számíthatjuk a jelentős orosz befolyás megjelenését is. Oroszország Bizánc hagyományának, hatalmának folytatójaként lépett fel a Porta szolgálatában lévő, fanarióta görögök önkényuralma alatt sínylődő Havasalföldön és Moldovában. A kücsük-kajnardzsi béke 1774-ben szentesítette az Orosz Birodalom felügyeletét a román (akkori nyelvben vlah/oláh) ortodox egyház felett, ami lényegileg változtatott a dunai államok belső viszonyain, mivel az egyház volt a legnagyobb földbirtokos is. Ennek eredményeként elindult egy folyamat, amelynek során honi fejedelmek lettek a román államoknak, iskolák alakultak, hivatalosan használható nyelvvé vált a vlah. A cári hatalom titkos hálózatépítéssel készítette elő a Duna menti terepet, célja a Balkán ortodoxainak felszabadítása és az Orosz Birodalomhoz való kötésük volt.

Érdekes adalék, hogy egy Popovics Iván nevű orosz ezredes – a szabadkőműves páholyokat használva kapcsolatépítésre – az 1780-as években titkos küldetésben megkereste mind a havasalföldi és moldovai fejedelmeket, mind a Bécsben élő erdélyi román vezetőket (Horea), és „Dákorumánia” létrehozását ígérte a cár nevében, ha csatlakoznak egy török- és osztrákellenes mozgalomhoz. A mitikus dák eredetre alapozó román állam projektje jelent meg a bécsi kancellária által – az erdélyi románok számára a 18. század második felében – létrehozott Görög Katolikus Egyház szellemiségében is. Ez utóbbi a kuruc magyar közhangulat egyensúlyozását szolgálta, így tehát mi, magyarok döntő szerepet játszottunk a román államiség és politikai rendszer létrejöttében – bár nem kimondottan szándékosan.

A napóleoni háborúk lényegileg változtattak a román fejedelemségek viszonyain, kialakult egy gazdag román középosztály és bojárság, akik hadi beszállítók voltak. Részben a vazallus vlah/román fejedelmek elleni török intézkedések miatt robbant ki az 1806 és 1812 között dúló orosz–török háború, amelynek során a cári csapatok megszállták a dunai fejedelemségeket. A megszálló orosz erők parancsnoka a felvilágosult, francia kultúrában járatos Pavel Kiseleff tábornok volt, aki a Regulamentul Organic (Organikus Szabályzat) elnevezésű rendeleteivel lefektette a modern román törvénykezés alapjait, így honosodott meg a szakminisztériumok elve, és jöttek létre az első modern intézmények: a posta, a kórház, az állami adminisztráció, a világi oktatás. A napóleoni háborúk eredményeként a nemesek, bojárok körében két pártkezdeményezés jött létre: a ciocoi vechi (régí urak), akik a régi török önkényuralmi világot szerették volna kisebb változtatásokkal visszahozni, és a ciocoi noi (új urak), akik Franciaországban és német nyelvterületen fordultak meg, és egy nyugati típusú államot igyekeztek építeni. Előbbiek alapították a konzervatív pártot, utóbbiak pedig a liberális pártot az 1850-es években. A liberális új urak, a francia kormányzat titkos

támogatásával kísérletek meg hatalomátvételt 1848-ban, sikertelenül, orosz beleegyezéssel török csapatok törték le a forradalmat. Mihail Kogălniceanu és a többi forradalmár magas-tos üzeneteiket kiáltványokban fogalmazták meg, amelyek a francia politikai rendszer elveit tükrözték: felelős kormány, igazságos adózás, képviseleti demokrácia, polgári szabadsá-gok. A román társadalom ekkor még igen távol állt attól is, hogy megértse a kiáltványok újszerű kifejezéseit.

A dunai fejedelemségek, Moldova és Munténia (Havasalföld) 1859-ben egyesültek III. Napóleon francia császár kedveltje, Ioan Cuza uralkodó alatt, bár Románia török fennhatóság alatt maradt, de kiterjedtebb belső autonómiát nyert. 1864-ben jött létre belga mintára a Statutum nevű első alkotmány, amely inkább csak néhány alapelvet fogalmazott meg. 1866-ban Károly fejedelem már a második, belga mintára íródott, felvilágosult szel-lemű alkotmányra esküdött fel, amelyet a függetlenség 1878-as kikiáltása után módosít-tottak. Ez az alkotmány megfelelt az akkori európai normáknak, és Andrássy Gyula gróf, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere is láttamozta. Az 1878-as módosított alkotmányt csak akkor hagyta jóvá a török–orosz háborút lezáró 1878-as berlini kongresz-szus, amikor azt olyan értelemben változtatták meg, amely lehetővé tette a nem keresztény zsidók és muszlimok számára is az állampolgárság elnyerését. Fontos alkotmánymódosítás történt 1917-ben, amikor a háborús erőfeszítések hatására, francia nyomásra előírták az ag-rárreformot és az általános választójogot.

Nagy-Románia 1918 utáni létrejöttékor, a trianoni békediktátumnak megfelelően 1923-ban szavazta meg a bukaresti parlament az esedékes új alkotmányt, és hozta létre a modern állam politikai rendszerét. Az új alkotmány átvette az előzőből az alkotmányos monarchia és a nemzetszuverenitás elvét, az újítások közé tartozott a nők egyenjogúsítása, az idegenek honosítása, az általaj államosítása, a sajtóvétségek feletti ítélkezés, a szenátus összetétele, a miniszterek felelőssége, a közigazgatási bíraskodás létesítése, a nemzetvé-delmi tanács megalapítása, a hivatalos nyelv előírásai, valamint a civil szféra, így a szak-szervezetek működésének szabályozása. Érdekes, hogy kisebb változtatásokkal mindezek az elvek megtalálhatóak a legújabb, 1991-es alkotmányban is.

A román politikai rendszer egyik tragédiája, hogy 1923 és 1991 között visszaesett a törvényhozási és demokratikus folyamat, torzult a politikai rendszer fejlődése. A fasizmus terjedése miatt az 1938-as alkotmány királyi önkényuralmat készített elő, és felbukkant a ké-sőbbi, kommunista alkotmányban is szereplő fogalom: „románok, faji és nyelvi különbség nélkül”. Vagyis francia mintára politikai nemzetet fogalmazott meg, amelyben a nemzeti kisebbségek kulturális kategóriává degradálódtak.

Hasonlóképpen értelmezte a Ceaușescu-féle Románia is a kisebbségeket, ennek meg-felelően fosztotta meg a magyarokat területi autonómiájuktól. A harmadik, kommunista időkben létrejött alkotmány fő jellemzője volt, hogy a politikai vezetőerőt kizárólagos mó-don a kommunista pártban nevezte meg. A román kommunista politikai rendszer ismérve, hogy gyorsan változó nemzetközi kapcsolatrendszerrel igyekezett függetlenedni a szovjet nyomástól, egy olyan nacionalista pártállamban, ahol a politika fő eszköze a titkosszolgá-latok korlátlan hatalma volt. Nicolae Ceaușescu diktátort – a nagyhatalmak közreműködé-sével – saját erőszakszervezetei, tábornokai buktatták meg.

2. Alkotmány és a politikai hatalom

2.1. A hatályos román alkotmány⁵

Románia alkotmánya az ötödik Francia Köztársaság alaptörvényének mintájára íródott 1991-ben, amelyet annak rendje és módja szerint népszavazással fogadtattak el. 2003-ban – az EU-csatlakozást előkészítendő – módosították. Az alaptörvény szerint Románia nemzeti, szuverén, egységes és oszthatatlan állam. Olyan alkotmányos köztársaság, amelyben a három hatalmi ág különvált. A képviselőket négy évre, az államfőt öt évre szólóan közvetlenül választják. Az államfő a parlament javaslatára nevezi ki a kormányfőt, utóbbi alakítja meg kormányát. Az államfői hivatal a bukaresti Cotroceni-palotában működik, a kormány a Victoria-palotában székel.

Román különlegesség, hogy a *nemzetbiztonsági tanács* (Consiliul Suprem de Apărare a Țării – CSAT) mondhatni árnyékkormányként működik, döntő befolyása van a belpolitikára. Ennek fő oka az, hogy a román politikai elit tart a külföld és a kisebbségek befolyásától, és hagyományosan kooptálással alakít ki egy szűk elitet. Ennek a politikai technikának a fő eszköze a titkosszolgálat, amely a nemzetbiztonsági tanácsban van képviselve. Romániát feltételekkel vették fel az EU-ba, a NATO-ba, a kormányzat feladata az igazságügyi reform és a korrupció elleni küzdelem továbbvitele, ezt az Európai Bizottság féléves jelentései monitorozzák, amelyek rendszeresen lesújtók, és a korrupció nem szűnő veszélyeire figyelmeztetnek. A nemzetbiztonsági tanácsban képviselt nacionalista, centralizáló elit létrehozta a polgári titkosszolgálat (Serviciul Român de Informații – SRI) és a korrupció elleni ügyészség (Direcția Națională Anticorupție – DNA) együttműködését, amely döntően befolyásolja a belpolitikát, mert a titkos eszközökkel begyűjtött adatok alapján csak 2017-ben mintegy 1000 esetben indult eljárás korrupció miatt, és a célba vett személyek gyakran politikai okokból kerülnek az ügyészségekre – a román média szerint.

2.2. A politikai hatalommegosztás

Köztársasági elnök

Az alkotmány őre a köztársasági elnök, aki egyben az államfő.⁶ A francia modelltől eltérően a köztársasági elnök hatalma korlátozottabb. Az alkotmány szerint elsősorban a külpolitikában stratégiaalkotó, továbbá alkotmányosságfelügyeleti és biztonságpolitikai koordinációs feladatai vannak. Ötévenként közvetlenül választják meg, jelenleg Klaus Johannis tölti be a tisztséget. Képviseli az országot külföldön, tanácsadó testülete biztonsági stratégiát alkot, felügyeli a nemzetbiztonsági tanácsot, és ő a hadsereg főparancsnoka. Az Államfői Hivatal a kormányzat, a parlament és az ügyési/bírói hatalom ellensúlyaként tud működni. Az elmúlt 14 évben – Traian Băsescu és Johannis Klaus elnöksége idején – az államfő több alkalommal is emelt politikai vagy alkotmányos vétót.

⁵ Constituția României (é. n.). Elérhető: www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act1_1 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

⁶ Románia Elnöki Hivatalának Honlapja. Elérhető: www.presidency.ro/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

Alkotmánybíróság

Az alkotmánybíróság (Curtea Constituțională a României) az alkotmányos kérdések legfelsőbb szerve, az alkotmányosság őrzője, működése megfelel az Európai Bizottság elvárásainak. Az elmúlt években a román ellenzéki sajtó aggodalmaskodott néhány alkotmánybíró kinevezése miatt, mert politikusi előéletük volt – de az alkotmány nem tiltja az ilyen háttérű emberek kinevezését. Az alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság támogatták a korrupció elleni ügyészségek munkáját, ami jelzi, hogy megfelelően függetlenek.

Igazságszolgáltatás

A hatalmi ágak elválasztása elvének megfelelően az igazságszolgáltatás független, a hierarchia csúcán a Legfelsőbb Bíróság áll, amely megfellebbezhetetlen döntéseket hozhat. Ez a rendszer francia mintára működik. Az Európai Bizottság jelentései arra hívják fel a figyelmet, hogy a bíróságok működésének megvan a demokratikus feltétele, az EU-ban elfogadható módon működnek, de túlterheltek, nagy a lemaradás a peres ügyek intézésében, és gyakorta előfordulnak olyan esetek, amikor fennáll a gyanú, hogy a bírót politikai érdekből nevezték ki. Emiatt is sürget új törvényeket és intézkedéseket a Bizottság. A román média aggodalommal figyeli a titkosszolgálatok és ügyészségek összefonódását is.

Közvetlen demokrácia

A közvetlen hatalom gyakorlása az alkotmány szerint a népszavazások és a törvénytervezetek közvetlen benyújtásának intézményében nyilvánul meg. Népszavazási kezdeményezéseket legalább 100 000 választópolgár kérésére, illetve az országgyűlés egyötödének vagy a minisztertanács javaslatára írhatnak ki. Egy kérdésről három éven belül nem lehet újabb népszavazást tartani. 1989–1990 ténylegesen a különböző tömeges megmozdulások, a tüntetések, sztrájkok, ha úgy tetszik a közvetlen demokrácia évei voltak Romániában. Ezt követően azonban a részvétel mint a demokrácia kritériuma rövid idő alatt – a poszt-kommunista⁷ régió belül is – igen alacsony értékre süllyedt. A közvetlen demokrácia elve megtalálható a modern európai demokratikus kormányzati formákban, még akkor is, ha mint tiszta demokrácia – mint például a közvetlen népszavazás vagy a népgyűlések – kevésbé működőképesek és hatékonyak egy többmilliós, modern kommunikációs eszközökkel rendelkező államban. A közvetlen demokrácia kevésbé ismert lehetőség, de jelen van Romániában, és legtöbbször valamely vezető tisztségviselő felfüggesztése vagy elbocsátása ügyében nyilvánul meg. Erre a román államfő felfüggesztéséről szóló 2007. április 19-i sikertelen népszavazás is jó példa.

⁷ *Formele Democratiei* (é. n.). Elérhető: www.rasfoiesc.com/legal/administratie/stiinte-politice/FORMELE-DEMOCRATIEI21.php (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

Román Nemzeti Bank

A román demokrácia erős pillére a Román Nemzeti Bank (Banca Națională a României – BNR). Egyben az ország központi bankja, és egyetlen pénzkibocsajtója, jogi személyiséggel rendelkezik, a parlamentnek felelős. A BNR felelős a monetáris politika kialakításáért, és ilyen értelemben gyakorolja alkotmányban rögzített jogát a kormány gazdaságpolitikájának véleményezésében, sőt korrigálásában. Mugur Isărescu, jegybankelnök igen népszerű, és nyilatkozatait komolyan veszi a kormányzat. A BNR teljesítménye sokat javult, az 1990-es években előfordult, hogy nem tudta megakadályozni csaló biztosítótársaságok, befektetési alapok, bankok működését, de ez ma már másképp van. A jegybank felügyeleti tanácsában magyar nemzetiségű is helyet foglal. A román gazdaság stabilitását nagymértékben elősegíti, hogy a BNR jelentős aranytartalékkal rendelkezik (103 tonna), valamint a valutatartaléka is – 37 milliárd euró – számottevő. Szakértők szerint a nemzeti bank monetáris politikája inkább konzervatív, a költségvetés visszafogását szorgalmazzák, és a lej stabil árfolyamáért szállnak síkra.

Ombudsman

A korszerű demokráciát kellene hogy erősítse a parlament által 1991-ben, svéd mintára létrehozott ombudsmani hivatal. A média viszont rendszeresen támadja Victor Ciorbea jelenlegi ombudsmant azzal a váddal, hogy kormánypárti megnyilvánulásai vannak. Az emberi jogok és szabadságok védelmezőjeként Ciorbea ritkán nyilvánul meg, és ilyenkor alig kifogásolja a kormány működését, sőt meglepő módon a 2016-os választások során az uralkodó szocialista párt (Partidul Social Democrat – PSD) támogatására szólított fel. A hivatal komoly költségvetéssel, kiterjedt vidéki hálózattal, irodákkal működik, de kevés eredményt mutat fel.

Területi hatalommegosztás

Az 1991-ben elfogadott, majd 2003-ban népszavazással megerősített, átfogóan módosított alkotmány a román államot egységesnek deklarálja, területét megyékre, városokra és községekre tagolva.⁸ A román közigazgatásban az önkormányzatok politikai státusza nem erős, önkormányzati autonómiája nem élvez különösebb alkotmányos védelmet. A területi közigazgatás elvei között szerepel a decentralizáció és dekoncentráció, valamint a nemzeti kisebbségek saját nyelvhasználati joga. Az alkotmány további szövegrészeiben az érzékelhető, hogy nincs határozott különbség a helyi, illetve megyei hatóságok és önkormányzatok között, amelyeknek létét közvetlen választáshoz köti a román alaptörvény. Az önkormányzati önállóság felületes kezelésére utal az a szabály is, amely felhatalmazza a megyei önkormányzatokat a helyi önkormányzatok koordinálására. Az alkotmány külön

⁸ PÁL NÉ KOVÁCS Ilona – TUKA Ágnes – SCHMIDT Andrea – VADÁL Ildikó – KÁKAI László (2010): *Regionalizmus és területi kormányzás*. Pécs, PTE Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányok Tanszék. Elérhető: www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0050_13_regionalizmus/ch01s08.html (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)

rendelkezik a megyei prefektusról (ispán) mint a központi kormányzat képviselőjéről. Vagyis az önkormányzatok mellett párhuzamosan működik a megyei prefektus-ispán. A román állam területi kormányzásának duális jellege tükröződik vissza abban is, hogy a prefektuson keresztül is szervezhető közszolgáltatások, tehát az önkormányzatok és az államigazgatás közötti határok erősen átjárhatóak még akkor is, ha a részletkérdéseket szabályozzák az úgynevezett organikus törvények, speciális eljárási rendet és szavazatarányt igényelve. Az alkotmány ugyanakkor formálisan deklarálja, hogy az önkormányzatok és az államigazgatás, tehát a prefektusok között nincs hierarchikus viszony. Romániában a területfejlesztés számára létrehozott régióknak nincs alkotmányos szabályozási háttere. A 40 megyére plusz fővárosra osztott állam erősen központosított maradt az EU-tagság idején is.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy mindezeket az intézményeket az 1991-es alkotmány hozta létre újra, a 2003-as alkotmánymódosítás tette lehetővé az omudsman intézményének kiterjesztését, és erősítette meg a nemzeti bank függetlenségét. Ezen változtatni csak népszavazással lehet. A parlament nem tudja felülbírálni a Legfelsőbb Bíróság és az alkotmánybíróság döntéseit.

Románia 2007-es felvétele az EU-ba jelentősen megváltoztatta a politikai rendszerét, amennyiben kötelezővé vált az igazságügy reformja, határozottabb fellépést várnak el a korrupció ellen, így például elvben tiltott a képviselők üzleti kapcsolata az állammal. A román demokrácia problémáit jelzi, hogy a román parlamenti képviselők 80%-a rendelkezik magánvállalkozással is, és gyakran áttételesen az állammal is üzletelnek. Az EU további reformokat sürget a régiók kialakítása terén is, ami decentralizálással járna, hiszen a régiók adminisztratív jogokat is kapnának az uniós elvek szerint. Erre viszont még nincsen felkészülve a román politika.

3. Politikai kultúra, pártok, választási rendszer

3.1. Politikai kultúra

1. táblázat
Politikai kultúra

Politikai kultúra jellege	Fragmentált politikai kultúra
Politikai alrendszer	Összefonódnak
Pártok elsődleges funkciója	Akarat-, érdek-, illetve értékartikuláció
Szavazóbázis	A pártok inkább egy-egy szubkultúrát képviselnek (inkább rétegpárok)
Pártrendszer	Sokpártrendszer
Jellemző országok	Európai kontinens

Forrás: ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András szerk. (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 37.

Románia olyan fragmentált politikai kultúrával rendelkezik, ahol a politikai alrendszer és a hatalmi ágak részben összefonódnak, többek között azért, mert a titkosszolgálat-ügyészség együttműködésnek nagy befolyása van az intézményekre. A pártok értékeket is artikulálnak, ideológialétrehozó szerepük is van. Így hagyományosan verseny van a pártok között

a nacionalista retorika kisajátításáért. A szavazóbázis szempontjából a pártok regionális szinten szervezkednek, a baloldal hagyományosan Ó-Romániában, a jobboldal Erdélyben erős, míg az alternatív pártoknak Bukarestben van inkább támogatottságuk. Ugyanakkor a Szociáldemokrata Pártnak (PSD) gyűjtőpárt jellege is van, jól kiépített vidéki alapszervezet-hálózatokkal. Olyan sokpártrendszerrel beszélhetünk, ahol a még mindig domináns bal-jobb elosztás mellett egyre fontosabbak a kisebb, alternatív pártok. A demokráciákra jellemző módon a szavazók a politikai folyamat tényleges szereplői. Inkább a városi fiatalok politikailag tájékozottak, és igényeket támasztanak az intézményrendszerrel szemben, utóbbiak a politikai vezetőket teljesítményük szerint értékelik. Ezzel szemben az inkább vidéki, inkább idősebb választók a tradicionális értékek alapján ítélik meg vezetőiket, főleg nacionalista, vallásos alapon. A pártok pragmatikusan tudnak együttműködni, több alkalommal volt nagykoalíció – az RMDSZ is volt kormánytag –, csupán a szélsőjobb nem volt még hatalmon. Ugyanakkor a nagy pártok gyakran hangoztatnak szélsőséges elveket, például magyar kisebbségi ügyekben, lásd a marosvásárhelyi katolikus iskola megnyitásának az ellenzését.

Romániában a pártideológia csökkenő fontosságú szempont a politikai rendszer megértésében, a pártok elsősorban a mintegy 20–30 nagyobb, titkosszolgálatokhoz kapcsolódó gazdasági érdekcsoport, valamint a népes vidéki klientúra érdekeit képviselik. Ezek az érdekcsoportok regionális alapon szerveződnek, hagyományosan a bukaresti és az erdélyi csoportok a legerőteljesebbek gazdaságilag, de a dél-romániai/bukaresti csoportoknak nagyobb politikai befolyásuk van az erőszakszervezetek révén is. Románia működő demokrácia, valós többpártrendszerrel, de a fent leírt megkötésekkel. Magyarán a pártokban megjelenő csoportérdekek a nyilvánosságban is megjelenő küzdelmet folytatnak a hatalomért – az európai demokrácia eszközeivel.

2018 tavaszán olyan sokpártrendszer van, amelyben a kormányzó szociálliberálisok biztosan dominálnak, az ellenzéki populista-jobboldal pedig nem tud kitörni sem a felmérésekben, sem az ideológiájában az elszigeteltségből. A nagyobb ellenzéki pártok alig működnek együtt, nincs komoly programjuk.

3.2. Romániai parlamenti pártok⁹

A Szociáldemokrata Párt (Partidul Social Democrat – PSD) a 2016. decemberi választások óta vezető kormánypárt, elnöke Liviu Dragnea, tagja az Európai Szocialista Pártnak és a Szocialista Internacionálnak. 40% felett van jelen a törvényhozás két házában, és 43% körüli – a 2018. tavaszi állás szerint – a támogatottsága a felmérésekben is.¹⁰ A baloldali párt elődjével együtt 1990 óta – pár év megszakítással – hatalmon van, aminek a magyarázata az lehet, hogy csak a kommunista utódpartnak van országos hálózata, kialakult klientúrája a németországi Friedrich Ebert Alapítvány segítségével, a 2000-es évek elején kialakított pártdoktrína pedig közelít a közeputas európai szociáldemokráciához. Fő vezető testületei a döntéseket előkészítő országos állandó bizottság (BPN – Biroul Permanent National)

⁹ *Sistemul politic actual din Romania* (é. n.). Elérhető: www.scribub.com/stiinta/stiinte-politice/SISTEMUL-POLITIC-ACTUAL-DIN-RO14354.php (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)

¹⁰ *Partidul Social Democrat* (é. n.). Elérhető: www.psd.ro/ (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)

és a döntéshozó Végrehajtó Bizottsága (CEX – Comisia Executiva), amelyekben a vidéki pártoligarcháknak van döntő befolyása. Tevékenységüket a Nemzeti Tanács (CN – Consiliul National) hagyja jóvá. 2018-ban Liviu Dragnea fő támogatói a dél-romániai politikus-vállalkozók, így a kormányzati projektek, fejlesztések is elsősorban Dél-Romániába mennek. A PSD a választási kampányban beígért bér- és nyugdíjnövelést a növekvő gazdasági problémák miatt aligha tudja megvalósítani, de az általa vezetett kormány – 50% körüli népszerűségével – biztosan uralja a politikai életet. A PSD középpárt, széles kapcsolódási pontokkal a politikai spektrum jobb- és baloldalára. Tud jobboldalinak elkönyvelt kormányzati döntéseket hozni, például vállalkozások támogatásban, de retorikája is a radikális jobboldali erőkre jellemző fordulatokat hordoz magában, például a multinacionális társaságok ügyében. Külkapcsolataiban igyekszik kiegyensúlyozott lenni, atlantista elkötelezettsége mellett jó izraeli, német és francia kapcsolatai is vannak, de kevésbé atlantista, mint fő politikai ellenfele, a nemzeti liberális PNL, ami a fegyverzeti beszerzések vitájában is megjelenik. A párt fő támogatói a Regát (Ó-Románia) vidéki idősebb szavazói, akik a hagyományos értékek iránt elkötelezettek, és egy gondoskodó kormányzatot szeretnének.

A kisebbik kormánypárt, a Liberálisok és Demokraták Szövetsége (Partidul Alianța Liberalilor și Democraților – ALDE) 2018-ban – 9 szenátorral, 20 képviselővel – 7%-ot fed le a törvényhozásban. A nem magyar kisebbségekkel és más támogatókkal együtt van többsége a PSD–ALDE koalíciónak. Az ALDE elnöke, a pártjában mindenható Călin Popescu-Tăriceanu, neoliberalis irányultságú, a gazdaságpolitikában inkább privatizálna, adót csökkentene. A Liberális Internacionálé tagja. Akárcsak a PSD – és a többi román párt –, az ALDE tevékenysége csökkenő mértékben ideológiai központú, elsősorban pragmatikus szervezetek. Az ALDE sorsa a PSD-hez van kötve, liberális párttársával, a PNL-lel rossz a viszonya.

A Nemzeti Liberális Pártnak (Partidul Național Liberal – PNL) mint a fő ellenzéki erőnek 30 szenátora és 69 képviselője van, 30%-kal rendelkezik a törvényhozásban, és a közvélemény-felmérésekben is. A pártelnök Ludovic Orban magyar apja nevét viseli, de nagy románnak tartja magát, és ez nála azt jelenti, hogy rendszeresen vannak magyar-ellenes kirohanásai, ellenzi például a kötelező magyar nyelvhasználatot a magyarlakta vidékeken, vagy március 15. megünneplését. A PNL a Liberális Internacionálé tagja, de jelen van a jobboldali Európai Néppárt soraiban is. A balliberális kormánykoalíció a jelentős gazdasági növekedés hátszelével sikeresen dominálja a nyilvánosságban a szociális, gazdasági témákat, emiatt a PNL a nacionalista diskurzust igyekszik kisajátítani. Az ellenzék fő támogatói a bukaresti és az erdélyi városok – nyugati értékekre nyitottabb – középosztálya. A PNL elkötelezett atlantista, Oroszország-ellenes.

A Mentsük Meg Romániát Szövetség (Uniunea Salvați România –USR) a második legnagyobb ellenzéki párt. Hivatalosan nincs ideológiája, a bukaresti és erdélyi kormány-ellenes tüntetések eredményeként jött létre 2016-ban, korrupcióellenes, ökológista üzenetekkel. 13 szenátora, 30 képviselője van, mintegy 6%-kal rendelkezik a törvényhozásban és a felmérésekben. Felbomlóban levő, heterogén szervezet, üzenetei homályosak és távoliak a lakosság felét kitevő vidékiek és idősek számára. Külpolitikája is zavaros, hol atlantista, hol Amerika-ellenes.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) a magyar közösség középpártja, több platform szövetsége, az Európai Néppárt tagja. Elnöke Kelemen Hunor, pártja mind a törvényhozásban, mind a felmérésekben 5–6% körül van. Támogatja ez EU-konform

reformokat, és programja része a területi autonómia elnyerése. Mérsékelt pártként ítélik meg, ezt jelzi, hogy jó magyarországi, amerikai és EU-s kapcsolatai vannak. A kongresszusok között a stratégiáért felelős Területi Képviselők Tanácsa, valamint a tanácsadó Koordináló Tanács és a döntéshozó Operatív Tanács vezet. Az RMDSZ ellenzékben van, de konzultál a kormánnyal a fontosabb ügyekben (oktatási, adminisztratív törvények).

3.3. Választások, választási rendszer

Romániában négyévente vannak képviselőházi és szenátusi, vagyis parlamenti választások. Egy képviselői helyre 70 000, egy szenátori helyre 160 000 választó szavaz. A képviselőháznak 345, a szenátusnak 140 tagja van. A 2003-as referendum és alkotmánymódosítás után népszavazással választják a köztársasági elnököt. Minden 23 év fölötti román állampolgár jelölheti magát a képviselőházba, a szenátori korhatár 26 év. A választói korhatár 18 év.

Arányos listás választási rendszer működik, létezik egyéni és pártlista, a nem nyertes jelöltekre leadott voksok kismértékben kerülnek a pártlistákhoz. Például ha egy párt 20%-ot kapott a választáson, 20%-a lesz a parlamentben, plusz pár százalék a be nem jutott pártok szavazatainak elosztása után. Ez a rendszer inkább a nagy pártoknak kedvez. Az RMDSZ parlamenti jelenléte azáltal is biztosított, hogy a választási törvény módosításával egy három megyében 20%-ot elért párt is parlamenti helyekhez juthat akkor is, ha nem éri el a törvényes, 5%-os bejutási küszöböt. A legutóbbi választások 2016 decemberében voltak. Az alkotmánynak megfelelően a fontosabb nem magyar nemzeti kisebbségek (német, zsidó, rutén, lipován, ukrán, szerb, bolgár, cseh, szlovák, olasz, török) egy-egy képviselőt küldhetnek a képviselőházba, listás szavazás eredményeként.

Az alábbi táblázatban a parlamenti választások eredményeit tekinthetjük át az 1991-es évtől. Kiténik, hogy a politikai életet a kommunista utódpártok, a népfront, majd a szociáldemokraták uralják 27 éve. Az utóbbi években visszaszorultak a szélsőséges pártok, bár szélsőséges politikák jelentek meg a középpártoknál. Az RMDSZ kormányon volt mind bal- mind jobboldali román erővel, ez a Nyugat által sugallt módja a kisebbségi jogérvényesítésnek. Jelenleg egy PSD–ALDE kormány van hivatalban.

2. táblázat
Romániai választások (1992–2016)

Párt	1992	1996	2000	2004	2008	2012	2016
PSD/PDSR	30 + 10%	23%	37%	41%	40%	–	46%
PNL	–	–	–	34%	–	–	21%
USR	–	–	–	7%	–	–	9%
RMDSZ	7,5%	7%	7%	5%	5%	5%	6,3%
ALDE	–	–	–	–	–	–	6%
PMP	–	–	–	–	–	–	5%
USL	–	–	–	–	–	66%	–
ARD	–	–	–	–	–	14%	–
PP-DD	–	–	–	–	–	11%	–

Párt	1992	1996	2000	2004	2008	2012	2016
PLD/PD	–	–	9%	–	39%	–	–
PRM	5%	5%	20%	13%	–	–	–
CDR	20%	31%	–	–	–	–	–

Megjegyzés: 1992-ig alkotmányozó parlament működött népfront (FSN) többséggel. Az 1992-es választásokon a FSN két pártra szakadt (FSN, FDSN), amelyekből később létrejött a szocialista párt (előbb PDSR, majd PSD) és a centrista Demokrata Párt (PD). A nacionalista Nagy Románia Párt (PRM) 2008 után törpepárttá zsugorodott. A populista néppárt a PP-DD pártelnöke, Dan Diaconescu letartóztatása után feloszlott. Az USL a PSD és a PNL választási szövetsége volt 2012-ben a Traian Basescu vezette ARD jobboldali választási szövetség ellen.

Forrás: Az Agerpres hírügynökség adatai alapján a szerző szerkesztése

4. Parlament

Az alkotmánynak megfelelően Romániának kétkamarás parlamentje van, a szenátusnak 140, a képviselőháznak 345 tagja van. A képviselőházban 18 hely van fenntartva a nem magyar kisebbségek számára, akiket az államfő nevez ki. A parlament az egyetlen törvényhozó testület, fő feladata a törvényhozás előkészítése és maga a szavazás mind a szaktanácsokban, mind a plénum előtt. Háromféle törvényt különböztetnek meg: alkotmányos, szervezeti és közönséges. A törvényeket mindkét háznak meg kell szavaznia, hogy életbe lépjenek. A törvénytervezeteket a képviselőház 40–65 napig tárgyalja, a szenátus jóváhagyja a képviselőház döntéseit.

A szenátus aktívabb stratégiai, biztonsági témákban, idetartozik a titkosszolgálati bizottság. A képviselőház aktívabb gazdasági, belügyi témákban. A legfontosabb bizottságok az említett titkosszolgálatin kívül a képviselőházhoz tartozó gazdasági témájú bizottságok. A parlamenti kultúráról elmondható, hogy alapvetően udvarias a légkör, érdemi vélemény-ütközések tudnak lenni amiatt is, hogy a médiában – és főleg a televízióban – élénk vita zajlik az ország helyzetéről. Az ellenzéknek a média és az ügyészség segítségével van lehetősége a kormány ellenőrzésére. Az idei viták egyik témája az volt, hogy a kormány sok rendeletet hozott, amit az ellenzék kifogásolt, mert nem tárgyalták őket a parlamentben. A sajtó gyorsan és hatékonyan közvetítette az ellenzék ezen panaszát. A kormánykoalíció inkább csak végrehajtja pártvezetőik utasításait. Romániában a pártközpontok erőteljesen alakítják a pártpolitikát, a pártpénzek elosztását, a választási jelöltek listájának összeállítását, így a legtöbb parlamenti képviselő jó kapcsolatban van pártvezetőjével. A parlament főbb strukturáló elve így a kormány-ellenzék kettősség. Funkciójában a parlament egyesíti a politikalegitimáló és a törvényhozó szerepeket.

A román parlament folyamatosan fejlődik, az 1990-es évek eleje óta erősödik vita-funkciója, bár az érdemi vélemény-ütközések még mindig a szaktanácsokban történnek. A televíziós közvetítésnek is köszönhetően a parlamenti plenáris felszólalásokban gyakran szerepelnek kampányelemek – de ez európai jelenség. A politikai táborok kiegyensúlyozottsága miatt Romániában inkább vitaparlament-rendszer van.

5. Kormány és kormányzás

5.1. A román kormány összetétele 2018. április 16-án

2018. január 29-étől Viorica Dăncilă – volt szocialista európai parlamenti képviselő – vezeti a kormányt. 25 minisztere van, a kinevezések egyik fő kritériuma a PSD pártelnökéhez, Liviu Dragneához való a hűség volt. A kormány erős embere a miniszterelnök-helyettes Paul Stănescu, aki egyben a vidékfejlesztési miniszter is, az ő tárcája rendelkezik a legnagyobb költségvetési kerettel. A Dăncilă-kormány bizonytalanságát jelzi, hogy több korrupciós ügy is zajlik a kormánykoalíciós politikusok ellen. Ugyancsak a belpolitikai és a kormányon belüli feszültségeket jelzi Mihai Fifor, új honvédelmi miniszter kinevezése, amely összefüggésben van a katonai beszerzések körüli vitákkal. Ismeretes, hogy Románia jelentős haderőfejlesztési programmal rendelkezik, és az Egyesült Államok mellett Franciaország és Németország is szelletet kér a tortából.

5.2. A kormány tevékenysége

A kormány a legfőbb végrehajtó hatalom, amelyet a parlament bizalmi szavazása állít fel, ez alapján az államfő kinevezi és beiktatja az új vezető testületet. A miniszterelnök vezeti és koordinálja a kormány működését, a miniszterek és a kormányfő rendeleteket és adminisztratív jellegű utasításokat hozhatnak.

A 2016-os kormányprogram fő célja a fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása, és ezzel összefüggésben az ország biztonsági képességeinek a javítása. Románia regionális katonai hatalomként szeretne befolyást gyakorolni a térség energiapolitikájára, és a Moldáv Köztársaság politikai irányultságára. Ugyanakkor a gazdaságfejlődés érdekében oktatási és közigazgatási reformot hirdettek meg, amelynek segítségével magasabb szintű képzett munkaerő és jól működő regionális adminisztráció teremtené jobb befektetési körülményeket. Az európai uniós finanszírozási lehetőségek jobb felhasználása is ez utóbbi reformokat teszik szükségessé. A gazdaság jelenleg a vásárlóerő megugrása miatt, a fogyasztás előretörésének köszönhetően fejlődik, ez a típusú gazdaság azonban a jelek szerint már 2019 végére kifúj, de a növekvő gépipar, és ezen belül is a gépkocsiipar tartós növekedési pályán tartja majd a nemzetgazdaságot.

Román kormányzati és uniós jelentések szerint 2017-ben¹¹ a bruttó nemzeti jövedelem 7% körüli növekedést mutatott, amit elsősorban az erőltetett kormányzati bérciáramlás gerjesztette fogyasztásbővülés, és kisebb mértékben az export hozott létre. A román gazdasági növekedés 60–70%-át a vásárlóerő növekedése okozza, 20%-át pedig a gépipari export, szomszédunknál is lassan a gépkocsigyártás lesz a gazdaság húzóereje. 2010-hez képest 40%-kal emelkedett a román export, főleg az erdélyi városok gépipara révén, a legnagyobb befektetők Németország, Hollandia, Franciaország, Ausztria és újabban Kína és India.

¹¹ Eurostat: Romania (é. n.). Elérhető: http://ec.europa.eu/eurostat/search?p_auth=UPfmypr&p_p_id=estat-searchportlet_WAR_estatsearchportlet&p_p_lifecycle=1&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&estatsearchportlet_WAR_estatsearchportlet_action=search&text=romania (A letöltés dátuma: 2018. 04. 10.)

Viorica Dăncilă miniszterelnök a jelek szerint folytatja a bérkiáramlásra alapozó, fogyasztásnövelő gazdaságpolitikáját. A kormány ezen döntése mögött az állhat, hogy az EU gazdasága 2018-ban csak 2%-kal növekedett, és Bukarest arra vár, hogy többet tud exportálni, és a Nyugaton dolgozó honfitársaik többet fognak hazautalni. A gazdaságpolitika lényege tehát az, hogy az EU nagyobb vásárlóereje majd csendesebb vizekre húzza a román gazdaság hajóját.

6. A politikai mentalitás és a bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

A politikatörténetet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a román politikai rendszer törésvonalai mind ideológiai, mind etnikai és kulturális téren is erőteljesen megjelentek, amivel egy törekeny rendszert hoztak létre, ismétlődő válságokkal, forradalmakkal. Mindez viszont 1990 után változóban van, a román politikai rendszer stabilizálódik, aminek fő oka az állam euroatlanti integrációja, az ezzel együtt járó demokratizálódás, fejlődés. A stabilizálódás ellenére 1990 után is jellemzőek voltak a radikális politikai megnyilvánulások és a válságok: tömegtüntetések, bányászjárások, kormányválságok, a gazdasági fejlődés társadalmi problémái. A politikai rendszer ezen zavarai összefüggésben vannak a politikai elit sajátosságaival.

A politikai hatalmat 200 éve egy kis, zártkörű elit gyakorolja. Ezek lehetnek bojárok, később pedig titkosügynöki háttérrel rendelkező párteltek, beleértve a kommunistákat is. Ez a hatalmi elit a mai napig kooptálással veszi fel tagjait. Erre példa, hogy a jelenlegi kormány államtitkárainak egyharmada a Bukarest melletti Mihai Viteazu Titkosszolgálati Akadémián tanult, oda azonban csak ajánlással vesznek fel hallgatókat, így például magyar nemzetiségűt legfeljebb mutatóba. Ezt a centralizáló, nacionalista elköteleződésű zárt elitet támogatja a lakosság is, valamint a legnépszerűbb intézmények: a hadsereg, az egyház, a titkosszolgálatok. Ennek oka, hogy a román társadalom még mindig tart az idegenek dominanciájától, és a különböző kultúrájú, heterogén régiók összetartását csak egy erős központi hatalommal képzelik el. Az elit a zárt, nem nyilvános kommunikációs rendszereket kedveli, és ezen kommunikációs csatornák fő eszközei a korrupciós hálózatok. A leírtakból kitűnik, hogy a hatalmi piramis csúcsán egy néhány száz főből álló csoportban tömörülnek a politikai, gazdasági, titkosszolgálati és médiavezetők. A román demokrácia egyik hajtóereje, hogy ezen az eliten belül vannak érdekkülönbségek, például regionális alapon megszervezve. Így Erdély többnyire más pártokra szavaz, mint a Regát (Ó-Románia).

Összegzés

A legtöbb nyugati elemző szerint Románia politikai rendszere belső feszültségekkel terhes, mert bár a makrogazdasági mutatók jóknak tűnnek, a társadalom mély struktúráiban egyre nagyobb az elégedetlenség, megugrott a kivándorlás, akadoznak a kormányzati fejlesztések, az infláció erodálja a bérnövekedést. A román sajtóban elszaporodtak a „valami rossz fog történni a politikában” témájú publicisztikák, utóbbiak meglátásom szerint inkább azt jelzik, hogy a szomszédunk nyilvánossága erőteljesen manipulált. A kormányzaton belül tisztázatlan a politikai rendszer modernizációs programja, utóbbit jelzik a kormány és az elnöki hi-

vatal eltérő középtávú politikai és gazdasági prioritásai, mindez tovább növeli a belpolitikai zűrzavart. Bár a román gazdaságpolitika korrekcióra szorul, nem várható nagyobb válság, már csak azért sem, mert növekszik az ipar kivitele, élénkül a fő partner, az EU gazdasága, és mindez stabil fejlődési pályát biztosít Románia számára – ha nem is magas növekedéssel. Mindez elvben a politikai rendszer – EU által is elvárt – békés reformjára is lehetőséget ad.

Miért jelenik meg román szomszédunknál a bizonytalanság érzése az egész társadalomban, veszélyeztetve a politikai rendszer reformját? Véleményem szerint azért, mert a makrogazdasági sikerek ellenére a hétköznapiakban a problémák kerülnek előtérbe, 2018 első hónapjaiban romlott a román fizetőeszköz, a lej árfolyama, a fizetésemeléseket meghaladva növekedtek az élelmiszer- és üzemanyagárak, és a médiában elszaporodtak az összeesküvés- és katasztrófaelméletek. A gazdasági és politikai turbulenciák mellett tehát egy új típusú kihívás van kibontakozóban, amely – a kelet-európai hibrid hadviselés részeként – különböző hatalmi központok részéről egyre inkább a nyilvánosságban jelentkezik, információs támadások formájában. A felmérések szerint az internet vált a fő tájékoztatói forrássá, és terjed az e-kereskedelem, e-ügyintézés, ami lehetőséget ad csekélyebb lehetőségekkel rendelkező, nem állami tényezőknek is a nyilvánosság alakítására. Ezek a támadások a félelem és a bizonytalanság felébresztésével igyekeznek manipulálni a közvéleményt, és utóbbiakon keresztül a kormányzatot. Egy bizonytalanságban élő közösség már egy kisebb provokáció által is befolyásolható.

A román politikai rendszert domináló elit bizonytalan, ingatag közösségi értékeik vannak, hiszen nem bíznak polgáraik szolidaritásában, önálló döntéseiben, és ehelyett inkább tovább centralizálnák a hatalmat. Nem indulnának el például a régiók decentralizálása felé, mert akkor „szétesik az ország” – már nem is a „magyarok miatt”, hanem az „elégedetlenkedő erdélyi románok okán”. Ugyanakkor eredményeket is kell hoznia a kormánynak, mert 2019-ben államfői és európai parlamenti választások vannak, és 2019 első felében Románia az EU soros elnöke. Mindennek úgy kellene lezajlani, hogy sikeresek legyenek a reformok, és vonzóvá váljanak a szomszéd moldávoknak – ahol igen fontos a nyugat- és keletpárti táborok között döntetlent hozó parlamenti választások voltak 2019 februárjában.

További fontos jellemzője a román politikai rendszernek, hogy az elmúlt 100 évben a demokrácia szűkülése mindig a kisebbségek fokozott elnyomásával járt, lásd az 1938-as, 1948-as, 1952-es alkotmányokat, és azok gyakorlatba való átültetését. Régióink egyre jobban integrálódó gazdaságai, kultúrája, szövetségi rendszereinkben lévő tagságunk, társadalmaink mentalitása változásai arra engednek következtetni, hogy a jövőben Romániában is egyre inkább kiteljesedik a demokrácia, funkcionálisabb lesz a politikai rendszer, erősödik államaink együttműködése.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS T. János (2017): Romániai belpolitikai küzdelem 2017 februárjában. *KKI-elemzések 6. A Kültügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa*. Elérhető: <http://kki.hu/hu/szakmai-anyagok/kki-elemzesek/romaniai-belpolitikai-kuzdelem-2017-februarjaban/13> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- Constitutia Romaniei (é. n.). Elérhető: www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act1_1 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)

- ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Eurostat: Romania* (é. n.). Elérhető: http://ec.europa.eu/eurostat/search?p_auth=UPfmyprm&p_p_id=estatsearchportlet_WAR_estatsearchportlet&p_p_lifecycle=1&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&estatsearchportlet_WAR_estatsearchportlet_action=search&text=romania (A letöltés dátuma: 2018. 04. 10.)
- Formele Democratiei* (é. n.). Elérhető: www.rasfoiesc.com/legal/administratie/stiinte-politice/FORMELE-DEMOCRATIEI21.php (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- IORGA, Nicolae (1920): *Histoire des Roumains et de leur civilisation*. Paris, Paulin. Elérhető: https://fr.wikisource.org/wiki/Renaissance_roumaine_au_XIXe_si%C3%A8cle_avant_l%27union_des_Principaut%C3%A9s (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- Partidul Social Democrat* (é. n.). Elérhető: www.psd.ro/ (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona – TUKA Ágnes – SCHMIDT Andrea – VADÁL Ildikó – KÁKAI László (2010): *Regionalizmus és területi kormányzás*. Pécs, PTE Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányok Tanszék. Elérhető: www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0050_13_regionalizmus/ch01s08.html (A letöltés dátuma: 2018. 04. 24.)
- PIRVOIU, Claudia (2017): *Psihologul Daniel David, coordonatorul unei cercetari despre romani, despre proteste: Guvernul PSD a starnit „Romania viitorului”, atacand-o in valorile ei fundamentale/Politicienii care se opun „Romaniei viitorului” sunt deja, fara sa stie, invinsi de istorie*. Elérhető: www.hotnews.ro/stiri-esential-21591473-psihologul-daniel-david-coordonatorul-unei-cercetari-despre-romani-despre-proteste-guvernul-psd-starnit-romania-viitorului-atacand-valorile-fundamentale-politicienii-care-opun-romaniei-viitorului-sunt.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- Programul Guvernare 2017–2020* (2017). Elérhető: www.cdep.ro/pdfs/guv201706/Program_de_Guvernare.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)
- Sistemul politic actual din Romania* (é. n.). Elérhető: www.scribub.com/stiinta/stiinte-politice/SISTEMUL-POLITIC-ACTUAL-DIN-RO14354.php (A letöltés dátuma: 2018. 04. 12.)

Szerbia politikai rendszere

Ördögh Tibor

Bevezetés

Szerbia politikai rendszere az elmúlt 27 évben nagy változásokon ment keresztül, aminek következtében a demokratikus intézményrendszer kialakulására csak a 2000-es rendszer-váltás után nyílt lehetőség. Jelen tanulmányban az ország berendezkedését ezen cezúráról vizsgálom, figyelembe véve a jogszabályi környezet és a gyakorlati megvalósulás közötti különbségeket. Mint azt látni fogjuk, Szerbiában nem a politikai ideológiák, hanem az egyes vezető politikusok politikáról alkotott elképzelése lesz az, amely rányomja bélyegét az egész rendszer működésére, a szavazók meggyőzésétől a kormányprogram megvalósulásáig. Az alkotmányos intézmények felállítása megtörtént, azonban ellensúlyi szerepük mérsékelte. A szerb demokráciát mindig is egy-egy politikus szerepfelfogása határozta meg, így közvetve hatalomkoncentráció valósul meg az országban.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

A Balkán-félsziget szerbek által lakott területein a 9–10. század folyamán történt meg a kereszténység felvétele, esetükben sosem volt kérdéses, hogy a keleti rítust fogják előnyben részesíteni. Mindennek a későbbi államalapítás szempontjából volt jelentősége. Ekkor még kezdetleges államkeretekről beszélhetünk Duklja, Zéta és Raška területén. A bizánci uralom azonban a 12. század végén meggyengült, így függetlenedések indultak el a térségben. Stefan Nemanja először nagyzsupánnak nevezte ki magát, majd 1159-ben egyesítette a szerbek lakta területeket. Fia, Stefan Nemanjić a pápától kapott koronát 1217-ben, ami a Bizánccal való szakítást jelezte, de második koronázásánál visszatért az ortodoxiához. Testvére, Száva érsek lett, majd 1219-ben létrehozta a Szerb Ortodox Egyházat. 1279-ben autokefál egyházi rangot kapott a szerbség, amellyel az érseket pátriárkai rangra emelték, székhelye Peć városa lett. Rendszerint ezen történelmi érvek szoktak megjelenni Koszovó Szerbiához való tartozása kérdésében.

Az 1340-es és 1350-es években Szerbia virágzásának csúcspontján volt. Stefan Dušan (1331–1355) alatt érte el legnagyobb kiterjedését az ország (a Dunától egészen az Égei-tengerig tartott), 1346-ban pedig felvette a cári címet. Az oszmánokkal szembeni első vereségüket

1371-ben, a maricai csatában szenvedték el. Az 1389-es rigómezei vereség¹ pedig végleg megpecsételte a középkori szerb állam sorsát, és egyben ez volt a kezdete a fél évezredes oszmán hódoltságának is.

Az oszmán hódoltság időszakában az etnikai fennmaradás számos olyan jellemzőt hívott életre, amelyek napjainkig meghatározzák a szerbséget. Az egyik legfontosabb vonást az ortodox valláshoz való következetes ragaszkodás jelenti, mivel csak az istentiszteleiteken tudták a kitartás lángját őrizni a hódítókkal szemben. Ennek következtében szigorú vallási előírásokat tartottak, tiltották a vegyes házasságokat, és megvetették azokat, akik áttértek az iszlám hitre. Mindebből kirajzolódik számunkra az ortodox vallás fontossága, a fölényesség érzete, amely párosult a militarizmus értékével. Az 500 éves időszakban ugyanis a szerbek nagyon jó harcosnak számítottak, így az oszmánok elleni küzdelemben gyakran alkalmazták őket zsoldosként. Ez jelzi jó alkalmazkodóképességüket is. Ezen időszak egy további jellemzőt is magával hozott, amely később problémák okozójává vált, nevezetesen a Balkánon való elszórtságot, mivel már nem egy jól körülhatárolható területen éltek.

Az Oszmán Birodalom hanyatlásának idején a szerb nép is megszervezte első nagyobb ellenállását, az első szerb felkelés (1804–1813) kezdetben még az oszmánok által elkövetett visszaéléseket és túlkapasokat kívánta orvosolni, később azonban a szerbek eljutottak az autonómia követeléséig, majd megfogalmazták a szuverén nemzetállam igényét is. A második szerb felkelés 1815-ben indult el hasonló céllal, 1817-ban a szultántól sikerült félautonóm státuszt elnyerni Szerbia számára,² majd 1833-ban létrejött a Szerb Fejedelemség (az Oszmán Birodalmon belül) Miloš Obrenović vezetésével. Az 1835-ös alkotmányban még az uralkodót korlátozó szabályokat fogadtak el, azonban az 1838-ban kiadott alkotmányban már az uralkodó hatalmát erősítették, mivel a fejedelem elmozdíthatatlan tagokból álló tanácsot nevezhetett ki maga mellé.³ Szerbiában 1869-ben fogadták el a második kartális alkotmányt, amely örökletes monarchiaként jelölte meg az államformát, valamint deklarálta a szabadságjogokat.⁴ A San Stefanó-i béke értelmében pedig létrejöhetett az önálló Szerbia.⁵ Milán fejedelem 1882-es királlyá koronázása után új alkotmányt adott ki 1888-ban, amely a korszakban igen liberálisnak számított. 1901-ben Sándor király kezdeményezésére szintén új alapokmány született, amely nagy visszalépést jelentett, végül 1903-ban visszaállították az 1888-as alaptörvényt. Fontos megjegyezni, hogy a 19. században a szerbek „vezetője” címért véres harcok folytak a Karađorđević és Obrenović dinasztiák között. Ebben a hatalmi harcban is világosan látszik, hogy a szerb területeken az egyszemélyi vezetés iránti igény mennyire erősen jelen volt.

A 20. század elejétől kezdődően a határkérdések kerültek előtérbe, amelyek során Szerbia igyekezett az akkorra már kiforrott Nagy-Szerbia ideológiáját megvalósítani, így sor

¹ A szerbség körében – az ethnohistorikus gondolkodásnak megfelelően – kialakult egy legenda a csatát vezető Lázár fejedelemmel kapcsolatban. A mítosz alapja a jó és a rossz közötti küzdelem volt, amely a szerbség esetében a földi vagy a mennyei királyság közötti választást eredményezte.

² ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó. 109.

³ A felkelésekről részletesebben lásd SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly (1993): *Déli szomszédaink története*. Budapest, Bereményi Kiadó.

⁴ Szigorúan jogtörténeti szempontból az 1838-as alkotmány nem egy szuverén ország alaptörvénye volt, így hivatalosan az első alkotmánynak az 1869-es alaptörvényt tartják.

⁵ TARJÁN M. Tamás (é. n.): *1878. július 13. Véget ér a berlini kongresszus*. Elérhető: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1878_julius_13_veget_er_a_berlini_kongresszus/ (A letöltés dátuma: 2014. 03. 20.)

került az első és második balkáni háborúra.⁶ Az első világháború után a szerbek nagyobb sikereket értek el, mint remélték, mivel az összes délszlávot sikerült egy államban egyesíteni a szerb centralizmus elve alapján, így ők alkották a vezető nemzetet. A második világháború után azonban Jugoszlávia vezetésében az etnikumok „egyenrangú félként” vettek részt, így a relatív előnyök taktikáját használó Josip Broz Tito a szerbek „gyengítését” irányozta elő.

A második délszláv állam felbomlása során a megmaradt két tagköztársaság – Szerbia és Montenegró – 1992. április 27-én Belgrádban Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) néven létrehozta a harmadik Jugoszláviát, amely továbbra is föderatív alapon szerveződött.⁷ A politika ellentmondása, hogy olyan, a nyugati értékeket magába foglaló, demokratikus alaptörvényt fogadtak el, amelyben a politikai vezetők maguk sem hittek, és azok rendelkezéseit az 1990-es években figyelmen kívül hagyták. Az 1990-es évek időszakában a miloševići rezsimet a gazdasági összeomlás fenyegette, mivel társadalmi és politikai kontroll nélküli kleptokrata⁸ kapitalizmus alakult ki.⁹ Jugoszláviában a rendszerváltás csupán 2000. október 5-én jött el, amikor Slobodan Miloševićet lemondatták, ezután épülhetett ki a demokratikus politikai rendszer. Megjegyzendő, hogy 2003-ig állt fenn eredeti formájában a Jugoszláv Szövetségi állam, majd helyét 2006-ig – Montenegró függetlenségéig – Szerbia és Montenegró államszövetsége vette át. Ez idő alatt új föderális intézményrendszer működött, amely természetesen hatással volt a politikai rendszerre is, azonban területi korlátok miatt ennek ismertetésére nincs módunk.¹⁰

2000-től Szerbiában a történelmi hagyományoknak és az ország geopolitikai fekvésének következtében az európaiától eltérő politikai törésvonalak alakultak ki.¹¹ Sokáig az etnikai ellentét politikai törésvonala a szerb nemzet és a „többi” államalkotó tényező viszonylatában volt értelmezhető. Mivel a lakosság közel 83%-át a szerbek alkotják, így számos területen fogalmazták meg kizárólagos jogosítványaikat a múltban, s történt mindez a kisebbségek elnyomásával, hagyományaik és kultúrájuk gyakorlásának ellehetetlenítésével. A szerb többségi nemzet ezen kizárólagosságra való törekvése már hosszú idő óta megfigyelhető, és számos helyi konfliktust és háborút eredményezett. Etnikai ellentétekre vezethetők vissza az 1990-es évek balkáni háborúi, valamint a koszovói albánokat ért atrocitások is. Ezek szerint a polgári opcióba tartozott a Demokrata Párt, a G17 Plusz, a Liberális Demokrata Párt és más szervezetek, amelyek részesei voltak a rendszerváltás összefogásának. Középen foglaltak helyet a nacionalista-demokrata csoporthoz tartozó Szerbiai Demokrata Párt (Demokratska Stranka Srbija – DSS), a Szerb Megújódási Mozgalom és az Új Szerbia, míg a nacionalista tengelyen a Szerb Radikális Párt és a szocialisták.¹²

⁶ A Nagy-Szerbia-gondolatról részletesebben lásd ARDAY Lajos (2003): Jugoszlávia vagy Nagy-Szerbia? Szerb nemzeti identitás és (kül)politika. *Külügyi Szemle*, 2. évf. 3. sz. 54–73.

⁷ BÍRÓ László (2004): Szerbia és Montenegró. In KARDOS Gábor – SIMÁNDI Irén szerk.: *Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 822.

⁸ Az autoriter vezető célja, hogy a társadalom egészének szolgálata helyett a saját és a hozzá közel álló gazdasági társaságok, oligarchiák gazdagodását szolgálja.

⁹ DEMETER GÁBOR – RARDICS Zsolt (é. n.): *Szerbia – tátongó lyuk az egyesült Európa térképén*. 4. Elérhető: http://geogis.detek.unideb.hu/Munkatarsaink/DemeterGabor/LIMES_SZERBIA.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 21.)

¹⁰ Lásd BÍRÓ 2004, 811–866.

¹¹ ÖRDGÖGH Tibor (2018a): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest. Dialóg Campus Kiadó. 54.

¹² STOJKOVIĆ, Zoran (2006): *Partijski sistem Srbije*. Beograd, Službeni glasnik. 196.

E törésvonal jelentősége 2008-tól folyamatosan csökkent, majd 2016-tól újra megerősödött az ideológiát valló pártok támogatottsága, és ismét parlamenti képvisellel rendelkeznek.

A második törésvonalat a múlthoz való viszony jelentette, ugyanis a lakosság döntő többsége még mindig nosztalgiával gondol vissza a Josip Broz Tito által irányított „emberarcú szocializmusra”. Kevesebben ugyan, de hasonló érzelmekkel viseltetnek annak folytatása, a Milošević-rezsim iránt. A rendszerváltás szükségképpen egy sor reform meghozatalára kötelezte a kormányokat, amelyek a szerb lakosság helyzetét negatívan befolyásolták. A rendszerváltó pártok támogatottsága és az irántuk érzett bizalom ezért fokozatosan csökkent. Manapság ezért farkasszemet néznek egymással a múltra emlékeztető szocialisták és haladók, valamint a jólétet ígérő demokrata érzelmű politikai pártok.

A harmadik törésvonalat az európai integráció kérdése jelenti.¹³ A rendszerváltás után hatalomra kerülő pártok mindegyike elkötelezett volt a nyugati világ felé, elsősorban az európai uniós integráció szükségességét illetően. Az egyes kormányok aktivitása azonban eltérő volt, Vojislav Koštunica távolságtartóbb politikát folytatott, míg a DS sürgette az integrációt. A 2008-as elnökválasztás tétjeként fogalmazták meg először a választás kényszerét az európai jövő és az izoláció között. Ekkor Boris Tadić (a Demokrata Párt elnöke) támogatóit az integráció jelszavával kívánta meggyőzni, míg ellenfele, Tomislav Nikolić (akkor még a radikális párt alelnökeként) a teljes izolációt szorgalmazta. A 2012-es választásokon ismét az EU-integráció került napirendre, azonban a politikai pártok között továbbra is jelen volt a ruszofilizmus, illetve a semlegesség iránti igény, csökkent azonban az integrációt ellenző pártok támogatottsága, mígnem 2014-től ki is kerültek a parlamentből.¹⁴ A 2016-os előrehozott választások eredményeként ismét erősödött az EU-ellenes parlamenti pártok támogatottsága, mivel a radikálisokon kívül a Dveri és a DSS is mandátumhoz jutott.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. A szerbiai alkotmány sajátosságai

A 2000-es rendszerváltás után a szerbiai politikai elit egy új, demokratikus alkotmány elfogadását tűzte ki célul. Montenegró kiválása után meglehetősen rövid idő alatt összeállították az alkotmánytervezetet, amit társadalmi vitára bocsátottak,¹⁵ annak befejeztével pedig népszavazást kezdeményeztek a megerősítésről. Az új alaptörvényt 2006-tól léptették hatályba.¹⁶

Szerbia az alkotmány értelmében parlamentáris kormányformával rendelkezik, vagyis a döntéshozatal és a felelősség a parlamentben összpontosul, azonban a politikai rendszer gyakorlati működése a félelnöki rendszer jellemzőit mutatja. A hatalommegosztás elvét

¹³ Lásd KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk. (2019): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus.

¹⁴ BRAUN András (2015): Európaizáció a Nyugat-Balkánon: Változások a szerb pártrendszerben. *International Relations Quarterly*, Vol. 6, No. 4. 3. Elérhető: www.southeast-europe.org/pdf/24/dke_24_m_dke_Braun-Andras_A-szerb-paartrendszer.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 15.)

¹⁵ SZILÁGYI Imre (2006): A szerb alkotmánytervezet. *Teleki László Intézet Külpolitikai Kutatások Központjának hírlevele*, 17. sz.

¹⁶ A szerbiai alkotmányozásról lásd IVANOVIĆ, Nebojša (2007): *Varanje Srbije*. Leskovac, Fileks. 38–40.

magá a szerb alkotmány is kimondja a 4. szakaszában, amely szerint a hatalomszervezet az államhatalomnak a törvényhozási, végrehajtási és igazságszolgáltatási hatalomra való felosztásán alapul.

Szerbiában megfigyelhető az a jelenség, hogy a választásokon győztes párt(ok) olyan személy(eke)t delegálnak miniszternek, akik nem nyertek mandátumot a párt nevében, de még csak nem is párttagok. A kabinet többségét olyan politikusok alkotják, akik közvetlenül nem vesznek részt a törvényhozási folyamatban, így érvényesül a hatalmi ágak elválasztásából következő személyi összeférhetlenségi elv. Alkotmányjogi értelemben a törvényhozói és a végrehajtói hatalmi ág dualizmusa valósul meg, mivel személyileg elválasztották a két intézményt. A dualizmus következtében a felszínen az látható, hogy a kormány és a miniszterelnök dominálja a törvényhozás menetét. A hatalmi ágak közti tradicionális hatalommegosztást (kormánytöbbség kontra ellenzék) napjainkra a modern parlamenti politikai élet új formája (kormány kontra ellenzék) váltja fel.

A kormányfő a Népképviselőháznak tartozik felelősséggel, a miniszterek pedig a miniszterelnöknek és a Népképviselőháznak is.¹⁷ A kormány megbízatása – a megbízatási idő lejárta előtt – egyszerű bizalmatlansági indítvánnyal, interpellációra adott válasz következményeként, a Népképviselőház feloszlásával, valamint a miniszterelnök lemondásával szűnhet meg. A szerb alkotmány 109. szakasza értelmében a kormány indokolt javaslatára a köztársasági elnök feloszthatja a Népképviselőházat (ekkor új választásokat írnak ki).

A 2006-ban elfogadott alkotmány preambuluma közép pontjában Koszovó–Metohija Tartomány megtartása áll, amely történelmileg meghaladott. Koszovó függetlenedése és az európai integráció előrehaladása azonban egy új alkotmány elfogadását követeli meg a képviselőktől. Elvileg 2017 végéig meg kellett volna születnie az új alaptörvénynek, ez azonban politikai akarattól még sokáig nem fog megtörténni. A tartalmi elemekről keveset lehet tudni, annyi világos, hogy várhatóan két részletben fog megtörténni, először az igazságszolgáltatási rendszer szakaszait, majd a politikai rendszerről szóló részeket módosítják a jövőben. Az új alkotmányt a parlamentnek kétharmados többséggel és a társadalomnak egyszerű többségi népszavazáson kell megerősítenie majd.

2.2. Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok Szerbiában

Államfő

A parlamenttel azonos legitimációval rendelkezik, mivel közvetlen választás eredményeként nyeri el tisztségét öt évre. Ezt ellensúlyozandó, az alkotmány leginkább reprezentatív feladatokat szán a köztársasági elnöknek. Mégis megfigyelhető, hogy az államfők szerepfelfogása mennyire változékony, és mennyire képesek kiterjesztően értelmezni saját hatáskörüket. Az alkotmány nem tiltja, hogy a regnáló államfő egyben valamely párt tagja is legyen, így Boris Tadić 2008–2012 közötti, illetve Aleksandar Vučić 2017-től napjainkig terjedő ciklusa alatt a gyakorlatban félelnöki rendszerként működött az ország, mert a kormánypártot is az ő szervezete adta, továbbá utóbbinak elnöke is volt egyben.

¹⁷ Szerbia alkotmánya, 124–125. szakasz. Elérhető: www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (A letöltés dátuma: 2011. 12. 08.)

Alkotmánybíróságok

Az új alkotmánynak megfelelően 2006-ban hozták létre az új összetételű intézményt. A 15 fős testületet egy bonyolult rendszerben választják meg¹⁸ annak érdekében, hogy kiegyensúlyozott intézmény jöjjön létre. A Népképviselőház öt bírót a köztársasági elnök által javasolt tíz jelölt közül választ meg, a köztársasági elnök az Alkotmánybíróság öt bíróját a Népképviselőház által javasolt tíz jelölt közül nevezi ki, míg a Legfelsőbb Semmítőbíróság általános értekezlete öt bírót választ az Igazságszolgáltatási Tanács és az Állami Ügyészi Tanács együttes ülésén javasolt tíz jelölt közül. Minden előterjesztett jelöltlistáról a megválasztott jelöltek közül egynek az autonóm tartományokból kell jönnie. Hivatalosan a testület nem határozta meg azokat a politikai kérdéseket (politikai doktrínát), amelyeket „nem kíván” megtárgyalni, mivel azok a politikai pártokra tartoznak.¹⁹ Az alkotmánybíróságot független intézményként definiálták, azonban számos esetben volt tapasztalható nyomásgyakorlás, illetve az aktuális kormányzat számára megfelelő döntések születtek.²⁰

Igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás függetlenségével kapcsolatban vitás helyzetet szült, hogy az első ízben bírói tisztségre megválasztott személyt a parlament választja ki az Igazságszolgáltatási Főtanács javaslatára, majd állandó kinevezését utóbbi szerv végzi. Egy másik problémás területet a bírák áthelyezhetősége jelenti más bírósági szervezetbe. Az Igazságszolgáltatási Főtanács szintén független és önálló szerv, amely az alkotmány értelmében biztosítja a bíróságok és bírók függetlenségét. Ellentmondás, hogy a szervezet 11 tagból áll, amelynek részese a Főtanács elnöke, az igazságügyi miniszter és a parlament igazságszolgáltatási hatáskörével rendelkező bizottság elnöke, továbbá nyolc megválasztott tag, akiket a parlament választ meg. Az Európai Bizottság 2013-as országjelentése megállapította, hogy a túlzott politikai befolyás továbbra is jelen van a bíróságokon, így az igazságszolgáltatás függetlensége megkérdőjelezhető. A 2013–2018 közötti időszakra készült igazságszolgáltatási stratégia, amely nemcsak a bírósági, hanem az eljárási szakasz reformját is magában foglalja, komoly és szigorú monitoringot követelne meg.²¹

Közvetlen demokrácia

A szerb alkotmány kimondja, hogy a szuverenitás a polgároktól ered, amelyet ők a népszavazáson, a népi kezdeményezésen, a törvény-előterjesztési joggal és a szabadon választott

¹⁸ *Istorijat Suda* (é. n.): Elérhető: www.ustavni.sud.rs/page/view/107-100009/istorijat-suda (A letöltés dátuma: 2017. 05. 23.)

¹⁹ *Bilteni Suda* (é. n.): Elérhető: www.ustavni.sud.rs/page/view/162-100208/bilteni-suda (A letöltés dátuma: 2017. 05. 23.)

²⁰ Például 2014-ben alkotmányellenesnek nyilvánították a szerbiai nemzeti tanácsokról szóló törvény egyes szakaszait, amelyeket többen kifogásoltak.

²¹ SZABÓ Edit (2013): *Az Európai Bizottság 2013-as jelentése Szerbiáról*. Elérhető: http://kitekinto.hu/euro-pa/2013/10/20/az_europai_bizottsag_2013-as_jelentese_szerbiarol/ (A letöltés dátuma: 2015. 11. 20.)

képviselőiken keresztül gyakorolhatnak. Minden népképviselőt, a kormányt, az autonóm tartomány képviselőházát, valamint legalább 30 000 választópolgárt megilleti a törvény-előterjesztési jog.²² „A népi kezdeményezés általában a törvényhozó szerv hatáskörébe tartozó döntések, jogszabályok meghozatalának kezdeményezésére irányul. Szűkebb értelemben az alkotmányrevízió, illetve a törvényhozási eljárás kezdeményezésének jogát jelenti a választók meghatározott része által.”²³ Az alkotmány értelmében léteznek országos és helyi népszavazások. A parlamenti képviselők többsége vagy legalább 100 000 választópolgár követelésére a Népképviselőház a hatáskörébe tartozó kérdésről népszavazást ír ki.²⁴ Országos referendumok ritkán vannak, Szerbiában csupán 2006. október 28–29-én tartottak országos népszavazást az új alkotmány elfogadásáról.

Nemzeti Bank

A szövetségi szintű Jugoszlávia Nemzeti Bankját 2003-ban szüntették meg. Az intézmény a feladatait 2003. július 19-től immáron Szerbiai Nemzeti Bank (Narodna Banka Srbije – NBS) néven látja el, csupán az érintett köztársaság területén. Az alkotmány kimondja, hogy a nemzeti bank a köztársaság központi bankintézménye. Önálló, munkája felett a Népképviselőház gyakorol felügyeletet, és neki tartozik felelősséggel.²⁵ A jegybankelnök erős legitimációját az adja, hogy az összes parlamenti képviselő többségével választják meg a tisztségre. Nem rendelték alá a központi bankot a Pénzügyminisztériumnak, mint számos Nyugat-Európai államban. A kormány gazdaságpolitikai autonómiáját csökkenti a Szerbiai Nemzeti Bank elnökének tevékenysége. Az NBS ellensúlyi szerepét tovább erősíti azon rendelkezés, amelynek értelmében a jegybank – a Pénzügyminisztériummal egyeztetve – a kormánytól függetlenül felel a monetáris politika alakításáért. Szerbia kivételt képez 2012-től, ugyanis az ugyanezen évi jegybankról szóló törvény ellentmond a függetlenségnek, és a kormány dominál felette.²⁶

Parlamenti biztos

Szerbiában három szinten működik az ombudsmani intézmény.²⁷ Országos szinten 2006-ban hozták létre, az ombudsmant és négy helyettesét a parlament többsége választja meg öt évre. Hatáskörük a gyermekek jogaira, a nemzeti kisebbségek jogaira, az esélyegyenlőségre és a fogyatékkal élők jogaira, valamint a szabadságvesztéssel járó bűnelkövetők körére

²² Szerbia alkotmányának 107. szakasza (é. n.).

²³ KUKORELLI István (2007): *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris Kiadó. 176.

²⁴ Szerbia alkotmánya, 108. szakasz.

²⁵ Szerbia alkotmánya, 95. szakasz.

²⁶ *Európai Bizottság: a törvény veszélyezteti a jegybank önállóságát* (2012). Elérhető: www.vajma.info/cikk/szerbia/17087/Europai-Bizottsag-a-torveny-veszelyeztetni-a-jegybank-onallosagat.html (A letöltés dátuma: 2012. 08. 06.) A kormány dominanciáját támasztja alá az a tény is, hogy 2012-től a Szerb Haladó Párt alelnöke, Jorgovanka Tabaković egyben a jegybank elnöke is.

²⁷ KOMJÁTI-GARDÓ Simona – ÖRDÖGH Tibor (2012): Románia és Szerbia ombudsmani intézményrendszerének összevetése. In HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté szerk.: *Az ombudsmani intézmények újraszabályozása a 21. században Magyarországon és Európában.* Budapest, Országgyűlés Hivatala. 145–170.

terjed ki. Tartományi szinten a Vajdaságban működő ombudsman intézményét 2002-ben alapították, a tartományi biztost és négy helyettesét hat évre a Tartományi Képviselőház kétharmados többsége választja meg, feladataik megegyeznek a köztársasági ombudsman hatáskörével. Helyi szinten is felállítható a községi ombudsman intézménye, amely önkormányzati hatáskörrel rendelkezik. Ezen felül megemlítendő, hogy országos hatáskörrel létrehozták az adatvédelmi biztos intézményét is. Az alapítástól kezdődően 2017-ig két cikluson keresztül Saša Janković volt az országos ombudsman, aki megfelelő ellensúlyként lépett fel a mindenkori kormányokkal szemben, azonban távozása után az intézmény valószínűleg veszíteni fog gyakorlati jelentőségéből.

Területi hatalommegosztás

A szerb alkotmány kimondja, hogy a köztársaság területe egységes és oszthatatlan, ennek értelmében unitárius államról beszélünk. Azonban az alaptörvény azt is tartalmazza, hogy az állami hatalmat a polgárok tartományi autonómiára és helyi önkormányzatra való joga korlátozza.²⁸ Mára gyakorlatilag csak a Vajdaság Autonóm Tartomány élvezi ezeket a jogosítványokat. A tartomány jogai tekintetében védelemben részesül, ennek megfelelően az illetékes tartományi szerv keresetindítási joggal rendelkezik az alkotmánybíróságnál, amennyiben az autonómiához való joggal ellentétes jogszabály születik a köztársasági képviselőházban, illetve ha a köztársasági kormány valamely rendelete sérti önállóságát.²⁹

A szerbiai alkotmány a helyi (települési) önkormányzatok három típusát határozza meg: 150 helyi önkormányzatot, 23 várost és Belgrádot, a fővárost. Az ország egész területét öt statisztikai régióra osztották, amelyeket további 25 körzetre bontottak fel, de ezeknek semmilyen politikai jogosultságuk nincs. A kabinet a közigazgatási és helyi önkormányzati miniszterén keresztül törvényességi felügyeletet gyakorol a helyi önkormányzatok felett, továbbá a törvényben meghatározott feltételek szerint feloszthatja a község képviselőtestületét. A települési önkormányzatok is védelmet élveznek a központi államigazgatással szemben, így keresetindítási joguk van az alkotmánybíróságnál. A 2016-os tartományi és helyi választások eredményeként mind a Vajdaságban, mind pedig a legtöbb helyi önkormányzatban a Szerb Haladó Párt került többségbe, így ugyanazon szervezet látja el az ország kormányzását és az önkormányzatok irányítását is, ezáltal valódi ellensúlyként nem funkcionálnak.

²⁸ Szerbia alkotmánya, 7. rész.

²⁹ A területi autonómiáról lásd bővebben TóTH Norbert (2018): Mi fán terem a vajdasági autonómia? A Vajdaság Autonóm Tartomány helye a legismertebb kisebbségi autonómia-típológiák koordináta-rendszerében. In ÖRDÖGH Tibor szerk. (2018b): *Vajdaság II. Variációk az autonómiára*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

3. Pártok és a választási rendszer

3.1. Pártok Szerbiában

Szerbiában a baloldali pártok közül a szociáldemokrata (Demokrata Párt, Új Demokrata Párt [Szociáldemokrata Párt], Szociáldemokrata Unió, Vajdasági Szociáldemokrata Liga) és a szocialista (Szerbiai Szocialista Párt) pártcsoport található meg. A kommunista párt létjogosultságát veszítette, míg az újbaldali és a zöldpártok kevésbé támogatottak.

1990. július 16. és 18. között alapították meg a Szerbiai Szocialista Pártot (Socijalistička Partija Srbije – SPS).³⁰ Statútuma szerint modern, baloldali haladó pártként definiálták önmagukat, amely szociális igazságosságon és a demokratikus szocializmuson alapul. Támogatják a piacgazdaságot, a szociális igazságosságot, az ipar privatizációját, a társadalom demokratizációját és az ország európai uniós integrációját. 1990-ben megválasztották Slobodan Miloševićet pártelnöknek, valamint a párt központi és ellenőrző bizottságainak tagjait. Miloševićet 2006-tól Ivica Dačić váltotta a pártelnöki tisztségben. 1990-ben 350 ezer tagja volt a pártnak,³¹ 2012-re a tagok száma 120 ezer főre csökkent.³²

A Demokrata Pártot (Demokratska Stranka – DS) 1990. február 3-án alapították újjá. Programjukban a parlamentáris demokrácia létrehozását támogatták, amely a közigazgatás karcsúsításával és depolitizálásával párosult. A gazdaság területén a szabad piacgazdaság elveit részesítették előnyben, illetve a kis- és középvállalkozásokat kívánták támogatni. Az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartása fő prioritást élvezett, csakúgy mint a diszkrimináció elleni küzdelem és az európai integráció szorgalmazása. A párt elnökei: Dragoljub Mićunović (1990–1994), Zoran Đinđić (1994–2003), Boris Tadić (2004–2012), Dragan Đilas (2012–2014), Bojan Pajtić (2014–2016) és Dragan Šutanovac (2016–). A 2000-es 38 471 fős tagságukat³³ 2012-ben 178 ezer főre sikerült növelniük.³⁴ 2016-ra azonban csupán 18 459 tagja maradt a szervezetnek.

Szerbiában a jobboldali pártcsaládon belül három csoport különíthető el. Korábban létezett a Szerbiai Kereszténydemokrata Párt, a konzervatív pártcsoport megosztott (Szerbiai Demokrata Párt, Új Szerbia, Szerb Haladó Párt stb.), míg a szélsőjobbon a Szerb Radikális Párt és a Dveri helyezkedett el.

A Szerbiai Demokrata Pártot (Demokratska Stranka Srbije – DSS) 1992-ben alapították, amikor a DS-ből Vojislav Koštunica vezetésével kivált a nemzeti frakció. A DSS konzervatív, kereszténydemokrata értékeket valló politikai pártként definiálta önmagát. 2014-től kezdődően egyre nyíltabb euroszkepticizmust és a Koszovóért vívott küzdelem fokozását vallották, így a szélsőjobb irányába mozdultak el. A 2014-es választások elvesztése a pártelnöki tisztségben is változást hozott, az 1992-től elnöklő Vojislav Koštunica lemondott, ezután Aleksandar Popović és Sanda Rašković Ivić látta el ezen tisztséget. 2016-tól pedig

³⁰ ÖRDÖGH 2018b, 75.

³¹ ORLOVIĆ, Slaviša (2002): *Političke partije i moć. Jugoslovensko udruženje za političke nauke*. Beograd, Čigoja štampa. 238.

³² SPAIĆ, Tamara (2011): *Partijsku knjižicu ima više od milion građana*. Elérhető: www.blic.rs/vesti/politika/partijsku-knjižicu-ima-vise-od-milion-gradana/196hbjq (A letöltés dátuma: 2015. 12. 17.)

³³ ORLOVIĆ 2002, 239.

³⁴ SPAIĆ 2011.

Dragan Maršićanin, majd Miloš Jovanović irányította a pártot. 2005-ben 60 ezer tagja volt a szervezetnek,³⁵ 2012-ben pedig elére a 100 ezer főt.³⁶

A Szerb Haladó Párt (Srpska Napredna Stranka – SNS) 2008 októberében alakult meg Tomislav Nikolić és Alexandar Vučić korábbi radikális politikusok vezetésével. Programjuk értelmében a párt fő célja Szerbia területi egységének megőrzése, valamint egy modern, demokratikus, korszerű piacgazdasági feltételek között működő állam megteremtése, amely valamennyi polgárának garantálja a békét és a biztonságot. Határozott törekvésük, hogy a társadalmi jólét valamennyi polgár számára elérhető legyen, illetve a szerb állampolgárok életfeltételeinek javítása. 2012-re a tagok száma elérte a 300 ezer főt.³⁷ 2016 végén mintegy 350 ezer tagot számláltak. 2008 és 2012 között a párt elnöke Tomislav Nikolić volt, akit Aleksandar Vučić követett.

A Szerb Radikális Párt (Srpska Radikalna Stranka – SRS) nacionalista és konzervatív politikai pártként definiálja önmagát. Több párt egyesülésével, 1991. február 23-án jött létre. Az 1990-es években az volt a célkitűzésük, hogy létrehozzák Nagy-Szerbiát. A 2000-es évektől a szociális kérdések kerültek tematikájuk középpontjába. A párt mindenkor elnöke Vojislav Šešelj. 1994-ben 400 ezer tagja volt a pártnak, napjainkra – a becslések szerint – ennek 10%-át sikerül megtartani.³⁸

A pártok tanulmányozása során megfigyelhetjük, hogy Szerbiában nem találunk agrárpártokat. A liberális erőket erős fragmentáció jellemezte, és általában kis pártok képviselték ezen eszméket (G17 Plusz, Liberális Demokrata Párt stb.). A regionális-etnikai pártokra pedig az erős helyi beágyazottság jellemző (például Vajdasági Magyar Szövetség³⁹ stb.).

3.2. A szerbiai pártrendszer jellemzői

Giovanni Sartori tipológiáját figyelembe véve Szerbia demokratikus éráját a sokpártrendszer jellemzi. A választási rendszer következtében pedig szélsőséges pluralizmus alakult ki.

A parlamenti választások eredményeként rendszerellenes pártok egy rövid időszakot kivéve – 2012 és 2016 között – mindig képviseltették magukat a törvényhozásban. A jelenlegi ciklusban ilyen pártnak számítanak a radikálisok és a Dveri mozgalom, illetve a Szerbiai Demokrata Párt. A kétoldali ellenzék szintén egy olyan jellemzője a szerbiai pártrendszernek, amelyben a kormánypártokat folyamatosan kritikával illetik a bal- és jobboldalról egyaránt. A politikai skála centrumpozíciója a 2014 és 2016 közötti időszakot kivéve állandóan foglalt volt. A centumpártoknak (G17 Plusz, liberálisok és etnikai pártok) sikerült megszilárdítaniuk helyzetüket, azonban alacsony támogatottságuk és kis párti jellegük miatt súlyuk kisebb volt.

A szerbiai politikai rendszer nagymértékben polarizált, ugyanis nagy ideológiai távolságok jöttek létre a parlamenti pártok között. Fontos azonban hozzátenni, hogy az elv-

³⁵ STOJKOVIĆ 2006, 55.

³⁶ SPAIĆ 2011.

³⁷ SPAIĆ 2011.

³⁸ SPAIĆ 2011.

³⁹ Lásd bővebben ÖRDÖGH Tibor (2016): Divide et impera. A határon túli magyar pártok megosztottsága. In GARACZI Imre szerk.: *A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében*. Veszprém. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.

szerűség a főbb pártok esetében fenntartással kezelendő, mert az egyes ideológiákhoz „rugalmasan” viszonyulnak a szervezetek, így a gyakorlatban a kormányalakításkor nem az ideológiák számítanak. A választási verseny centrifugális hatása legjobban a 2014-es parlamenti választáskor mutatkozott meg, amikor több, stabil parlamenti jelenléttel rendelkező szervezet is (G17 Plusz, liberálisok, DSS, radikálisok) kikerült a parlamentből, s ezáltal nagy fokú koncentráció ment végbe a pártrendszerben.

A pártpolitika az aktuális érdekek mentén igyekszik partnereket találni a hatalom birtoklása érdekében, a korábban említett rugalmas kezelés miatt könnyű új szövetségeket létrehozni vagy egy-egy cél érdekében együttműködni. Ez az ideologizáltság azonban eltér a Nyugat-Európában értendő értéktől. A baloldal nagy fokú fragmentáltsága következtében 2012-től kezdődően nincs kormányképes ellenzék. A szélsőjobboldali pártok erőtlenség, összefogva sem képesek hatalomra jutni, míg a baloldal elzárkózik a velük való együttműködéstől. A kormányzóképtelen ellenzék kialakításához a haladók sikeres szövetségkötései járultak hozzá. A választási kampányok idején a túllicitálás politikája az, ami a szavazókat sikeresen megszólítja, így az első hallásra képtelen célok és ígérek azok, amelyekkel a mindenkori választásokon győztes pártok szavazatokat tudnak maximalizálni. A választók felhatalmazást adnak választásról választásra, míg az elszámoltatás elmarad.

3.3. Választási rendszer és eredmények

A parlamenti választások napját a köztársasági elnök írja ki 90 nappal a Népképviselőház megbízatási idejének lejárta előtt, hogy ily módon a választás 60 napos határidőn belül lezárulhasson.⁴⁰ A végleges választási eredmények kihirdetése után Szerbiában 30 napon belül össze kell ülnie az új törvényhozásnak. A parlamenti választásokon jelöltállítási jog illeti meg a bejegyzett politikai pártokat, a választási koalíciókat, az egyéb politikai szervezeteket és a polgárok csoportjait,⁴¹ amelyhez 10 000 választópolgár ajánlását kell összegyűjteni.

Jelenleg tiszta arányos választási rendszert alkalmaznak oly módon, hogy az egész ország területét egyetlen választókerületnek tekintik, ahol minden párt egyetlen országos listát indíthat. Parlamenti mandátumhoz azok a pártok juthatnak, amelyek elérték a bejutáshoz szükséges 5%-os küszöböt.⁴² 2012-ben a nemek közötti esélyegyenlőség megteremtése érdekében 30%-os női kvótát vezettek be. Szerbiában külön nem szavazott a nemzeti kisebbségek részvétele a törvényhozásban, azonban megkönnyítendő a helyzetüket, eltörölték számukra a parlamenti küszöb elérését. Az országos pártok esetében a D'Hondt-módszer alapján számítják át mandátumokra a szavazatokat.⁴³

Az arányos választási rendszer következtében fragmentált parlamentek jöttek létre, ahol sok kisebb párt volt jelen. A sokszínű parlamentek koalíciós kormányok létét követelték meg, de a pártok közötti ellenségeskedés ezt lehetetlenné tette, így a választási rendszer következtében instabillá vált a politikai rendszer. A választások eredményit elemezve (lásd az 1. táblázatban) megállapítható, hogy a Demokrata Párt és szövetségesei, illetve a Szerb

⁴⁰ Szerbia alkotmányának 101. szakasza (é. n.).

⁴¹ Zakon o izboru narodnih poslanika u Narodnu Skupštinu Republike Srbije, član 4. (é. n.). Elérhető: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html (A letöltés dátuma: 2017. 05. 22.)

⁴² ÖRDÖGH 2018a, 100.

⁴³ Zakon o izboru narodnih poslanika u Narodnu Skupštinu Republike Srbije, član 81. (é. n.).

Radikális Párt volt az, ami a legnagyobb támogatottsággal rendelkezett, majd 2012-től a baloldali összeomlott és a jobboldalon a Szerb Haladó Párt létrehozásával egy nagy jobboldali szövetség erősödött meg. Mindemellett fontos megemlíteni, hogy a kisebbségek képviselői is biztosított volt a törvényhozásban, továbbá a nemzeti tanácsok rendszere is kulturális autonómiát biztosít.⁴⁴

1. táblázat
Parlamenti választások Szerbiában (2000–2016)

	2000	2003	2007	2008	2012	2014	2016
Szerbiai Demokratikus Ellenzék	176	–	–	–	–	–	–
Szerbiai Szocialista Párt	37	22	16	20	44	44	29
				(Szerbiai Egyesült Nyugdíjas Párt – Egységes Szerbia)			(Szerbiai Egyesült Nyugdíjas Párt)
Szerb Radikális Párt	23	82	81	78	–	–	22
Szerb Egység Pártja	14	–	–	–	–	–	–
Szerbiai Demokrata Párt	–	53	47	30	21	–	13 (Dveri)
Új Szerbia – Szerb Megújodási Mozgalom	–	22			–	–	–
Demokrata Párt	–	37	64	102	67	19	16
G17 Plusz / Szerbia Egyesült Régiói	–	34	19		16	–	–
Liberális Demokrata Párt	–	–	15	13	19	–	13
Új Demokrata Párt / Szociáldemokrata Párt	–	–	–	–	–	18	
Vajdasági Magyar Szövetség	–	–	3	4	5	6	4
Bosnyákok	–	–	2	2	2	3	4
Romák	–	–	2	–	–	–	–
Albánok	–	–	1	1	1	2	1
Szerb Haladó Párt	–	–	–	–	73	158	131
Elég volt! koalíció	–	–	–	–	–	–	16
Egyéb pártok	–	–	–	–	2	–	1
Összesen	250	250	250	250	250	250	250

Megjegyzés: A táblázatban zárójelben az adott választáson szövetségben induló pártok elnevezései szerepelnek.

Forrás: A Köztársasági Választási Bizottság határozatai alapján a szerző szerkesztése. Elérhető: www.rik.parlament.gov.rs/arhiva.php (A letöltés dátuma: 2019. 04. 27.)

⁴⁴ A kulturális autonómiáról lásd ÖRDÖGH Tibor (2015): Kulturális autonómia Szerbiában. In GARACZI Imre szerk.: *Nemzeti integráció, autonómia és szakrális múlt a Kárpát-medencében*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány; ÖRDÖGH Tibor szerk. (2018b): *Vajdaság II. Autonómia*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

4. Parlament

A szerbiai Népképviselőháznak 250 közvetlen, titkos szavazással megválasztott képviselője van, megbízatásuk négy évig tart.⁴⁵ 2012-ig az adott képviselő megbízatását visszavonhatatlanul annak a politikai pártnak a rendelkezésére bocsáthatta, amelynek segítségével képviselővé választották, ezt a szabályt azonban hatályon kívül helyezték, így érvényesülhet a szabad mandátum elve. Szerbiában az első rendes ülés március első munkanapján, a második pedig október első munkanapján kezdődik, és nem tarthat 90 napnál tovább.⁴⁶

Az alaptörvény és a szerbiai Népképviselőházzal szülő törvény⁴⁷ értelmében a parlament feladata megegyezik a nyugat-európai törvényhozásokéval. A törvényalkotás folyamatában az ország kormányozhatósága érdekében nem alkalmaznak kétharmados szabályokat a különleges minőségű jogszabályok elfogadásánál. Csupán kéttípusú többség létezik: az összes képviselő szavazatával elfogadható jogszabályok köre,⁴⁸ amelybe a nagyobb horderejű kérdések tartoznak, a többi területen elegendő a jelen lévő képviselők többségének a szavazata.⁴⁹ A parlament az összes képviselő szavazati többségével választja meg elnökét (házelnök), valamint hat alelnökét.⁵⁰

A törvényhozási folyamatok során Szerbiában két olvasatban történik a jogszabályok megvitatása és elfogadása. A törvény elfogadását követő 15., illetve amennyiben a törvényt sürgősségi eljárásban fogadták el, a 7. napon a köztársasági elnöknek meg kell hoznia a törvény kihirdetéséről szóló rendeletet, vagy írásbeli indoklással a törvényt vissza kell utalnia a parlamentnek újbóli megvitatásra (ez az úgynevezett felfüggesztő, politikai vétő).⁵¹ Amennyiben a képviselőház ismételt az államfő által megvitatásra visszaküldött törvénysszöveg mellett dönt, a törvényt az összes képviselő szavazati többségével hozza meg. A köztársasági elnök az ismételt – változatlan szövegezéssel – meghozott törvényt rendeletével kihirdetni köteles. Az elfogadott jogszabály a Szerbia Köztársaság Hivatalos Közlönyében (Službeni Glasnik Republika Srbija) történő kihirdetéstől számított 15. napon válik hatályossá.

A szerb parlamentben kétféle bizottság létezik. A 20 állandó bizottság elsősorban a törvényhozás folyamatában és a kormányzat ellenőrzésében, a képviselők és a parlament belső ügyeinek intézésében kompetens. A fórumon belül kialakíthatnak albizottságokat, amelyek meghatározott részterületekkel foglalkoznak munkájuk során. Szerbiában az állandó bizottságok rendszerében két fórumnak különleges szerepe van.⁵² A Javaslat- és Panaszbizottságnak, valamint a Gazdasági Reformok Bizottságának nincs elnöke. A vizsgálóbizottságok feladata az egy-egy ügy kapcsán felmerülő kérdések megválaszolása.

A szerbiai parlament politikai struktúráját a pártfrakciók adják. A pártfrakció tagjait a választásokon a párt képviselőjelöltjeként induló és mandátumot szerző képviselők

⁴⁵ Szerbia alkotmányának 100. szakasza.

⁴⁶ Szerbia alkotmányának 106. szakasza.

⁴⁷ Szerbia alkotmányának 99. szakasza.

⁴⁸ Szerbia alkotmányának 105. szakasza.

⁴⁹ Szerbia alkotmányának 105. szakasza.

⁵⁰ Szerbia alkotmányának 104. szakasza.

⁵¹ Szerbia alkotmányának 113. szakasza.

⁵² A szerbiai Népképviselőház állandó bizottságainak listáját a házszabály 49. szakasza tartalmazza.

alkotják, akiknek túlnyomó többsége egyben párttag is, kevés a pártfrakcióhoz nem tartozó, úgynevezett független képviselő. A 2009 februárjában megváltoztatott szerbiai házszabály szerint a képviselőcsoport megalakítását a házelnök megválasztását követő hét napon belül be kell jelenteni, azonban megfelelő számú képviselő a későbbiekben is bejelentheti új frakció létrehozását. Pártfrakciót minimum öt képviselő alakíthat, akik vagy egy politikai párt, vagy más politikai szervezet, illetve polgárok csoportjának képviselői.⁵³ A parlamenti frakciók száma az idő múlásával folyamatosan emelkedett, 2008-tól több mint tíz képviselőcsoport volt a törvényhozásban.⁵⁴

A szerbiai törvényhozás a vitaparlament jellemzőit viseli magán, ugyanis a jogalkotás folyamatában nem a speciális bizottsági munkán van a hangsúly, hanem a mindenkori kormány által beterjesztett jogszabályjavaslatok „szentesítése” zajlik. A kormány-parlamenti ellenzék kettősségéből fakadóan a plenáris ülésen zajlik a kormány teljesítményének kritizálása, amely az általános politikai viták színterét is jelenti. A kétoldalú ellenzék ezen alkalmakat kihasználva igyekszik a kormány munkáját megkérdőjelezni, és a széles nyilvánosság figyelmét felhívni az elmaradt ígéretek teljesítésére.

A parlamenti ülés nyilvánosságának kérdését 2010-ben vették napirendre, amikor kétséges volt, hogy a Szerbiai Rádió és Televízió az ülések televíziós közvetítését folytatni fogja-e. A parlament akkori elnöke átmeneti megoldásként rábírt a műsorszolgáltatót a folytatásra, azonban felhívta a figyelmet, hogy a demokrácia sérülne, amennyiben a politikai nyilvánosság eme formája elmaradna.⁵⁵ A háttérben az alacsony nézettség szám állt, mivel a szerbiai polgárok kisebb része volt érdekelt az ülések követésében. Ekkor merült fel egy parlamenti csatorna indításának lehetősége is, amely véleménye szerint nem jelent túl nagy költséget a demokrácia biztosítása céljára. A probléma 2016-ban úgy oldódott meg, hogy a továbbiakban az RTS 2 csatornája sugározza az üléseket, amiért évente 80 millió dinárt fizet a Népképviselőház.⁵⁶ A mindenkori ellenzék viszont azon félelmének adott hangot a vitában, hogy valójában őket kívánják ellehetetleníteni a változtatással.

A szerbiai törvényhozásban – a vitaparlament jellemzőjének megfelelően – az ellenzék funkcióját a képviselő, a politikai nyilvánosság biztosítása és a kormány ellenőrzése adja. Ahogy korábban utaltam rá, az ellenzéki frakciók az ülések alkalmával gyakran hangoztatják a választóik érdekeinek védelmét, illetve a kormány teljesítményét vonják kétségbe. A gyakorlatban azonban az ellenzék nem áll elő komoly alternatív javaslatokkal, csupán a meglévő intézkedések kritikája hangzik el. A kormánypártok funkciójának megfelelően a parlamenti többség a regnáló kabinet eredményeit dicséri, illetve a kormány által beterjesztett javaslatok kis arányban módosulnak a bizottsági munka során. 2014-ben a kormány által beterjesztett törvényjavaslat az összes kezdeményezés 82%-át jelentette.⁵⁷ A parlament

⁵³ *Poslovnik. IV. Poslaničke grupe* (é. n.). Elérhető: www.parlament.rs/narodna-skupstina/-vazna-dokumenta/poslovnik/poslaničke-grupe-1333.html (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)

⁵⁴ 2004–2006: 6, 2007–2008: 7, 2008–2012: 10, 2012–2014: 14, 2014–2016: 12, 2016–: 14

⁵⁵ *Uskoro skupštinski kanal* (2009). Elérhető: www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/393041/uskoro-skupštinski-kanal.html (A letöltés dátuma: 2017. 11. 13.)

⁵⁶ ČEKEREVAČ, Mirjana (2016): *Zašto RTS hoće da TV prenose skupštinskih sednica preseli na Treći kanal*. Elérhető: www.politika.rs/sr/clanak/360014/Zasto-RTS-hoce-da-TV-prenose-skupštinskih-sednica-preseli-na-Treci-kanal (A letöltés dátuma: 2017. 11. 13.)

⁵⁷ SZABÓ Zsolt (2016): *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó. 192.

fő funkcióját a legitimitáció biztosítása jelenti, mivel a kormány a parlamenti többség hallgatólagos törvényszentesítésével a polgárok érdekeire hivatkozik a döntéshozatal menetében.

5. Kormány és kormányzás

A szerb kormány a miniszterelnökből, egy vagy több alelnökből és a miniszterekből áll.⁵⁸ A szerb kormány tagja nem lehet egyidejűleg a Népképviselőház tagja, az autonóm tartomány képviselőházának képviselője, a helyi önkormányzati egység képviselő-testületének tanácsnoka, az autonóm tartomány végrehajtó tanácsának vagy a helyi önkormányzati egység végrehajtó testületének tagja.⁵⁹

A 2000. decemberi választások következtében a parlamentbe bejutott ellenzék együtt kívánt kormányozni, ezért kapcsolt többségi koalíciós kormányt hoztak létre (176 képviselővel kétharmados többséggel rendelkeztek). A kabinetbe olyan pártokat is bevettek, amelyek mandátumára a sikeres kormányzás érdekében nem volt szükség. Később azonban előrelátónak bizonyult ez a döntés, amikor a DOS tagjai folyamatosan léptek ki a koalícióból. A Zoran Đinđić vezetésével 2001. január 25-én megalakuló kabinetnek 21 minisztere volt. A kormány prioritásai között szerepelt a politikai stabilitás biztosítása a régióban (Montenegró és Koszovó viszonylatában, illetve a régiós együttműködés által), a demokratikus intézményrendszer kiépítése (független igazságszolgáltatás, modern államigazgatás stb.), az üzleti környezet javítása a jogszabályok változtatásával, oktatás korszerűsítése és a gazdasági vállalatok felelős vezetőségének kialakítása.⁶⁰ A miniszterelnök halála után hatalomra kerülő Zoran Živkovićnak nem sikerült elődje karizmatikus erejét megközelítenie, így a kormánykoalíció széthullott, a kormányfő pedig kisebbségi kormányzásba kényszerült, majd előrehozott választások kiírását kérte az államfőtől.⁶¹ Feladatát tekintve elődje reformjait kívánta továbbvinni. Mindkét kormány regnálását instabilitás jellemezte, mivel a demokratikus útkeresés időszakában voltak.

2004-ben a DSS, a Szerb Megújodási Mozgalom – Új Szerbia szövetség és a G17 Plusz alakított kisebbségi kormányt 109 kormánypárti képviselővel, amelyet a Szerbiai Szocialista Párt 22 képviselője kívülről támogatott.⁶² Vojislav Koštunica 19 miniszterrel vágott neki a kormányzásnak. Kormányja tevékenységének középpontjában a Koszovó-kérdés állt, ennek megfelelően kormányprogramjában is azt a célt fogalmazta meg elsődlegesen, hogy visszaszerezzék a szerb hatóságok illetékességét a(z egykori) déli tartományban. Második feladatnak a Montenegróval kapcsolatos állami viszonyok kialakítását szerették volna elérni. Harmadik prioritás a demokratikus intézményrendszerek létrehozatalának folytatása és a korrupció visszaszorítása. Utolsó fontos feladatnak az Európai Unióhoz fűződő viszony tisztázását irányozta elő. Mindezek mellett megjelent a gazdasági növekedés ígérete,

⁵⁸ Megjegyzendő, hogy Szerbiában a 2008-as választásokat követően a politikai alkuk eredményeként létrehozták az első miniszterelnök-helyettesi pozíciót, ami a kormányfő politikai helyettesítését szolgálja.

⁵⁹ Szerbia alkotmányának 126. szakasza.

⁶⁰ *Exposé of Zoran Djindjic* (2001). Elérhető: <https://zorandjindjic.org/en/speeches/expos%C3%A9-dr-zoran-djindjic> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁶¹ ANTONIĆ, Slobodan (2006): *Elit, građanstvo i slaba država: Srbija posle 2000*. Beograd, Službeni glasnik. 143.

⁶² ANTONIĆ 2006, 111.; 114.

a szociális biztonság és az egészségügyi rendszer fejlesztése, az oktatási reform, a hágai Nemzetközi Törvényszékkel (ICTY) való együttműködés, valamint az állampolgári jogok és a kisebbségek helyzetének javítása.⁶³

A 2007-es választásokon a Koštunica vezette DSS–NS, G17 Plusz megtartotta korábbi kormányzövetségét, azonban nem szereztek elegendő mandátumot ahhoz, hogy egyedül kormányozzanak tovább. A 130 fős minimális többségi és minimális szélességű kabinet folyamatos feszültségek színtere volt. A tárcák számát 23-ra növelték (felállították a Koszovó és Metohijával foglalkozó tárcát). A régi-új kormányfő 2007. május 15-i expozéjában öt prioritást határozott meg: Koszovó és Metohija kérdése, az európai integráció, a hágai Nemzetközi Törvényszékkel való együttműködés, a szociális és gazdaságpolitika feladatai, valamint a bűnözés és a korrupció elleni küzdelem.⁶⁴

Miután Vojislav Koštunica Koszovó egyoldalú függetlenségének kikiáltása után úgy ítélte meg a helyzetet, hogy képtelen tovább kormányozni Szerbiát, az államfőnek javasolta a parlament feloszlását és új választások kiírását. A 2008. május 11-ei rendkívüli választásokon a Demokrata Párt, a G17 Plusz és a Szerbiai Szocialista Párt koalícióra lépett egymással, így továbbra is minimális többségi és minimális szélességű kormánykoalíció jött létre 129 fős parlamenti többséggel, amelyben a kisebbségi frakció a támogatásáról biztosította a kormánypártokat. A kormánynak összesen 27 tagja volt. Mirko Cvetković pártonkívüliként a demokraták támogatásával nyerte el a kormányfői pozíciót 2008 júliusában, amely nagymértékben gyengítette súlyát. A kabinet prioritásai között szerepelt az ország területi integritásának megőrzése és az életszínvonal megtartása, minden egyéb célt ennek rendeltek alá.⁶⁵

2012. július végén alakult meg a szocialisták és szövetségeseik kabinetje, amelyben a haladókon kívül a Szerbia Egyesült Régiói és több független képviselő is szerepet vállalt. A szocialisták és a haladók közötti feszültségen a kormányátalakítás sem segített. Összesen 19 személy alkotta Ivica Dačić kormányát, amely a legkisebb kabinetnek számított Szerbia politikatörténetében. Fő feladatként az ország mozgásba lendítését, a foglalkoztatás növelését, a gazdaság fellendítését és az európai integráció felgyorsítását határozták meg.⁶⁶

A 2014-es előrehozott választások eredményeként a Szerb Haladó Párt egyedüli szervezetként abszolút többséget szerzett a törvényhozásban (135 mandátumot), szövetségeseivel együtt pedig jóval a kormányzáshoz szükséges mandátum felett teljesített. A leendő miniszterelnök, Aleksandar Vučić azonban kijelentette, hogy az ország reformja miatt indokoltnak tartja további parlamenti pártok bevonását is a kormányba. Egy kétharmados parlamenti többséget biztosító koalíció jött létre a Szerb Haladó Párt, a szocialisták szövetsége, továbbá a VMSZ támogatásával. A 19 fős kormány mély gazdasági reformokat helyezett kilátásba, illetve az ország EU-csatlakozását 2020-ig szeretne volna megvalósítani. A gazdasági reformot azt indokolta, hogy a költségvetési hiány elérte volna a 8%-ot, ami a Nemzetközi

⁶³ *Serbian premier presents programme, cabinet* (2004). Elérhető: www.slobodan-milosevic.org/news/rts030204.htm (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁶⁴ *Serbian Parliament Votes for New Government* (é. n.). Elérhető: <http://theseoultimes.com/ST/?url=/ST/db/read.php%3Fidx=5336> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁶⁵ *PM's priorities: Territorial integrity, better life* (2008). Elérhető: www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=7&dd=17&nav_id=51979&start=-9 (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁶⁶ *Dacic Presents Goals of Serbia's New Govt.* (2012). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/dacic-presents-goals-of-new-govt (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

Valutaalappal kötött megállapodásokkal ellentétes. További feladatként az államigazgatás karcsúsítását, a közsférában dolgozók fizetésének 10%-os csökkentését, illetve a privatizációk felgyorsítását tervezte. Minderre azért volt szükség, hogy elkerüljék a göröghöz hasonló államcsödhöz vezető utat.⁶⁷

A 2016. évi előrehozott parlamenti választások eredményeként a kormánypártok összetételében nem történt változás. A második Vučić-kormányban a miniszterelnökön kívül 19 személy vett részt. 2016. augusztus 11-én tartották az új kormány megválasztását, amelyen 163 képviselő támogatta az új testületet a 250 fős törvényhozásból. A kormányprogram 450 oldalt ölelt fel, amelynek legfőbb pontjai voltak: a regionális biztonság garantálása, partnerség kialakítása a nagyhatalmakkal (EU, Kína, Oroszország, USA), beruházások ösztönzése és 48 új befektető megjelenése a gazdaságban, a Prištinával zajló tárgyalások folytatása és a korrupció elleni küzdelem fokozása.⁶⁸

2017. június 29-én szavazott bizalmat a szerb parlament többsége az ország első női miniszterelnöknek, Ana Brnabićnak. A korábbi kormánypárti összetétel eredményeként egy 22 tagú kormány kezdte meg működését. A kabinet prioritásaként a digitalizáció megvalósítását tűzték ki célul annak érdekében, hogy a gazdasági növekedést biztosítani tudják. Emellett az oktatásban bevezetett reformok továbbvitele mellett állnak ki, valamint az innovációt kívánják támogatni, hogy a versenyképes tudással rendelkező munkavállalók újabb befektetőket vonzzanak az országba, emellett a munkaadók adóterheinek a csökkentését is szeretnék megvalósítani. Mindez a korábban megkezdett gazdasági reformok folytatását jelenti. 2019-re a költségvetési hiányt 1% alá szeretnék visszahozni, illetve 2020-ra az államadósságot a GDP 60%-ára csökkenteni.

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

A szerbiai politikai eliten belül éles vita zajlik a demokratikus intézményrendszer elfogadottságáról. Amint láttuk, az alkotmányos keretek nem minősülnek stabilnak, mivel azokat 2006-ban, a napi politika alapján fogadták el, és a társadalmi legitimitációjuk is alacsony. Az alaptörvény elfogadásától kezdve folyamatos polémia zajlik a módosításról, azonban egyik parlamenti ciklusban sem történt meg a reform, viszont 2015-től ez elengedhetetlené vált az európai integrációt illetően. A politikai rendszer intézményeit minden szereplő fontosnak tartja, azonban ezen szervek erőviszonyát már eltérően látják a pártok. Maga a kormányforma is vita tárgyát képezi, mivel az írott szabályok szerint parlamentáris demokráciának minősül az ország, a gyakorlatban azonban félelnöki rendszer működik. A jövőbeli kormányzati megoldásban fontos lesz a kormány- és államfő, valamint a parlament szerepének meghatározása. Az eliten belül konszenzus van arról, hogy a nyugati demokráciákhoz hasonlóan szükségesek az ellensúlyi feladatokat ellátó alkotmányos intézmények (alkotmánybíróság, ombudsman, jegybank, területi önkormányzatok), de ezeket

⁶⁷ ZUVELA, Maja – SEKULARAC, Ivana (2014): *Serbia's new PM pledges painful reforms with eyes on EU*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-serbia-government/serbias-new-pm-pledges-painful-reforms-with-eyes-on-eu-idUSBREA3Q0J820140427 (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁶⁸ BJELOTOMIC, Snezana (2016): *Vučić presents the new government's programme*. Elérhető: <http://serbianmonitor.com/en/featured/24679/vucic-presents-the-new-governments-programme/#.Wg1Q6LVrzIU> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

„látszatintézményekként” szeretnék használni, mivel erős a politikai nyomásgyakorlás rajtuk. Az új keretek kialakításánál felmerülhet, hogy valódi hatalommal ruházzák fel ezen szervezeteket, vagy pedig továbbra is politikai „felügyelet” alatt tartják őket.

A Demokrácia és Választások Tanulmányi Központja és a Nemzeti Demokratikus Intézet 2016-os közös felmérése szerint a 2007-es 39%-ról 2014-re 30%-ra csökkent azok aránya, akik szerint a demokrácia jobb, mint az összes többi kormányforma. 2014-ben a válaszadók 24%-a úgy vélte, hogy egy nem demokratikusan megválasztott kormány jobb lehet, mint egy demokratikusan megválasztott kormány (2007-ben arányuk 18% volt). A válaszadók 25%-a szerint nincs sok különbség a demokratikus és a nem demokratikus kormányformák között (2007-ben 22% szerint). 2014-ben a válaszadók 47%-a úgy vélte, hogy a 2000-es rendszerváltás nem hozott valós változást, (2007-ben 39%).⁶⁹ Egy 2017-es felmérés szerint a polgárok 37%-a közömbös a politikával szemben, míg 17%-uk a politikai passzivizmust választotta, és nem érdeklik politikai témák, 34%-uk igyekszik követni a történéseket, míg 4%-uk vallotta magát politikailag aktívnek (ennek fele városi származású és egyetemi/főiskolai végzettséggel rendelkezik).⁷⁰

A szerbiai lakosság attitűdjének vizsgálata szerint 2000-ben a polgárok intézményi bizalmi indexe⁷¹ 2,16 volt, ami 2005-ben lecsökkent 2,02-re, amellyel Európában az utolsó helyre kerültek, tehát a szerbiai társadalom volt a legbizalmatlanabb az intézményekkel szemben.⁷² 2010-re az intézményi bizalmi index átlagos értéke elérte a 2,63-at, míg 2014-ben 2,53-ra esett vissza ugyanazon intézményeket figyelembe véve (lásd 2. táblázat). A választópolgárok politikai elköteleződése nagymértékű kiforrotlanságot mutat még napjainkban is, ugyanis egy 2014. februári felmérés szerint a válaszadók 66,5%-ának nincs ideológiai preferenciája, 12% a centrumba helyezte magát, míg 11% a jobb és 10% a baloldalt választotta.⁷³

2. táblázat

Szerbiai bizalmi index (2010, 2014)

	Iskola	Hadsereg	Rendőrség	Államfő	Bíróság	Média	Kormány	Szakszervezetek	Parlament	Pártok
2010	3,05	2,99	2,92	2,72	2,67	2,52	2,48	2,46	2,35	2,17
2014	3,04	3,15	2,69	2,73	2,18	2,28	2,54	2,33	2,37	2,00

Forrás: CESID 2014, 17.

⁶⁹ *Serbia Country Report* (2016). Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/srb/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)

⁷⁰ *Public Opinion Poll. Political Engagement of Serbian Citizens* (2017). 18–19. Elérhető: www.cesid.rs/wp-content/uploads/2017/06/POLITICAL-ENGAGEMENT-2017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)

⁷¹ Az index az alábbi értékek összevonását jelenti: a hadsereg, a sajtó, a televízió, a szakszervezetek, a rendőrség, a kormány, a politikai pártok, az országgyűlés, a köztisztviselők és a bíróság.

⁷² Tóth István György (2009): *A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének...*, 8. Elérhető: www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-921/publikaciok/publ_a_921.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)

⁷³ CESID (2014): *Stanje demokratije u Srbiji*, 17. Elérhető: www.izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/2011/05/Stanje-demokratije-u-Srbiji-Izve%C5%A1taj-2014.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)

Összegzés

Szerbia kormányformáját az alkotmányos szabályoktól eltérően gyakran félelnöki rendszer jellemzi, mivel a megválasztott államfőnek nem kell lemondani párttagságáról, így gyakran a kormányzó párt elnöke egyben a köztársasági elnök is. Mindezen jellemzőt tovább erősíti az a tény, hogy szerepfelfogásával Boris Tadić és Aleksandar Vučić is kihatott a szerb belpolitika alakítására, mintegy magához ragadva a kormányzást. Ezt segítette, hogy mindkettejük mandátuma alatt párton kívüli miniszterelnök felelt a kormányprogram megvalósításáért, akik elsősorban az őket jelölő kormánypártnak tartoztak felelősséggel, másrészt a koalíciós partnereknek.

Az országban a politikai törésvonalak erőssége folyamatos változást mutat, az európai integráció kérdése az, amely leginkább megosztja a társadalmat és a pártokat. A parlamentben a reprezentativitás a legfontosabb elem, a valódi törvényhozatal a kormánypártok kezében van, az ellenzéknek csupán vitatni van lehetősége a javaslatokat, gyakorlati változások nem történnek e téren. A kormányprogramokat elemezve szembevetendő, hogy három prioritás köré rendezhetők: egyrészt a Koszovóval fennálló viszony rendezése, másrészt az európai integráció kérdésköre, harmadrészt pedig a gazdasági növekedés biztosítása. Egyik-másik cél azonban néha a másik kárára történik.

Összegezve megállapítható, hogy a demokrácia értelmezése az egyes vezetők kezében van, mivel nagy fokú perszonalizáció jellemzi a társadalmat, mindez visszavezethető Josip Broz Titóra. A szerb politikai rendszer még nem konszolidálódott, amit mi sem bizonyít jobban, mint az elit véleménykülönbsége a demokratikus keretekről, az új alkotmányozás szükségessége, illetve a meglévő szabályok és a gyakorlat közötti ellentmondások.⁷⁴

Felhasznált irodalom

- A Köztársasági Választási Bizottság határozatai. Elérhető: www.rik.parlament.gov.rs/arhiva.php (A letöltés dátuma: 2019. 04. 27.)
- ANTONIĆ, Slobodan (2006): *Elit, građanstvo i slaba država: Srbija posle 2000*. Beograd, Službeni glasnik.
- ARDAY Lajos (2003): Jugoszlávia vagy Nagy-Szerbia? Szerb nemzeti identitás és (kül)politika. *Külügyi Szemle*, 2. évf. 3. sz. 54–73.
- Bilteni Suda* (é. n.). Elérhető: www.ustavni.sud.rs/page/view/162-100208/bilteni-suda (A letöltés dátuma: 2017. 05. 23.)
- BÍRÓ László (2004): Szerbia és Montenegró. In KARDOS Gábor – SIMÁNDI Irén szerk.: *Európai politikai rendszerek*. Budapest, Osiris Kiadó. 811–866.
- BJELOTOVIC, Snezana (2016): *Vučić presents the new government's programme*. Elérhető: <http://serbianmonitor.com/en/featured/24679/vucic-presents-the-new-governments-programme/#.Wg1Q6LVrzIU> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

⁷⁴ ÖRDÖGH Tibor (2017): Serbia: A Consolidated Democracy? *International Relations and Diplomacy*, Vol. 5, No. 7. 426–440.

- BRAUN András (2015): Európaizáció a Nyugat-Balkánon: Változások a szerb pártrendszerben. *International Relations Quarterly*, Vol 6, No. 4. 3. Elérhető: www.southeast-europe.org/pdf/24/dke_24_m_dke_Braun-Andras_A-szerb-paartrendszer.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 15.)
- CESID (2014): *Stanje demokratije u Srbiji*. Elérhető: www.izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/2011/05/Stanje-demokratije-u-Srbiji-Izve%C5%A1taj-2014.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)
- ČEKEREVAC, Mirjana (2016): *Zašto RTS hoće da TV prenose skupštinskih sednica preseli na Treći kanal*. Elérhető: www.politika.rs/sr/clanak/360014/Zasto-RTS-hoce-da-TV-prenose-skupstinskih-sednica-preseli-na-Treci-kanal (A letöltés dátuma: 2017. 11. 13.)
- Dacic Presents Goals of Serbia's New Govt* (2012). Elérhető: www.balkaninsight.com/en/article/dacic-presents-goals-of-new-govt (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)
- DEMETER Gábor – RARDICS Zsolt (é. n.): *Szerbia – tatóngó lyuk az egyesült Európa térképén*. Elérhető: http://geogis.detek.unideb.hu/Munkatarsaink/DemeterGabor/LIMES_SZERBIA.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 21.)
- Európai Bizottság: a törvény veszélyezteti a jegybank önállóságát* (2012). Elérhető: www.vajma.info/cikk/szerbia/17087/Europai-Bizottsag-a-torveny-veszelyeztetni-a-jegybank-onallosagat.html (A letöltés dátuma: 2012. 08. 06.)
- Exposé of Zoran Djindjic* (2001). Elérhető: <https://zoran djindjic.org/en/speeches/expos%C3%A9-dr-zoran-djindjic> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)
- Istorijat Suda* (é. n.). Elérhető: www.ustavni.sud.rs/page/view/107-100009/istorijat-suda (A letöltés dátuma: 2017. 05. 23.)
- IVANOVIĆ, Nebojša (2007): *Varanje Srbije*. Leskovac, Fileks.
- KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor szerk. (2019): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Dialóg Campus.
- KOMJÁTI-GARDÓ Simona – ÖRDÖGH Tibor (2012): Románia és Szerbia ombudsmani intézményrendszerének összevetése. In HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté szerk.: *Az ombudsmani intézmények újraszabályozása a 21. században Magyarországon és Európában*. Budapest, Országgyűlés Hivatala. 145–170.
- KUKORELLI István (2007): *Alkotmánytan I*. Budapest, Osiris Kiadó.
- ORLOVIĆ, Slaviša (2002): *Političke partije i moć. Jugoslovensko udruženje za političke nauke*. Beograd, Čigoja štampa.
- ÖRDÖGH Tibor (2015): Kulturális autonómia Szerbiában. In GARACZI Imre szerk.: *Nemzeti integráció, autonómia és szakrális múlt a Kárpát-medencében*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- ÖRDÖGH Tibor (2016): Divide et impera. A határon túli magyar pártok megosztottsága. In GARACZI Imre szerk.: *A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- ÖRDÖGH Tibor (2017): Serbia: A Consolidated Democracy? *International Relations and Diplomacy*, Vol. 5, No. 7. 426–440.
- ÖRDÖGH Tibor (2018a): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990 és 2016 között*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- ÖRDÖGH Tibor szerk. (2018b): *Vajdaság II. Variációk az autonómiára*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.
- PM's priorities: Territorial integrity, better life* (2008). Elérhető: www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=7&dd=17&nav_id=51979&start=-9 (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

- Poslovník. IV. Poslaničke grupe* (é. n.). Elérhető: www.parlament.rs/narodna-skupstina-/vazna-dokumenta/poslovník/poslanicke-grupe-.1333.html (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)
- Public Opinion Poll. Political Engagement of Serbian Citizens* (2017). Elérhető: www.cesid.rs/wp-content/uploads/2017/06/POLITICAL-ENGAGEMENT-2017.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)
- ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Serbia Country Report* (2016). Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/srb/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)
- Serbian Parliament Votes for New Government* (é. n.). Elérhető: <http://theseoultimes.com/ST/?url=/ST/db/read.php%3Fidx=5336> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)
- Serbian premier presents programme, cabinet* (2004). Elérhető: www.slobodan-milosevic.org/news/rts030204.htm (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)
- SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly (1993): *Déli szomszédaink története*. Budapest, Bereményi Kiadó.
- SPAÍĆ, Tamara (2011): *Partijsku knjižicu ima više od milion građana*. Elérhető: www.blic.rs/vesti/politika/partijsku-knjižicu-ima-vise-od-milion-gradana/196hbjq (A letöltés dátuma: 2015. 12. 17.)
- STOJKOVIĆ, Zoran (2006): *Partijski sistem Srbije*. Beograd, Službeni glasnik.
- SZABÓ Edit (2013): *Az Európai Bizottság 2013-as jelentése Szerbiáról*. Elérhető: http://kitekinto.hu/europa/2013/10/20/az_europai_bizottsag_2013-as_jelentes_e_szerbiarol/ (A letöltés dátuma: 2015. 11. 20.)
- SZABÓ Zsolt (2016): *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- SZILÁGYI Imre (2006): A szerb alkotmánytervezet. *Teleki László Intézet Külpolitikai Kutatások Központjának hírlevele*, 17. sz.
- TARIÁN M. Tamás (é. n.): *1878. július 13. Véget ér a berlini kongresszus*. Elérhető: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1878_julius_13_veget_er_a_berlini_kongresszus/ (A letöltés dátuma: 2014. 03. 20.)
- TÓTH István György (2009). *A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének...* Elérhető: www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-921/publikaciok/tpubl_a_921.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 11.)
- TÓTH Norbert (2018): Mi fán terem a vajdasági autonómia? A Vajdaság Autonóm Tartomány helye a legismertebb kisebbségi autonómia-típológiák koordinátarendszerében. In ÖRDÖGH Tibor szerk.: *Vajdaság II. Autonómia*. Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.
- Uskoro skupštinski kanal* (2009). Elérhető: www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/393041/uskoro-skupstinski-kanal.html (A letöltés dátuma: 2017. 11. 13.)
- Ustav Republike Srbije* (é. n.) Elérhető: www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (A letöltés dátuma: 2011. 12. 08.)
- Zakon o izboru narodnih poslanika u Narodnu Skupština Republike Srbije* (é. n.). Elérhető: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html (A letöltés dátuma: 2017. 05. 22.)
- ZUVELA, Maja – SEKULARAC, Ivana (2014): *Serbia's new PM pledges painful reforms with eyes on EU*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-serbia-government/serbias-new-pm-pledges-painful-reforms-with-eyes-on-eu-idUSBREA3Q0J820140427 (A letöltés dátuma: 2017. 11. 16.)

Vákát oldal

Szlovénia politikai rendszere

Szilágyi Imre

Bevezetés

A 20 273 km² területű, 2 062 874 lélekszámú Szlovénia lakosai (az egyszerű állampolgároktól a legfelsőbb szintű politikusokig) egyszerre vannak tudatában országuk kicsiségének és emiatti veszélyeztetettségének, ugyanakkor büszkék gazdasági és sportteljesítményükre, az ország természeti szépségeire. Maria Todorova Balkán-szakértő szerint Szlovénia nem tartozik a Balkánhoz.¹ Valóban nem, de Jugoszlávia 70 éve miatt számos szállal kötődik a Balkán országaihoz. Geopolitikai szempontból Szlovéniát egyszerre tekintik a Mediterráneum, a Pannon-térség és Közép-Európa részének. Ez utóbbi alatt ők mindenképp Ausztriát, Észak-Olaszországot, Bajorországot értik, és csak kisebb mértékben sorolják magukat a hozzájuk képest szegény kelet-közép-európai országokhoz. Ez azt is jelenti, hogy gazdasági és szociális téren a fenti értelemben vett közép-európai országokat, sőt a skandináv államokat szeretnék követni/utolérni. Ez volt az egyik oka annak, hogy az 1980-as évek második felében a legerőteljesebb szorgalmazói voltak a Jugoszlávián belüli gazdasági és politikai reformoknak, és legfőbb törekvésük az európai integrációba való bekapcsolódás volt.

1. Az állam- és nemzetépítés mérföldkövei

Szlovénia 1992-ben nyerte el a függetlenségét, korábban önálló szlovén állam nem létezett. Igaz, vannak olyan szlovén történészek, akik azt állítják, hogy a szlovénok elődeinek tekinthető szláv törzsek által lakott területeken (a mai Karintia, illetőleg a Karavankák hegyvonulatától délre) a 7. század elejétől mintegy másfél évszázadon át két önálló szláv állam létezett.² A 8. század végétől ezek a területek a Frank Birodalomhoz kerültek, s ebben az időben terjedt el a kereszténység is. A szlovénok nemsokára a Német-római Birodalom alattvalói lettek, majd az egyes szlovénok lakta tartományok Habsburg-fennhatóság alá kerültek. A szlovénok körében kiemelkedő személyiségnek számít Cillei Ulrik (1406–1456), aki összeütközésbe került a Hunyadiakkal, és 1456-ban Hunyadi László barátai megölték.

¹ Todorova, Maria (2000): *A Balkán. Nomen*. Elérhető: <http://magyar-irodalom.elte.hu/2000/uj/11.htm> (A leltöltés dátuma: 2017. 08. 23.)

² Prunk, Janko (1996): *A brief history of Slovenia*. Ljubljana, Založba Grad. 8.

Vele kihalt a Cillei család, s a szlovének lakta területek végleg betagozódtak az osztrák örökös tartományok közé.

A szlovén etnikai tudat első megfogalmazója Primož Trubar, a szlovén reformáció kiemelkedő alakja. Az ellenreformáció következtében a szlovének katolikusok maradtak, kivéve a Vas és Zala megye területén élő szlovénokat, akik – a magyar urakat követve – evangélikusok lettek. A szlovén nemzettudat első képviselői a 18. század végén kezdtek publikálni. A hosszú 19. században a délszlávokkal kötendő szövetség gondolata éppolyan erős volt, mint az attól való félelem, hogy a horvátok asszimilálni kívánják őket. Részben ez is magyarázza, hogy 1848-tól, a szlovén nemzeti programok megjelenésétől, azt szerették volna elérni, hogy a császár a négy szlovén(ok által is lakott) tartományt (Krajna, Karintia, Stájerország, Tengermellék) egyesítse egyetlen egységes Szlovén Királyságba.

1918 őszén az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő délszlávok létrehozták a Szlovén–Horvát–Szerb Államot. Ez nem volt képes ellenállni az előrenyomuló olasz csapatoknak, s kénytelen volt elfogadni a Szerb Királyság katonai segítségét. Ennek áráként be kellett lépniük a (szerbek vezette) Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba. Az új állam egyszerre jelentett komoly piacot a szlovén gazdaság számára, néhány jelentős oktatási-kulturális eredményt és (különösen az 1930-as években) folyamatos küzdelmet a szerb centralizációs és elnemzetlenítő törekvések ellen. A második világháború idején a szlovén területeket olasz, német és magyar csapatok szállták meg.

A háború után létrejött második (titói) Jugoszláviában Szlovénia a hat szövetségi köztársaság egyike lett, lakói ekkor érezték azt, hogy valóra vált régóta dédelgetett vágyuk: egy nagyobb állami egység egyenrangú tagjai lettek. Az 1980-as évek második felében a Jugoszlávián belül kialakult feszültségek épp ezt az egyenrangúságot veszélyeztették. Ezért és az Európai Unióhoz való gyors csatlakozás érdekében kiléptek Jugoszláviából. Az 1991 júniusi függetlenségi háború és a kedvező nemzetközi helyzet eredményeképpen 1992. január 15-én a Szlovén Köztársaság nemzetközileg elismert, önálló állam lett.

A rendszerváltás után részben újjáéledtek az 1948 előtti törésvonalak, részben újak keletkeztek. Az első ilyen törésvonal a liberálisok és a keresztény-konzervatívok között húzódott. 1990 után ez az ellentét, bár mind a mai napig megmaradt, nem tett lehetetlenné bizonyos együttműködést sem a két fél között. A második, szinte áthidalhatatlannak tetsző ellentét a második világháború idején létrejött két tábor között húzódott: a részben kényszerből részben politikai megfontolásból a németekkel együttműködő úgynevezett domobránok, illetve a németekkel és a domobránokkal egyaránt harcban álló partizánok között. 1945. május–augusztus között a partizánok (az új hatalom) tömegével végezték ki ítélet nélkül a velük szemben állókat (nem csupán szlovénokat), akiket azután jeltelen sírba, igen gyakran barlangokba dobáltak. A megölt partizánok baloldali tisztelői, illetve a domobránok emlékét őrző jobboldali politikusok – 1990 óta többszöri kísérlet ellenére – mind a mai napig nem békéltek meg.

A következő törésvonal a kommunizmus megítélésével kapcsolatos, és természetesen ugyancsak a balliberális oldal, valamint a jobboldal hívei között húzódik. Különösen az egyik jobboldali párt, a Szlovén Demokrata Párt (Slovenska demokratska stranka – SDS) tartja számon a kommunizmus bűneit, de a törésvonal fennmaradását, sőt megerősítését szolgálja az a tétel (amiről több könyv és persze számtalan újságcikk is megjelent), hogy a volt kommunisták mintegy titkos hálózat tagjaiként továbbra is a kezükben tartják a hatalmat. Ha a jobboldal a kommunistákat és a volt pártvezetőt, Milan Kučant démonizálja,

a balliberális oldal az SDS vezetőjével, Janez Janšával teszi ugyanezt. Ez a törésvonal olyan erős, hogy szinte lehetetlennek látszik az, hogy az SDS esetleg koalícióra lépjen valamelyik balliberális párttal, bár időnként előfordult már meglepő, főleg a liberálisok által kritizált együttműködés.

2003. március 23-án népszavazást tartottak az EU- és NATO-csatlakozásról. Miközben az EU-csatlakozást illetően elég nagy volt a nemzeti egyetértés (a népszavazáson a szavazásra jogosultak 60,44%-a jelent meg, és 89,64%-uk a belépés mellett szavazott), addig a NATO-csatlakozás kérdésében rendkívül éles vita zajlott, és a szavazatot leadók csupán 66,08%-a mondott igent a belépésre.³

A reformáció nemzeti fontossága miatt a szlovénok között nincs vallási ellentét. Van viszont ellentét a hívők és a nem hívők között. Ez a melegházasság és a lombikbébi programok kérdésében, illetve az iskolai hitoktatás ügyében szokott fellángolni.⁴

A Szlovéniában élő nem szlovénok ellen megnyilvánuló bizalmatlanságot mutatja, hogy a Ljubljana szélén épülő dzsámi felépítése már régóta húzódik.

2. Alkotmány és politikai hatalommegosztás

2.1. Szlovénia alkotmánya

Bár az új szellemiségű szlovén alkotmány első vázlatát már 1987-ben elkészítette a szlovén értelmiségiek egy csoportja, a politikai és szakmai viták miatt a ma is hatályban lévő alkotmányt csak több mint másfél évvel a szabad választások, és fél évvel a szlovén függetlenség kikiáltása után, 1991. december 23-án fogadták el. A 174 szakaszt tartalmazó, a német és az olasz mintára is támaszkodó alkotmány egy elemző szerint elsősorban a liberális demokrácia elveire épül, de magában foglalja a pluralizmus, a szocializmus és a korporativizmus elemeit is. Az alkotmány 64. szakasza viszonylag részletesen taglalja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség külön jogait.

1997 közepéig nem merült fel az alkotmány módosításának igénye, akkor azonban az EU követelésére meg kellett változtatni az alkotmány 68. szakaszát, amely megtiltotta, hogy külföldiek földtulajdont szerezhessenek Szlovéniában. Azóta tíz alkalommal módosították az alkotmány szövegét.

2.2. Hatalommegosztás és ellensúlyok Szlovéniában

Szlovénia parlamentáris köztársaság. A parlament és a kormány viszonyát azonban nem is olyan könnyű meghatározni. Az egyik kézikönyv így fogalmaz: „Berendezkedésünk egyfelől (a kormánnyal szembeni bizalom és bizalmatlanság intézményével) a kormány egészének, különösen pedig a kormányfő helyzetének erősítését hangsúlyozza, ami egyúttal a miniszterek kollektív felelősségét is nyomatékosítja. Másfelől az alkotmányos berendez-

³ *Referendum EU in NATO* (2003). Elérhető: www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-referendumi/referendum-eu-in-nato (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)

⁴ ТЕТІЧКОВІЧ, Лука (2016): *Pahor papežu obljubil verouk v šolah*. Elérhető: <http://novice.svet24.si/clanek/novice/slovenija/5819d792b29df/pahor-papezu-obljubil-verouk-v-solah> (A letöltés dátuma: 2016. 11. 02.)

kedés egyes elemei például a miniszterek kinevezése, a kormány mint egész, és különösen a miniszterelnök helyzetének gyengítésére utalnak, ami viszont erősíti a miniszterek egyéni felelősségét. A kormány mint egész, a parlamenttel szemben lényegesen gyengébb helyzetben van, mint az a modern parlamentekben megszokott.”⁵ Egy másik kézikönyv anyaga ezt részben megerősíti, részben nem. Az egyik jelentős politikus így írta le a helyzetet, igaz, inkább a miniszterelnök-jelöltet kritizálva ezzel: „A kormányban sok olyan ügyben döntötünk, amelyek azután a parlamentben megbuktak, sokszor egyik a másik után, függetlenül attól, hogy a kormány előzőleg egyhangúan elfogadta ezeket.”⁶ A kötet szerzője megjegyzi: „A politikai hatalom központja a kormány.”

Köztársasági elnök

A köztársasági elnököt közvetlen, általános és titkos szavazással választják meg. 1990 óta ezt a funkciót mindig baloldali politikus nyerte el. Miközben ez a funkció alapvetően reprezentatív jellegű, a köztársasági elnöknek van némi mozgástere. Lehetőségeit és korlátait mutatják az alábbiak. Az alkotmány szerint a köztársasági elnök a fegyveres erők főparancsnoka. Az, hogy miképpen viszonyul egymáshoz a köztársasági elnök és a védelmi miniszter hatalmi jogosultsága, komoly vita tárgyát képezte 1993–1994 folyamán. A köztársasági elnöknek végül nem sikerült akkora hatalmat szereznie, amekkorára törekedett.

Az alkotmány szerint a köztársasági elnök a képviselőcsoportok vezetőinek meghallgatása után javaslatot tesz az Országgyűlésnek a kormányelnök-jelöltre. Az 1996-os parlamenti választások után patthelyzet alakult ki. A legerősebb párt a balliberális Szlovénia Liberális Demokráciája (Liberalna Demokracija Slovenije – LDS) lett, de a baloldaliak együttesen sem szereztek meg a mandátumok felét. A jobboldaliak együttesen éppen a mandátumok feléhez jutottak, de előzetesen nem hoztak létre választási koalíciót. A köztársasági elnök az LDS vezetőjét bízta meg kormányalakítással, akinek ugyan nagy nehézségekkel, de sikerült kormányt alakítania.

2012-ben a köztársasági elnök nem volt ilyen sikeres. Az államfő, arra hivatkozva, hogy a jobboldal jelöltje ellen büntetőjogi nyomozás folyik, nem volt hajlandó őt megbízni a kormányalakítással. A parlament azonban a szükséges többség birtokában az államfő nélkül szavazta meg a miniszterelnök-jelöltet.

Alkotmánybíróság

Az alkotmánybíróságnak kilenc tagja van, akiket a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választ meg a törvényben előírt módon, kilenc évre, a megbízás csak egyszer nyerhető el. Arról, hogy egyes alkotmánybírák inkább a jobb-, mások pedig inkább a baloldali emberei, és ez befolyásolja a döntéseket, illetve a bíróságon belüli egyensúlyt, gyakran lehetett olvasni. 2005-ben az alkotmánybíróság elnöke úgy vélte, hogy az egyik parlamenti

⁵ BREZOVŠEK, Marjan – HAČEK, Miro (2012): *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede. 144–146.

⁶ GAŠPARIČ, Jure (2012): *Državni zbor 1992–2012*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino. 79.

képviselő megengedhetetlen nyomást gyakorolt a bíróságra. Az egyik legtekintélyesebb alkotmánybíró viszont azt állította, hogy senki sem gyakorol nyomást rájuk. Az is megtörtént azonban, hogy az alkotmánybíróság arra hivatkozva, hogy az adott ügy nem sérti a szlovén alkotmányt, egyhangúlag engedélyezte egy olyan kérdés népszavazásra bocsátását, ami befolyásolta a balliberális kormány költségvetési politikáját, s ez végül a kormány bukásához vezetett.

Igazságszolgáltatás

Ezen a területen kiemelt szerepe van a Bírói Tanácsnak, amely az Országgyűlésnek javaslatot tesz az új bírók személyére, dönt a bírói funkciók összeférhetetlenségéről, véleményezi az Országgyűlés bíróságokkal kapcsolatos döntéseit. A Bírói Tanács öt tagját a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés, hat tagját a bírák választják ki maguk közül.⁷ Elemzők úgy vélik, hogy az igazságszolgáltatás alapvetően mentes más intézmények alkotmányellenes beavatkozásától, illetve a privát befolyásolástól. Szlovéniában ettől függetlenül komoly vita zajlik egyes fontos bírósági döntésekről. Másfelől viszont gyakran megtörtént, hogy miniszterek ellen eljárás indult, de az is, hogy ügyészt, illetve bírót vontak felelősségre.⁸

Közvetlen demokrácia

Az 1991-es alkotmány szerint népszavazást saját kezdeményezésére kitűzhet az Országgyűlés, de ki kell tűznie, ha azt a képviselők legalább egyharmada, az Államtanács vagy 40 ezer választópolgár követeli. 1990-ben a szlovénok népszavazáson döntöttek az ország önállóságáról. Legközelebb 1996-ban volt népszavazás, azóta 2017 végéig 20 alkalommal. 2013-ban a kormány és az ellenzék közösen módosította az alkotmányt. Ennek értelmében csak 40 ezer választópolgár követelésére írható ki népszavazás, de négy kérdéskörben (az ország biztonsága, nemzetközi szerződések, a költségvetést és az emberi jogokat érintő kérdések) nem lehet népszavazást tartani.

Szlovén Nemzeti Bank

Az alkotmány kimondja, hogy a központi bank (amit 1991. június 25-én hoztak létre) feladatai elvégzése tekintetében független, és közvetlenül az Országgyűlésnek felelős. A nemzeti bankról szóló törvény is biztosítja az intézmény teljes függetlenségét. 2007-ben az ország az euróövezet tagja lett, s ezzel „a pénzügyi irányításának illetékessége az övezetre szállt”, de a banknak maradtak még feladatai a bankok ellenőrzésében, a pénzügyi stabilitás megőrzését illetően stb.⁹ A 2013-ban megvalósított bankkonszolidáció miatt komoly összeütközésre került sor a politikusok és a bank vezetése között. Emiatt az Európai Köz-

⁷ BREZOVŠEK–HAČEK 2012, 179.

⁸ *Slovenia Country Report* (2016). Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/SVN/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 06.)

⁹ A hivatalos honlapját lásd: www.bsi.si/o-nas (A letöltés dátuma: 2017. 10. 10.)

ponti Bank vezetője két ízben is figyelmeztette Szlovéniát, hogy tartsa tiszteletben a bank függetlenségét.¹⁰

Az ombudsman

Az 1991-ben elfogadott alkotmány rendelkezett ugyan az ombudsman tisztségéről, de 1994 második feléig ennek feladatát egy még korábban kinevezett tanács látta el. Az emberi jogok biztosának tisztségét 1994 szeptemberétől látja el kinevezett ombudsman. Eddig négy ombudsmant neveztek ki, megbízásuk hat évre szól. Az ombudsmannak négy helyettese van. Az ombudsmanoknak széles körű felhatalmazásuk van, meglehetősen aktívak, adott esetben állami intézmények döntéseit is kritizálják.¹¹

Területi hatalommegosztás

Az 1991-es alkotmány rendelkezett az önkormányzatokról, de az erről szóló törvény csak 1995-ben lépett hatályba. Szlovéniában 212 helyi önkormányzat létezik, közülük 11-nek van városi státusza. Az országban véget nem érő viták folytak a központosított vagy decentralizált önkormányzatiságról, illetve arról, hogy osszák-e az országot hivatalosan régiókra, s ha igen, hány régió legyen. Az alkotmány ugyan lehetővé teszi, hogy a községek szélesebb helyi önkormányzatokba tömörüljenek, de ez a gyakorlatban nem történt meg.¹²

3. Pártok és a választási rendszer

3.1. A szlovén pártrendszer

Szlovéniában 1990-től olyan pártrendszer alakult ki, amit erős fenntartásokkal ugyan, de szélsőséges pluralizmusnak nevezhetünk. A szlovén parlamentbe mindig hatnál több párt jutott be. 2014 óta van egy a parlamentáris demokrácia szabályait betartó, de a kapitalizmus helyett a demokratikus szocializmust célul kitűző parlamenti párt, a Levica (Baloldal).¹³ Az ellenzék hol kormányképes volt (például 2004-ben), hol nem. 1996-ban volt kétoldali ellenzék, 2008-ban nem. Bár az egyik jobboldali párt (SDS), valamint a bal- és főleg a liberális oldal között igen éles a polarizáltság, a szlovén politikai kultúra a konszenzusra épül, így előfordul, hogy kulcskérdésekben kompromisszumot kötnek egymással. Egyúttal azonban az SDS magatartása centrifugális elemet visz be a pártrendszerbe. Bár nem jellemző, de azért többször előfordult, hogy a pártok túllícitálták egymást. Lényegében háromosztatú

¹⁰ *Draghi drugič brani neodvisnost Banke Slovenije* (2016). Elérhető: www.delo.si/gospodarstvo/finance/draghi-zagrozil-sloveniji-zaradi-zaplembe-informacij-ecb.html (A letöltés dátuma: 2016. 07. 07.)

¹¹ A hivatalos honlapját lásd: www.varuh-rs.si/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)

¹² Ribičič, Ciril (2016): *Nedokončana regionalizacija Slovenije: Pokrajine, mrtva črka v ustavi*. Elérhető: www.dnevnik.si/1042727990 (A letöltés dátuma: 2016. 01. 09.)

¹³ *Program Stranke Levica junij 2017*. Elérhető: www.levica.si/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 14.)

rendszerrel van szó: 1990 óta a parlamentben mindig voltak/vannak liberális pártok, baloldaliak és jobboldaliak.

A liberális erőterben az 1992-től 2004-ig tartó időszak legerősebb pártja az 1980-as években liberalizálódó szlovén KISZ-ből (Szlovénia Szocialista Ifjúsági Szövetsége – Zveza Socialistične Mladine Slovenije – ZSMS) létrejött liberális párt, az LDS volt. 1992-től 2004-ig ez a párt vezette a kormánykoalíciókat, arra törekedve, hogy a kormányban mindig legyen jobb- és baloldali koalíciós partnere, így biztosítva magának a centrum birtoklását. 2002-ben az addig sikeres párt- és miniszterelnök, Janez Drnovšek elnyerte az államfői tisztséget, és lemondott a párt vezetéséről. Utóda alatt a párt 2004-ben elveszítette a választásokat, majd két frakcióra bomlott, az LDS-re és a Zaresre (Őszintén). Közülük a Zares 2008-ban a harmadik legerősebb pártként került be a parlamentbe, az LDS épp csak bejutott. A szociáldemokraták (Socialni demokrati – SD) jó szereplésének eredményeképpen mindkét párt része lett a kormánykoalíciónak. 2011-ben a két párt elveszítette a népszerűségét, a liberális teret pedig az erősen baloldali értékrendet is valló, újonnan alakított, Zoran Janković vezette Pozitív Szlovénia (Pozitivna Slovenija – PS) uralta. Bár a párt megnyerte a 2011-es előrehozott választásokat, a parlamenten belüli erőviszonyok miatt nem tudott kormányt alakítani. A helyét elfoglaló jobboldali kormánykoalíció azonban a társadalmi elégedetlenség, az SDS vezetője, Janez Janša elleni korrupciós vád és a kormánykoalíción belüli ellentétek miatt 2013 februárjában felbomlott. Az új kormány választások nélkül, a parlamenti viszonyok átrendeződése alapján jött létre úgy, hogy a PS vette át a kormány vezetését. A PS-en belüli ellentétek szétrobbantották a pártot, ezért 2014-ben új választásokat kellett kiírni. Ekkor egy, a választások előtt hat héttel létrejött szociálliberális párt, Miro Cerar Pártja (Stranka Mira Cerarja, 2015 márciusa óta Stranka modernega centra – SMC, vezetője Miro Cerar) nyert, és alakított kormányt. A parlamentbe bekerült még a PS-ből kivált, szociálliberális irányzatú Alenka Bratušek Szövetsége nevű párt (Zavezništvo Alenke Bratušek – ZaAB), a PS kiesett.

A baloldali erőter esetében az 1990-es választásokon fragmentált baloldal jutott be a parlamentbe, amelynek vezető ereje a reformkommunista párt, a Szlovén Kommunista Szövetsége (Zveza komunistov Slovenije – ZKS) 1993-ban a Szociáldemokraták Egyesült Listája (Združena Lista Socialnih Demokratov – ZLSD) néven egyesítette a szociáldemokrata baloldalt. 1995-ben elfogadták a szociáldemokrata programot, majd beléptek az Európai Szocialisták Pártjába (PES). 2005-ben felvették a Szociáldemokraták (Socialni demokrati – SD) nevet. 1992 óta része voltak a balliberális kormányoknak, 2008 és 2011 között ők voltak a kormány vezető ereje.

A jobboldali erőterben mind a közvélemény-kutatások, mind az eddigi választási eredmények azt mutatják, hogy a szlovén társadalom többsége a balliberális értékrend híve. Ráadásul a jobboldal nem csupán fragmentált, de egymással is vitában álló pártok összessége. Ez az oka annak, hogy jobboldali kormány eddig csupán háromszor volt hatalmon. Először 2000 júniusától 2000 októberéig. A hatalomra kerülés nem a választások, hanem a parlamenti erőviszonyok átalakulása után jött létre. Ez a néhány hónapos kormányzás oly mértékű elégedetlenséget szült, hogy a 2000 októberében megtartott választásokat az LDS nyomozó fölényrel nyerte meg. 2004 és 2008 között (egy megszorítással) tiszta jobboldali kormány vezette az országot. Végül 2012 és 2013 februárja között voltak hatalmon, ennek körülményei röviden olvashatók alább. A jobboldal legerősebb pártja az SDS, amely eredetileg egy antikommunista szociáldemokrata párt volt (Socialdemokratska zveza

Slovenije – SDZS), de amikor helyettük a ZLSD-t vették föl a PES-be, akkor irányt váltottak. Az SDS-nek meglehetősen szilárd választói bázisa és karizmatikus vezetője – Janez Janša – van. Ugyanakkor Janša nem csupán ideológiailag nehezen elfogadható elveket vall (a domobránok ügyének felvállalása stb.), de azzal a törekvésével, hogy maga alá gyűrje a jobboldal egészét, megnehezíti a jobboldal eredményes szereplését. A jobboldal másik jelentős tényezője – az 1990-ben megalakult kormány vezető ereje – eredetileg a Szlovén Kereszténydemokraták (Slovenski krščanski demokrati – SKD) nevet viselte. Ez a párt számos átalakuláson ment keresztül, és ma Új Szlovénia – Keresztény Néppárt (Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka – NSI) néven vesz részt a parlament munkájában. A jobboldal harmadik pártja a főleg agrárérdeket képviselő Szlovén Néppárt (Slovenska ljudska stranka – SLS). 1992 és 2000 között mindhárom párt részt vett valamelyik LDS vezette kormányban.

Az eredetileg a baloldali együttműködésben részt vevő centrista Szlovén Nyugdíjasok Demokratikus Pártja (Demokratična stranka upokojenecv Slovenije – DeSUS) 1995 óta lép fel önállóan, és 1996 óta valamennyi kormánykoalícióban részt vett. A szélsőségesen nacionalista hangvételű Szlovén Nemzeti Párt (Slovenska nacionalna stranka – SNS) soha nem jött szóba mint koalíciós partner.

3.2. Választási rendszer

Az 1989 végén kompromisszumok árán kialakított választási rendszer lehetővé tette a szabad választások lebonyolítását, de még megőrizte az előző rendszer háromkamarás parlamentjét (ezekbe összesen 240 képviselő jutott be), a bejutási küszöb 2,5% volt. 1990-ben az egyik kamarába a relatív többség, a másikba az abszolút többség, a harmadikba egy kissé módosított arányos rendszer alapján választottak.

Az 1991-ben elfogadott új alkotmány 80. szakasza szerint az Országgyűlésnek 90 tagja van. Két helyet az olasz és a magyar kisebbség számára tartottak fenn, nekik nem kell megküzdeniük a többségi nemzet képviselőivel. Az 1992-ben megalkotott választási törvény többségi elemekkel korrigált, arányos rendszert hozott létre,¹⁴ a választási küszöb 3,3% lett. Az egyes pártok mindig szinte ugyanannyi képviselői helyhez jutottak, amennyi százalékot a szavazatok közül megszereztek.

2000-ben éles vita volt a többségi választási rendszer bevezetéséről, amit az SDS szorgalmazott. Ezt azonban még a jobboldali pártok sem támogatták. Sőt az alkotmány 2000. július 25-én elfogadott módosításával a bejutási küszöböt (a nemzetiségiek kivételével) 4%-ban határozták meg, megerősítették az arányosság elvét, és hogy a választók a preferenciális szavazatokkal erőteljesebb hatást gyakorolhatnak a mandátumok elosztására.¹⁵

¹⁴ GRAD, Franci (1992): *Novi volilni sistem*. Ljubljana, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti. 12–14.

¹⁵ BREZOVŠEK–HAČEK 2012, 231.

Pártok neve	1990	1992	1996	2000	2004	2008	2011	2014
Koalicija Združena Levica (DSD, IDS IN STRANKA TRS) → Levica	–	–	–	–	–	–	–	6
Zavezništvo Alenke Bratušek (ZAAB)	–	–	–	–	–	–	–	4
Független képviselők	25	–	–	–	–	–	–	–
Nemzetiségi képviselők	6	2	2	2	2	2	2	2
Összesen	240	90	90	90	90	90	90	90

Forrás: Državni zbor RS (é. n.). Elérhető: www.dvk-rs.si/index.php/si/volitve/drzavni-zbor-rs (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.); TONIN, Matej (2010): *Prva vlada Republike Slovenije: uspehi in neuspehi*. Elérhető: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_tonin-matej.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)

4. Parlament

Szlovéniában sajátos parlamenti rendszer van, a törvényhozó funkciót ellátó Országgyűlés mellett ugyanis létezik a nem teljes értékű második kamaraként funkcionáló Államtanács. Ez utóbbi a fent említett korporativizmus egyik legfőbb letéteményese, hiszen ez a 40 tagú testület a szociális, a gazdasági, a szakmai és a helyi érdekek képviselőiből alakul. A két intézmény egymás közötti viszonyáról gyakran folyt már politikai és szakmai vita. Az Államtanács csak indirekt módon hat a törvényhozásra: törvényeket kezdeményezhet az Országgyűlésnél, illetve megfontolásra visszaküldheti a törvényt.

Az Országgyűlést négy évre választják, a 90 képviselőből kettőt alanyi jogon juttathat be a magyar és az olasz nemzeti közösség képviselője. Az alkotmány 64. szakasza szerint: „Azok a törvények, más jogszabályok és általános iratok, amelyek csupán a nemzeti közösségek alkotmányban megállapított jogaira és helyzetére vonatkoznak, a nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem fogadhatók el.”

Az Országgyűlés alapvetően munkaparlamentként működik, de természetesen bőven találunk olyan elemeket, amelyek a vitaparlamentre jellemzőek. A parlament honlapján található összefoglalóból látható, hogy az elmúlt 25 évben a parlament 3 817 törvényt és egyéb jogszabályt alkotott.¹⁶ Az 1992 és 1996 közötti ciklusban, valamint a 2014-es választás óta eltelt időszakban pedig a szokásosnál is aktívabbak voltak a különböző parlamenti bizottságok.

Érdekesen mutat rá az említett kettősségre, hogy miképpen élt az ellenzék az ellenőrzés lehetőségével. 25 év alatt 43 interpellációt nyújtottak be. Ez természetesen alkalmat nyújtott arra, hogy az ellenzék politikai nyilvánosságához jusson, mégis figyelemre méltó, hogy néhány esetben komoly eredményt értek el. 1992 és 2010 között (erről vannak pontos adatok) 25 interpellációt nyújtottak be. Három miniszter a döntés előtt lemondott, kettőt pedig a parlament váltott le. 25 év alatt 18 838 képviselői kérdést és javaslatot nyújtottak

¹⁶ Državni zbor (é. n.): *Število sprejetih zakonov po posameznih mandatnih obdobjih*. Elérhető: www.dz-rs.si/wps/portal/Home/mediji/vprasanjaNovinarjev/ (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)

be. Feltűnő, hogy mind az interpellációk, mind a kérdések száma erőteljesen megnőtt a legutolsó ciklusban, illetve hogy a 31 parlamenti vizsgálóbizottságból csak nyolc készítette el a végső jelentést.¹⁷

5. Kormány és kormányzás

Az egyes parlamenti választások közötti változásokat is beszámítva 1990-től 2017 végéig Szlovéniában összesen 12 kormány volt. Az 1990. május 18-tól 1992. május 14-ig fennálló szlovén kormányt egy hatpárti koalíció, a Demokratična opozicija Slovenije (DEMOS) alkotta. Ennek három pártja a keresztény-konzervatív értékrend, három pedig a felvilágosodás eszméiből táplálkozó balliberális párt volt. A koalíciót az antikommunizmus, azaz a rendszerváltás, Szlovénia önálló államiságának kivívása és az új szlovén alkotmány kidolgozásának igénye tartotta össze. A kormányfő a kereszténydemokrata Lojze Peterle volt. A fenti programot megvalósították. A célok elérése (1991 vége, 1992 eleje) után a koalíción belüli ellentétek (mindenekelőtt a privatizációt és az egyházpolitikát illetően) felerősödtek, a balliberális pártok pedig az addigi (balliberális) ellenzékkel, választások nélkül, új kormányt hoztak létre.

Bár ennek a kormánynak a legfőbb célja az alkotmány által előírt év végi választások előkészítése volt (elfogadták az új választási törvényt), megalkotta a gazdasági rendszerváltás alapjául szolgáló privatizációs törvényt is. A kormányt a következő évtized meghatározó politikusa, az LDS elnöke, Janez Drnovšek vezette.

1992 végén az LDS nyert. Drnovšeknek sikerült a baloldaliakat és az SKD-t is bevonnia a kormányba. Mivel Janšát egy súlyos politikai konfliktus eredményeképpen leváltották a védelmi miniszteri tisztségről, az SDSS (SDS) 1994 áprilisában kilépett a kormányból, s azóta balliberális pártokkal nem lépett koalícióra. 1996. január végén gazdaságpolitikai viták miatt kilépett a koalícióból a ZLSD, de a kormány, kisebbségiként ugyan, a helyén maradt. A fő célkitűzés a kormányzás, az államigazgatás és a gazdaság megreformálása volt. Ez utóbbi mindenekelőtt a fiskális alkalmazkodást, a bankok és a vállalatok átalakítását jelentette.

Az 1996 végén megtartott választások után Drnovšek ismét kormányt alakíthatott. Ezt a pragmatikus koalíciót az LDS, az SLS és a DeSUS alkotta, azaz a kormány kismértékben sem volt homogén. Ezúttal, a korábbiaktól eltérően, viszonylag részletes kormányprogram készült. Ennek a kormánynak az egyik legfontosabb célja az EU-integráció előkészítése volt. Mivel emiatt az alkotmányból ki kellett venni a külföldiek ingatlanszerzésére vonatkozó tilalmat, s a magát a nemzeti érdek védelmezőjének feltüntető SLS erre nem volt hajlandó, Drnovšek az ellenzék támogatására szorult, és végül 85 képviselő megszavazta a szükséges változtatást. A koalíció ettől függetlenül 2000 tavaszáig fennmaradt. A viták ellenére elfogadták a rendkívül fontos nyugdíjreformot és néhány más módosítást.

Az újságírók szavá is tették, hogy mi nem valósult meg a kormányprogramból: nem sikerült kiegyezni Horvátországgal, nem jött létre két bank tervezett privatizációja, nem

¹⁷ GAŠPARIČ 2012, 221–234.

kezdődött meg a Koper–Divča vasútvonal második vágányának kiépítése (erről még 2017-ben is csak tárgyalások folytak) és nem készült el a telekommunikációról beígért törvény.¹⁸

2000 tavaszán az SLS összefogott az ellenzékkel, s a jobboldali pártok június 7-én megalakították az új kormányt, de ennek csak néhány hónapja volt a választásokig. Bár a kormányprogram igen ambiciózus volt (az európai integrációs folyamat felgyorsítása, a gazdaság dinamizálása, a privatizációs nehézségek leküzdése stb.), idő hiányában és a belső viták miatt ez a koalíció nem sok eredményt ért el.

A 2000. októberi választások után Drnovšek ismét elfoglalta a centrumot. Partnerei a ZLSD, az SLS és a DeSUS voltak. A kormányprogram legfőbb célkitűzése a gazdaság és a közpénzek karbantartása, a közvetlen adók bevezetése, az előző kormány programjának folytatása volt, de a kulcsfontosságúnak tekintett telekommunikációról szóló rész nagyon rövid lett, a közvetlen adókról szóló rész viszont hosszú. A többi területről kevés szó esett. 2004 augusztusában az ellenzék követelésére összefoglalót készítettek az elvégzett munkáról. Hangsúlyozták a gazdaság jelentős fejlődését, az adórendszer és a bankprivatizáció sikereit, a költségvetési hiány erőteljes csökkentését. Egy szóval sem említették a telekommunikáció ügyét.

2004 őszén a jobboldal által alakított kormány volt az addigi legegységesebb ideológiai szempontból: a koalícióban részt vett az SDS, az NSi, az SLS és a centrista, mindkét irányba nyitott DeSUS. Mivel ez a kormányprogram, akárcsak az eddigiek, nem található meg sem az interneten, sem másutt, az SDS választási programját veszem alapul.¹⁹ Ebben nincsenek olyan, a kormányfő számára centralizált vezetést biztosító elemek, mint Drnovšeknél. A gazdaság fejlesztését ez a kormány is kiemelt feladatként kezelte. Az előző kormánynál nagyobb figyelmet kívántak szentelni az oktatás-nevelésnek, a sportnak, a tudomány fejlesztésének. Csökkenteni kívánták a gazdaság adminisztratív terheit, takarékosabb kormányzást ígértek. Hangsúlyozták, hogy az államnak, bizonyos eseteket leszámítva, nem szabad beavatkoznia a gazdaságba. A szociális biztonságot segélyek helyett a munkahelyek teremtésével kívánták elérni. Hatékony államigazgatást, a vállalkozásoknak kedvezőbb körülményeket ígértek.

A kormány kezdetben csökkentette a munkanélküliséget és a szegénységet, valamint a korrupció mértékét. Folytatta az előző kormány alatt megkezdett adóreformot, de azt sokan elutasították, mert szerintük az a gazdagoknak kedvezett, a többiek megtakarítását pedig megadóztatta. A privatizáció felemásra sikerült. A Mercator részvényeinek eladásakor egyesek szerint sérült az állam érdeke, a Telekomot pedig végül nem adták el. Máig tartó vita zajlik az eladósodásról, hiszen az állam adóssága csökkent, a bankok és a vállalatok felelőtlensége miatt viszont jelentősen nőtt az ország egészének adóssága, amiért sokan Janšát hibáztatják.²⁰

¹⁸ ŽERDIN, Ali H. (2000): *Drnovšek na startu. Kaj obljublja vladajoča koalicija?* Elérhető: www.mladina.si/93551/drnovsek-na-startu/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)

¹⁹ *Volilni programi Slovenske demokratske stranke preteklih volitev* (é. n.). Elérhető: www.sds.si/program/volilni-programi-sds (A letöltés dátuma: 2018. 01. 10.)

²⁰ ZUPAN, Špela (2011): *Kako je bilo v Janševi vladi?* Elérhető: www.24ur.com/novice/volitve/ce-iz-vseh-smetn-jakov-po-mestih-gledajo-struce-kruha.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)

2008-ban a balliberális pártok és a DeSUS által létrehozott új kormány koalíciós megállapodása²¹ egyszerre tanúskodott a világválság jelentőségének felismeréséről és a túlzott optimizmusról. A siker egyik fontos elemének az adórendszer igazságos (az elesettek támogatását célzó) és a befektetéseket ösztönző átalakítását tekintették. Az áfakötelezettek körének emelését, valamint a munkaadók terheinek mérséklését is bejelentették éppúgy, mint az állam fokozatos és átlátható kivonulását a gazdaságból, az állami kézben lévők hatékonyabb irányítását, a modern technológiára épülő befektetések ösztönzését, közös finanszírozását. Mindezt független ellenőrző szerv létrehozásával segítették. Ígérték a koperi kikötő és a vasúti infrastruktúra (beleértve a Koper–Divča-szakaszt is) modernizálását. A 2000-ben megvalósított nyugdíjreformot egyelőre elegendőnek ítélték.

A gazdasági válság, a szükséges, de nem elégséges megszorítások, a koalíciós partnerek belső vitája, a kormány habozása, a strukturális reformok elmaradása, a lakosság elégedetlenkedése a program megvalósításának kudarcát eredményezte. „Szlovénia pénzügyi nehézségekkel, növekvő eladósodással, a munkanélküliség növekedésével, a versenyképesség csökkenésével nézett szembe.”²² A pénzügyek rendbetételét célzó intézkedések (nyugdíjkorhatár felemelése stb.) elutasítása a 2011. szeptemberi népszavazáson a kormány bukását eredményezte.

A jobboldali pártok és a DeSUS kormányprogramja 2012 februárjában készült el.²³ A program a válságjelenségek felsorolásával kezdődik. A cél, hogy az ország az EU átlagánál gyorsabban fejlődjön, csökkenjen a munkanélküliség, növekedjen a fizetési fegyelem és a foglalkoztatottság, és a kevés stratégiai cég megtartása mellett kezdődjön meg a privatizáció. Harcot hirdettek a klientelizmus és a korrupció ellen. Az állami kiadások csökkentését ígérték, alkotmányban kívánták rögzíteni a költségvetési aranszabályt. A munka költségeinek, a vállalkozások adózásának csökkentését, a bankrendszer szanálását, az állami bürokrácia leépítését, az államadósság növekedésének leállítását tervezték.

A megszorításokban érintett lakossági csoportok, valamint a (baloldali) civil szervezetek ősszel tiltakozásokat szerveztek, majd a kormányfő vitatott korrupciós ügye és a tiltakozások miatt 2013 februárjában felbomlott a koalíció. A kormány három sikere: a nyugdíjreformról, az állami vállalatok irányítására létrehozandó holdingról és a bankok rossz hiteleit átvállaló rossz bank létrehozásáról szóló törvény.

2013 márciusában a parlamenti erőviszonyok átrendeződésével új kormány alakult a korábbi ellenzék és az előző kormány két pártjának részvételével. Programjuk számos eleme – bizonyos módosításokkal – az előző kormány korábban kritizált tevékenységének folytatását jelentette, illetve azon témák elhallgatását, amit korábban valamilyen módon bíráltak – például a költségvetési aranszabályt. Megígérték a bankok szanálását, a költségvetési hiány csökkentését (a bértömeg csökkentésével és racionalizálással), a holdingról szóló törvény módosítását úgy, hogy az állami vagyon ne kerüljön a holding tulajdonába, és a népszavazási törvény módosítását. A privatizációról két félmondat volt: (1) nem engedik meg a természeti kincsek privatizálását, (2) legalább egy nagyobb állami céget eladnak.

²¹ *Koalicijski sporazum parafiran* (2008). Elérhető: www.zares.si/koalicijski-sporazum-parafiran/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)

²² *Pahorjeva vlada: gospodarska kriza in rekordno nizka podpora* (2011). Elérhető: <https://siol.net/novice/slovenija/pahorjeva-vlada-gospodarska-kriza-in-rekordno-nizka-podpora-77543> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 20.)

²³ *Pogodba za Slovenijo 2012–2015* (é. n.). Elérhető: www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/program_vlade/Koalicijska_pogodba_2012_2015.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 12.)

A külső és belső erőviszonyok néhány napon belül arra kényszerítették az új kormányt, hogy elismerje, „a kormány tovább folytatja az előző kormány helyes intézkedéseit”.²⁴ Nagy arányú hitelfelvétel kezdődött, májusban elfogadták, hogy az alkotmányba kerüljön be a költségvetési arany szabály, és módosították a népszavazási törvényt. 2013 nyarán (az EU erőteljes nyomására) a parlament elfogadta, hogy 15 szlovén vállalatot privatizálnak, ennek megvalósítása azonban 2014 júliusáig, az előrehozott választásokig alig haladt előre. Emiatt a holding jogállása és felhatalmazása is bizonytalan maradt. 2013 decemberében az EU jóváhagyásával szanálták a bankrendszert. Az erről zajló szakmai és társadalmi vita 2017 végéig sem zárult le. Az „átmeneti kormány” idején a 2012-es évhez képest valóban csökkentek a nyílt társadalmi feszültségek.

2014 júliusában a választásokon új koalíció jött létre: egy új párt, az SMC vezetésével, az SD és a DeSUS részvételével. A kormányprogram leginkább a jövedelmek jobb elosztásában, a jobb állam- és gazdaságirányításban, a hatékonyabb adóbehajtásban bízott. A versenyképesség növelését, az állami élet minden területén etikus magatartást ígért. Ellenőrzött privatizációt írt elő, és azt szerette volna, ha a bankok a vállalatok adósságát rész tulajdonná alakítják át. A közgazdászok szorgalmazták az egyre csak elhúzódó privatizáció végrehajtását, és óvtak attól, hogy a bankokat a programban szereplő útra kényszerítsék.

A privatizáció – ugyan vontatottan, de végül – megtörtént. A kormány egyedül a legnagyobb bank privatizációjának átütemezését kéri az EU-tól a 2018-as választások utáni időszakra. Miközben a kormány úgy véli, neki köszönhető a gazdaság növekedése, a munkanélküliség csökkenése és a külföldi befektetők megjelenése, a közgazdászok szerint az első kettő a kormánytól független folyamat, a befektetők bejövetelét pedig az adófizetők pénzéből finanszírozott kedvezményeknek köszönhetik. Miközben az állami hivatalnokok gőzerővel dolgoznak, a kormány egyetlen lényeges reformot sem valósított meg, amit a leginkább az egészségügyi reform kudarca mutat.

6. Választók és bizalom a demokráciában, politikai intézményekben

Egy 2014-ben publikált tanulmányból, amelyben 2004 és 2012 közötti felméréseket összegezték, az derült ki, hogy a meglehetősen sikeres és gazdag poszt szocialista ország lakói körében a politikai intézményekbe vetett bizalom viszonylag alacsony, s Szlovénia e tekintetben nem különbözik lényegesen a többi egykori szocialista országtól. Az Eurobarometer 2016 őszi jelentése szerint a megkérdezettek 75%-a nem bízik az igazságszolgáltatásban, 80%-uk a kormányban, 83%-uk pedig a parlamentben.²⁵

²⁴ KOVAČ, Stanislav (2013): *Alenka Bratušek je res plagiatorka*. Elérhető: www.finance.si/8338261/Alenka-Bratusek-je-res-plagiatorka (A letöltés dátuma: 2013. 04. 14.)

²⁵ *Eurobarometer: Slovenci zadovoljni z življenjem, a kritični do gospodarstva* (2016). Elérhető: www.rtvlo.si/evropska-unija/eurobarometer-slovinci-zadovoljni-z-zivljenjem-a-kriticni-do-gospodarstva/388482 (A letöltés dátuma: 2016. 03. 17.)

A felmérések szerint a szlovénok egyre elégedetlenebbek a demokráciával. 2004-ben a megkérdezettek 57%-a mondta azt, hogy elégedett, ez az arány az évek során fokozatosan csökkent, és 2012-ben már csak 26% nyilatkozott így.²⁶ 2017 tavaszára az elégedettek aránya 35%-ra nőtt.²⁷

2. táblázat

Az intézményekben és szervezetekben való bizalom mértéke Szlovéniában

Intézmények	2016. június	2016. december
Rendőrség	igen 16%	igen 10%
Hadsereg	igen 16%	igen 8%
Köztársasági elnök	nem 19%	nem 17%
Egészségügy	nem 10%	nem 23%
Bankok	nem 35%	nem 42%
Média	nem 44%	nem 45%
Bíróságok	nem 54%	nem 62%
Egyház	nem 64%	nem 63%
Szakszervezetek	nem 59%	nem 67%
Kormány	nem 81%	nem 78%
Ellenzéki pártok	nem 79%	nem 78%
Kormánypártok	nem 80%	nem 80%
Országgyűlés	nem 80%	nem 83%

Forrás: Valicon Ogledalo Slovenije 2016. Elérhető: www.valicon.net/files/Sporocilo_za_javnost_2016-12-15.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)

Összegzés

Szlovénia olyan parlamentáris demokrácia, amelyben a közvetlenül választott köztársasági elnök igen kevés felhatalmazással rendelkezik. Az alkotmány és a törvények biztosítják a hatalmi ágak szétválasztását, ezen a téren viszonylag kevés az összeütközés. A parlament „másfél kamarás”: a törvényhozás az Országgyűlés kezében van, az Államtanács hatásköre csekély. Bár a kormány mint egész, a parlamenttel szemben lényegesen gyengébb helyzetben van, mint az a modern parlamentekben megszokott, azért a végrehajtó hatalom a kormány kezében van. A választási rendszer apró korrekcióktól eltekintve teljesen arányos. Részen ennek köszönhetően olyan szélsőségesen pluralista pártrendszer van, amely azonban csak bizonyos mértékig felel meg az ilyen pártrendszer jellemzőinek. A pártok közötti törésvonalak inkább a múlt megítéléséből, mint az ideológiai különbségekből fakadnak. A pártok egységesek abban, hogy Szlovéniának az EU-ban, azon belül a mag-Európában a helye. A parlament munkájában a munkaparlament elemei dominálnak. Bár az ország

²⁶ HAČEK, Miro – BREZOVŠEK, Marjan (2014): The Processes of Democratisation and Trust in Political Institution in Slovenia: Comparative Analysis. *Annales. Ser. hist. sociol.*, Vol. 24, No. 1. 5.

²⁷ *Standard Eurobarometer 87. Public opinion in the European Union. Spring 2017.* (2017). Elérhető: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 30.)

a problémáival együtt is a tranzíciós országok élvonalába tartozik, a privatizáció csak később kezdődött, és meglehetősen vontatottan halad. A közvetlen demokrácia kiteljesedését mutatja, hogy 1996 óta húsz alkalommal tartottak népszavazást. A lakosság a saját anyagi helyzetével többnyire elégedett, a demokratikus intézményrendszer működésével és az ország gazdasági helyzetével rendkívül elégedetlen.

Felhasznált irodalom

- BREZOVŠEK, Marjan – HAČEK, Miro (2012): *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Draghi drugič brani neodvisnost Banke Slovenije* (2016). Elérhető: www.delo.si/gospodarstvo/finance/draghi-zagrozil-sloveniji-zaradi-zaplembe-informacij-ecb.html. (A letöltés dátuma: 2016. 07. 07.)
- Državni zbor RS* (é. n.). Elérhető: www.dvk-rs.si/index.php/si/volitve/drzavni-zbor-rs (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- Državni zbor* (é. n.). *Število sprejetih zakonov po posameznih mandatnih obdobjih*. www.dz-rs.si/wps/portal/Home/mediji/vprasanjaNovinarjev/ (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- Eurobarometer: Slovenci zadovoljni z življenjem, a kritični do gospodarstva* (2016). Elérhető: www.rtvsllo.si/evropska-unija/eurobarometer-slovinci-zadovoljni-z-zivljenjem-a-kriticni-do-gospodarstva/388482 (A letöltés dátuma: 2016. 03. 17.)
- Eurobarometer: Standard Eurobarometer 87. Public opinion in the European Union* (2017). Elérhető: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 30.)
- GAŠPARIČ, Jure (2012): *Državni zbor 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- GRAD, Franci (1992): *Novi volilni sistem*. Ljubljana, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti.
- HAČEK, Miro – BREZOVŠEK, Marjan (2014): The Processes of Democratisation and Trust in Political Institution in Slovenia: Comparative Analysis. *Annales. Ser. hist. sociol.* Vol. 24, No. 1. 1–12.
- Kako je bilo v Janševi vladi?* Elérhető: www.24ur.com/novice/volitve/ce-iz-vseh-smetnjakov-pomestih-gledajo-struce-kruha.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)
- Koalicijski sporazum parafiran*. Elérhető: www.zares.si/koalicijski-sporazum-parafiran/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)
- KOVAČ, Stanislav (2013): *Alenka Bratušek je res plagiatorka*. Elérhető: www.finance.si/8338261/Alenka-Bratusek-je-res-plagiatorka (A letöltés dátuma: 2013. 04. 14.)
- O nas*. Elérhető: www.bsi.si/o-nas (A letöltés dátuma: 2017. 10. 10.)
- Pahorjeva vlada: gospodarska kriza in rekordno nizka podpora*. Elérhető: <https://siol.net/novice/slovenija/pahorjeva-vlada-gospodarska-kriza-in-rekordno-nizka-podpora-77543> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 20.)
- Pogodba za Slovenijo 2012–2015*. Elérhető: www.vlada.si/fileadmin/dokument/si/program_vlade/Koalicijska_pogodba_2012_2015.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 12.)
- Program Stranke Levica junij 2017*. Elérhető: www.levica.si/ (A letöltés dátuma: 2017. 11. 14.)
- Program Stranke za Bosnu i Hercegovinu u periodu 2015. – 2020. godina*. Elérhető: <http://zabih.ba/wp-content/uploads/2017/09/Program-SBiH-u-periodu-2015.-2020.-final.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 07. 11.)

- PRUNK, Janko (1996): *A brief history of Slovenia*. Ljubljana, Založba Grad.
- Referendum EU in NATO (2003)*. Elérhető: www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-referendumi/referendum-eu-in-nato (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- RIBIČIČ, Ciril (2016): *Nedokončana regionalizacija Slovenije: Pokrajine, mrtva črka v ustavi*. Elérhető: www.dnevnik.si/1042727990 (A letöltés dátuma: 2016. 01. 09.)
- Slovenia Country Report (2016)*. Elérhető: www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/SVN/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 06.)
- TETIČKOVIČ, Luka (2016) *Pahor papežu obljubil verouk v šolah*. Elérhető: <http://novice.svet24.si/clanek/novice/slovenija/5819d792b29df/pahor-papezu-obljubil-verouk-v-solah> (A letöltés dátuma: 2016. 11. 02.)
- TODOROVA, Maria (2000): *A Balkán. Nomen*. Elérhető: <http://magyar-irodalom.elte.hu/2000/uj/11.htm> (A letöltés dátuma: 2017. 08. 23.)
- TONIN, Matej: *Prva vlada Republike Slovenije: uspehi in neuspehi*. Elérhető: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_tonin-matej.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- Valicon Ogledalo Slovenije 2016*. Elérhető: www.valicon.net/files/Sporocilo_za_javnost_2016-12-15.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 14.)
- Varuh človekovih pravic*. Elérhető: www.varuh-rs.si/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)
- Volilni programi Slovenske demokratske stranke preteklih volitev*. Elérhető: www.sds.si/program/volilni-programi-sds (A letöltés dátuma: 2017. 12. 12.)
- ŽERDIN, Ali H. (2000): *Drnovšek na startu. Kaj obljublja vladajoča koalicijska*. Elérhető: www.mladina.si/93551/drnovsek-na-startu/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)
- ZUPAN, Špela (2011): *Kako je bilo v Janševi vladi?* Elérhető: www.24ur.com/novice/volitve/ce-iz-vschemetnjakov-po-mestih-gledajo-struce-kruha.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)

Vákát oldal

A kötet szerzői

Bacsa Beatrix: Balkán-szakértő. Kutatási terület: Bulgária etnikai-vallásföldrajzi vizsgálata, kisebbség- és migrációs politika, reiszlamizációs folyamatok. Elérhetőség: bacsabeatrix@gmail.com.

Barabás T. János: A Külügyi és Külgazdasági Intézet vezető elemzője, a Külgazdasági és Külügyminisztérium tanácsosa. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán angol–történelem szakon, valamint a Leedsi Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Karán nemzetközi kapcsolatokról szerzett diplomát. 1992 óta diplomata. Szolgált Londonban, Bukarestben és Chişinăuban, utóbbi helyen nagykövetségi első beosztottként. Fő kutatási területe Románia, Moldova, szomszédságpolitika, valamint az információs hadviselés és a biztonságpolitika. Két verseskötetet és több tanulmányt publikált. Elérhetőség: tj.barabas@ifat.hu.

Braun András: politológus, 2014 óta az Eötvös Loránd Tudományegyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. 2017-ben csatlakozott a Nemzeti Közszerződési Egyetemen működő *Európaizáció a Balkánon, Ludovika Kutatócsoport*hoz. Kutatási területe a Nyugat-Balkán európai uniós integrációja. Elérhetőség: andrasbraun90@gmail.com.

Kemenczy Ágnes, PhD: a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Karán a Nemzetközi Tanulmányok Intézetének egyetemi adjunktusa, tudományos fokozatát (PhD) 2013-ban szerezte, doktori disszertációját a nyugat-balkáni – elsősorban bosznia-hercegovinai és koszovói – nemzetközi területi adminisztrációkról írta. Szűkebb kutatási területébe tartozik még a nyugat-balkáni régió országai európai integrációs folyamatainak vizsgálata.

Koller Boglárka, PhD: habilitált egyetemi docens, az Európa-tanulmányok Tanszék vezetője a Nemzeti Közszerződési Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar dékánja, számos európai uniós témájú könyv, tanulmány szerzője. Kutatási területei: az európai integráció története és elméletei, szakpolitikái, a differenciált integráció, az európaizáció és az európai és nemzeti identitások összefüggéseinek kutatása. Elérhetőség: koller.boglarka@uni-nke.hu.

Lőrinczné Bencze Edit, PhD: tanszékvezető, habilitált főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Humánfejlesztési Tanulmányok Tanszék. Kutatási terület: a Nyugat-Balkán, elsősorban Horvátország euroatlanti integrációja, a Horvát Köztársaság politikai, gazdasági, társadalmi, regionális viszonyai függetlenség kikiáltása óta, az Európai Unió kohéziós politikája, regionális együttműködések Közép-Európában és a Balkán térségében.

Ördög Tibor, PhD: egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Európa-tanulmányok Tanszék. Kutatási terület: a Balkán államainak politikai rendszerei, határon túli magyarok, EU-szakpolitikák. Elérhetőség: ordogh.tibor@uni-nke.hu.

Reményi Péter, PhD: habilitált egyetemi docens, a Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézetben. Kutatási területe: a Balkán politikai földrajza, különös tekintettel a határkérdésre, a Bosznia- és Koszovó-problémákra. Elérhetőség: remko@gamma.ttk.pte.hu.

Szilágyi Imre, CSc: kandidátus, Teleki László Intézet (1992–2006) és a Magyar Külügyi Intézet (2007–2012) tudományos főmunkatársa, 2012 óta nyugdíjas.

Végh Andor, PhD: habilitált egyetemi adjunktus. 2008-ban szerzett doktori címet a PTE Földtudományi Doktori Iskolájában. Disszertációjának témája az etnikai kontaktzónák történeti-földrajzi vizsgálata volt a szerb és horvát etnikai kontaktzóna, valamint Bosznia-Hercegovina kapcsán. 2005 óta külsős oktatója, 2011 óta pedig adjunktusa a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének. 2014 óta a PTE Bölcsészettudományi Karán is oktató. A PTE TTK Földtudományi Doktori Iskolájában 2018-ban habilitált, és ettől az évtől tudományos munkatárs a PTE BTK Szlavisztikai Intézetének Horvát Tanszékén.

Vákát oldal

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.



Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó
www.dialogcampus.hu
www.uni-nke.hu
1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Telefon: (30) 426 6116
E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető
Felelős szerkesztő: Dalloul Zaynab
Olvasószerkesztő: György László
Korrektor: Bíró Csilla
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-5945-77-9 (nyomtatott)
ISBN 978-615-5945-82-3 (elektronikus)

Délkelet-Európa társadalmának mindennapjait az elmúlt harminc évben számos konfliktus nehezítette meg, a rendszerváltások következtében ezen államok elindultak a demokratikus fejlődés útján. Kötetünkben a közelmúlt változásait igyekeztünk elemezni, hogy reális képet kapjunk a politikai rendszerek fejlődéséről és jellemzőiről.

Könyvünkben az összehasonlító politikatudomány módszerével kívánjuk bemutatni Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Koszovó, Macedónia, Románia, Szerbia és Szlovénia demokráciáját. A komparatív megközelítést egy egységes szempontrendszerrel kívánjuk elérni, melynek során a nemzet- és államfejlődésre, az alkotmányra és a politikai hatalom ellensúlyi intézményeire, a pártokra és a választásokra, a törvényhozásra, a kormányzat működésére, valamint a rendszer állampolgárok általi támogatottságára térünk ki.

A Nyugat-Balkán földrajzi közelsége és a bővítéspolitika várható felértékelődése folytán reméljük, hogy kötetünk számos új tudományos eredménnyel gazdagítja a Balkán iránt érdeklődők ismereteit.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020



MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE